

Л.Г. Погиба, Т.О. Грибніченко, Л.М. Голіченко

УКРАЇНСЬКА МОВА

фахового
спрямування

КОНДОР

Л. Г. Погиба, Т. О. Грибіниченко, Л. М. Голіченко

**УКРАЇНСЬКА МОВА
ФАХОВОГО
СПРЯМУВАННЯ**

Підручник

**Київ
КОНДОР**

2011

НБ ПНУС

760428

УДК 821.161.2
ББК 81.2Укр-923
У 453

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист МОНУ №1/11-8409 від 08.09.2010 р.)*

Рецензенти:

Г. О. Козачук – кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови Інституту філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Л. Ю. Алтицева – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та українського мовознавства Київського національного лінгвістичного університету;

Н. В. Кавера – кандидат філологічних наук, викладач кафедри українського ділового мовлення Навчально-наукового інституту контролюючої діяльності Національної академії Служби безпеки України.

Л. Г. Погиба, Т. О. Гривініченко, Л. М. Голіченко

У 453 Українська мова фахового спрямування. Підручник / Л. Г. Погиба, Т. О. Гривініченко, Л. М. Голіченко. — К.: Кондор, 2011. — 352 с.

ISBN 978-966-351-338-6

Відповідно до програми Міністерства освіти і науки України “Українська мова за професійним спрямуванням” для вищих навчальних закладів, укладено цей підручник з метою допомоги викладачам і студентам (курсантам, слухачам) удосконалити навички у володінні усним і писемним фаховим мовленням, набути знання і вміння у користуванні різними стилями літературної мови.

Підручник містить теоретичний матеріал відповідно до визначених Міністерством тем, різноманітні завдання для аудиторних, самостійних та індивідуальних занять, зразки контрольних, модульних контрольних робіт, тести. Дібрані завдання і рекомендована література допоможуть у підготовці до практичних занять, у проведенні дискусій з обговорення фахових проблем, у набутті навичок публічного виступу, у самостійній роботі зі статтею, посібником, підручником, у написанні наукових робіт різних жанрів, у вдосконаленні грамотності, розширенні ерудованості.

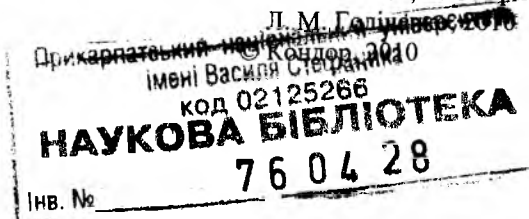
Для педагогів-словесників, студентів (курсантів, слухачів) вищих навчальних закладів військового, юридичного, медичного, фінансово-економічного, міжнародних відносин, педагогічного, мистецького (театр, кіно, архітектура, живопис) спрямування, для старшокласників середніх спеціальних навчальних закладів з профорієнтаційною метою, для факультетів україністики зарубіжних навчальних закладів. Для всіх шанувальників української державної мови.

ISBN 978-966-351-338-6

ББК 81.2Укр-923

© Л. Г. Погиба, Т. О. Гривініченко,

Л. М. Голіченко

ЗМІСТ

Передмова	7
Розділ I. Законодавчі та нормативно-стильові основи професійного спілкування	11
Тема 1. Державна мова – мова професійного спілкування	11
1.1. Предмет і завдання курсу, його наукові основи	11
1.2. Мовне законодавство та мовна політика в Україні	12
1.3. Професійна мовнокомунікативна компетенція	14
1.4. Поняття національної та літературної мови. Значення мови в житті суспільства та людини	17
1.5. Функції та престиж мови	21
1.6. Мовна політика сучасних держав	26
1.7. Орфоепічний практикум	30
1.8. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи	33
1.9. Завдання для самоконтролю	39
Тема 2. Основи культури української мови	40
2.1. Мова і культура мовлення у професійній діяльності. Комуникативні ознаки культури мови	40
2.2. Мовна норма та її соціальне значення	41
2.3. Словники у професійній діяльності. Типи словників	42
2.4. Соціопсихологічний аспект культури мови	46
2.5. Мовний етикет. Стандартні етикетні ситуації	47
2.6. Вибір мовних одиниць у мовленні	50
2.7. Орфографічний практикум	52
2.8. Словотвірний практикум	60
2.9. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи	67
2.10. Контрольна робота, тести	78
Тема 3. Стилї сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні	84
3.1. Функціональні стилї української мови та сфера їх застосування. Основні ознаки функціональних стилів	84
3.2. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів	85
3.3. Текст як форма організації професійної діяльності	86
3.4. Лексичний практикум	91
3.5. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи	99
3.6. Контрольна робота	110

Розділ II. Професійна комунікація.....	112
Тема 1. Спілкування як інструмент професійної діяльності	112
1.1. Сутність спілкування. Спілкування і комунікація. Функції спілкування. Види, типи і форми професійного спілкування.....	112
1.2. Невербальні компоненти спілкування. Роль погляду у діловому спілкуванні	115
1.3. Слухання і його роль у комунікації	117
1.4. Гендерні аспекти спілкування.....	119
1.5. Спілкування як засіб реалізації соціальних відносин. Стратегії мовленнєвого спілкування.....	121
1.6. Спілкування як комунікація, як міжособистісна та міжгрупова взаємодія.....	122
1.7. Поняття ділового спілкування. Основні закони спілкування	123
1.8. Поняття комунікації. Типи та бар'єри комунікації.....	123
1.9. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи	125
1.10. Контрольна робота	135
Тема 2. Риторика і мистецтво презентації.....	136
2.1. Поняття про ораторську (риторичну) компетенцію. Види публічного мовлення	136
2.2. Публічний виступ як важливий засіб комунікації. Комунікативні вимоги до мовної поведінки. Мистецтво аргументації.....	140
2.3. Презентація як різновид публічного мовлення. Типи презентацій....	144
2.4. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи.....	146
2.5. Модульна контрольна робота з усного мовлення. Конкурс риторів	174
Тема 3. Культура усного фахового спілкування	180
3.1. Самовдосконалення особистості як шлях до культури фахового спілкування.....	180
3.2. Стратегія поведінки під час ділової бесіди. Ділові зустрічі	186
3.3. Співбесіда з роботодавцем.	191
3.4. Етикет телефонної розмови	192
3.5. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи	194
Тема 4. Форми колективного обговорення професійних проблем	198
4.1. Наради, збори, переговори як форми колективного обговорення. Мистецтво ведення переговорів.....	198
4.2. Нарада. Види нарад.....	199
4.3. Дискусія. Полеміка. “Мозковий штурм” та технології його проведення.....	200
4.4. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи	202

Розділ III. Сучасні ділові папери професійної сфери.....	208
Тема 1. Ділові документи як засіб писемної професійної комунікації	208
1.1. Документи і діловодство (справочинство) у професійній сфері. Поняття документа. Класифікація документів. Державний стандарт України	208
1.2. Основні вимоги до написання ділових паперів.	212
1.3. Вимоги до оформлення сторінки документа.....	214
1.4. Пунктуаційний практикум	215
Тема 2. Види та зразки документації фахового спрямування	226
2.1. Організаційно-розпорядча документація	226
2.2. Довідково-інформаційні документи	227
2.3. Документація з кадрових питань (документи по особовому складу).....	230
2.4. Особисті офіційні документи (особові офіційні).....	232
2.5. Посвідкові (засвідчувальні) документи	233
2.6. Фінансово-розрахункова та облікова документація.....	233
2.7. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи.	234
2.8. Контрольна робота.....	249
Тема 3. Етикет службового листування.....	250
3.1. Ділові листи, їх види. Класифікація службових листів	250
3.2. Реквізити листа. Вимоги до композиції та оформлення листів... ..	251
3.3. Типи листів	252
3.4. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи	255
Розділ IV. Наукова комунікація як складова фахової діяльності.....	261
Тема 1. Українська термінологія у професійному спілкуванні.....	261
1.1. Сучасні проблеми української термінології.....	261
1.2. Термінологія як система. Термін та його ознаки	262
1.3. Способи творення термінів певного фаху	267
1.4. Загальнонаукова, міжгалузєва і вузькоспеціальна термінологія..	269
1.5. Кодифікація і стандартизація термінів. Алгоритм укладання термінологічного стандарту.....	270
1.6. Українські електронні фахові словники	272
1.7. Стилїстичний практикум	274
1.8. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи	278
1.9. Тестові завдання.....	304
Тема 2. Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні... ..	308
2.1. Становлення і розвиток наукового стилю української мови	308
2.2. Жанри наукових досліджень.....	310
2.3. Оформлювання результатів наукової діяльності	311
2.4. Реферат як жанр академічного письма. Складові реферату	317
2.5. Загальні правила цитування та покликання на використані джерела, правила бібліографічного опису.....	318
2.6. Вимоги ВАК України до наукової статті.....	323

2.7. Вимоги та рекомендації до оформлення рецензії на рукопис статті	324
2.8. Основні вимоги до виконання та оформлення курсової роботи ..	325
2.9. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи	327
Тема 3. Проблеми перекладу і редагування наукових текстів	334
3.1. Форми і види перекладу	334
3.2. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою.....	335
3.3. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи	336
3.4. Модульна контрольна робота	345
Рекомендована література.....	348

ПЕРЕДМОВА

Згідно з рішенням Міністерства освіти і науки України, кожний вищий навчальний заклад нині має у своєму переліку обов'язкових предметів дисципліну “Українська мова за професійним спрямуванням”.

Викладачі кафедри української мови Національної академії Служби безпеки України уклали підручник з названої дисципліни відповідно до запропонованої програми Міністерства освіти і науки України 2010 р.

Навчальний матеріал скомпоновано за змістовими модулями і темами. Кожен розділ містить тексти лекцій, вправи для практичних аудиторних занять, самостійної та індивідуальної роботи студентів (курсантів, слухачів). Для повторення компактно скомпоновано у рубрики вправи під назвою “Орфоепічний практикум”, “Орфографічний практикум”, “Словотвірний практикум”, “Пунктуаційний практикум”, “Лексичний практикум”, “Стилістичний практикум”.

Підручник містить вправи “Читання з листа” (для аудиторних занять), “Вузлики на пам'ять”, “До твого словника”, “Цікаво знати”, зразки текстів контрольних та модульних контрольних робіт, теми творчих робіт, тексти різного фахового спрямування. Дібрані цікаві за тематикою і змістом зв'язні тексти допоможуть набути вправності в користуванні державною українською мовою на всіх рівнях: орфоепічному, орфографічному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, стилістичному, вдосконалити техніку запам'ятовування.

Для набуття вправності у перекладі з російської мови українською, для редагування текстів зі стилістичними помилками, для розвитку усного фахового мовлення пропонується комплекс текстів і вправ.

Тексти лекцій можуть бути використані у ВНЗ будь-якої фахової орієнтації. Вправи і завдання дібрані за різноманітною тематикою для вищих військових, юридичних, фінансово-економічних, міжнародних відносин, медичних і педагогічних навчальних закладів, закладів культури та мистецтва і можуть бути використані відповідно до фахового спрямування навчального закладу чи за власним уподобанням викладача.

Подано зразки різних функціональних стилів, класифікацію ділових паперів, вимоги до їх оформлення, стислі коментарі найважливіших документів та їх зразки.

Сподіваємося, підручник допоможе підвищити рівень фахової мовної культури студентів, курсантів, слухачів, удосконалити рівень грамотності, відшліфувати стиль усного і писемного мовлення, додасть знань до

загальної ерудованості користувача, зміцнить патріотичні почуття й духовну силу.

Для педагогів-словесників, студентів, курсантів і слухачів вищих навчальних закладів України військового, юридичного, медичного, фінансово-економічного, міжнародних відносин, педагогічного, мистецького спрямування та факультетів україністики зарубіжних країн. Може бути використаний для старшокласників з профорієнтаційною метою та старшокурсників середніх і середніх спеціальних навчальних закладів та для всіх без вікового обмеження, хто дбає про високу професійну мовну майстерність, про мовну культуру й загальну ерудицію.

ДО УКРАЇНЦІВ

**Я запитую в себе, питаю у вас, у людей,
Я питаю в книжок, роззираюсь на кожній сторінці:
Де той рік, де той місяць, той проклятий тиждень і день,
Коли ми, українці, забули, що ми – українці?**

**І що є в нас душа, повна власних чеснот і щедрот,
І що є у нас дума, яка ще од Байди нам в'ється,
І що ми на Вкраїні – таки український народ,
А не просто населення, як це у звітах дається.**

**... То хіба не впаде, не закотиться наша зоря,
І хіба не зотліє на тлін українство між нами,
Коли навіть на згарищі долі й зорі Кобзаря
Ми і досі спокійно себе почуваєм хохлами?**

**Українці мої! Дай нам Боже і щастя, і сил.
Можна жити й хохлом, і не згіркне від того хлібина.
Тільки хто ж колись небо нахилить до ваших могил,
Як не зраджена нами, зневажена нами Вкраїна?**

(Віктор Баранов)

Я УКРАЇНЕЦЬ, МЕЙТ

Щосуботи від дев'ятої до першої
Я був в українській школі,
прислухався до мови,
вхоплював слова,
писав тяжкі літери
і намагався запам'ятати нашу історію.

Але друга мова – це важко.
У моїй голові все
переключалось на англійську
і тяжко було відвертати думку
від друзів, що в басейні
чи в футбольному клубі,
чи групками десь сиділи
в легкій австралійській розмові.

Українська школа навчила мене
про прірву в моєму житті.
Ніхто з друзів не розумів
все те, що я помилково розумів,
борючись з культурою і мовою
землі, якої я ніколи не бачив,
але якою гордився агресивно.

Я всім казав: я – українець,
а коли мені закидали,
ніби я австралієць, я відповідав:
Чи може кінь, народжений в хліві для свиней,
стати тому поросям?

Я українцем був і завжди буду.
Хоч мову майже всю забув,
хоч, мабуть, ніколи туди не поїду,
хоч я забув кроки танців
і мимрю слова пісень.
Хоч як би я не виглядав на австралійця,
я українець, мейт.

(Мирон Лисенко)

РОЗДІЛ І

ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНО- СТИЛЬОВІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Тема 1. ДЕРЖАВНА МОВА – МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Відберіть у народу все – і він усе може повернути; але відберіть мову – і він ніколи більш не створить її; вмерла мова в устах народу – вимер і народ. Та якщо людська душа здригається перед убивством однієї недовговічної людини, то що ж повинна почувати вона, зазіхаючи на життя багатвікової особистості народу?

(К. Д. Ушинський)

1.1. Предмет і завдання курсу, його наукові основи

Нова соціально-економічна політика в Україні, вибір курсу на входження в європейський економічний та освітній простір, інтеграція з європейськими країнами, інтернаціоналізація ділових стосунків у різних сферах діяльності людини, інтенсивний розвиток інформаційних та освітніх технологій диктують необхідність підготовки професійних фахівців нової генерації.

Нові стратегії мовної освіти визначили, що вона має забезпечити формування й розвиток комунікативної, професійно орієнтованої компетенції особистості, дати їй можливість активно реалізовувати свій творчий потенціал на потреби країни [2, с. 3–9]. Адже мова – це одна з найважливіших складових фахової компетенції, показник культури мовлення. Згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями Ради Європи з мовної освіти, навчити мови – це значить сформувати комунікативну компетенцію [1, с. 18–19].

Фахова мова ґрунтується на законах сучасної української літературної мови, підпорядковується її загальноприйнятим мовним нормам – орфографі-

чним, граматичним, пунктуаційним, лексико-стилістичним. Тож першочерговим завданням постало: сприяти формуванню інтелектуально розвиненої, морально досконалої, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка вільно володіє виражальними засобами сучасної української літературної мови, її стилями, різновидами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності, відзначається готовністю до подальшого професійно орієнтованого навчання, спроможна самостійно визначити цілі самоосвіти, самовиховання й саморозвитку та діяльнісно їх реалізувати як конкурентоспроможна особистість.

Завдання пропонованого підручника:

- формування усвідомленого ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної і культурної цінності; потреби знати сучасну українську мову й досконало нею володіти в усіх сферах суспільного життя; готовності до адекватного вибору й отримання професійної освіти;
- розвиток творчих, інтелектуальних здібностей студентів, їх інтересу до вивчення української фахової мови, до досягнення вершин української культури й мистецтва слова;
- формування мовних компетенцій, тобто системних знань про мову як засобу вираження думок і почуттів людини, практичних навичок володіння культурою мови, дотримання в усних і письмових висловлюваннях орфоепічних, орфографічних, лексичних, морфологічних, стилістичних, пунктуаційних норм, уміння користуватися лінгвістичними словниками; вироблення мовного смаку шляхом розширення філологічного світогляду, вміння використовувати набуті знання при роботі з мовним матеріалом.

Література

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання проф. С. Ю. Ніколаєва. — К.: Ленвіт, 2003. — 273 с.
2. Національна Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. — 2002. — № 16. — С. 3—9.

1.2. Мовне законодавство та мовна політика в Україні

За коротким тлумачним словником лінгвістичних термінів, **мовна політика** – це заходи держави щодо розв'язання питань розвитку мови (мов) у соціумі, країні. Особливої ваги набуває мовна політика в багатонаціональних державах у зв'язку з освітою, коли постає питання освіти державною мовою, мовою корінного етносу, створенням інформаційного простору, який забезпечує національну цілісність і безпеку держави.

До мовної політики належать питання мовного планування, актуальні для країн, що тривалий час перебували у складі імперій та у яких культивувалася й утверджувалася як соціально престижна мова метрополії.

Оцінка рівня розвитку мови та її здатності обслуговувати всі сфери життя соціуму, виступати важливим складником розвитку національної куль-

тури, освіти залежить від здійснюваної в державі мовної політики. Вона визначає також діяльність у галузі культури мови.

Як відомо, Україна протягом століть була у складі Австро-Угорщини, Румунії, Польщі та Росії (найбільша частина її земель – від 1654 року до 1917 і від 1922 до 1990 – у складі СРСР), тому на певних її територіях панівною (читай – *державною*) були польська, німецька, угорська, російська мови.

З 20-х років XX ст. постало питання про українську державну мову в Україні, оскільки було проголошено:

Свободу всім земним язикам
Великий Ленін повістив.

Насправді після входу України до складу СРСР державну українську мову відтіснила російська мова – мова міжнародного спілкування (так було і в інших союзних республіках). Тому потреби у розвитку національної наукової, технічної та іншої фахової термінології, по суті, не було. Та й справочинство велося переважно російською мовою. Політика “українізації” (України!) була згорнута в 30-х роках.

28 жовтня 1989 року Верховна Рада УРСР прийняла Закон УРСР “Про мови в Українській РСР”, в якому надано статус державної українській мові: “Відповідно до Конституції УРСР, державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова.” Українська держава “забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах життя” (ст. 2). Разом з тим держава створює необхідні умови для розвитку й використання мов інших національностей, які проживають в Україні. Було складено й затверджено урядову програму розвитку української та інших мов України до 2000 року. У ній передбачено утвердження української мови як державної поетапно в усіх регіонах України.

Однак програма виконувалася надто мляво, особливо в південних та східних областях. Справу пригальмувало й те, що певні політичні сили постійно домагалися (й нині домагаються) проголошення російської мови як “офіційної” поряд із державною українською – фактично двох державних мов, оскільки термін “офіційна мова” у міжнародній практиці – це синонім терміна “державна мова”. Визнання російської мови як офіційної призвело б до істотного обмеження функції української мови в ролі єдиної державної. У гострій політичній боротьбі, що почалася навколо тексту нової Конституції України, питання про державність української мови було одним із центральних. Перемогли державно-патріотичні сили.

У Конституції України, прийнятій Верховною Радою 28 червня 1996 року, у ст. 10 зафіксовано: “Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання й захист російської, інших мов національних меншин України...

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом”.

Для реалізації ст. 10 Конституції України було створено в 1997 році Раду з питань мовної політики при Президентові України й департамент із здійснення мовної політики при Державному комітеті України у справах національностей та міграції. Постановою Кабінету Міністрів України цього ж 1997 р. було затверджено “Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови”.

Нині на сайті Верховної Ради України від 21.01.2008 р. поміщено Проект Закону про державну мову України. Ініціатори законопроекту – народні депутати України VI скликання Мовчан П. М. та Яворівський В. О.

Проект Закону “Про державну мову України”, вважають автори, необхідний “для усунення прогалин у законодавстві України у сфері мовних питань”. “Законопроект спрямований на більш ефективну реалізацію законних прав та інтересів кожного громадянина України у мовній сфері”.

Слід нагадати Рішення Конституційного Суду України у справі № 1 – 6 / 99 про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови від 14 грудня 1999 року).

Після I Всесвітнього конгресу українців у 1991 р. було прийнято рішення про утворення Правописної комісії для укладення єдиних правил правопису для українців в Україні та поза її межами. Робота Комісії поки що призупинена.

1.3. Професійна мовнокомунікативна компетенція

Мова – духовне надбання усього народу, всієї нації, це суспільне явище, безпосередньо пов’язане з усім матеріально-виробничим, загальнокультурним, інтелектуальним, психічним, суспільним і побутовим життям людини. Будь-які зміни в житті людей безпосередньо відбиваються в мові. Саме тому рівень розвитку мови й визначає рівень розвитку суспільства. Мова виникла з потреб комунікації, і вся її організація підпорядкована цим потребам.

У професійній діяльності мова є важливою складовою компетенції фахівця. Фахова мова реалізується у фаховому мовленні та виконує своє комунікативне призначення. Система підготовки сучасного фахівця передбачає розуміння ним важливості комунікативного призначення мови у професійній діяльності.

Одним з першочергових завдань вищої школи є пошук шляхів підвищення комунікативної компетенції фахівця шляхом усвідомлення важливості досконалого володіння усіма мовними нормами у комунікативному просторі та розуміння пріоритету української мови як державної. У центрі уваги при цьому є мовно-розумова діяльність людей, а основним об’єктом навчання – мовна комунікація, функціональні властивості мови і мовлення в їх нерозривній єдності.

При комунікативному підході у центрі процесу навчання перебуває конкретна мовна особистість з її мовно-розумовою діяльністю, комунікатив-

ними намірами, а мовна комунікативна діяльність є предметом розвитку у процесі вивчення фахової мови.

Комунікативний підхід у вивченні фахової мови ставить за мету: засвоєння й оволодіння студентами мовою в обсязі, достатньому для формування власної думки, розуміння співрозмовника, усвідомлення того, що закономірності організації мови стають зрозумілими у процесі аналізу реального функціонування мовних одиниць, при цьому велику роль відіграють як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні фактори, цілі та досвід комунікантів.

Досягнення цієї мети вимагає використання методичної концепції навчання, яка виходить з найголовнішого, комунікативного підходу до професійно орієнтованого навчання видам мовленнєвої діяльності. При такому підході фахівці набувають притаманні їм природні функції реалізації мовної комунікації. Варто зазначити, що треба виховувати фахівця, який би володів мовою не тільки для здобуття професійної інформації, а й послуговувався у повсякденно-професійній сфері.

У теперішній час особливу увагу акцентують на формуванні навичок професійної комунікації в усіх сферах суспільного життя. Це зумовлено пріоритетами нашої держави в умовах розбудови, утвердження на міжнародній арені, закріплення української мови як державної та впровадження і забезпечення використання її у професійній діяльності.

Реалії XXI століття вимагають якісно нових підходів до підготовки сучасних фахівців – кваліфікованих, грамотних, мовнокомпетентних, які б ґрунтовно володіли українською фаховою мовою на всіх її рівнях – орфографічному, граматичному, пунктуаційному, лексико-стилістичному. Досконала професійна мовна підготовка є запорукою професійної майстерності та конкурентоздатності сучасного фахівця.

У сучасній науковій думці існує два поняття – “компетенція” і “компетентність”, відповідно “комунікативна компетенція” та “комунікативна компетентність”, проте єдиного визначення вони не мають і часто вживаються як взаємозамінні терміни.

Термін “компетентність” уперше з’явився в американській лінгвістиці. Ідея комунікативної компетенції належить американському антропологу Д. Хаймсу. У свою теорію про комунікативну компетенцію науковець включив те, що необхідно знати тому, хто говорить, щоб бути комунікативно-компетентним у мовленнєвому оточенні. За його твердженням, комунікативна компетенція – це вміння управляти тим, що, де, коли, чому, як говорять люди [7, с. 267].

“Етимологічний словник української мови” пояснює термін “компетенція” через поняття “компетентний”. Сам же термін “компетенція” через польське “посередництво” запозичений з латинської мови: лат. *competentia* (“відповідність, узгодженість”) пов’язано з *competere* (“разом досягати, прагнути, сходитися, зустрічатися; відповідати, погоджувати”), яке складається із префікса *com-* (“з”) і дієслова *petere* (“прагнути, досягати”) [3, с. 541— 542].

Аналізуючи визначення термінів “компетенція” і “компетентність”, поданих С. І. Ожеговим, можемо зробити висновок, що ці два поняття співвід-

носяться між собою як дуже близькі. У значенні обох понять виділяються два компоненти: 1) знання, поінформованість, досвід особи; 2) коло питань, галузь знань, у яких особа поінформована. У понятті “компетенція” на перший план виступає значення “галузь знань або коло питань”, а в понятті “компетентність” – значення “знання, досвід, поінформованість” [5, с. 169].

О. Селіванова поняття “комунікативна компетенція” окреслює як “здатність мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), паравербальних засобів, ситуації, правил і норм спілкування, соціуму, культури для ефективного виконання певних комунікативних завдань у відповідних контекстах чи ситуаціях” [6, с. 233]. І. Бех поняття “комунікативна компетентність” трактує як сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів тощо [2, с. 107].

І. Г. Єрмаков, проаналізувавши погляди педагогів України, Ірландії, Франції, Швейцарії, Шотландії, Австрії, Греції, Росії, робить висновок, що для науковців різних країн загальними показниками тлумачення терміна “компетентність” вважаються уміння, які необхідні для реальної життєдіяльності, а саме: професійні, уміння адекватного застосування знань, отримання інформації, поновлення знань та продовження навчання, самоосвіти, соціальні та комунікативні уміння, уміння розв’язувати проблеми та суперечливі питання або конфлікти, працювати в команді, відчувати відповідальність тощо [4, с. 114].

Отже, вищевикладене дає підстави зробити висновок про те, що відбулася підміна одного поняття іншим. Поняття “компетенція” і “компетентність” стали вживатися як синонімічні в усіх видах життєдіяльності людини та позначати високу якість її професійної діяльності.

Науковці виокремлюють різні типи компетенції – прагматична, культурна, загальнокультурна, соціокультурна, стратегічна, комунікативна (предметна). Однак усі вони стосуються комунікативної компетенції. О. Селіванова виділяє такі види комунікативної компетенції:

- мовна компетенція, що полягає у здатності породжувати й розуміти мовні повідомлення;
- дискурсивна – спроможність поєднувати висловлення у зв’язні тексти й залучати їх до відповідних дискурсів;
- соціолінгвістична – здатність ураховувати в комунікативній діяльності соціальні аспекти ситуації спілкування;
- ілокутивна – здатність формувати й реалізовувати комунікативні наміри у повідомленні;
- стратегічна – уміння ефективно планувати початок, перебіг і завершення комунікації, досягати успішності у спілкуванні;
- лінгвокультурна – визначає культурну ідентифікацію мовця, тобто дотримання ним відповідних культурно зумовлених норм, стандартів спілкування;
- міжкультурна – залежить від потреби в ній мовця й орієнтована переважно на дві культури (рідну і чужу) [6, с. 233].

У сучасній науці термін “мовна компетенція”, впроваджений у науковий обіг американським мовознавцем Н. Хомським, набув широкого застосу-

вання та трансформувалася у професійну сферу як важливий компонент становлення фахівця нової генерації. Ф. Бацевич поняття “мовна компетенція” тлумачить як знання учасниками комунікацій мови (мовного коду), тобто правил, за якими формуються правильні мовні конструкції та повідомлення, здійснюється їх трансформація [1, с. 123].

Отже, саме мовнокомунікативна компетенція є стрижневим компонентом професійно-комунікативної діяльності та передбачає і забезпечує уміння вільно здійснювати мовленнєве спілкування в усній чи письмовій формах, уживати ті правила мовленнєвої поведінки, що існують у певному суспільстві, доцільно використовувати ресурси мови в різноманітних ситуаціях повсякденно-професійної сфери.

Професійний мовнокомпетентний фахівець повинен:

- 1) досконало, ґрунтовно володіти українською фаховою мовою в її усній та писемній формах;
- 2) розуміти значущість умінь мовленнєвого висловлювання та культури спілкування;
- 3) мати навички комунікативно виправданого використання засобів мови.

Професійна мовнокомунікативна компетенція займає найвищий щабель серед інших типів компетенції та є основою становлення фахівця нової генерації.

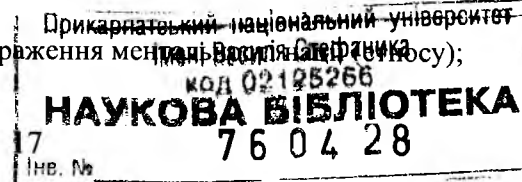
Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. — К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. — 344 с.
2. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : [навч.-метод. посібн.] / І. Д. Бех. — К.: ІЗМН, 1998. — 204 с.
3. Етимологічний словник української мови. — К., 1985. — 570 с.
4. Життєва компетентність особистості : [наук.-метод. посібн.] / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. — К.: Богдана, 2003. — 520 с.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. — М.: Советская энциклопедия, 1973. — 848 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
7. Hymes D. H. On communicative competence / D. H. Hymes. — Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 2001. — 213 p.

1.4. Поняття національної та літературної мови. Значення мови в житті суспільства та людини

Мова – складне суспільне явище, в якому розрізняють такі ознаки:

- 1) найважливіший засіб людського спілкування та об’єднання людей у спільноту;
- 2) засіб самоідентифікації й вираження ментальності (ментальності – сукупності риси характеру);

3) засіб формування й розвитку думки, здійснення пізнавальної діяльності, реалізації духовної культури народу.

Функції мови як суспільного явища відбивають особливості історії народу – носія національної мови, характер мовної ситуації в суспільстві.

Національна мова – засіб спілкування нації та засіб її самоідентифікації серед інших націй. Національна мова виступає закономірним суспільним утворенням, що відбиває розвиток етнічної мови – від мови роду, племені, народності до мови нації. Національна мова – важливий чинник консолідації конкретно-історичного соціуму: через неї зберігаються й передаються наступним поколінням культурно-історичні традиції. Засвоєння загальнолюдського досвіду відбувається через національну мову. Статус національної мови залежить від її суспільної ролі в національній державі. Націєтворча функція мови поєднується з її державотворчою функцією, коли на перший план виступає об'єднувальна роль літературного стандарту, національний характер літературної мови.

Державна мова – офіційна мова державних установ, мова освіти, науки, культури тощо; мова, якою держава заявляє про свій суверенітет у міжнародному спілкуванні. В Україні статус державної мови з 1989 р. (“Закон про мови в Україні”) має українська мова, яка є мовою корінної нації та рідною мовою для більшості населення України. Державний статус української мови закріплено в Конституції України (стаття 10). Визнання законом однієї державної мови відіграє важливу роль у постколоніальних країнах, що утверджують свою незалежність.

Мова державна – основна мова держави, яка використовується у законодавстві й офіційному діловодстві, судочинстві, навчанні тощо. У багатонаціональних державах державних мов звичайно буває декілька (дві – у Канаді, Фінляндії, Ізраїлі; три – у Бельгії, Болівії, Швейцарії; одинадцять – у Південно-Африканській Республіці). Іноді поряд із загальнонаціональними існують державні мови (наприклад, у Данії, Іспанії). В Індії, де офіційними мовами є хінді й англійська, у додатку до Конституції подається список 17 регіональних мов, які офіційно вживаються у державному діловодстві.

Літературна мова – унормована, стандартна, правильна з погляду усталених, кодифікованих норм форма національної мови, що обслуговує культурно-освітні потреби суспільства, виконує консолідуючу функцію через використання у сферах державного управління, засобів масової інформації, науки, культури та художньої літератури; протиставляється діалектам, жаргонам, просторіччю; існує в усній та писемній формах. Залежно від суспільного використання формуються її функціональні стилі.

Рідна мова – перша мова, якою почала розмовляти дитина (мова батьків), або мова, з якою індивід увійшов у культуру в період свідомого життя.

Офіційна мова – мова, на яку перекладаються дипломатичні документи, складені на міжнародних конференціях, міжнародними організаціями. Офіційними мовами усіх головних організацій Організації Об'єднаних Націй є англійська, французька, іспанська, російська, арабська, китайська.

Ми повинні виробити у собі вміння користуватися літературною мовою як відшліфованою формою загальнонародної мови, що обслуговує всі сфери суспільного життя: державну діяльність, науку, культуру, засоби масової інформації, художню літературу, освіту, побут людей, діловодство (справочинство), армію, міждержавні стосунки.

Література

Словник термінів з правової конфліктології : Науково-довідкове видання / За ред. М. І. Панова. – Х. : Одиссей, 2006. – С. 96.

Значення мови в житті суспільства та людини

Мова як система знаків існує у двох площинах: в уяві і в говорінні.

Мова (в уяві) – це набір виражальних засобів (морфеми, слова, правила змінювання слів, правила поєднання їх тощо).

Мовлення – це практичне використання виражальних засобів (складання й сприйняття речень, тексту, сам текст).

Поняття “мова” і “мовлення” структурують одне явище, проте мають такі відмінності (див. табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності між поняттями “мова” і “мовлення”

Мова	Мовлення
1. Мова – це абстракція, що існує у свідомості людей.	1. Мовлення – конкретне спілкування, що реалізується в говорінні, сприйманні та у текстах.
2. Мова – явище, незалежне від волі індивіда, що належить усьому суспільству.	2. Мовлення – індивідуальне, його кожен може творити по-своєму, але в межах, визначених мовою.
3. Мова – явище стабільне.	3. Мовлення – явище змінне, динамічне. Мовець щоразу використовує виражальні засоби по-іншому.
4. Мова має ієрархічну організацію, в якій усе існує в певній системі (система фонем, система морфем, система відмінків, система дієслівних форм, система слів – частин мови).	4. Мовлення має лінійний характер, де кожний його елемент підпорядковується певному порядку вживання: звук за звуком, слово за словом і т. ін.

Мова реалізується в мовленні, що формує і живить її. Мова не існує без мовлення, і мовлення не існує без мови – одне без одного вони мертві. Таким чином, мова (у широкому розумінні) існує тільки цілісно, у ній переплітаються суспільне й індивідуальне, загальне й конкретне, ідеальне й матеріальне.

Без мови немає суспільства, і немає мови поза суспільством – вони тісно взаємопов'язані. За допомогою мови суспільство організовується, регламентує відносини між своїми членами, нагромаджує досвід, домагається про-

гресу. Суспільство в свою чергу впливає на стан мови. Чим розвиненіше суспільство, тим досконаліша, розвиненіша його мова. І навпаки: якщо суспільство занепадає чи зникає, то занепадає і зникає його мова.

Такий самий тісний зв'язок маємо і між мовою та індивідом. Існування мови можливе й потрібне тільки тому, що суспільство поділене на індивіди – на мовців і слухачів. Інакше мова втрачає свій сенс. Якщо ж мовлення відбувається, здається, наодинці з собою (наприклад, учений пише статтю, укладає посібник, книгу, підручник або письменник створює оповідання, повість, вірш), він все одно ніби розмовляє з кимось – зі своєю душею, зі своїм читачем, і хай це буде не зараз, але це буде – тобто індивід-творець матиме співбесідника, навіть якщо він його не бачитиме). Та існує мова не в повітрі і не в суспільстві взагалі, а у свідомості окремих людей і в їхньому спілкуванні, адже всяке мовлення, як зазначено вище, передбачає слухача, співрозмовника.

І. П. Ющук доводить, що мова – не біологічне явище, як дихання, приймання їжі, та багато в чому вона зумовлюється й біологічними факторами. Наприклад, у всіх мовах є голосні й приголосні звуки – це пояснюється тільки біологією людини. Закономірностями роботи головного мозку зумовлена довжина слів та будова речень, а мова в цілому – це продукт розумової (психічної) діяльності багатьох індивідів, їх рухливих органів мовлення – голосових зв'язок, язика, щелеп.

Отже, неправильно буде стверджувати, що мова (у широкому розумінні) – це тільки суспільне явище; вона певною мірою і явище індивідуальне, проте це не означає, що її можуть, як хто захоче, змінювати.

Мова є засобом і матеріалом формування та становлення особистості людини, її інтелекту, волі, почуттів і формою буття. Мова – це неперервний процес пізнання світу, освоєння його людиною. Мова є засобом спілкування між людьми в усній та письмовій формі, передавання власного досвіду іншим і збагачення досвідом інших. (Афоризм “Учись на своїх помилках” змушує кожного розсудливого навчитися спостерігати за людською діяльністю, робити висновки щодо правильності його вчинків і, критично зваживши, подумати – словами! – та зробити висновки, чи так чинити, чи ні). Мова об'єднує людей у суспільство для досягнення добробуту та створення духовних цінностей.

Мова обслуговує людину і суспільство, вона є формою їх буття.

Література

1. Мацько Л. І., Мацько О. М., Сидоренко О. М. Українська мова : Навч. посібник. — К. : Либідь, 1998. — С. 5 — 9).
2. Ющук І. П. Вступ до мовознавства. — К. : Рута, 2000. — С. 10 — 11.

1.5. Функції та престиж мови

Мова – унікальне явище в житті людини і суспільства. Без мови не існує жодне суспільство. Учені вважають, що людина виникла понад 2 млн. років тому, а звукова мова – понад 1 млн. років.

Мовознавці виділяють такі основні функції мови: комунікативна, ідентифікаційна, номінативна і мислетворча, пізнавальна, естетична, експресивна, волюнтативна, культуросна, міфологічна та ін.

Французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері вважав, що найбільша у світі розкіш – “розкіш людського спілкування”. І це, звичайно, так.

Про це сказав Тарас Шевченко:

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється – ожива,
Як їх почує... Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди!..

Найважливіша функція мови – *комунікативна*, засіб інформаційного зв'язку між членами суспільства. Функція спілкування – універсальний, унікальний, матеріально найдешевший засіб зв'язку. Народ, що втратив свою мову, не спілкується нею, асимілюється з іншим народом, мовою якого послуговується, – перестає бути нацією. Його мова стала мертвою.

Ідентифікаційна (інтегруюча) функція – засіб вияву належності мовців до певної тотальної спільноти. Інтегруюча (об'єднуюча) функція виражається в тому, що всі українці світу належать до народу, ім'я якому – український. Не обов'язкова етнічна належність до того чи іншого народу, до тієї чи іншої нації. Наприклад, Юрій Гусейнов, наш сучасник, письменник, лауреат Шевченківської премії – напівукраїнець – напівазербайджанець – послуговується в побуті і мистецтві слова українською мовою і, на жаль, не знає азербайджанської, його батько, політичний в'язень і вигнанець, знав кілька українських слів. Іван Кавалерідзе – україно-грузин – поет, драматург, кінорежисер, скульптор. Українська мова, як і для його родини, – рідна. Рауль Чілачава, наш сучасник, грузин за національністю, поет, послуговується українською мовою, як рідною. Співаки Тамара Гвердцетелі, Ніколай Басков, Софія Ротару, Йосип Кобзон, Надія Кадишева на естраді послуговуються й українською мовою, пропагуючи її у світі й вказуючи на своє “коріння”. А для Агатангела Кримського (кримський татарин) та Юрія Клена (Освальда Бургардта, німця з Поділля) українська мова стала основою наукової й мистецької діяльності кожного.

Ідентифікаційна – значить інтегруюча, акумулятивна, тобто об'єднуюча. Так, істотною рисою для племені і є мова. Пригадаймо українця-мандрівника Миколу Миклуху-Маклая, який з провідниками-драгоманами (перекладачами) мандрував островами Нової Зеландії і залишив записи про те, що майже кожне поселення має свою мову і свято береже її.

Цікавий факт наводить І. П. Ющук щодо ставлення індіанських племен Америки до своєї мови: “Наші матері витрачають щодня по дві години, навчаючи дітей правильно говорити мовою племені. Дорослий індіанець, який не володіє своєю мовою з абсолютною правильністю, фактично стає безправним: йому не дозволяють говорити при людях, щоб його мовні хиби не передавалися слухачам, особливо дітям. Через те наші матері витрачають величезну кількість часу, домагаючись ідеальної точності у відтворенні нашої дуже складної граматики”.

Номінативна – це функція називання, поряд з нею – мислетворча. Мова – це засіб творення думки. Слова – це назви предметів, процесів, почуттів, природних явищ, реального й ірреального (вигаданого). Я. Радевич-Винницький наводить слова І. Мардова: “Отримати ім’я – значить укоренитись у ментальності, на ментальному рівні слова і тим самим знайти не смертність”.

Пізнавальна (гносеологічна, когнітивна), акумулятивна функція – засіб пізнання й вивчення світу. За висловлюванням М. Ломоносова, “мова – ворота до всіх наук”. Так, світ засобом мови є пізнаним у просторі й часі. Так, українське слово допомагає нам здобути знання, пізнати часи козаччини і літописів Грабянки, Величка, Самовидця, знати про життя багатьох народів у минулому й сучасному. З “Літопису Руського” (XIII ст.) читач ознайомиться зі способом життя, спілкування, праці племен Київської Русі, із вчинками її князів, вбере у пам’ять суспільно-історичний досвід давноминулих часів і зробить висновки про позитивну, вирішальну роль єдності, взаєморозуміння керманічів народу, патріотичних почуттів у житті держави.

Слово і нині є і завжди буде важливим засобом пізнання світу. Наприклад, журнал “Міжнародний туризм” розкриває читачеві красу природи усіх країн земної кулі, допомагає ознайомитися з національними особливостями багатьох народів, збагачує знання про сучасний світ.

Естетична функція. Мова – першоелемент культури, знаряддя і матеріал для створення культурних цінностей: народної пісні, казки, прислів’я і приказки, літератури різних народів і жанрів, театру. Мова – становий хребет культури, її храм, засіб спілкування творця мистецтва із читачем, слухачем, глядачем. Л. Віттенштейн сказав: “Межі моєї мови означають межі мого світу”. Порівняйте мистецтво класиків літератури і модернізм та постмодернізм та зробіть правильні висновки (за Л. Віттенштейном).

Експресивна функція передає внутрішній стан, внутрішній світ індивіда. Сократ сказав: “Заговори – і я тебе побачу”. Досконале володіння мовою дає можливість розкрити своє духовне єство, а співрозмовникові, читачеві, глядачеві – збагнути почуте, прочитане.

Волюнтативна (фатична), імпресивна функція – це вираження волі співрозмовника: це вітання, прохання, порада, спонукання до дії.

Культуроносна (культурологічна) функція. Мова – носій культури народу-творця, засіб зв’язку між народами для пізнання їхньої культури. Оперна співачка Соломія Крушельницька виконувала пісні українського народу, послугоувалася рідною українською мовою, а також італійською та іншими мовами народів світу. Перед царем Мія (так любовно її називали) співала українських народних пісень у відповідь заспівати своєю мовою. Максим

Рильський назвав перекладачів “поштовими кінями просвіти”. Це так, адже переклади творів української літератури на мови інших народів – засіб ознайомлення їх з культурними набутками нашого народу, а переклади з інших мов на українську – збагачення культури України досягненнями культур інших народів.

Міфологічна (магічно-містична) функція пов’язана з вірою людей у слово як реальне дійство. У словесному світі реальне й уявне не мають чітких меж. Подумайте: слово може все: і на слона посадить, і голову знесе. У цьому прислів’ї віра людини у всесилля слова. Слово може подіяти на людину чи предмет, підкорити його волі людини, відвернути від хвороби або накликати нещастя, принести перемогу над чимось. Так, поляки і нині йдуть до ікони Діви Марії із проханнями, поданими в записках. У сучасному Єгипті, зазначає Я. Радевич-Винницький, є звичай писати листи до святих і класти їх за огорожу могил.

Функції мови проявляються у взаємодії. Одиниці мови беруть участь у виконанні їх. Комунікативну функцію, наприклад, найчастіше виконує речення, номінативну – слово, лексичні словосполучення, фразеологізми.

Слово “*престиж*” французького походження, означає авторитет, повага.

Престиж мови – це її авторитет у міжнародному та міжнародному спілкуванні, і він залежить від багатьох чинників, домінуючим серед яких є інформативність мови. Так, високий престиж сучасної англійської мови пояснюється, зокрема, тим, що із кожної тисячі наукових статей або книг 760 виходять англійською, – наводить факти Я. Радевич-Винницький.

Престиж мови не перебуває у прямій залежності від кількості людей, які нею послуговуються. Наприклад, китайською мовою розмовляє один мільярд триста мільйонів землян, але вона не входить до числа найпрестижніших. А от у музиці вже кілька століть найвищий престиж у світі має італійська мова.

Королю Іспанії Карлу V, який володів багатьма європейськими мовами, належать такі слова: “Іспанською мовою розмовляють з богами, італійською – з товаришами, французькою – з дамами, а німецькою – з ворогами”.

Престиж мов часто пов’язаний з їх сакральним (священним, який стосується релігійного культу й ритуалу) використанням: наприклад, санскрит в Індії, латинська й церковнослов’янська – в середньовічній і сучасній Європі, арабська – у країнах мусульманського світу.

Відомо, пише І. П. Ющук, з якою наполегливістю, ретельністю вивчали свою мову й передавали її нащадкам давні індійці, греки, римляни. Дуже великого значення вивченню рідної (державної) мови та інших мов надають і тепер громадськість та уряди як високорозвинених, так і малорозвинених країн, дбаючи про інтелектуальне зростання свого суспільства. Так, Японія, Індонезія, Індія, Франція, Сполучені Штати Америки, Польща та інші країни мовне питання ставлять частиною державної політики.

Відлучення мови від функцій, що надають їй престижу, наприклад від ролі державної мови, знижує її авторитет і зменшує опір проникненню в неї чужомовних елементів. Так, для феодального суспільства існувала двомов-

ність по вертикалі: феодальна верхівка користується однією мовою, яка вважається шляхетною, а простолюддя – іншою, простою. Так, феодальна верхівка у Київській Русі X ст. на чолі з великим князем, щоб відрізнятись від простолюддя, переходить на церковнослов'янську (староболгарську) мову, принесену з богослужбними книгами після 988 року – прийняття християнства. Як записано в літописі, Володимир Великий змушував дітей знатних людей (“нарочитих мужів”) вивчати її. Саме цю мову, до певної міри змішану з київською говіркою, і несли в XI – XIII ст. на північний схід між підкорені угро-фінські племена київські тіуни (управителі) й дружинники, що й поклало початок російській мові з сильною домішкою в ній старослов'янізмів. В Україні ж церковнослов'янська мова в її українському варіанті аж до І. П. Котляревського виконувала роль літературної мови. А простий народ тим часом і далі спілкувався й творив простою мовою, успадкованою від своїх предків.

Коли 1066 року Британські острови завоювали нормани, мовою нової феодальної знаті на тривалий час стає мова завойовників – французька, точніше один з її північних діалектів, а мовою корінного населення й далі лишається давньоанглійська мова.

В Ірландії кріпаками були ірландці, які зберігали свою давню кельтську мову, над ними ж панували англійці, і це зумовило панівне становище англійської мови.

У Латвії й Естонії після захоплення їх у XIII ст. німецькими хрестоносцями мовою феодальної верхівки стає німецька мова.

У Росії, як відомо, феодальна верхівка користувалася німецькою мовою (царі ж мали німецьке походження), а згодом – французькою, аби тільки не мужицькою – російською.

В Україні панськими мовами, точніше мовами панів, були польська та російська.

В Індонезії чужоземна феодальна знать тривалий час розмовляла санскритом – мовою релігійних учт Індії.

У багатьох країнах Західної Африки внаслідок їхньої ісламізації місцева верхівка, відриваючись від народної культури, переходила на арабську мову.

Франція, якщо не брати до уваги її завоювання в I ст. до н. е. римлянами, а наприкінці V ст. західногерманськими племенами – франками, в наступні часи не зазнала іноземного панування. Але й тут тривалий час серед французької феодальної знаті панувала латинська мова, яка в часи середньовіччя була мовою освіти в Європі. У XVI ст. закінчилося об'єднання Франції й утвердилася монархія, тоді король Франциск I 1539 року видав розпорядження, яким зобов'язував у всіх королівських урядових установах вживати центральний діалект французької мови Іль-де-Франс. Проте ще й на початку XIX ст., як твердить І. П. Ющук, більше половини населення Франції не володіла взагалі французькою мовою, не кажучи про її літературний варіант.

Престижними можуть бути навіть мертві мови, наприклад, латинська мова для медицини та біологічних наук.

Престиж мови – величина змінна, – твердить Я. Радевич-Винницький. Так, в історії відомо чимало випадків піднесення й падіння мов. Це залежить

не від самої мови, а від суспільства – носія мови, його місця та ролі в загальнолюдському прогресі.

Є два способи забезпечити статус престижності для своєї мови: через всебічний розвиток суспільства на шляху прогресу або шляхом утиску інших мов політичними, військовими, економічними засобами.

Наводимо уривок із записів українського політв'язня М. Масютка з концтабору (1967 р.).

“Коли б якомусь подорожньому поза всі категоричні заборони вдалося побувати в таборах для політв'язнів Мордовії (яких тут аж 6!), то був би надзвичайно вражений: тут, за тисячі кілометрів від України, на кожному кроці він почув би виразну українську мову на всіх діалектах сучасної України. У подорожнього мимоволі виникли б питання: що діється в Україні: Заворушення? Повстання? Чим пояснити такий високий процент серед політв'язнів українців, який досягає 60 – 70%? А коли подорожній скоро після цього побував би ще й в Україні, то відразу переконався б, що ніякого заворушення, ніякого повстання немає. Але тоді б у нього виникло нове питання: чому у містах України так рідко чути українську мову і чому так густо чути її у таборах для політв'язнів?”

Напевне, за інерцією, за “великодержавними” імперськими традиціями значна частина чиновників (і не тільки) користується державною українською мовою рідко, лиш інколи ... “для виконання службових обов'язків”, послуговуючись щоденно “мовою міжнаціонального спілкування” і забуваючи при цьому, що саме на них покладена висока місія обстоювати права державної мови, розвивати, вдосконалювати її, оберігати від спотворення, від наруги “критиків” і власних яничар-безбатченків, які легко “позбулися” її, не дбають про престиж рідної, материнської мови. Ця традиція привноситься у сім'ї, найперше в міські, і забуваються слова мудрого Тараса Шевченка, який казав про деяке українське панство: “Раби, подножки, грязь Москви, варшавське сміття – ваші пани, ясновельможні гетьмани...”

Мов з абсолютними перевагами не існує, і не гріх хвалити свою рідну мову, визнану в 30-ті роки XX ст. в Парижі однією з чотирьох (французька, італійська, перська, українська) з наймелодійніших мов світу, – гріх зневажати інші мови.

Престиж мови приносить моральне задоволення її корінним носіям та неабияку матеріальну вигоду. Так, експорт англійської мови приносить Великій Британії шість мільярдів чистого доходу.

Користуючись книгою “Зарубіжні українці. Довідник”, видання 1991 року, та непоодинокими повідомленнями у періодиці, радіємо з приводу того, що українська мова має високий престиж у всіх країнах, де тільки проживають українці. Так, у США в 28-ми університетах і коледжах вивчають україністику (українську мову, літературу, історію, культуру, народознавство), а в семи університетах можна отримати диплом фахівця з української мови. З 1950 року відкрито відділення Української Вільної Академії Наук (такі відділення існують у Німеччині, Великій Британії, Австралії, Канаді).

У 15-ти канадських університетах організовано українські студентські клуби.

У Римі існує Український католицький університет, що має філіали в Буенос-Айресі, Чикаго, Філадельфії, Вашингтоні, Монреалі, Лондоні.

У Тілбурзькому університеті (Нідерланди) українська мова вивчається на кафедрі українознавства.

Кафедра української мови та літератури діє при Слов'янському університеті в Бухаресті, а в Мюнхені працює Український вільний університет, є Український технічно-господарський інститут.

На професійному рівні викладається українська мова у Сорбоннському університеті (Париж), при ньому діє Інститут східних мов і цивілізацій.

У Словаччині є українська торговельна школа у Пряшеві та вчительська семінарія.

Кафедри української мови є в Братиславському, Кошицькому, Празькому (Карловому) університетах, відділ україністики має Загребський університет.

У Сіднейському університеті працює кафедра українознавства, а в Мельбурнському університеті імені Монаша (Австралія) вивчають курс української мови та літератури.

Таким чином, престиж української мови поза Україною підтримується українською діаспорою і є достатньо високий, тому й нам, українцям в Україні, слід більше дбати про належну соціальну престижність державної мови.

Література

1. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. – Дрогобич : Відродження, 1997. – 218 с.
2. Мацько Л. І., Мацько О. М., Сидоренко О. М. Українська мова : Навч. посіб. – К. : Либідь, 1998. – 416 с.
3. Юшук І. П. Вступ до мовознавства : Навч. посіб. – К. : Рута, 2000. – 128 с.
4. Грибніченко Т., Глушко Н. Квітні у віках, наша мова велична // Українське Слово. Ч. 30, 30 липня 1998.

1.6. Мовна політика сучасних держав

Політика сучасних держав у галузі мови, пише І. Юшук, спрямована на утвердження й розвиток насамперед державної мови як запоруки загальнонаціональної єдності й поступального розвитку всього суспільства. Це спостерігається на прикладі найбільш розвинених держав, зокрема США, Франції, Японії.

Так, хоча за Конвенцією США англійська мова не має статусу державної чи офіційної, проте знання її є тут обов'язковим для зайняття будь-якої державної посади. Коли 1998 р. в сенаті США на вимогу представників іспаномовної частини населення розглядалося мовне питання, то було заявлено, що культурно-мовна різноманітність країни не повинна ставати причиною подрібнення населення на відірвані одна від одної етнічні частини і часточки, “англійська є обов'язковою, яка збирає країну до купи”. Ніхто не ставить за мету наступати на мовно-культурні особливості, але інтереси всього суспіль-

ства є вищими за інтереси його частин: “Наше майбутнє як нації залежить від утвердження в спільній мові. Єдина офіційна англійська мова допоможе нам спільно йти вперед”.

Державні чиновники Франції вбачають своїм завданням протистояти глобальному наступові англійської мови. Боротьба за чистоту французької мови виявляється не лише у списках небажаних іншомовних слів, а й у захисті інформаційно-мовного середовища на функціональному рівні. 1972 року у Франції було заборонено французько-англійський суржик у всіх сферах урядової діяльності. 1975 року було прийнято закон, що вимагав уживання французької мови в будь-якому діловому спілкуванні, де пропонуються товари чи послуги для населення. Ті, хто не виконував його, притягалися до судової відповідальності. У законі про вживання французької мови, прийнятому Національними зборами й Сенатом Франції 04.08.1994 р., не тільки проголошується, що “французька мова як державна, згідно з Конституцією, є важливою складовою частиною самобутності і національного надбання Франції”, а й встановлюються суворі санкції за ігнорування її на території держави.

Але, як зазначається в одному з досліджень, “мабуть, у жодній із розвинених капіталістичних країн уряд не приділяє мовним питанням такої великої уваги, як у Японії”. Тут для забезпечення всебічного розвитку та функціонування японської мови створено ряд державних установ, найважливіші з яких – Державний інститут японської мови (підпорядкований міністерству освіти) й Інститут культури радіо- і телепередач (належить державній радіо- і телекомпанії). Вони наділені законодавчими правами щодо визначення мовних норм у межах своєї сфери, постійно стежать за появою нових слів і видають реєстри (перелік) їх. Складено списки “мовного існування” типового службовця, типової домогосподарки тощо. Питання мовної практики посідають помітне місце в японських засобах масової інформації, створено телевізійні серіали на лінгвістичні теми. Великими тиражами виходять журнали “Мовне існування”, “Мова”. Проводяться фундаментальні наукові дослідження з машинної лінгвістики – автоматичної обробки інформації, введення інформації в ЕОМ, машинного перекладу, упорядковуються термінологічні системи тощо.

Дбайливе ставлення до державної мови спостерігається і в інших країнах, різних і за рівнем розвитку, і за складом населення. Так, у Конституції багатонаціональної Росії записано: “Державною мовою Російської Федерації на всій її території є російська мова”. І це положення неухильно виконується. У Конституції Іспанії, де теж є кілька корінних націй, зазначено: “Кожний громадянин зобов'язаний знати іспанську мову і користуватися нею”. Єврей відродження втраченої майже 2 000 років тому власної держави тісно пов'язали з відродженням своєї давньої мови – іврити.

У статті 53 Конституції України, де йдеться про освіту, на виконання Гаазьких рекомендацій зазначено: “Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства”.

Цими настановами слід керуватися державним мужам, а працівникам освіти варто більше роз'яснювати названі положення / статті Конституції України.

Потрібно знати

Українська мова – одна із 500 мов у світі, що мають писемність. Учені-мовознавці називають різні цифри щодо кількості мов у світі. Так, Сенченко М., директор Книжкової палати України, повідомляє:

“У довіднику 1987 року, виданому в Німеччині, зафіксована 5 691 мова. Дві третини населення земної кулі говорить і пише всього-на-всього на 11 мовах. Це – китайська, англійська, хінді, іспанська, російська, арабська, бенгалі, португальська, німецька, французька та японська”.

Сучасна мовна ситуація у світі складна. Першу п'ятірку мов за кількістю людей, які нею говорять, складають:

- китайська – 1,3 млрд. осіб;
- англійська – 431 млн. осіб;
- хінді – 325 млн. осіб;
- іспанська – 320 млн. осіб;
- російська – 232 млн. осіб.

За твердженням М. П. Кочергана, у світі існує до 7 000 мов.

Боротьба царської і радянської влади з українською книгою (у цифрах)

1626 р. – наказ Синоду зібрати з усіх церков книги старого українського друку, а замість них впровадити нові московські видання.

1627 р. – указом московського царя Олексія Михайловича і патріарха Філарета наказано книги українського друку зібрати і спалити.

1672 р. – указ про заборону в усіх містах усіх чинів людям тримати вдома на території Польщі книги українською мовою.

1677 р. – патріарх московський Іоаким наказав в українських церковних книгах вилучити сторінки, які мають відмінності від московських видань.

1690 р. – московський патріарх Іоаким указом заборонив усе українське письменство, а “Четьї-мінеї” (1 том) Данила Заточника звелів спалити.

1693 р. – лист московського патріарха до Києво-Печерської лаври про заборону друкування будь-яких книг українською мовою.

1709 р. – указ Петра I про заборону друку книг українською мовою. Книги, друковані церковнослов'янською мовою, за цим указом слід звирятати з російськими виданнями, щоб у них ніякої різниці не було.

1720 р. – знову указ Петра I, щоб книг ніяких, крім церковних попередніх видань, на Україні не друкувати, а ті старі книги з книгами великоросійського друку звирятати, щоб ніякої різниці і особливого наріччя в них не було.

1720 р. – Петро I видав указ київському начальству, щоб “... во всех монастырях, остающихся в Российском государстве, осмотреть и забрать древние жалованные грамоты и другие куртиозные письма оригинальные, а также книги исторические, рукописные и печатные”.

1721 р. – наказ Синоду надсилати книги з українських друкарень у “синодальну контору для виправлення їх згідно з російськими вимогами та вимогою й звирення клеймом цензора”.

1724 р. – друкарню Києво-Печерської лаври оштрафовано на 1 000 карбованців за друкування книг, не в усьому схожих з російськими. На таку ж суму і за таку ж “провину” оштрафовано і Чернігівську друкарню.

1766 р. – Синод видав суворий наказ Києво-Печерській лаврі друкувати лише ті книги, які в московських друкарнях друкуються та апробовані Синодом.

1769 р. – указ московського православного Священного Синоду про вилучення в населення українських букварів та українських текстів з церковних книг.

1786 р. – Синод знову наказує митрополитові Київському контролювати Лаврську друкарню, щоб ніякої різниці з московськими виданнями не було.

1859 р. – Міністерство віросповідань та наук Австро-Угорської імперії заборонило українську абетку в Східній Галичині та Буковині, замінивши її латиницею.

1863 р. – циркуляр міністра внутрішніх справ Російської імперії П. Валуєва про заборону друкування книг українською мовою, за винятком літературних творів, та й то лише після ретельної перевірки їх російськими цензорами.

1876 р. – Емський указ царя Олександра II про заборону ввезення з-за кордону та друкування в Російській імперії будь-яких книг і перекладів українською мовою.

1881 р. – закон про дозвіл друкувати словники українською мовою, але російським правописом.

1892 р. – російський уряд наказує цензорам суворо стежити за тим, щоб не допустити українських літературних перекладів з російської мови.

1894 р. – указ про заборону ввезення українських книг із-за кордону.

1895 р. – заборона друкування українських книг для дітей.

1914 р. – указ Миколи II про заборону української преси.

1946 р. – Рада Міністрів УРСР затвердила новий (наближений до російського) український правопис.

1958 р. – ЦК КПРС ухвалив постанову про перехід українських шкіл на викладання російською мовою.

1964 р. – умисний підпал Державної публічної бібліотеки АН УРСР, унаслідок чого у Києві загинули тисячі рідкісних видань.

1969 р. – ЦК Компартії України прийняв постанову про посилення цензури.

1978 р. – колегія Міністерства освіти УРСР схвалила директиву “Про удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки”.

1983 р. – ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР ухвалили постанову “Про додаткові заходи щодо поліпшення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік”, яка стала черго-

вим етапом на шляху зросійщення української освіти і нищення української книги.

(Пам'ять століть, № 2, 2006. — С. 146—147)

1.7. Орфоепічний практикум

Скарбничка знань

Орфоепія (від гр. *orthos* – правильний і *eros* – мова, мовлення) – система загальноприйнятих правил, що визначають норми літературної вимови:

- правила вимови голосних і приголосних звуків у різних позиціях;
- правила сполучень звуків у словах, словосполученнях і реченнях та окремих граматичних формах;
- особливості вимови іншомовних слів;
- норми наголошування та інтонування.

Вправа 1. Прочитайте подані слова, вимову перевірте за орфоепічним словником.

Залік, опір, пофарбовані, надідейний, передінфарктний, істога, українець, вранішнім, посередній, невибагливі, легковажні, одружені, гніватися, залізо, теплоізоляційний, політінформація, анітрішки, передісторичний, іноземний, ігнорувати, таїнство, воїнство, довколішній, останнім, співіснування, всесвітньо-історичний, вії, місцевість, попередніх, справжніми, існування, відраза, північ, необачні, остаточні, інтелектуалізм, акредитація, конвенція.

Вправа 2. Прочитайте вголос слова, перевіряючи вимову. Слова запам'ятайте.

вибачатися [ви^сбачати^с'а] –
извиняться
високоосвічений [високо-
ос^в'іче^н'ній] – високообразованный
відносини [в'ідноси^с'ни^с] –
отношения
відраяти [в'ідра^с'яти^с] –
отсоветовать
впливовість [впли^с'вов^с'іс^т'т'] –
влияние
гірничопромисловий
[г'ірничопроми^с'лові] –
горнопромышленный
дисципліна [дисципл^с'іна] –

дисциплина
дотепний [дотеп^с'ній] – остроумный
дотепник [дотеп^с'ник] – острослов
залишок [зали^с'шок] – остаток
пихатий [пи^с'хатій] – спесивый
позивач [пози^с'вач] – истец
потенційний [потен^с'ціній] –
потенциальный
президент [пре^с'зе^с'дент] –
президент
прикметний [пре^с'кметній] –
приметный
кволий [кво^с'лій] – немощный
кмітливість [км^с'ітливі^с'т'] –

сообразительность
книгообмін [книгооб^с'мін] –
книгообмен
надихати [нади^с'хати] – вдохновлять
обійми [об^с'їми^с] – объятия

сепаративний [се^с'паратив^с'ній] –
сепаративный
трискладовий [три^с'складовій] –
трехсложный
умовний [умо^с'вній] – условный

Вправа 3. Прочитайте вголос подані слова, поясніть вимову голосних.

Вибірковий, заможний, липневий, викреслювати, кришеник, мигцем, вдружки, полохати, вибагливість, доброзичливість, вживання, звичайний, новина, двигун, квиток, непритомний, варивода, боривітер, гірничорятувальний, книгозбірня, визискування, обдивитись, власник, гудзик, рятівник.

Вправа 4. Прочитайте, зіставляючи вимову голосних і приголосних звуків у двох слов'янських мовах.

Зсувати [с:у^с'вати] – сдвигать, зцілення [с'ц'і^с'ле^с'н':а] – исцеление, з пекла [сп'екла] – из ада, з тканини [стканини] – из ткани, з переказу [спе^с'реказу] – из изложения, з митниці [змитни^с'ці] – с таможни, з претензіями [спре^с'тенз'іями] – с претензиями.

Вправа 5. Прочитайте вголос слова, чітко вимовляйте звуки [г] та [г'].. Звук [г'] у кінці слів не оглушуйте.

Голос, берег, корогви, Богдан, Гамбург, ріг, гвалт, гава, гегемон, гелготіти, гирлига, галка, Галаган, говорити, богатир, гордість, Могилів, Гаага, гавкіт, горобець, гірка, гетьман, гуцул, Гуріїв, гуляш, гусінь, ґрунт, грипувати.

Вправа 6. Запишіть слова – фінансово-економічні терміни – в алфавітному порядку, поставте наголоси.

Спонсор, акціонер, бартер, орендар, інвестор, митник, бухгалтер, маклер, конкурент, кредитор, імпортер, менеджер, бюджетний, аукціон, контракт, дилер, аудитор, інспектор, кооператор, пайовик, партнер, платник, плановик, посередник, експорт, експортер, фундатор, засновник.

Вправа 7. Поставте наголоси в словах тексту. Прочитайте вголос.

СОФІЯ КИЇВСЬКА

У центрі Києва, на площі Богдана Хмельницького, понад дев'ять століть височить пам'ятка давньоруського мистецтва – славетний Софійський собор.

Софія Київська... Чудове творіння народного генія, свідок високої культури і героїчного минулого. Важко уявити, скільки подій відбувалося у цих стінах, скільки людей побувало під її склепінням зі своїми radoщами, сподіванками і горем. Собор був свідком блискучих злетів і поразок, гіркоти

міжкнязівських усобиць. Його мозаїчну підлогу топтали копита монгольських коней, а жадібні руки загарбників тяглися до блискучих золотих прикрас. Так багато могли б розповісти ці давні стіни! Та як змусити їх розкрити свої таємниці?

Тепер Софія – музей. На її місці, за словами літописця, було колись поле поза містом. Ярослав Мудрий звів цей собор на честь перемоги над кочовими племенами – печенігами. Тоді місто розширилось, його оточили потужними земляними валами. Урочистим в'їздом до нього були Золоті ворота, споруджені у вигляді башти з надбрамною церквою Благовіщення.

Перед тими, хто входив до головного храму Стародавньої Русі, відкривалася величезна, з золотими переливами мозаїчна композиція головного вівтаря з шестиметровою фігурою Марії-Оранти (“тієї, що молиться”) у центрі. Для середньовічного киянина вона була захисницею міста, держави, його особистого щастя і майна. Під Орантою збереглася символічна композиція “Євхаристія” (“Причастя апостолів”), а нижче від неї – “Святителі” (“Отці церкви”).

На південній, північній, західній стінах на ктиторській фресці був зображений Ярослав Мудрий із сім'єю, що як засновник підносить модуль храму Ісусу Христу. Збереглися лише фрагменти фрески.

Слава про Софію поширилася далеко за межами Русі.

(За С. Висоцьким)

Вправа 8. Прочитайте вголос, виділяючи слова з логічним наголосом у реченнях.

ПАРИЖ

Місто виникло на річці Сени за 172 км від місця впадіння її в протоку Ла-Манш. Датою його заснування вважають 52 р. до н. е. У 987 р. він став столицею королівства Франції. Зараз метрополія Парижа (місто з його передмістями) має площу 479 км² і нараховує 8,7 млн. жителів.

Париж є столицею з усіма її атрибутами. Резиденцією президента Франції є Елісейський палац, місцем роботи Національних зборів і Сенату – Бурбонський і Люксембурзький палаци. Специфічна риса Парижа – його широкі міжнародні функції. У сучасному Парижі розташовані штаб-квартири 270 міжнародних організацій, у тому числі ЮНЕСКО, тоді як у його найближчого суперника – Лондона їх тільки 160.

Паризький університет (Сорбонна) – перший світський університет Європи, виник у XII ст. У місті понад 100 музеїв і картинних галерей, серед них найвідоміший у світі – Лувр, численні театри і концертні зали. Головна принадність Парижа полягає у величезному різноманітті його пам'яток, закладів і можливостей. Щороку місто відвідують понад 20 млн. туристів. Особливе місце займають так звані “вироби Парижа” – жіноче вбрання і предмети жіночого туалету, ювелірні, художні та галантерейні вироби, дорожні речі, сувеніри, парфуми і косметика, ілюстровані проспекти і журнали, спортивні товари.

Центром Парижа є Сіте – острів серед Сени. Місто розкинулось на обох берегах річки... Ширина її становить 100 – 150 м, і в офіційних межах міста через неї перекинато близько 40 мостів. Північна частина Парижа отримала назву Правий берег, південна – Лівий.

Собор Паризької Богоматері побудований на о. Сіте. На правому березі знаходиться Лувр та інші колишні королівські палаци, площа Згоди і Елісейські поля. Це район театрів і концертних залів, фешенебельних магазинів і кафе... В північній його частині приналежить Монмартр – зосередження артистичної богеми. Лівий берег більше відомий офіційними установами, а також Ейфелевою вежею і Латинським кварталом – місцем розташування Сорбонни й осередком студентського життя.

Серед колишніх королівських палаців навколо Парижа найвідомішими є Версаль і Фонтенбло.

(В. Юрківський)

1.8. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

1. Обговоріть питання про стан сучасної освіти в Україні.
2. Розкажіть про найпрестижніші університети (вищі навчальні заклади) у світі.
3. Які, на вашу думку, престижні вищі навчальні заклади в Україні, у Києві, у вашому місті.
4. У чому секрет високих конкурсів до вашого ВНЗ (на ваш факультет)?
5. В яких навчальних закладах ви паралельно навчаєтесь? Чому?
6. У яких навчальних закладах ви маєте бажання ще навчатися?
7. Розкажіть про наукові досягнення науково-педагогічного складу та студентських наукових досліджень вашого ВНЗ.
8. Якби ви стали керівником вашого ВНЗ, що змінили б на краще?

Вправа 1. Прочитайте, висловіть власну думку щодо майбутнього національних мов на планеті.

СКІЛЬКИ У СВІТІ МОВ?

Єдиної думки щодо кількості мов у світі серед мовознавців немає, оскільки існують різні погляди на те, що вважати мовою, а що лише діалектом. Але приблизну кількість мов назвати можна – їх понад п'ять тисяч. Із них добре вивчені лише 500, а дві третини взагалі не мають писемності. Мов, що зникають, налічують понад 1 400. Абсолютним чемпіоном за кількістю мов є країна Папуа-Нова Гвінея. Там на три мільйони населення припадає 1 010 мов і діалектів.

Найбільше людей на планеті розмовляють китайською мовою, її назвали рідною 1 мільярд 113 мільйонів чоловік. Ця цифра майже втричі перевищує кількість тих, хто розмовляє англійською – найпоширенішою мовою у світі (таких 372 мільйони). За підрахунками вчених, до 2050 року картина

дещо зміниться: 1 мільярд 384 мільйони чоловік розмовлятимуть китайською, 556 мільйонів – мовами хінді й урду (офіційні мови Індії) і 508 мільйонів – англійською. За ними найпоширенішими мовами залишаться іспанська (486 мільйонів) та арабська (482 мільйони).

(3 газети)

Вправа 2. Прочитайте. Обговоріть зміст статті, висловіть власні думки щодо знання декількох мов для професійної діяльності.

Завідувач кафедри Російського гуманітарного університету, доктор філологічних наук, член-кореспондент Російської академії природничих наук Сергій Старостін знайомий майже з 400 мовами, враховуючи давні й мови малих народів, що вимирають, 43-річного професора називають “ходячою енциклопедією”, – пише “Комсомольская правда”.

• Найважче питання для мене: “Скільки ви знаєте мов?”. Бо точно відповісти на нього неможливо. Навіть 10 мов не можна знати однаковою мірою. Ви можете вивчити 500 – 600 слів і чудово спілкуватися в країні. Наприклад, англійську я знаю дуже добре, бо весь час доводиться їздити й розмовляти. Але вважаю, що в пасиві німецька в мене краща. А можна погано говорити, але прекрасно читати. Скажімо, давньокитайську класику я читаю краще більшості китайців. Можна не читати й не говорити, але знати структуру, граматику. Я не можу говорити по-негидальськи чи по-нанайськи, але їхню лексику добре пам’ятаю. Багато мов йдуть у пасив, але потім, якщо треба, вони повертаються: в Голландію поїхав і швидко відновив голландську мову. Тому мов, яких я знаю на різних рівнях, і набереться до 400. Але активно я розмовляю тільки 20.

• Я знаю багатьох людей, які знають кілька десятків мов. Скажімо, австралійський професор Стівен Вурм вільно розмовляє 30 мовами.

• Слід розрізняти лінгвістів і поліглотів. Поліглоти – люди, які спеціалізуються на поглинанні величезної кількості мов. А якщо ви займаєтесь наукою, то мова – це не самоціль, а робочий інструмент. Основна моя діяльність – це порівняння мовних сімей між собою. Для цього не обов’язково говорити на кожній мові, але слід тримати в пам’яті колосальну інформацію про корені, граматику, походження слів.

• Основну масу мов я вивчив ще в школі та університеті. З п’ятого класу протягом п’яти років на олімпіадах у МДУ я був призером: міг написати по реченню на 15 індоєвропейських мовах. В університеті вчив в основному східні.

• У мене, як це не парадоксально, дуже погана пам’ять: я не пам’ятаю телефонних номерів, адрес, ніколи не можу вдруге знайти те місце, де вже був. Моя перша мова – німецька, давалася мені дуже важко. Я багато сил витрачав тільки на запам’ятовування слів. Й до кінця школи натренував пам’ять.

• На першому курсі університету ми були в експедиції на Сахаліні й зайнялися там нівхською мовою, вона теж вмирає. І просто так, на парі, за три години вивчив майже весь нівхський словник.

• А взагалі мову можу вивчити за три тижні. Хоча східні, звичайно, дуже важкі. На японську у мене пішло півтора року.

• Скептично ставлюся до всіх систем. Просто беру підручник і вчу від початку до кінця. Це займає два тижні. Потім – по-різному. Ви можете сказати собі, що з цією мовою ви ознайомилися, і якщо буде потреба, то візьмете з полиці й активізуєте її. Таких мов було багато в моїй практиці. Якщо мова потрібна й цікава, то далі слід читати літературу. Лінгафонними курсами я ніколи не користувався. Щоб добре говорити, потрібен носій мови. А найкраще – поїхати в країну й рік там прожити.

• Ми збираємося відкрити й довести – всі мови були єдині, а потім розпалися в тринадцятому-дванадцятому віці до нашої ери. Нам належить з’ясувати – чи була у 6 000 сучасних мов, включаючи діалекти, вихідна точка? Ми поступово просуваємося від сучасних мов до давніх. Це як лінгвістична палеонтологія – крок за кроком ми реконструюємо звуки й слова, наближаючись до прамови. І нині настав той етап, коли можна звести разом кілька великих мовних сімей, яких у світі зараз нараховується близько десяти. Далі – відновити прамови цих макросімей і подивитися, чи можна звести їх разом та реконструювати єдину мову, якою розмовляли, можливо, Адам і Єва.

• Граматика простіша в англійській, китайській. Есперанто я вивчив за півтори години. Важко вчити санскрит і давньогрецьку. Але найскладніша мова на Землі – абхазька.

• Усі мови на Уралі й за Уралом, а також нівхська й кетська енісейської сім’ї помирають. У Північній Америці вимирають дюжинами. Страшний процес.

(“Міжнародна освіта”, 1997, № 3, с. 15)

Вправа 3. Прочитайте, проведіть бесіду за змістом статті.

Щодо національної гордості

ЧИЯ МОВА НАЙБАГАТША?

Було це давно, ще за часів старої Австрії, в далекому 1916 році. У купе першого класу швидкого поїзда Львів-Відень їхали англієць, німець та італієць. Четвертим був відомий львівський хорист Богдан Костів. Балачки велись навколо різних тем. Нарешті заговорили про мови: чия краща, чия багатша, котрій з них належить світове майбутнє. Звісно, кожен почав вихвалити свою мову. Першим заговорив англієць.

– Англія – країна великих завойовників і морехідців, які славу англійської мови рознесли по всьому світі. Англійська мова – це мова Шекспіра, Байрона, Діккенса та інших великих літераторів і вчених.

Отже, англійській мові належить світове майбутнє.

Німець не втерпів:

– Ні в якому разі! Німецька – це мова двох великих імперій – великої Німеччини й Австрії, які займають пів-Європи. Це мова філософії, техніки,

армії, медицини, це мова Шіллера, Гегеля, Канта, Вагнера, Гейне. І тому, безперечно, саме німецька мова має світове значення.

Італієць посміхнувся:

– Панове, ви обидва неправі: італійська мова – це мова сонячної італійської музики і кохання, а про кохання мріє кожен. Мелодійною італійською мовою написані кращі твори епохи Відродження, твори Данте, Бокаччо, Петрарки, лібрето знаменитих опер Верді, Пучіні, Россіні, Доніцетті та інших великих італійців. Тож очевидно, що тільки італійській мові належить бути провідною в світі.

Українець довго мовчав, прислухаючись до співрозмовників. Нарешті він мовив:

– Я не вірю в світову мову. Хто домагався цього, потім був гірко розчарований. Йдеться про те, яке місце відводиться моїй українській мові поміж інших народів. Я також міг би сказати, що моя рідна мова – це мова незрівнянного сміхотворця Котляревського, мова геніального Шевченка. До пророчих звучань Шевченкової поезії досі ніхто в світі не піднявся. Це лірична мова кращої з кращих поетес світу Лесі Українки, мова філософа-мислителя Франка, який вільно володів чотирнадцятьма мовами, в тому числі й нахваленими тут, проте рідною, а отже, найбільш дорогою, вважав українську.

Нашою мовою звучить понад 300 тисяч народних пісень, тобто більше, як у вас усіх разом узятих. Я можу назвати ще багато славних імен свого народу, проте вашим шляхом я не піду. Ви ж, по суті, не сказали нічого про багатство та можливості ваших мов. Чи могли б, скажіть, своїми мовами написати невеличке оповідання, в якому б усі слова починалися з однієї літери?

– Ні, ні, ні! Це неможливо! – загомоніли всі.

Українець просто розвів руками:

– Ось, вашими мовами це неможливо, а нашою – зовсім просто. Назвіть якусь букву.

– Хай буде буква “п”, – сказав німець.

– Добре, – відповів українець. – Слушайте. Оповідання буде називатись “Перший поцілунок”.

Популярному перемишльському поету Павлу Петровичу Подільчаку прийшло поштою приємне повідомлення: “Приїздить, Павле Петровичу, – писав поважний правитель підгорецького повіту Полікарп Пантелеймонович Паскевич, – погостюєте, повеселитесь”.

Павло Петрович поспішив, прибувши першим потягом. Підгорецький палац Паскевичів привітно прийняв приїжджого поета. Потім під’їхали по-важні персони – приятелі Паскевичів.

Посадили Павла Петровича поруч панночки – премилої Поліни Полікарпівни.

Поговорили про політику, про погоду. Павло Петрович прочитав чудові поезії, Поліна Полікарпівна пограла прекрасні полонези Понятовського, прелюдії Пучіні. Поспівали пісень, потанцювали падеспань, польку, прийшла пора – попросили пообідати.

Поставили повні підноси пляшок: портвейну, плиски, пшеничної, підгіртого пуншу, пиво. Принесли печених поросят, приправлених перцем, півників, пахучих паляниць, печінкового паштету, пухких пампушок під печеричною підливою, пирогів, підсмажених пляцків. Потім подали пресолодкі пряники, персикове повидло, помаранчі, повні порцелянові полумиски полуниць, порічок.

Павло Петрович подумав про панночку. Поліна Полікарпівна попросила погуляти. Пропозиція повністю підійшла прихмелілому поетові. Прогулялись по підгорецькому парку, помилувались природою, послушали пташині переспіви. Порослий папороттю прадавній парк подарував приємну прохолоду. Повітря п’янило принадливими пахощами.

Побродивши парком, присіли під платаном, порослим плющем. Посиділи, помріяли. Почувсь перший поцілунок. Прощавай, парубоче привілля, пора поетові приймакувати.

Усі збуджено загомоніли. Але німець не збирався здаватися:

– Ну, а коли б я назвав іншу букву? Ну, наприклад, букву “С”?

Українець:

– Гаразд, хай буде “С”. Я своєю живою мовою можу створити не лише оповідання, а навіть вірш, де всі слова будуть починатися на літеру “С”, і до того ж будуть передавати стан природи, наприклад, свист зимового вітру в саду. Якщо ваша ласка, послухайте.

САМОТНІЙ САД

Сипле, стелить сад самотній
Сірий смуток, срібний сніг, –
Сумно стогне сонний струмись,
Серце слуха скорбний сміх.

Серед саду страх сіріє,
Сам солодкий спокій спить, –
Сонно сипляться сніжинки,
Струмись стомлено сипить.

Стихли струни, стихли співи,
Срібні співи серенад,
Срібно стеляться сніжинки –
Спить самотній сад.

(З радіопередачі)

Вправа 4. Виступіть із власними міркуваннями про роль слова (мистецького слова) в людському житті.

Страшні слова, коли вони мовчать,
коли вони зненацька причаїлись,

коли не знаєш, з чого їх почать,
 бо всі слова були уже чиймись.
 Хтось ними плакав, мучився, болів,
 із них почав і ними ж і завершив.
 Людей мільярди, і мільярди слів,
 а ти їх маєш вимовити вперше!
 Все повторалося: й краса, й потворність.
 Усе було: асфальти й спориші.
 Поезія – це завжди неповторність,
 якийсь безсмертний дотик до душі.
 (Ліна Костенко)

“Читання з листа”

I. Прочитайте текст про давньоєврейського царя Соломона. Зробіть висновок про шлях приходу його до влади і зіставте з сучасністю. Висловіть міркування про необхідність ерудованості для керівника будь-якого рівня та для Вашого фаху.

Вислови “Соломон мудрий”, “мудрий, як Соломон” вживаються, коли хочуть (часом жартома чи іронічно) підкреслити чийсь розум, кмітливність, інтелектуальну перевагу.

Ім'я Соломон (Шеломо) в давньоєврейській мові означає “мирний”, “благодатний”. Це третій цар Ізраїльсько-Іудейської держави (приблизно 965 – 928 роки до н. е.). У Біблії Соломон – мудрий правитель, сповнений чеснот. Батько його, цар Давид, на прохання Вірсавії, матері Соломона, зробив його своїм спадкоємцем, оминувши старших синів. Коли Соломон прийшов до влади, він жорстоко розправився зі старшими братами – можливими суперниками – і тим зміцнив свою владу. Ставши царем, Соломон приносить Богові жертву, і Бог, з'явившись йому вві сні, обіцяє виконати будь-яке його бажання. Соломон просить дати йому “серце розумне, щоб судити народ Твій, щоб розрізняти добре від злого”. І за те, що Соломон не попрохав жодних земних благ, Бог наділив його не лише мудрістю, а ще й великим багатством і славою.

Соломон нагромадив такі величезні багатства, що срібло в його царстві зовсім не цінувалося. З різних земель владики приходили, щоб слухати його мудрі слова. Серед них була і цариця Савська (цариця Шеви, Саби). Ця легендарна цариця з Південної Аравії, почувши про мудрість Соломона, приїхала до нього з дарами, щоб випробувати царя різними запитаннями й загадками. Соломон прийняв її дуже люб'язно й мудро відповів на всі її питання. “І побачила цариця Шеви всю Соломонову мудрість, та дім, що він збудував, і їжу столу його, і мешкання рабів його, і поставу слуг його, та їхній одяг, і напої його... і не могла вона з дива вийти! І сказала вона до царя: “Правдою було

те, що я чула в своїм краї про твої діла та про мудрість. І не повірила я тим словам, аж поки не прийшла та не побачили мої очі... ти перевищив мудрість та добро тієї слави, про яку я чула! Щасливі люди твої, щасливі оці твої слуги, що завжди стоять перед обличчям твоїм, що слухають твою мудрість!”

В одній апокрифічній легенді про царицю Савську говориться, начебто у неї були козячі ноги. Щоб перевірити це, цар Соломон примусив її пройти по кришталевій підлозі, яку вона вважала озером, тому й підняла сукню, щоб не замочити її (За А. Коваль).

II. Прочитайте вголос, прокоментуйте прочитане, визначте актуальність проблем-порад на всі часи.

Заповіді 104-річного Андрія Ворона

ЯК ЖИТИ ДОВГО В ЩАСТІ Й РАДОСТІ

Прислухайтесь до того, що нам заповідано: “У поті чола будеш їсти хліб свій”. Це не покара, це – вимога, припис. Щоденний хліб (їжу) треба заслужити. Кожного дня вчинити якесь зусилля – до поту. Чи то робота, чи швидка хода, біг. З потом вийде недобра сіль і недобрі нерви. Коли ми хворі чи дуже схвильовані, нас обливає потом. Важку роботу немічні можуть замінити постуванням. Та ж поміч.

...Навчися бачити довкола все живе. І радіти йому – билинці, дереву, птиці, тварині, землі, небу. Вдивляйся в них довірливими очима і з уважним серцем – і відкриються тобі такі знання, які не знайдеш у книгах. І побачиш у них себе – упокороного й оновленого.

Візьми за звичай бодай декілька хвилин всякої пори постояти босоніж на землі. Давай тілові землю, поки вона сама не покликала його.

Шукай нагоди побути біля води. Вона зніме втому, проміє думку. З водою треба говорити, бо й вона говорить до тебе. Щоранку добре облитися водою. Спочатку гарячою – розігріти приспану кров. Потім – холодною – загартувати жили і нерви, розбудити серце. При цьому проси: “Змий з мене все гріховне, хворобливе, помисливе й лукаве. Дай мені силу, здоров'я і спокій”.

Пий чисту воду, де тільки не повернешся, не чекаючи спраги. То перші ліки. Хоч куди б мене доля вела, я найперше шукав криницю, джерело. Не пий солодкої і солоної (мінеральної) вод із пляшок. Перша роз'їсть печінку, друга замурує судини.

(Мирослав Дочинець. “Літературна Україна”, 16 квітня 2009 р.).

1.9. Завдання для самоконтролю

1. Назвіть документи з сучасного законодавства про мову / мови в Україні.
2. Викладіть власні погляди на мовну ситуацію в Україні.
3. Дайте визначення літературної та національної мови.

4. Доведіть, що інтелігентність і фаховість виявляються в досконалому володінні літературною мовою.

5. Як ставитеся до пропозиції обов'язкового складання чиновниками іспитів зі знання державної мови?

6. Назвіть найістотніші ознаки української літературної мови.

7. Пригадайте оцінки української мови визначними діячами світу.

8. Поясніть вислів: "Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина".

9. Як ви ставитеся до запровадження обов'язкового вивчення в Україні двох іноземних мов, як у Франції? Доведіть або спростуйте слушність слів Антуана де Сент-Екзюпері: "Найбільша розкіш для людини – уміння спілкуватися". Які національні мови поряд з державною в Україні повинні, на вашу думку, вивчатися?

Тема 2. ОСНОВИ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Мова і культура мовлення у професійній діяльності. Комунікативні ознаки культури мови

Мовленнєва культура особистості великою мірою залежить від її орієнтованості на основні риси бездоганного, зразкового мовлення. Щоб бути зразковим, мовлення має характеризуватися такими найважливішими ознаками:

1) правильність, тобто відповідати літературним нормам, що існують у мовній системі (орфоепічним, орфографічним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, стилістичним, пунктуаційним);

2) змістовність, яка передбачає глибоке осмислення теми й головні думки висловлювання, докладне ознайомлення з наявною інформацією з цієї теми; різнобічне та повне розкриття теми, уникнення зайвого;

3) послідовність, логічність та лаконічність думок;

4) багатство, що передбачає використання різноманітних засобів вираження думок у межах відповідного стилю, уникнення невиправданого повторення слів, однотипних конструкцій речень;

5) точність, яка великою мірою залежить від глибини знань та ерудиції особистості, а також від активного словникового запасу. Виражаючи власні думки, слід добирати слова, які найбільш відповідають висловлюваному змісту;

6) виразність, для досягнення якої слід виділяти найважливіші місця свого висловлювання і виражати власне ставлення до предмета мовлення;

7) доречність та доцільність, яка залежить насамперед від того, наскільки повно й глибоко людина оцінює ситуацію спілкування, інтереси, стан, настрої адресата.

Крім цього, треба уникати того, що могло б уразити, викликати роздратування у співбесідника, і вказати у тактовній формі на помилки співрозмовників.

Отже, високу культуру мовлення людини визначає досконале володіння літературною мовою, її нормами у процесі мовленнєвої діяльності.

Культура мовлення – це ще й загальноприйнятий мовний етикет: типові формули вітання, побажання, прощання, запрошення тощо. Неабияке значення має й тон розмови, вміння вислухати іншого, вчасно й доречно підтримати тему. Уважність, чемність і ввічливість – основні вимоги етикету.

2.2. Мовна норма та її соціальне значення

Норма (літературна норма) – прийняте в суспільній практиці людей правило вимови, вживання слова, граматичної форми, побудови словосполучення, речення (фрази) тощо.

Літературні норми:

- 1) орфоепічні – норми вимови звуків і звукосполучень (*широкий, чистий, шестеро* – шиплячі – тверді);
- 2) лексичні – слововживання (*читальний зал і зала, товариш капітан* – звертання до жінки);
- 3) графічні – запис звуків на письмі (*грати на скрипці, грати на вікні, Мелашка – Мелацин* – ш+ч);
- 4) орфографічні – написання слів та їх частин (*місто Чернігів – чернігівці, чернігівські вулиці, Чернігівська область*);
- 5) граматичні – вживання граматичних форм слів, побудова словосполучень і речень (*прийшов до нього – прийшов до його* (неправильно), *звернув увагу на неї – звернув увагу на ню* (неправильно);
- 6) пунктуаційні – постановка розділових знаків (розділові знаки в кінці певних речень; тире між підметом і присудком на місці пропущених *це, є*; кома перед сполучниками *а, але, зате, проте*; двокрапка після узагальнювальних слів та ін.);
- 7) стилістичні – вибір мовних засобів відповідно до умов спілкування (*Марійко, Іваночку* – розмовний, художній стилі; *пане Іване, товаришу капітане* – офіційно-діловий стиль; *з вечора до ранку / цілу ніч* – різні стилі).

Літературні норми характеризуються системністю, історичною й соціальною обумовленістю, стабільністю. Проте стабільність як ознака не суперечить властивості літературної норми змінюватися з часом.

Найстабільнішими є граматичні норми, оскільки вони спираються на усталені зразки і моделі парадигм (система форм одного слова), словосполучень, речень. Наприклад: *чотири студенти, п'ять студентів – п'ятьма (п'ятьома)*. Орфографічні норми час від часу зазнають змін відповідно до потреб суспільства в кодифікації (форма систематизації) написань з огляду на нові підходи. Наприклад: нещодавно – *Комуністична партія* – нині – з малої літери; недавно – *бог* – нині – *Бог*; недавно – *піаніссімо* – нині – *піанісимо*;

Братислава, Чилі, Сирія, Крит – нині – Братислава, Чилі, Сирія, Крит – прайило “дев’ятки”).

Дотримання вищезазначених літературних норм обов’язкове для всіх користувачів певною мовою.

2.3. Словники у професійній діяльності. Типи словників

*Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишній яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля.
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтесь доглядать свій сад.
(М. Рильський)*

Лексикографія (від лат. *lexikos* – словник, *grapho* – пишу) – 1) розділ мовознавства, що займається теоретичними принципами укладання словників; 2) збирання слів певної мови, упорядкування їх і опис різного роду словникового матеріалу; 3) сукупність словників певної мови і наукових праць з цієї галузі.

Словник – упорядкований в алфавітному чи тематичному порядку список заготовлених слів, лексикографічно опрацьованих.

Розрізняють два типи словників – *енциклопедичні* й *лінгвістичні* (мовознавчі). Енциклопедичні словники (енциклопедії) подають у найширшому розумінні відомості про позначувані словами предмети і явища дійсності – наукові поняття, біографічні довідки про відомих осіб (видатних політичних діячів, провідних учених, діячів культури та ін.), відомості про населені пункти, держави, різні події тощо. Це науково-довідкові видання, що подають систематичні зведення, найістотніші відомості з усіх галузей знань або сукупності зведень з однієї галузі знань. Енциклопедичні словники є загальні (універсальні) і спеціальні (галузеві).

До найбільших за обсягом належить Українська радянська енциклопедія (УРЕ) у 17-ти томах (К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1968 р.) за загальною редакцією М. П. Бажана. Видання містить власне українознавчу енциклопедичну інформацію.

Перша українська енциклопедія у 3-х томах була видана протягом 1930 – 1935 рр. у Львові під керівництвом професора І. Раковського (Л.: Наукове товариство ім. Т. Шевченка).

Фундаментальною працею з україністики є “Енциклопедія українознавства”, створена під егідою Наукового товариства ім. Шевченка у Європі (центр – Сарсель під Парижем). Головний редактор – Володимир Кубійович (останній том завершував Аркадій Жуковський). Праця складається з 3-х томів загальної частини (1949–1952 рр.), яку умовно називають Енциклопедія

українознавства – I (ЕУ-I), та 10-ти томів словникової частини (1955–1984 рр.) – ЕУ-II, яка містить понад 20 000 статей. Існує англomовна скорочена версія (1980–1990 рр.). З 1991 перевидана в Україні.

Спеціальні (галузеві) енциклопедії: медична, педагогічна, сільськогосподарська, народного господарства, кібернетики (вперше у світі видано в Україні – автор В. М. Глушков).

Довідкова література

СВІТ ЕНЦИКЛОПЕДІЙ

1. Енциклопедія комп’ютерів (статті з історії персональних комп’ютерів, їх будови, програмного забезпечення, комп’ютерних мереж).
2. Енциклопедія комп’ютерної графіки (ілюстровані статті з комп’ютерної графіки, мультимедіа та САІР. Посилання на ресурси Інтернет за тематикою статей. Словник термінів та абрєвіатур. Галерея зображень, система пошуку).
3. Енциклопедія будівництва та ремонту (все про будівництво будинків, ремонт квартири, дизайн, матеріали, обладнання, інструменти, технології, поради).
4. Домашня енциклопедія (поради та рекомендації для всієї сім’ї: вирощування квітів, лікування хвороб, ремонт, поради автомобілістам. Поради юриста, тости та привітання, довідник).
5. Військова енциклопедія (інформація про різні види зброї, будова зброї, авіація, енциклопедія виживання, військова історія, законодавство).
6. Енциклопедія зброї (різноманітні види зброї (вогнепальна, ядерна, хімічна, біологічна), танки, авіація. Законодавство, рейтинг військових ресурсів, форум).
7. Енциклопедія авіації (понад 4,5 тис. статей, які описують біля 6 тис. літальних апаратів та півтори тисячі найменувань авіаційного озброєння з 60 країн світу. Фотографії, креслення, книги).
8. Повна енциклопедія світової авіації (літаки та вертольоти ХХ століття. Понад 2 000 статей з описом, характеристиками, фотографіями).
9. Енциклопедія кораблів (велика енциклопедія кораблів: від Древнього Єгипту до наших днів. Технічні характеристики та фотографії).
10. Енциклопедія космосу та всесвіту (різноманітна інформація про зірки, планети, далекі галактики та інші об’єкти Всесвіту).
11. Популярна медична енциклопедія (рекомендації з профілактики захворювань, методи лікування. Поради з надання першої допомоги та догляду за хворим).
12. Велика медична енциклопедія (медична бібліотека, статті, консультації лікарів, медичне обладнання).
13. Енциклопедія ліків (алфавітний перелік ліків, фармакологічний показник, пошук в описах ліків. Публікації).
14. Енциклопедія здоров’я (різноманітні статті про вітаміни, мінерали, лікарські рослини. Все про харчування, чоловіче та жіноче здоров’я).

15. Медико-біологічна енциклопедія (понад 5 тис. статей з усіх галузей медицини та біології).

16. Енциклопедія тварин (ілюстрована енциклопедія з усіх видів тварин (ссавці, птахи, рептилії, риби, членистоногі, безхребетні)).

17. Енциклопедія “Наш Акваріум” (інформація з акваріумістики: каталог риб та рослин, відповіді на популярні запитання, статті різноманітної тематики).

18. Енциклопедія кімнатних рослин (опис понад 200 видів рослин, статті, поради та рекомендації з розведення та догляду).

19. “Відомі люди світу” (велика колекція статей про відомих людей – за видами діяльності (бізнес, мистецтво, кіно, література, ЗМІ та ін.). Біографії та фотографії понад 5 500 відомих персон, починаючи від Олександра Македонського і закінчуючи популярними співаками та акторами нашого часу).

20. Історична енциклопедія “Хронос” (підбірка бібліотечних, подієвих, хронологічних бібліотечних довідників).

21. Літературна енциклопедія (містить понад 5 тис. статей, присвячених різноманітним національним мовам та літературам, творчості їх представників, літературним школам, течіям, напрямам, літературним поняттям).

22. Енциклопедія слов'янської релігії (статті про богів, духів та обряди слов'ян. Прикмети, ворожіння, травник. Тлумачення слов'янських імен. Тематична література).

23. Енциклопедія античної міфології (матеріали про античну міфологію. Тексти античних авторів, міфів Стародавньої Греції, Риму, символіка, легенди, критична література).

24. Міфологічна енциклопедія (класифікація істот, тварини та рослини в міфології, зіркова міфологія, пантеони богів, герої міфів та легенд, галерея істот, міфотижневик, бібліотека).

25. Енциклопедія “Фізика в Інтернеті” (зібрання корисних матеріалів за розділами шкільної та вузівської програм з фізики: пізнавальні та наукові статті, посилання на тематичні сайти).

26. Енциклопедія живопису (картинна галерея, біографії російських художників).

27. Ювелірна енциклопедія (інформація про коштовні метали, каміння, їх обробку. Камені в історії).

28. Енциклопедія парфумерії (статті, тести, ароматичний атлас, парфумерний FAQ, форум).

ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ СЛОВНИКИ

1581 р. – “Лексис з тлумаченням слов'янських слів” (невідомий автор (896 слів) залишив “Лексис” у рукописі, підшито до Острозької Біблії).

1596 р. – “Лексис” – перший друкований словник, з'явився у Вільні (Вільнюсі), мав 1061 слово. Церковнослов'янські слова пояснюються простою (живою розмовною) мовою. Автор – Лавреній Зизаній Тустановський.

1627 р. – Памво Беринда надрукував у Києві перший український тлумачний словник “Лексиконъ славеноросскій и именъ тълкованіе” “Як потрібный и пожиточный многимъ”, був передрукований у Кутейнським монастирі у 1653 році. Словник Памви Беринди був передрукований у Росії, Польщі, Молдавії, Румунії.

1798 р. – перший словник української літературної мови був надрукований у Петербурзі як додаток до 3-х частин “Енеїди” І. Котляревського, укладений конотопським лікарем-поміщиком Максимом Парпуною.

Лінгвістичні словники є одномовні, двомовні, багатомовні; тлумачні, перекладні, етимологічні, орфографічні, орфоепічні, фразеологічні, ономастичні, термінологічні та ін.

ТЛУМАЧНІ СЛОВНИКИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : F [електронний ресурс]. — Електрон. прогр. — К., Ірпінь : Перун, 2007. — 1 електрон. опт. диск (CDR).

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів / [уклад. В. Т. Бусел]. — К., Ірпінь : Перун, 2007. — 1 736 с.

3. Загнітко А. П. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова : від А до Я / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. — Донецьк : БАО, 2008. — 704 с.

4. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. — [12-те випр. вид.]. — Х. : Фоліо, 2007. — 270 с.

5. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. : 200 000 слів / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. — К. : Аконтіт, 2007.

ЕТИМОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О. С. Мельничука, В. Г. Складенка. — К.: Наукова думка, 1982–2006. — Т. 1–5.

СЛОВНИКИ СИНОНІМІВ, ПАРОНІМІВ, МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ

1. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. — К. : Рад. шк., 1986. — 222 с.

2. Іванець Т. Ю. Схожі, але не тотожні : Словник міжмовних омонімів та паронімів [за матер. укр. та рос. мов] / Т. Ю. Іванець. — Вінниця : ВНТУ, 2006. — 142 с.

3. Караванський С. Словник синонімів української мови / С. Караванський. — К. : “Орій” при УКСП “Кобза”, 1993. — 472 с.

4. Кочерган М. П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів [“фальшиві друзі перекладача”] / М. П. Кочерган. — К. : Академія, 1997. — 400 с.

5. Словник синонімів української мови : у 2-х т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. — К.: Наукова думка, 1999— 2000.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ

1. Фразеологічний словник української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] — К. : Наукова думка, 2003. — 1098 с.
2. Фразеологічний словник української мови : у 2-х т. — К. : Наукова думка, 1993. — 569 с.

ДІАЛЕКТНІ СЛОВНИКИ

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У 2-х т. — Луцьк: Вежа, 2000. — Т. 1–2.
2. Гуцульські говірки: Короткий словник / За ред. Я. В. Закревської. Львів, 1997.
3. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся. — К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1961.
4. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. — К.: Наукова думка, 1984.

СЛОВНИКИ МОВИ ТВОРІВ ПИСЬМЕННИКІВ

1. Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка. — Х.: Харк. держ. ун-т ім. О. М. Горького, 1978–1979. — Т. 1–3.
2. Словник мови Шевченка. — К.: Наукова думка, 1964. — Т.1–2.

2.4. Соціопсихолінгвістичний аспект культури мови

Соціолінгвістика – галузь мовознавства, що вивчає функціонування мови в суспільстві, вплив соціальних чинників на мову, стан і статус національної мови у зв'язку з мовною політикою.

Соціолінгвістика займається дослідженням мовної ситуації, розподілом соціальних функцій між різними мовами і діалектами, що побутують у суспільстві, проблемою вироблення й поширення соціально престижного зразка – нормативної літературної мови.

Отже, соціолінгвістика пов'язана з питанням захисту престижу мови, дотриманням її користувачів норм літературної мови: орфоепічних (вимови), орфографічних (правильності написання – отримання єдиних для всіх користувачів правописних правил), морфологічних (словозміни і словотворення), синтаксичних і пунктуаційних (побудови словосполучень, речень, дотримання єдиних правил вживання розділових знаків), стилістичних.

Психолінгвістика – наука, яка вивчає процеси мовної діяльності, сприймання й творення мови, тобто сприймання новостворених слів – неологізмів, сприймання нових синтаксичних конструкцій словосполучень, а також наміри мовця у процесі здійснення мовного акту.

У сферу психолінгвістики входять питання мовного впливу, зокрема й через засоби масової інформації, на суспільну свідомість, отже, й мовного впливу на свідомість людини у процесі фахової діяльності.

Психолінгвістика досліджує зв'язки між змістовою стороною мови, її реалізації в конкретному мовленні, як зазначено вище, та суспільним мисленням. У результаті вивчення асоціативного мислення мовців створюються словники асоціативної сполучуваності, добирається базовий, необхідний матеріал для навчання рідної, а також іноземної мови. Метод психолінгвістики застосовується в судовій практиці, медицині, педагогіці.

Отже, соціопсихолінгвістика (термін “соціопсихолінгвістика” складається із трьох частин: соціо- (від лат. *societas* – суспільство), психо- – спільна частина зі словом психологія (від грец. *psyche* – душа) і лінгвістика (від лат. *lingua* – мова) – це поєднання двох наук – соціолінгвістики і психолінгвістики, що вивчають процеси мовної діяльності, функціонування мови в суспільстві, збереження самобутності національних мов, дотримання норм літературного мовлення, статус національної мови у зв'язку з мовною політикою в державі, а також особливості вивчення рідної мови та мов інших національностей громадян держави або іноземних мов міжнародного спілкування.

Соціопсихолінгвістика вивчається на медичних факультетах, у педагогічних інститутах та спеціальних відділеннях філологічних факультетів, у юридичних вищих навчальних закладах з метою допомогти у засвоєнні певної мови (педагогіка), зіставити процес мовлення з поведінкою людини у певних ситуаціях чи станах (медицина, юриспруденція), пов'язуючи з відповідним психічним станом індивіда (пацієнта, підозрюваного та ін.).

Література

Єрмоленко С. Я. Українська мова : [короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів] / Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. — К. : Либідь, 2001. — 224 с.

2.5. Мовний етикет. Стандартні етикетні ситуації

Українська нація споконвіку з притаманними їй рисами – доброзичливістю, чутливістю, гуманізмом, етичною культурою – виробила розвинену систему мовленнєвого етикету – умовних стереотипів спілкування, в підґрунті яких – прагнення до порозуміння, злагоди, гнучості. Як відомо, суспільство виробляє певні стандартизовані норми соціальної поведінки (у тому числі й мовленнєвої), які визначаються уявленнями про шаблони поведінки у конкретній ситуації. Щоб функціонувати як єдине ціле, як складна соціальна система, суспільство має встановити такі рамки поведінки індивідів, у яких ця поведінка стає одноманітною, стабільною. Саме такими рамками і є **етикет** – система правил зовнішньої культури поведінки, пристойності, гарного тону тощо. У суспільстві він функціонує у двох основних формах поведінки – мовленнєвій і немовленнєвій.

Мовленнєвий етикет – система стійких формул спілкування, рекомендованих суспільством для встановлення мовного контакту співрозмовників, підтримання спілкування у виразній тональності відповідно до їх соціальних ролей і рольових позицій відносно один одного в офіційних і неофіційних об-

ставинах (спеціальні висловлювання ввічливості, використання рис національної самобутності).

Вибір стандарту мовленнєвої поведінки, етикетних формул залежить від соціальних якостей (статусу, віку, освіти) адресата мовлення у їх стосунку із якостями автора висловлювання і від характеру взаємин між комунікантами, ступеня їх знайомства і близькості та інших конкретних ситуацій мовлення.

Розглянемо деякі основні моменти комунікативних ситуацій.

Вітання

Щодня, зустрічаючись із знайомими вперше, слід вітатися. І ніщо: ні гарний чи сумний настрій, ні добра чи погана погода (втім, поганої погоди немає, а є, як запевняють жителі туманного Альбіону, лише погане вбрання – не за погодою) – не можуть виправдати нехтування цієї основної форми гречності. А оскільки форм привітання у світі багато, обмежимося загальнозживаними у нас в Україні.

Використовуються мовленнєві формули:

Добрий ранок, доброго ранку; добрий день, доброго дня, добридень; добрий вечір, доброго вечора; привіт; доброго здоров'я; бажаю здоров'я; мє шанування; радий вас бачити; як справи? як здоров'я?

Відповіді:

Дякую; добре; прекрасно.

Своє привітання чоловік може супроводжувати легким поклоном, жінка – плавним нахилом голови, а молодь має трохи нижче вклонитися старшим.

Вітаючись, не слід вживати жаргонних і вульгарних слів: “Привіт, старий” чи “Вітаю, теличко” – навіть звертаючись до найближчих знайомих; не можна махати рукою чи капелюхом; надто галасливо виявляти свої почуття чи вітатися між іншим.

Прощання і побажання:

До побачення; будьте здорові; на все добре; добраніч; до завтра; до скорої зустрічі; прощайте; ідіть здорові; щасливої дороги; хай щастить; в добру годину; з Богом.

Виходячи ненадовго:

Я не прощаюся; ми ще побачимось; до вечора; до зустрічі.

Проте можна при прощанні з близькими чи добре знайомими людьми обмежитися і невербальною формою, тобто жестом, усмішкою тощо.

Нехтуючи традиції, молодь послуговується для вітання лаконічними формами: “Привіт!”, “Салют!”. У ситуації “здраслуй – прощай” найчастіше донедавна використовували англійське “Гуд-бай!” чи італійське “Чао!”, нині звучить “Пока!”, “Давай”.

Прохання – подяка:

Прошу Вас...; будьте люб'язні...; будь ласка...; дозвольте ...; Вам не важко буде...; чи не могли б Ви...; добре, що ми про все домовилися; дякую за цінні поради, за нову інформацію; дякую, що вислухали мене; дякую, що знайшли час зустрітися зі мною.

Категоричне прохання:

Я просив би Вас...; прошу; будьте ласкаві; цілком можливо; спробуємо.

Прохання – відмова:

Відмова потребує значно складнішої формули:

На жаль, не можу...; мені дуже шкода, але...; шкодую, що не зміг...; із задоволенням би, але...; охоче, але...; мені незручно відмовляти, але...

При цьому можна дати пораду, використавши такі мовленнєві зразки:

Дозвольте порадити Вам...; дозвольте дати Вам пораду...; я порадив би Вам...; чи можу я дати Вам пораду...; може, Вам слід було б...

Якщо не почули сказаного:

Пробачте, що Ви сказали? Прошу! Пробачте, я не почув Ваших слів.

Формули вибачення:

Вибачте! Пробачте! Даруйте! Прости мені, друже! Я хочу поросити у Вас пробачення.

Формула: *Я вибачаюсь!* – помилкова.

Подяка:

Прийміть мою щирю вдячність...; дозвольте висловити Вам подяку...; дуже вдячний за Вашу турботу...; щиро вдячний і зворушений Вашою увагою...; це дуже люб'язно з Вашого боку. Спасибі; спасибі, Ви дуже люб'язні...; дякую. Ви так багато зробили для мене! Спасибі. Я Вам так зобов'язаний! Спасибі Вам велике.

Співчуття:

Прийміть моє найщиріше співчуття; дозвольте висловити Вам...; прошу прийняти мої найщиріші ...; я розумію Ваше горе; я сумую разом із Вами; дякую за співчуття.

Комплімент:

З тобою так цікаво розмовляти! Ти сьогодні так чудово виступив! Приємно бачити, як Ви посвіжішали, відпочили...; дякую за комплімент. Це Вам тільки так здається; спасибі, ви надто перебільшуєте; я радий це чути; мені приємно почути це; я те саме можу сказати і про Вас.

Звичайно, важко перелічити всі формули мовного етикету та й будь-якого етикету в усіх життєвих ситуаціях і не так просто ними оволодіти. Проте, скориставшись ними, ми зможемо правильно поводитися в товаристві, захити слави гречної людини та самореалізуватися у спілкуванні з оточуючими. І хоч наше століття невинно прямує в бік спрощення манер, проте й досі неабияке значення має оволодіння “кодексом ввічливості”, адже через свою чемність ми нічого не втрачаємо, а “завоювати” можемо Людину.

Мовленнєва практика сьогодні підтверджує: все цінне, що нагромаджено в усіх регіонах нашої незалежної держави, є загальним надбанням і може бути використане в подальшому розвитку рідної мови.

ДЛЯ ЧОГО ІСНУЄ ЕТИКЕТ?

1. Допомогати у спілкуванні людей різних народів та держав.
2. Уникати зайвих нервових хвилювань.
3. Сприяти зближенню людей.
4. Орієнтуватися у ситуаціях спілкування (привітання, знайомства, прийом гостей).
5. Регламентувати те, що допустимо і прийнято в певному суспільстві, випадку тощо.

Види етикету:

- придворний;
- військовий;
- дипломатичний;
- загальногромадянський;
- службовий (діловий).

/ 2.6. Вибір мовних одиниць у мовленні

Культура мовлення вимагає від мовця правильного, доречного вибору мовних одиниць, які мають відповідати комунікативній ситуації і всім її параметрам.

Вибір слова – це вибір способу висловлення думки, кристалізація мислення в слові.

У використанні слів дуже важливо пам'ятати про кожну зі складових комунікативної ситуації “хто – кому – що – для чого – де – коли”. Слова і вирази, доречні в одній ситуації, можуть виявитися недоречними в іншій.

У мовленні уникайте ускладнення фраз різними зворотами, вставними конструкціями, цитатами.

Виступаючи перед аудиторією, намагайтеся будувати висловлювання у теперішньому часі й уникати пасивних форм дієслів: *Для досягнення мети пропонуємо взяти таких заходів*, а не *будуть запропоновані (пропонуються) такі заходи...*

У науковому, публіцистичному та деяких видах мовлення заведено замість *я* вживати займенник *ми* у різних відмінкових формах (*Ми встановили; нами встановлено; на нашу думку*). Традиція вживання пошанного *Ви* в українському мовленні своїми початками сягає XIV ст.

Правила вживання *ти / Ви*:

- *ти* вживають до дітей і підлітків (до 16 років), до близьких знайомих, до рівних і молодших за віком – для вираження дружнього ставлення;
- в усіх інших випадках уживають *Ви*;
- пропозиція про взаємне звертання на “*ти*” має йти від старшого за віком, вищого за статусом;
- *Ви* вживають у родинних взаєминах.

У мовленні часто вживається висловлювання без авторського *ми* і пошанного *Ви* (*зауважимо, що...; зверніть увагу на...*). З пошанним *Ви* дієслово-присудок завжди стоїть у формі множини (*Ви працювали, Ви працюєте*). Іменний присудок, виражений прикметником, при пошанному *Ви* має і форму однини (*Ви чарівна*) і форму множини (*Ви чарівні*). Якщо при пошанному *Ви* стоять слова *який, такий, весь* – то тільки в однині (*якесь Ви засмучена*). Для називання людей і звернення до них існують власні імена. Називаючи людей або звертаючись до них за титулами, званнями та іншими словами-індексами, треба бути добре обізнаними у цій ділянці і дуже уважними, аби щось не переплутати, не применшити гідності або, навпаки, не перестаратися у титулуванні.

Слово *пан (пані)* в етикетному застосуванні означає не людину з вищих верст суспільства, а є словом-регулятивом, яке засвідчує пошану до співрозмовника, воно здебільшого вживається не само собою, а з прикладкою, що конкретизує особу. Ім'я людини при слові *пан (пані)* бажано вживати лише тоді, коли адресат молодий, однакового віку або не набагато старший за адресанта, а також не набагато вищий за соціальним станом (*пане Володимире*, але не можна – *пане Геннадію*, звертаючись до міністра закордонних справ). Прізвище людини як прикладку до слова *пан (пані)* доцільно вживати, коли йдеться про неprisутню людину (*пані Врублевська повідомила*). В офіційних ситуаціях у ролі прикладки може вживатися ім'я і прізвище (*Прошу до слова пана Ярослава Кононенка*).

Слово *колега* (від лат. *collega* – співурядник, помічник, товариш) найчастіше вживає інтелігенція старшого й середнього покоління, люди, які разом працюють, мають однакову професію. *Товариш (товаришка, товариші)* – сучасник, спілник, людина, рівна за соціальним станом. Зараз для українців це слово означає людину, пов'язану з кимось дружною, приятелюванням, спільною справою тощо.

Друг (подруга, друзі) – це синонім слів *товариш, приятель*. Звертатися цими словами до незнайомих людей не слід.

Література

1. Корніяк О. М. Мистецтво гречності / Корніяк О. М. — К. : Либідь, 1995.
2. Стельмахович М. Г. Мовний етикет / М. Г. Стельмахович // Культура слова. — Вип. 20. — К., 1981.
3. Сучасна українська мова [за ред. Пономарева О. Д.]. — К. : Либідь, 1997.
4. Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова : [довідник] / Шевченко Л. Ю. Різун В. В., Лисенко Ю. В. — К., 1996.

2.7. Орфографічний практикум

Скарбниця знань

ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ (ОРФОГРАФІЇ)

Орфографія (з грецької, означає буквально “правильно пишу”) – історично сформована, уніфікована система правил, що визначають написання слів згідно з ustalеними нормами.

Орфографія як розділ мовознавства (лінгвістики) вивчає і формулює відповідну систему правил, які забезпечують нормативність написань. Правила українського правопису охоплюють такі основні частини орфографічної системи:

- передача літерами фонемного складу слів та їх частин разом, окремо і через дефіс;
- вживання великої і малої літери;
- способи переносу слів з рядка в рядок;
- вживання апострофа;
- вживання / невживання м’якого знака;
- правопис префіксів і суфіксів;
- подвоєні букви на позначення збігу однакових приголосних звуків на межі частин слова та подовжених м’яких приголосних звуків;
- спрощення в групах приголосних звуків і позначення його на письмі;
- правопис слів іншомовного походження.

Центральне поняття правопису – *орфограма* – написання слова, що ґрунтується на певному правилі орфографії.

Головні принципи орфографії (правопису) такі:

- 1) **фонетичний** (максимально повна відповідність між літерами і тими звуковими значеннями, які вони мають у складі алфавіту):
шостий – шестий; гарячий; качан; гонити – ганяти;
- 2) **морфологічний** (значущі частини споріднених слів – морфеми – пишуться однаково в різних формах того самого слова чи споріднених слів):
крутиш – крутишся – [с’’:], ве’сна – в’єсни, го’лубка – голуб – голубить, зустрічають – зустрічаються [ц’’: a];
- 3) **історичний** (традиційний):
я, ю, є, ї – ці літери позначають дві фонеми у таких випадках: .
моя – після голосного звука;
Юлія – на початку слова;
їстівний – завжди позначає два звуки – [й] + [і];
дж, дз позначають одну фонему: джміль, дзиччати;
[є], [и], [о] – не завжди перевіряються наголосом:
лєміш, чєкати, кцїшеня, лпцух;
- 4) **смысловий** лежить в основі диференціації за допомогою різних написань: *Приваблювали особливою красою стіни білої церкви; До Білої Цер-*

кви кілометрів з п’ятнадцять; Він добрий коваль; Грошову премію отримав Коваль Іван; вгору і в гору; нешвидкий і не швидкий.

Вправа 1. Поставте на місці крапок пропущені букви. Поясніть орфограми.

Застосувати покаран...я; притаман...а карал...ній політиці; переховуван...я від слідства; закінчен...я строків; звіл...нен...я від відповідал...ності; вчинен...я остан...ого діян...я; з...явлен...я особи із зізнан...ям; перериван...я давності; виправлен...я особи; досягнен...я цілей; необережн...ий злочин; заподіян...а шкода; сприян...я розкрит...ю; затриман...я злочинця; подан...я пис...мової заяви; вибачен...я за нанесен...і образи; передбачен...і законом; згідно з зазначен...ими стат...ями.

Вправа 2. Перепишіть, поясніть правила вживання м’якого знака у словах з тексту юридичного змісту.

Рельєфність поверхні, невелика кількість, кількісний показник, спеціальний магнітний порошок, вогнепальна зброя, конструктивна особливість розслідування, актуальна проблема сьогодення, нігтьові фаланги, люди літнього віку, сліди трьох пальців, достатньо назвати спільника, постава військового, письмовий акт, рентгенівські знімки, ознаки зовнішньої будови тіла, безпосереднє сприйняття, освітній рівень.

Вправа 3. Пригадайте правила вживання / невживання апострофа в юридичних термінах, поясніть зміст / значення виділених термінів.

Комп’ютерні злочини, пам’ять суб’єкта, руків’я ножа, матеріальний об’єкт ідентифікації, закономірні зв’язки, фотозйомки, з’ясування причин, позитивне розв’язання, пред’явлення доказів, встановлення об’єктивної істини, зорова пам’ять, об’ємні сліди злочину, алкогольне сп’яніння, суб’єктивний портрет злочинця, деформація об’єкта.

Вправа 4. Поясніть правопис складних слів – юридичних термінів.

Мікрорельєф, взаємозв’язки, загальнонаукові методи криміналістики, загальнотеоретичні проблеми, загальноприйнятий спосіб дослідження, дорожньо-транспортна колія, напіввідкриті компоненти, азотнокисле срібло, слідчо-оперативна група, почеркознавство, юриспруденція.

Вправа 5. Поясніть правопис слів іншомовного походження (букви *e, u, i*) – термінів кримінології.

Папілярний узор, система класифікації даних, локалізація поверхні ділянок на долоні, індивідуальність узорів, орієнтований напрям досліджень, диверсії, терористичні акти, оперативні працівники, експертне ототожнення, ступінь симетрії, амплітуда руху рук, демонструвати внутрішній стан, жестикуляція, акцентувати увагу, експертиза письма, конфігурація літер.

Вправа 6. Запам'ятайте правопис складних словосполучень. Чотири (на вибір) уведіть у речення.

Соціально-економічний процес, конкурентоздатність підприємства, коротко- та довгострокові програми, розвиток на макро-, мезо- та мікрорівні, інформаційно-статистичне забезпечення, фінансово-кредитна установа, причинно-наслідкові зв'язки, грошово-кредитна політика, кредитоспроможність банків, кредитно-розрахункове обслуговування, матеріально-технічне постачання, виставки-продажі виробів, виробничо-господарська система, процес навантаження-розвантаження, фінансово-господарська сфера, економіко-статистичний аналіз, середньодушові витрати, структурно-функціональна модель, середньоквадратичне відхилення, довгострокове прогнозування, соціально-побутові чинники, внутрішньорічні коливання, сума капіталовкладень, об'єктивно існуючі взаємозв'язки, соціально незахищені верстви.

Вправа 7. Розкрийте дужки та запишіть за правилами орфографії. Запам'ятайте усталені аббревіатури поданих словосполучень.

- (с)татистичне (з)абезпечення (у)правління – СЗУ;
- (к)ласифікація (в)идів (е)кономічної (д)іяльності – КВЕД;
- (з)агальний (к)ласифікатор (г)алузей (н)ародного (г)осподарства – ЗКГНГ;
- (с)истема (н)аціональних (р)ахунків – СНР;
- (в)ідносна (в)еличина (д)инаміки – ВВД;
- (н)аціональний (б)анк (у)країни – НБУ;
- (в)аловий (в)нутрішній (п)родукт – ВВП;
- (в)аловий (н)аціональний (д)охід – ВНД;
- (в)ільна (е)кономічна (з)она – БЕЗ;
- (с)поживання (о)сновного (к)апіталу – СОК.

Вправа 8. Згрупуйте подані слова за правилами правопису. Утворіть словосполучення.

Людино-година, кілотонна, трудовень, купівля-продаж, адвокат-канали, банкнот-монетний, банк-дилер, бруто-дохід, де-факто, де-юре, євровалюта, жирочек, законопроект, комівояжер, крос-курс, лейб-гвардія, нетто-баланс, ноу-хау, порто-франко, прайм-рейт, рахунок-фактура, спорринок, телемаркетинг, фондовіддача, форс-мажор, ціна-нетто.

Вправа 9. Поясніть правопис складних слів.

Кримінально-процесуальне право, публічно-правова відповідальність, динамічні правовідносини, нормативно-правові акти, суспільно небезпечні діяння, загальноновизнані принципи, правозастосовне тлумачення, кримінально-правові наслідки, триступенева класифікація, соціально-правові значущості, суспільно корисні заходи, повнолітні особи, абсолютно правомірний.

Вправа 10. Поясніть правопис префікса / частки *не* у словосполученнях з правової документації.

Необхідна інформація, необхідність дослідження, недолік даних визначень; неадекватне сприйняття, незначне нагрівання, невидимі сліди, нестійкий елемент зовнішності, непропорційно довгі руки, непомітні папілярні сліди, необмежена давність; недійсний (фальшивий) документ, несвочасне (запізніле) звернення, невеликий (обмежений) комплекс ознак, неширокий (вузкий) слід, нетривале (короткочасне) занурення слідоносів; необроблене дерево, нез'ясовані причини, незавершене слідство, слідство не завершено; недоцільно виділяти; не можна застосовувати, не варто припускати, не треба відкидати версії.

Вправа 11. Вкажіть на правила подвоєння приголосних або його відсутність у юридичних термінах.

Правосуддя, зміцнення законності, боротьба зі злочинністю, притягнення до відповідальності, викриття винних, запобігання злочинам, прийняття рішень, зусилля працівників-практиків, органи дізнання, правоохоронна сфера, співвідношення понять, термовакuumне наплення, без зусиль, сліди долонь, сліди ушкоджень.

Вправа 12. Перепишіть. Усно поясніть правопис слів – назв видів спорту.

Спорт – це життя, це здоров'я, це оптимістичний настрій, це прагнення досягти успіху в роботі й улюбленій справі. Недаремно стародавні греки і римляни так багато уваги приділяли спортивним заняттям.

Багато слів прийшло у назви видів спорту з Англії. Ми їх часто пізнаємо по другій частині складних слів. Наприклад, бол означає м'яч, і відомими є такі ігри з м'ячем різного об'єму, з різного матеріалу, різної форми. Так, волейбол, баскетбол нині поступаються, здається, іншим, новим видам спорту, таким як бейсбол, гандбол, велобол. Проте футболу немає поки що конкурента, адже весь світ любить цю спортивну гру. І ватерполо (гра з м'ячем у басейні) має своїх прихильників, і національна канадська спортивна гра з м'ячем і ракеткою – клюкою – лякрос, і крикет – гра з дерев'яним м'ячем, і гра з овальним м'ячем – регбі, і мотобол – гра на мотоциклах з великим м'ячем, і пушбол – гра з м'ячем величезних габаритів – його діаметр 1,8 метра, а вага – 20 – 30 кілограмів; і хокей на роликів ковзанах – ринг-хокей з клюшкою і шайбою – всі названі різновиди спортивних ігор з м'ячем, м'ячиком і шайбою виробляють у гравців силу, кмітливість, товарицькість, а головне – додають здоров'я, радості від життя, витривалості у боротьбі з життєвими негараздами.

(З журналу).

Вправа 13. Поясніть правила написання поданих юридичних термінів, їх зміст, уведіть у речення.

Судово-психіатрична експертиза; амбулаторні карти; амбулаторна експертиза; стаціонарна та заочна експертизи; судово-психіатричний висновок експертів; підекспертна особа; осудність та неосудність; детермінованість поведінки людини; формула неосудності; медичний і юридичний критерії; кваліфікація психічного захворювання; зазнати патологічної інтерпретації; поняття правоздатності, дієздатності, недієздатності; алкогольні психози; слухові галюцинації; суспільно небезпечні діяння, дії.

Вправа 14. Запишіть терміни – складні слова та словосполучення, поясніть правила вживання великої літери.

У Міністерстві економіки України, Міністерство фінансів України, Національна академія наук України, лист направити Міністру фінансів, Спілка економістів України, закон “Про іпотеку землі”, вступ України до СОТ, Держстандарт України, соціальна економіка, відомий економіст, заслужений економіст України.

Вправа 15. Запишіть текст. Поясніть правопис власних назв.

Президент (у)країни є (г)лавою (д)ержави і виступає від її імені. Він є (г)арантом (д)ержавного (с)уверенітету, територіальної цілісності (у)країни, додержання (к)онституції (у)країни, прав і свобод людини і громадянина.

Новообраний (п)резидент (у)країни вступає на (п)ост не пізніше як через 30 днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту приєднання народів на (у)рочистому засіданні (в)ерховної (р)ади (у)країни.

Президент (у)країни виконує свої повноваження до вступу на (п)ост (н)овообраного (п)резидента (у)країни.

Він очолює (р)аду (н)аціональної (б)езпеки і (о)борони (у)країни, яка є (к)оординаційним (о)рганом з питань (б)езпеки й (о)борони (у)країни.

Статтею 109 (к)онституції (у)країни встановлено, що повноваження (п)резидента (у)країни припиняються з моменту його відставки.

(За матеріалами підручника “Правознавство”)

Вправа 16. Випишіть з тексту власні назви, поясніть їх правопис.

У ст. 133 (к)онституції (у)країни визначено: “(с)истему (а)дміністративно-(т)ериторіального (у)строю (у)країни складають: (а)втономна (р)еспубліка (к)рим, (о)бласті, (р)айони, (м)іста, (р)айони в (м)істах, (с)елища й (с)ела.

До складу (у)країни входять: (а)втономна (р)еспубліка (к)рим, (в)інницька, (в)олинська, (д)ніпропетровська, (д)онецька, (ж)итомирська, (з)акарпатська, (з)апорізька, (і)вано-(ф)ранківська, (к)иївська, (к)іровоградська,

(л)уганська, (л)ьвівська, (м)иколаївська, (о)деська, (п)олтавська, (р)івненська, (с)умська, (т)ернопільська, (х)арківська, (х)ерсонська, (х)мельницька, (ч)еркаська, (ч)ернівецька, (ч)ернігівська (о)бласті, (м)іста (к)иїв та (с)евастополь”.

Вправа 17. З поданими словами складіть словосполучення, які б виступали як власні чи загальні назви, пов’язані з суспільним та культурним життям України.

Конгрес, палац, суд, центр, кабінет, день, партія, рада, міжнародний, фонд, київський, всесвітній, національний, академія, федерація, правничий, комісія, рух, голова.

Вправа 18. Запишіть словосполученнями подані аббревіатури. Поясніть їх правопис.

МВФ, ВАК, ООН, МВС, СБУ, ЧАЕС, ЄС, СНД, НАН, ЄЕС, ВВП, ВДВ, НЛО, США, ГЕС, ВНЗ, Євросоюз, Кабмін, Міненерго, Дніпрогес, облвиконком, рац.

Вправа 19. Поясніть правопис виділених слів-омонімів.

Молодята про щось розмовляють удвох (О. Гончар). У двох місцях у натовпі рухнулися люди (А. Головка). Одібрано землю у пана, Поділено по-хорошому Між селянами (В. Еллан). По хорошому, добре зраному полі поважно ходив агроном, прискіпливо оглядаючи кожну перевернуту скибу землі (З газети). І нащо чоловік живе? Пощо у світ родиться? (Марко Вовчок). Не знаєш, на що й дивиться: чи на Дніпро, чи на Київ?.. (О. Стороженко). Насміявшись вволю, Христина попрощалась з хазяйкою й вийшла (І. Нечуй-Левицький). Повіруєм ще трохи в волю (Т. Шевченко). Збоку, очевидно в просі, обізвалась куріпка (М. Стельмах). Візникова спина сонно хиталась з боку на бік (М. Коцюбинський). Якби був скульптором – виліпив високий отой лоб! Якби був живописцем – намалював би оті калинові щоки (О. Гончар). Вона тільки про те й думала та журилася, як би та як би розжитися та розбагатіти (Марко Вовчок).

Вправа 20. Пригадайте правила вживання літер *e, u* у словах іншомовного походження з фінансово-економічної лексики.

Фінансова система країни, фіскальна спрямованість інспектування, система моніторингу фінансово-господарської діяльності підприємств, девальваційний процес, інвестиційна валюта, фінансові ризики, інфляція, субсидування, висхідний ціновий ліфтинг (метод розрахунку, обліку), лімітед (обмежена відповідальність компанії, товариства, банку за зобов’язання), емітент (лат. – установа, яка випускає в обіг цінні папери, банкноти або паперові гроші, здійснює емісію – випуск).

Вправа 21. Поясніть правопис фінансово-економічних термінів з *не*.

Необхідність коригування, курсова нестабільність, некерована девальвація, неурядова організація, необоротні активи, незаконне використання державних ресурсів, нечіткість у трактуванні понять, нерезиденти (юридична або фізична особа, яка діє в одній країні, а зареєстрована, живе в іншій).

Вправа 22. Введіть подані дієприкметникові словосполучення у речення, поясніть правопис дієслівних форм.

Відновлена рівновага, знайдені рішення, зрозуміла мова, стривожений голос, допущена фатальна помилка, нанесена образа, почутий магнітофонний запис, не налаштований на відвертість, неповторна історійка, вигадані історії, узагальнений досвід, зрозумілий хід подій, запропонована посада, передбачені законом, нашуміла історія, наближений до керівництва, втомлений від турбот, захищений від образ, підпорядкований держадміністрації, непередбачувані обставини.

Вправа 23. Поясніть зміст термінів, пов'язаних з мовою та мовленням. Зверте свої знання з поданою довідкою, обґрунтуйте правила правопису.

I. Алгол, арго, арготизми, абракадабра, варваризми, вербалізм, глосарій, дифтонг, евфонія, етимологія, ідіолект, ідо, ізографія, інкунабула, йота, каламбур, каліграфія (медична), калька, кінема, кіпу, колоквиум, компонент, комунікабельність.

II. Конвергенція, криптонім, логоклонія, макаронізм, метафраза, нотабене, панегірик, парадигма, парафазія, персоналія, плеоназм, поліглот, постскриптум, прес-конференція, прес-реліз, прес-центр, приват-доцент, рецензія, рубрика, скрипторій, спіч, тирада, фразер.

Довідка.

Алгоритмічна мова (англ.); жаргон, вимовна вузька говірка соціальної чи професійної групи (фр.); слова й звороти в арго (фр.); алгоритмічна процедурна мова (англ.); іншомовні слова або звороти, що не відповідають нормам певної мови і засмічують її (гр.); марнослів'я (лат.); словник застарілих та діалектних слів і виразів (лат.); сполучення двох голосних як одного звука (гр.); милозвучність (гр.); походження слів (гр.); мова індивідуума (гр.); штучна мова – перероблене есперанто; точне відтворення письмен, рукописів, почерків (гр.); книги (до XVст.) як рукописні (лат.); найменша літера грецького алфавіту; дотепна гра слів (фр.); гарний почерк, чистописання (гр.); прозорий папір, тканина тонка, слово або вираз, скопійоване засобами рідної мови з іншої мови (фр.); структурна одиниця жестикуляційної мови (гр.); вузликоче письмо давніх народів Південної Америки (мовою кечуа); співбесіда викладача зі студентами, вид екзамену (лат.); складова частина (лат.); здатність до спілкування, товариськість (фр.); заклинання, нісенітниця, незрозумілий набір слів (лат.).

Уподібнення елементів мови або різних мов; одна чи кілька літер, якими іноді автори підписують свої твори (гр.); розлад мовлення (гр.); іноземне слово, вжите в іншій мові у спотвореній звуковій формі (італ.); дослівна передача змісту поезії прозою, підрядник для художнього перекладу (гр.); позначка на книзі, рукописі NB – означає “зверни увагу” (лат.); похвальна промова (гр.); система форм одного слова (гр.); хворобливий розлад мови (гр.); біографічна стаття наукового або науково-популярного видання (лат.); багатослів'я, зайві слова (гр.); людина, яка володіє багатьма мовами (гр.); після написаного P.S. (лат.); зустріч державних, наукових представників з пресою – вид усного полілогічного мовлення (фр.); оглядова інформація для преси (фр.); орган з'їзду, наради, фестивалю, спортивних змагань – для преси (фр.); позаштатний викладач вищої школи Росії та Західної Європи, доцент (нім., лат.); відзив (лат.); розділ у газеті, журналі, радіо і телепередачі (лат. – заголовок); майстерня в монастирях VI – XII ст. для переписування книг (лат.); тост (англ.); довга фраза (фр.); базика (фр.).

Вправа 24. Прочитайте, назвіть числівники, поясніть зміст та доречність уживання в усному мовленні.

ПРИСЛІВ'Я З ЧИСЛІВНИКАМИ

Одна голова добре, а дві краще.

Ану вставай, чоловіче, третій півень кукуріче.

Добре тому ковалеві, що на обидві руки кує.

Краще на п'ять хвилин раніше, аніж на хвилину пізніше.

Що буде, те й буде, а дві смерті не буде.

Раз опечешся – другий остережешся.

За битого двох небитих дають та й то не беруть.

Їдеш на день – бери хліба на три дні.

Кінь на чотирьох і то спотикається.

Не здужає третього хліба з'їсти.

Мати одною рукою б'є, а другою гладить.

Жінка за три угли хату держить, а чоловік за один.

На гріш амуніції, на десять амбіції.

За шматок кишки – сім верст пішки.

В одно вухо влізе, а в друге вилізе.

Два брехуни одної правди не скажуть.

Наговорив сім міхів горіхів, гречаної вовни, та всі неповні.

Одне “зараз” краще трьох “потім”.

Ледве від сімох відгавкалась.

Господиня: три городи, одна диня.

Сім ятерів – ні одної риби.

(Народ скаже – як зав'яже. – К.: Веселка, 1985)

2.8. Словотвірний практикум

Вправа 1. Перепишіть, вкажіть на способи творення складних слів – юридичних термінів та їх правопис.

Етноантропологічний тип, письмово-рухові навички людини, проти-правна діяльність, науково-технічні засоби, кримінально-процесуальне законодавство, судово-експертна установа, кримінально-правові науки, судово-медичні знання, вибухотехніка, оперативно-розшукова діяльність, дактилоскопія, вогнепальна зброя, співучасники злочину, судово-балістична експертиза, фахівець-криміналіст, фотороботи, інформаційні правовідносини.

Вправа 2. Поясніть спосіб творення і правопис фінансово-економічних термінів.

Соціально-економічні системи, транскордонне економічне співробітництво, міжнародна трудова міграція, товаровиробник, сільськогосподарське виробництво, малопродуктивні угіддя, екомережа, ландшафтне біорізноманіття, конкурентоспроможний землекористувач, агропромислове виробництво, АПК, фінансово-банківська система, ресурсозберігаючі технології, позабюджетні фонди, паливно-енергетичні ресурси, біотехнології, енергозбереження, “державно-керований капіталізм” Японії, загальнодержавна власність, євроінтеграційні прагнення України, платоспроможний попит.

Вправа 3. Поясніть спосіб творення, правопис і значення медичних термінів.

Експериментально-фізіологічний, експерт-криміналіст, ексгумація, експрес-діагностика, електродіаграма, електролікування, ендокардит, душевнохворий, ендокринно-ферментний, енцефалогепатоміокардит, енцефаломієліт, енцефаломіокардит, ефірно-кисневий, жарознижувальний, жовчокам’яна хвороба, імунодефіцит, імунопатологія, йодоброміт, венозно-артеріальний, венозно-судинний, виразково-гангренозний, варикозно розширений, вегетативно-судинний, вегетоневроз.

Вправа 4. Визначте спосіб творення складних фінансово-економічних термінів, поясніть їх правопис.

Характер курсоутворення, макроекономічні показники, першочергові заходи, конкурентоспроможність, золотовалютні резерви, довготривалий ефект, експортоорієнтована економіка країни, сільгосппродукція, зовнішньоторговельні зв’язки, фінансово-економічна збалансованість, нормативно-правові акти, веб-сайт КРУ, бізнес-школа, бізнес-леді, фінансово-кредитна політика, ноу-хау, рекреаційно-оздоровча сфера.

Вправа 5. Поясніть спосіб творення і правопис мистецьких термінів.

Детективно-пригодницький, джазово-вокальний, джаз-рок, диригентсько-хоровий, диско-музика, дискотека, до мажор, мі мінор, до-мінорний, драматург-комедіограф, драмгурток, електромюзичний, естрадно-симфонічний, семиструнний, документально-історичний, документально точний, кіноафіша, кіноартист, кіножурналістика, кіно- і фотоапаратура, кінокамера, кінокопювальний, кіносценарій, монокультура, монументально-декоративний, науково-фантастичний.

Вправа 6. Поясніть способи творення та правопис фінансово-економічних термінів, запишіть.

Девальвація, ревальвація, грошова маса, сальдо торговельного балансу, фіск (державна скарбниця), фіскальний дохід, рецесія (лат., фр. – сповільнення або падіння темпів зростання виробництва); інноваційні досягнення, розмежування внутрішнього контролю й аудиту, кваліфікація аудиторів, номенклатура (перелік, список), емітувати (лат. – випускати цінні папери, банкноти або папери гроші), емісія, периферійні країни, дефіцитний платіжний баланс.

Вправа 7. Запишіть правильно сполучники, усно поясніть їх творення і правопис.

Мов / би, не / наче / б / то, при / чому, тому / що, коли / б, хоч / би, як / що, як / би, незважаючи / на / те / що, про / те, не / мов / би, так / що, наче / б, не / мов / би / то, через / те / що, ні / би / то, але / ж, тільки / що.

Йому здавалося, не / наче / б / то все йшло за планом. Робота виконана, при / тому майже ідеально, як / що не враховувати два доповнення. Але / ж як їхати, коли / ж ще стільки невідомого про твоє майбутнє, козаче?

Вправа 8. Запропоновані дієприслівникові словосполучення введіть у речення, поясніть спосіб творення дієприслівників.

Поговоривши по телефону, дискваліфікувавши адвоката, наткнувшись несподівано на, думаючи про справу, не підозрюючи байдужості, очікуючи слушного часу, пам’ятаючи про необхідність, враховуючи власну помилку, намагаючись розгадати, передбачивши наслідки, контролюючи баланс доходів, переконавши в протилежному, будучи прокурором міста.

Вправа 9. Поясніть правила творення і правопису фінансово-економічних термінів.

Національний банк України, Міністерство фінансів, Міністерство економіки, Головне контрольно-ревізійне управління, Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, Бюджетний кодекс України, Державний бюджет України, світовий валютний ринок, Міжнародний валютний фонд, вітчизняні підприємства.

Вправа 10. Від поданих слів утворіть прикметники. Поєднайте їх з відповідними іменниками за смыслом.

I варіант

Форс, мажор; суспільний, небезпечний; шістнадцять, поверх; багато, раз; західні, слов'яни; воєнний, стратегічний; військовий, полонений; червоний, гарячий; підписати нижче; зовнішня, політика; Біла Церква; Кавказ; Кременчук; Воронеж; Жуль Верн.

II варіант

Внутрішня, політика; суспільний, корисний; електричний, сила; військовий, стратегія; літературний, художній; м'ясний, молочний; військовий, зобов'язаний; жовтий, гарячий; вищий, згадати; 800, років; Запоріжжя; Золотоноша; Кривий Ріг; Івано-Франківськ; Вальтер Скотт.

Вправа 11. Від поданих слів утворіть іменники чоловічого і жіночого роду, що позначають людей за місцем проживання.

Україна, Київ, Одеса, Львів, Вінниця, Черкаси, Умань, Крим, Москва, Рига, Болгарія, Угорщина, Латвія, Литва, Німеччина, Кавказ, Данія, Японія, Китай.

Вправа 12. Поясніть правопис, способи творення і зміст медичних термінів – слів іншомовного походження, звірте з довідкою їх українські відповідники з вашими поясненнями.

1. Акінезія, акупунктура, амнезія, анемія, астенія, афонія, інфлуенція, кетгут, кіфоз, кон'юнктива, кріотерапія, ланцет, ларингіт, летальний, лініменти, мануальний, медицина, мієліт, манометр, монофобія.

2. Неврастенія, остеопороз, парамнезія, піротерапія, процедура, резекція, ремісія, риніт, силікоз, склероз, спондиліоз, стенокардія, стетоскоп, теренкур, трансплантація, трепанація, фізіотерапія, фонендоскоп, фтизіатрія, церебральний.

Довідка.

Нерухомість (гр.); голкотерапія (лат.); ослаблення або втрата пам'яті (гр.); безкрів'я, недокрів'я (гр.); безсилля, слабкість (гр.); втрата голосу, німота (гр.); грип (застаріла назва – лат.); нитка з кишок дрібної рогатої худоби для хірургії (англ.); викривлення хребта (гр.); хірургічний інструмент (фр.); запалення слизової оболонки гортані (гр.); смертельний (лат.); рідкі лікувальні мазі (лат.); прилад для вимірювання тиску (гр.); лікування шляхом впливу на больові точки тіла рухами рук (лат.); наука лікування (лат.); запалення спинного мозку (гр.); нав'язливий страх самотності (гр.).

Вид неврозу (гр.); дистрофія кісткової тканини (гр.); розлад пам'яті (гр.); лікування штучним підвищенням температури тіла (гр.); окремих сеанс лікування (фр.); операція видалення частини органа (лат.); тимчасове ослаблення проявів хвороби (лат.); нежить (гр.); професійне хронічне захворюван-

ня легень через вдихання різноманітного пилу – кварцу, граніту, пісковіку (лат.); забудькуватість (гр.); хронічне захворювання хребта (гр.); різкий біль у ділянці серця – “грудна жаба” (гр.); прилад для вислуховування серця, легень (гр.); лікування дозованими ходінням (лат.); пересадження тканин та органів (лат.); хірургічно-оперативне розкриття кісткової порожнини (фр.); лікування електрикою, штучним джерелом світла (гр.); вивчення туберкульозу легень (гр.); мозковий (лат.).

До твого словника

**ЗВЕРНІТЬ УВАГУ НА СПОСОБИ ТВОРЕННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ**

Блок 1

<i>Біл-брокер</i> – брокер, який спеціалізується на операціях з цінними паперами.	<i>Дебітор</i> – юридична чи фізична особа, яка має документально зафіксовану в бухгалтерських відомостях фінансову заборгованість певному підприємству, організації, установі.
<i>Делегат</i> – обраний або призначений представник, уповноважений держави, організації, установи, колективу, що представляє їхні інтереси на з'їздах, нарадах і т. ін.	<i>Депонент</i> – 1) фізична або юридична особа, що має певну суму грошей, не виплачену їй через якусь причину підприємством чи організацією у визначений термін і відкладену для подальшої виплати; 2) власник депозиту.
<i>Диспонент</i> – 1) фізична чи юридична особа, котра володіє вільними коштами на рахунках комісіонерів чи кореспондентів банку; 2) уповноважений у справах фірми, розпорядник, управитель.	<i>Дистриб'ютор</i> – різновид агента, що здійснює збут товарів у межах свого регіону.
<i>Інвестор</i> – суб'єкт інвестиційної діяльності, що приймає рішення про вкладання власних, позичених і залучених матеріальних та інтелектуальних цінностей.	<i>Індосант</i> – особа, яка здійснює індосамент; жирант (передавальний напис на векселі, чеку, іншому цінному папері, який засвідчує перехід прав за цим документом до іншої особи).
<i>Індосат</i> – особа, на користь якої робиться індосамент; жирант.	<i>Самбіст</i> – особа, що займається вексельними операціями.

<i>Комівояжер</i> – роз'їзний представник торгової фірми, який пропонує покупцям товари, представляючи зразки і каталоги.	<i>Комісіонер</i> – учасник комісійної угоди, який виконує операції купівлі-продажу від свого імені, але за рахунок клієнта (комітента).
<i>Комітент</i> – юридична або фізична особа, яка доручає комісіонерові здійснити комісійну операцію.	<i>Кореспондент банку</i> – особа, яка користується послугами банку.
<i>Кур'єр</i> – 1) співробітник установи, який розносить ділові папери тощо; посильний, розсильний; 2) службова особа для роз'їздів зі спішним дорученням; особа для доставки секретної, дипломатичної пошти; 3) кур'єрський поїзд.	<i>Маклер</i> – 1) окрема особа чи фірма, що здійснює посередницьку діяльність на фондових, товарних і валютних біржах та одержує винагороду в розмірі певного процента із суми вкладених угод; 2) службовець біржі, який працює з брокерами, виконуючи доручення членів фондової біржі за комісійну винагороду.
<i>Оферент</i> – фізична або юридична особа, котра пропонує оферту, тобто формальну пропозицію однієї особи іншій укласти угоду із зазначенням усіх необхідних для її укладання умов.	<i>Позикодавець (позичкодавець)</i> – особа, яка надала позику й набула права на її повернення та отримання процентів чи іншої форми оплати за користування позикою.
<i>Постачальник</i> – юридична чи фізична особа, яка за умовами договору, контракту тощо несе відповідальність за постачання певного товару.	<i>Професіонал</i> – той, хто зробив якесь заняття предметом своєї постійної діяльності, своєю професією; фахівець, знавець своєї справи; спеціаліст.
<i>Райтер</i> – особа, яка бере на себе зобов'язання подавати й купувати цінні папери за оптовою ціною.	<i>Регресант</i> – особа, котра пред'являє зворотну вимогу до іншої особи щодо відшкодування збитків, яких перша особа зазнала на користь другої.
<i>Регресат</i> – особа, до якої спрямована вимога регресанта.	<i>Рекверент, реквірент</i> – векселетримач, який пред'являє вексель нотаріусу з вимогою опротестувати його.
<i>Ремітент</i> – особа, на яку написано переказний вексель (трату) та якій має бути сплачена певна сума грошей за цим векселем.	<i>Ретрагент</i> – особа, яка викуповує закладені цінні папери.
<i>Реципієнт</i> – одержувач платежу чи субсидії.	<i>Трасант</i> – векселедавець переказного векселя (трати).

<i>Трасат</i> – особа, яка взяла на себе зобов'язання сплати за переказним векселем (тратою).	<i>Треjder</i> – 1) представник брокерської фірми в торговій зоні біржі; 2) будь-яка юридична чи фізична особа, яка має право укласти угоди на біржі.
<i>Фектор</i> – торговельний посередник (фінансовий спеціаліст), котрий збирає розрізнені фінансові надходження і кредити для своїх клієнтів.	<i>Фліпер</i> – особа, яка продає акції відразу після їх купівлі або здійснює короткотермінові операції.
<i>Цедент</i> – 1) кредитор, який передав іншій особі своє право вимоги щодо повернення боргу; 2) страхова компанія, що передає ризик у перестрахованні іншій компанії.	<i>Чартист</i> – фінансовий аналітик, який вивчає тенденції ціноутворення на ринку цінних паперів і прогнозує еволюцію біржових курсів шляхом складання схем, графіків, діаграм.

Блок 2

<i>Інсургент</i> – повстанець, борець за незалежність і справедливість.	<i>Кандидат</i> – 1) той, кого намічено для обрання, призначення, прийому когось; 2) учений ступінь осіб, що захистили кандидатську дисертацію.
<i>Консул</i> – 1) посадова особа дипломатичного відомства, яка покликана захищати економічні та політичні інтереси своєї держави та її громадян, а також юридичних осіб перед місцевою владою в іншій державі; 2) назва вищих урядових осіб у Древньому Римі, у Північній і Центральній Італії у середні віки і у Франції на початку XIX ст.	<i>Концесіонер</i> – особа, яка займається підготовкою та укладанням концесії, договору про передавання державою в експлуатацію чужоземним власникам різних господарських об'єктів.
<i>Ліберал</i> – 1) послідовник лібералізму, член ліберальної партії; 2) вільнодумна людина, консерватор; 3) людина, схильна до зайвої терпимості, потурання.	<i>Лідер політичний</i> – глава держави, керівник політичної партії, громадської організації, народного руху тощо, який має високий авторитет, реальну владу і здатний здійснювати її задля розв'язання соціальних і політичних завдань.
<i>Лобі</i> – 1) особи, які справляють вплив у кулуарах на членів парламенту при прийнятті законів, розміщенні урядових замовлень, призначеннях	<i>Мер</i> – виборна службова особа, яка очолює місцеві органи самоврядування, муніципальні заклади; голова муніципалітету.

на державні посади; 2) система організованого впливу різних верств суспільства на діяльність законодавчих органів з метою прийняття вигідних для цих груп рішень.	
<i>Міністр</i> – вища урядова особа, яка очолює міністерство; член уряду, який керує міністерством; урядовець.	<i>Нерезидент</i> – 1) іноземна фізична чи юридична особа, а також особа певної країни чи особа без громадянства, яка постійно проживає за кордоном і діє на підставі законодавства країни, де перебуває; 2) іноземне дипломатичне, торговельне чи інше офіційне представництво, а також представництво підприємства чи організації, що розташоване на території цієї країни, але не здійснює господарської та іншої комерційної діяльності.
<i>Опонент</i> – 1) особа, яка заперечує кому-небудь у публічній бесіді, на диспуті, під час захисту дисертації і т. ін.; 2) супротивник у суперечці; той, хто заперечує кому-небудь; суперник, антагоніст.	<i>Політолог</i> – фахівець, який вивчає і розробляє проблеми науки про політику.
<i>Представник</i> – 1) особа, яка представляє когось, щось, діє за чийсь дорученням, від імені когось, виражаючи чийсь інтереси; репрезентант, заступник; 2) виборна особа, яка представляє в державних органах інтереси народу.	<i>Резидент</i> – 1) за часів середньовіччя – дипломатичний представник, який постійно перебуває у певній країні; 2) представник держави, який здійснює фактичне правління у країні, що перебуває під протекторатом цієї держави; 3) таємний уповноважений іноземної розвідки, який на території певної держави спрямовує діяльність своїх агентів.
<i>Ренегат</i> – особа, яка зрадила колишнім політичним поглядам, зреклася своїх однодумців.	<i>Спікер</i> – 1) голова палати парламенту в ряді країн; речник; 2) особа, яка повідомляє глядачів про рішення суддів на змаганнях з боксу.
<i>Універсал</i> – людина, яка володіє багатьма спеціальностями свого фаху; людина різнобічних знань, навичок; всезнавець.	

2.9. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

Блок I

1. Яких мовних норм слід дотримуватися у професійному спілкуванні? Доведіть це на вашому професійному комунікативному рівні.

2. Назвіть енциклопедичні та лінгвістичні словники, пов'язані з вашою професійною діяльністю. Охарактеризуйте один з них.

3. Прокоментуйте народні прислів'я:

– Яка головонька, така й розмовонька.

– Биків ловлять за роги, а людей – за слово.

– Словом лікують, словом і вбивають.

– Слово може все: і на слона посадить, і голову знесе.

(Напишіть короткий твір-коментар на запропоновані вище теми прислів'їв).

4. Скомпонуйте письмово текст професійної розмови на одну із запропонованих тем з газети “Слово Просвіти” – звернення дітей 1 – 4 класів з проханням до Бога.

“Не для себе прошу, для людства. Зроби, будь ласка, так, щоб геть усі жили хоч би на 11 років більше, ніж призначено”.

(Артур, 2 кл.)

“Роздай усім дітям доброту”.

(Катруся, 2 кл.)

“Дуже хочу, щоб діти з притулків знайшли собі нових, затишних батьків”.

(Даринка, 4 кл.)

“Знаєш, а в деяких людей на серці віконниці”.

(Ольга, 3 кл.)

“Зроби мене вітром, щоб я подорожував верхівками дерев”.

(Славко, 3 кл.)

“Я написав вірші. Я їх нікому не показував, але тобі, Боженьку, покажу. Ось вони:

Дорослі плачуть сльозами.

Дорослі плачуть очима.

Маленькі плачуть серцем.

Маленькі плачуть життям.

Але якщо дорослий плаче, як маленький,

Значить, він справді плаче”.

(Марик, 4 кл.)

Блок II

Вправа 1. Поясніть уживання великої літери. Доберіть варіант, відмінний щодо правопису.

Прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. Кримінальний кодекс України, що набрав чинності з 1 вересня 2001 р., є знаменною віхою у становленні правової держави, першим фундаментальним кодексом у проведених в Україні правовій реформі, яка ставила своїм завданням кодифікацію найважливіших галузей права.

Робота над проектом нового Кримінального кодексу тривала більше восьми років, і він є результатом колективної праці вчених, практичних працівників, комітетів Верховної Ради України і, звичайно, народних депутатів України, які прийняли цей Кодекс. Його положення цілком відповідають Конституції України, ґрунтуються на її приписах. Кодекс відповідає потребам сучасного життя України, відображає зміни, що відбулися в політичному, економічному і соціальному житті нашого суспільства. Він покликаний сприяти розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

(З підручника “Кримінальне право України” : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2010. — С. 12)

Вправа 2. Поясніть правопис і творення підкреслених слів.

ЩО ТАКЕ КУРОРТИ?

Слово “курорт” німецького походження. Дослівно воно означає “місце лікування”.

Цей термін став міжнародним, але щодо його тлумачення немає єдиної думки. Так, у Швейцарії курортом, як правило, називається будь-яке місце відпочинку, тоді як у Німеччині воно має відповідати нормативним вимогам. Загальноприйняте визначення передбачає, що курорти повинні відповідати трьом критеріям: природні лікувальні фактори, відповідна матеріально-технічна база для туризму й рекреації (відновлення сил), визначений лікувальний профіль.

В Україні курортом визнається “освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об’єктами інфраструктури, використовуються з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації”.

Санаторно-курортні заклади України представлені такими категоріями: бальнеологічні лікарні, грязеликарні, дитячі оздоровчі центри, курортні поліклініки, міжнародні дитячі медичні центри, санаторії, санаторії для дітей з батьками, санаторії-профілакторії. Санаторно-курортні й оздоровчі заклади належать до туристичної індустрії, а вітчизняні й іноземні громадяни, користувачі їхніми послугами, – до туристів.

(З журналу)

Вправа 3. Поясніть правопис підкреслених слів та іменників і прикметників.

I.**ТОРГІВЛЯ І ГРОШІ НА ЗАПОРІЖЖІ**

Запорожці вели торгівлю з Московщиною, Польщею, Татарщиною і Туреччиною. Торгівля була або заміною, або за готівку. Запорожжя продавало скот, коні, вівці, кози, рибу, мед і звірині шкури та коров’яче масло, на яке був великий попит у Криму від татар. До того ще через запорозькі землі йшли перевозові шляхи з тих країн на південь або на північ. Ті купці платили запорожцям за перевіз і перевозове мито. Чумацтво було тоді добре розвинене. Великі чумацькі валки йшли на Крим, відкіля привозили сіль, кримські смушки, вино; з Туреччини привозили крицю та кращу зброю; а з Московщини – жито, горілку, з Польщі – залізо, сукно, полотно, кремінь до рушниць, бруски для гостріння кіс, папір. Чумаки видавали запорожцям перепустки пo-турецьки. Другий уряд митний, вже татарський, був на Перекопській шийці. Хто заплатив тут мито і добув перепустку, міг вже безпечно перейти весь Крим вздовж і впоперек.

(А. Чайковський)

II.**ГРОШІ НА ГУАМІ**

У безкрайому просторі Тихого океану лежить група островів Яп. Приємний клімат і краса тропічних лісів приваблює сюди мандрівників, які шукають спокою і хочуть побути на самоті. На превелике здивування багатьох відвідувачів, мешканці цих островів не бояться залишати свої гроші прямо на вулиці, до того ж не малі гроші!

Нерідко перед будинком чи вздовж дороги тут можна помітити великі кам’яні диски. Ці диски, що місцевою мовою називаються раї, є грошовою одиницею на тих островах. Хоча дехто зберігає гроші вдома, більшість людей користується послугами сільських “банків”. У цих “банках” немає охоронців, а також касирів, які б обслуговували клієнтів. Такі “банки” не розташовані в якомусь приміщенні. У той час як звичайні банки тримають гроші в сейфах, тутешні “банки” зберігають “готівку” просто неба. “Монети” з діркою всередині стоять обіперті до кокосових дерев чи стін будинків. Ці кам’яні гроші мають до чотирьох метрів у діаметрі, а важать деякі з них понад п’ять тонн.

(З журналу)

III.**ПИЯЦТВО Й АЛКОГОЛІЗМ**

Алкогольні напої відомі людям уже багато сотень років. Так, за шістьсот років до нашої ери фінікійці вмели виготовляти вино з винограду. З часом вино почали виготовляти в Єгипті, Греції, Римі. Тоді люди пили тільки слабкі алкогольні напої, а греки вино розводили навіть водою. Чистий винний спирт уперше одержали араби у VI – VII ст. шляхом перебродженого виноградного соку.

Після появи міцних алкогольних напоїв ними стали зловживати, і відтоді поширилося пияцтво й алкоголізм, що найчастіше ведуть до зниження продуктивності праці, до виробничих травм і транспортних аварій.

У Стародавній Греції і в Римі був закон, який забороняв юнакам до вісімнадцяти років уживати вино. Вважаємо, це був розумний закон.

Пияцтво несе нещастя в сім'ї, стає причиною появи сиріт і вдів, а то й просто дітей, кинутих батьками напризволяще, коли вчасно не потурбується про їхню подальшу долю держава, – дітей-безбатченків.

Зловживання спиртними напоями нерідко є причиною виникнення важких захворювань серця, кров'яних судин, печінки, шлунку.

Та найбільше моральної шкоди завдає пияцтво дітям і жінкам. Якщо діти не зазнають батьківської ласки від батька-алкоголіка, радості, світлого щастя дитинства або стануть малолітніми алкоголіками, то, по суті справи, – це в перспективі наркомани, а жінка, яка зловживає алкоголем, втрачає жіночність, право на материнство, часто вистраждане і нелегке, стає великим нещастям для сім'ї і для держави загалом.

(За Б. Рудиком)

Вправа 4. Поясніть правопис закінчень підкреслених іменників.

СЛІДАМИ СНІГОВОЇ ЛЮДИНИ

У Гірській Шорії (південь Кемеровської області) завершилася експедиція з пошуку снігової людини (гомініда). Директор Міжнародного центру гомінології Ігор Бурцев з експертами детально досліджував цей район Кузбасу. “З упевненістю можна говорити про те, що в Гірській Шорії живуть загадкові істоти. Ми виявили так звані маркери, які залишають за собою гомініди, стежки, що зазвичай ідуть упоперек людських доріжок, і відбитки слідів”, – повідомив він.

Маркерами гомінологи називають спеціальні знаки, за допомогою яких істоти “переговорюються” між собою. “Йдеться про характерні надломи на гілках дерев. Снігова людина дуже сильна – гілки діаметром до восьми сантиметрів скручено спіраллю. Мабуть, ці істоти мітять територію”, – пояснив Бурцев. За його словами, лише в районі гори Каратаг виявлено п'ятнадцять стежок снігових людей.

Фахівці опитали десятки очевидців із різних куточків Гірської Шорії. Одного разу мисливці побачили двометрову істоту, розпалили вогнище і просиділи всю ніч спиною до спини, чекаючи нападу йеті. При цьому гомінід періодично кидав у них гілки й коріння, мабуть, намагаючись ще більше злякати.

До пошуків йеті підключаються місцеві ентузіасти, які бажають жити в наметах. Можливо, вони зможуть вступити в контакт зі сніговою людиною.

(З газети)

Вправа 5. Поясніть спосіб творення виділених слів.

ВІЙСЬКОВА МУДРІСТЬ ІНДІАНЦІВ

Це було восени 1532 року. Конкістадори вишикували свої війська на правому березі ріки Оріноко й спостерігали за поведінкою супротивника. Іспанці були певні, що легко переможуть “червоношкірих дикунів” – індіанців. Та не так сталось, як гадалось. Супроти вогнепальної зброї та металних снарядів завойовників індіанці виставили дерев'яні списи і луки зі стрілами. Але перед атакою вони чомусь утворили півколо. Попереду їхніх лав простували юнаки, тримаючи в руках залізні листи з жевріючими головешками. Вігер доносив до іспанців якийсь запашний димок. От уже між конкістадорами та індіанцями лишилося кроків двісті... Сто п'ятдесят... Сто!

Миттєво юнаки вихопили зі своїх торб, прив'язаних на стегнах, якийсь порошок і жменями почали сипати його в жар...

– Викликають на поміч духів! – посміхалися іспанські вояки. Та не встигли вони оговтатись, як на них війнуло ядучим димом, а затим суцільна хмара заступила шлях білою пеленою. Добре навчені воїни з переляку падали на землю, кидали зброю і, рятуючись од смерті, хапалися руками за обличчя, затуляли долонями носи й очі.

– Хмара смерті, хмара смерті! – вигукували завойовники і кидалися на втіки від зادушливого диму...

А насправді це був порошок, виготовлений з незнайомого на той час іспанцям стручкового червоного перцю, який завіз до Європи з Гаїті Христофор Колумб, хоч батьківщиною гірких плодів ботаніки називають країни Близького Сходу та Середньої Азії.

Отак у пригоді воїнам став гіркий перець, який нині безпечно вживаємо в їжу.

(За Ф. Мамчуром)

Вправа 6. Прочитайте, стисло викладіть зміст, додавши власні знання про велику людину. Поясніть уживання великої літери.

ІВАН ФРАНКО І НОБЕЛІВСЬКА ПРЕМІЯ 1916 РОКУ

Понад чверть століття тому побачила світ книжечка професора Манітобського університету (Канада) Ярослава Рудницького, в якій англійською, німецькою та французькою мовами оприлюднено подання віденського професора, доктора філософії Йосипа Застирця на здобуття Нобелівської премії великим українським письменником Іваном Франком. З цією номінацією він виступив 25 листопада 1915 року. Кандидатура Івана Франка підтримана доктором із Швеції Гаральдом Герне. На жаль, письменника 28 травня 1916 року не стало.

У представленні подано високу оцінку відомого поета, прозаїка, драматурга, літературознавця, публіциста, фольклориста, перекладача й ученого, котрий залишив по собі понад сто томів художньої, наукової, епістолярної спадщини.

Оскільки Український університет ані в Галичині, ані в підросійській Україні не відкрито й досі для старожитнього українського народу, незважаючи на його вимоги, якого єднає зі шведами славнозвісний час гетьмана Богдана Хмельницького, коли Карл XII боровся за свободу народів, до цього часу така академічна установа не була відкрита і внаслідок цього до сих пір не існує жодної академічної інституції, яка могла б найбільших і найзаслуженіших людей нації без зволікання представити Високоповажній Королівській Академії на здобуття Нобелівської премії. У зв'язку з цим я дозволяю собі звернути увагу славетної Академії, що, проживаючи у Львові в жадливіх злиднях, найбільший український і водночас слов'янський поет та вчений, доктор Іван Франко тримає прапор боротьби за свободу, прогрес та ідеали людства упродовж майже п'ятдесяти років.

Він – найбільший національний поет свого народу, тому що до глибини і повністю розкрив красу його мови, він найбільший поет-титан нації, що перевершив Шевченка.

Цей найбільший поет і письменник, пісні якого стали національним гімном, цей найбільший Провідник своєї нації, інтернаціональний геній заслуговує на те, щоб Королівська Академія нагородила його Нобелівською премією...

Я також порушую при цьому величезної ваги проблему про значення такої нагороди для національних устремлінь цього древнього культурного народу, старожитній золотий період культури якого розпочався ще в XI столітті, якого тепер найкращі сини включились у боротьбу за свободу народу.

(З газети)

Вправа 7. Випишіть підкреслені слова, прослідкуйте і поясніть способи їх творення і правопису.

НЕВМИРУЩА СЛАВА ІВАНА ФРАНКА

Вічний революціонер, і Каменярь, і Пророк, який розмовляє з Богом, Іван Франко – універсальний геній, що зарядив поневолену українську націю державотворчою енергією. Оце і є та осьова зірка в безмежному небі світил, що він їх запалив своєю працею і своїм розумом.

Силою пророчого слова Іван Франко рівня Тарасові Шевченку. Але широтою знань, творчою закоріненістю в джерела загальнолюдської духовності, об'ємом і глибинами історичного мислення він виділяється як перша величина поміж усіма своїми попередниками і сучасниками. З усіх предтеч відновлення української державності він не просто найближчий до нашої сучасності, а стоїть у самому центрі нашого дня, як сонце, дає світло нашим думкам і впевненість, що ми переможемо всі знегоди і житимемо як незалежна нація і завтра, і на просторах майбутніх тисячоліть.

Нація, за Іваном Франком, – це не рядовий, матеріальний організм, як будь-яка соціальна, професійна, виробнича, конструктивна чи деструктивна спільнота. Це – дух, який дає безсмертя мові й культурі, вічність – землі, яка є колискою і домовиною для національно одухотвореної одиниці, віру – людині – наче в Бога-вседержителя – в рідний народ, у невмирущості якого сховане її непроминальне життя.

Націоналізм Івана Франка тим дорогий для нас, що не вивищує наш народ над іншими народами, а надихає вірою в духовне безсмертя рідної нації, найголовнішою запорукою якого є національна державність. Націоналізм Івана Франка відкриває Україну світові, а світ – Україні, вся планетарна література і культура великою мірою завдяки Франковій титанічній праці стає надбанням нашого народу. Націоналізм Івана Франка – це наша патріотична релігія, під гаслами якої пройшли наші повстання в XX столітті і звершилася перемога нашої національної ідеї 1991 року.

(Дмитро Павличко)

Вправа 8. Перепишіть, поясніть вживання великої літери.

ХТО І ДЕ ВРУЧАЄ НОБЕЛІВСЬКУ ПРЕМІЮ?

Традиційно Нобелівські премії з хімії, фізики, літератури, медицини та економіки щорічно вручає король Швеції (нині це Густав XVI) у столиці своєї країни – Стокгольмі. І лише Нобелівську премію миру вручає в місті Осло голова Норвезького нобелівського комітету в присутності короля Норвегії (нині Харальд V) та членів королівської родини.

Кожний нобелівський лауреат отримує премію – 10 мільйонів шведських крон (біля 1 мільйона доларів), золоту медаль та диплом. Церемонія вручення Нобелівських премій відбувається 10 грудня – в річницю смерті їх засновника Альфреда Нобеля.

(З газети)

Вправа 9. Поясніть уживання великої літери, правопис слів іншомовного походження. Висловіть власне враження від картини чи репродукції.

ПОСМІШКА БЕЗСМЕРТНОЇ ДЖОКОНДИ

Портрет пані Лізи Джокондо – так звучить назва найвідомішої картини світу у перекладі з італійської. Один з геніїв епохи Відродження італієць Леонардо да Вінчі творив шедевр майже три роки – з 1503 до 1506 рр., а потім ще довершував 1510 року. До рук замовника вона так чомусь і не потрапила, натомість художник продав її королю Франції Франциску I за величезну на той час суму – 4 тисячі екю. “Мона Ліза” довго була окрасою королівського палацу в Фонтенбло, аж доки Людовік XIV перевіз картину до Версаля і на решті – до Центрального музею мистецтв у Луврі.

Мабуть, Джоконда не набула б такої слави світової, якби її не викрав з Лувру італійський столяр Вінченцо Перуджа. Це сталося 21 серпня 1911 року. Доти чоловік працював у Луврі, знав усі ходи-виходи і просто виніс “Мону Лізу”, сховавши її під одягом. Зберігав у чемодані з подвійним дном кілька років. Її довго й безуспішно шукали, через газети пропонуючи винагороду й анонімність тим, хто хоча б укаже на слід зниклого шедевра. Згодом Перуджа спробував продати чи то саму картину, чи копію з неї, необачно давши оголошення в газету. Зловмисника “вирахували”, судили, а він публічно пояснив, мовляв, хотів повернути знаменитий твір мистецтва на історичну батьківщину – до Італії.

Протягом якогось періоду Джоконду виставляли у різних італійських містах, аж доки 1 січня 1914 року вона знову не опинилася в Парижі.

І досі до цієї картини в Луврі у прямому розумінні слова не заростає народна стежина. Щоб уберегти мистецьку перлину від руйнівного впливу фотоспалахів, “Мону Лізу” помістили під скло. Окрім того, картина завжди оточена щільним кільцем туристів з усього світу, то навіть трохи наблизитися до неї – непросто. У чім же таємниця?

Чарівник Леонардо зробив так, аби жодна копія чи репродукція не змогла передати ефект оригіналу. Чому кожна людина, потрапивши на побачення з Джокондою, намагається роздивитися на полотні... гру життя і смерті навіч? Якщо дивитися на портрет з одного боку, помічаєш: жінка ніби жива, дихає і посміхається. Спробуєш змінити ракурс – і побачиш, як крізь молоде обличчя проступає череп з пустими очницями. Мінлива грань між розквітом і тлінням – це і є та загадка, те неможливе, що зумів втілити геніальний художник-філософ Леонардо да Вінчі.

Спеціалісти пояснюють цю властивість технікою багатошарового живопису (“лессіровки”), коли фарба наноситься тонкими шарами поверх уже висохлих пластів. І коли світло проходить крізь прозорі шари фарб до полотна, воно відображається і розсіюється дуже по-різному, залежно від кута зору чи кута падіння світла. Тому Джоконда постійно і невловимо змінюється, справді ніби дихає. І ось раптом, змінивши трішки кут зору, спостерігаєш, як її обличчя набирає обрисів черепа: впадини на висках поглиблюються, очі починають “провалюватися”. Скільки не пробували передати цей ефект у репродукціях – спроби не увінчалися успіхом.

Глибину зачарування Джокондою посилює тло картини – повітряна атмосфера, “димчаста світлотінь” (по-італійськи – “сфумато”), що була улюбленим художнім засобом генія. Ніжне напівсвітло відтінків з м'якою гамою, що ніби жінка на картині – “понад світом”, заледве не на хмарині. Спокій, таємниця, гідність – лише кілька граней настрою Джоконди. І всяк Іван намагається роздивитися щось своє.

Гра життя і смерті – не єдина загадка “Мони Лізи”, котру залишив людству на спомин великий Леонардо. Світ не перестав сперечатися, кого ж зобразив художник: дружину флорентійського торговця шовками Лізу Герардіні (до цієї версії схиляється більшість істориків та мистецтвознавців), одну з дам серця Джуліо Медичі чи ... самого себе. На користь останнього свідчать дослідження Ліліан Шварц із незалежної лабораторії “Бел Леос” та Дігої Квесті з лондонської клініки Модслі. За допомогою комп'ютерних програм дослідники зіставили “Мону Лізу” з автопортретом самого да Вінчі у поважному віці. Виявилось, що картина є ледве не дзеркальним відображенням майстра: ідеально співпали риси аж до кінчика носа, вуст та очей. І це ще не все.

Японці вдалися до ще карколомніших експериментів. Сучасні технології дали їм можливість змодельовати голос жінки, зображеної на полотні, та ще й голос самого Леонардо да Вінчі. Диво здійснили вчені з японської акустичної лабораторії. “Ми вважаємо, що Мона Ліза була спокійною, привітною і розсудливою жінкою, – повідомив керівник лабораторії Мацумі Судзукі. –

Словом, Джоконда мала голос низький та спокійний, та ще й схожий з голосом самого художника”.

Ще багато поколінь намагатимуться розгадати таємницю Джоконди, беручи на озброєння все нові й нові технології. Та як неможливо знайти формулу найвищого людського почуття – кохання, так неможливо й прорахувати пензель Божого промыслу, що водив рукою Леонардо да Вінчі у XVI столітті.

(Ольга Дубовик)

Вправа 10. Прочитайте вголос, поясніть уживання великої літери й відмінності в сучасному написанні.

КОНОТОПЕЦЬ ГЕНЕРАЛ ДРАГОМИРОВ ПОЗУЄ ІЛЛІ РЕПІНУ

Михайло Драгомиров – бойовий генерал, талановитий адміністратор, військовий теоретик і педагог, реформатор і публіцист.

Народився 1830 р. в невеличкому маєтку під Конотопом. Початкову освіту здобув у Конотопському повітовому училищі, військову – у Дворянському полку в Петербурзі. Дев'ятнадцятирічним розпочав військову службу у лейб-гвардії Семеновського полку, потім вступив до Академії Генерального штабу в Петербурзі, яку закінчив із золотою медаллю, ім'я його було викарбуване на мармуровій дошці. Такої честі за всю історію існування Академії удостоєно лише двох її вихованців. Тридцятирічного штабс-капітана призначають помічником професора Академії, а через три роки він здобув звання професора тактики. У 1869 році Михайла Драгомирова призначено начальником штабу Київської військової округи, а через чотири роки – начальником 14-ї піхотної дивізії. З цієї дивізією, навченою і підготовленою генералом за своєю системою, він брав участь у російсько-турецькій війні 1877 – 1878 рр., здійснивши форсування Дунаю й взявши з бою місто Систов (нині – Свиштов у Болгарії), і був нагороджений Георгієм III ступеня. Далі – важке поранення під час боїв за Шипку.

Далі – начальник Академії Генерального штабу, командувач військ Київської військової округи, генерал-губернатор Київський, Волинський та Подільський. На цій посаді він доклав багато зусиль для розвитку освіти і культури в Україні і цим прислужився своєму народові.

До кола його добрих приятелів належали уславлені особистості культури та мистецтва: художник Микола Пимоненко, письменник Іван Нечуй-Левицький, історик Володимир Антонович, філолог Павло Житецький, історик Дмитро Багалій, композитор Микола Лисенко.

Цікавою і плідною була його дружба з художником Іллею Рєпіним, на якого зустріч з генералом справила велике враження. Розповідають, що художник довго не знаходив моделі Сірка для картини “Запорожці пишуть лист турецькому султанові”. Та щойно він познайомився з Драгомировим, як відразу зрозумів: перед ним – Сірко! Долю образу кошового було вирішено. Про те, що митцеві позував Драгомиров, писав у своїх спогадах історик Дмитро Яворницький.

За влади Драгомирова стали можливими постановки п'єс українських драматургів, відкриття Миколою Лисенком музичної школи в Києві, відзначення панахиди та ювілею і відправа панахиди пам'яті Тараса Шевченка.

Два останніх роки життя, до 1915 р., генерал жив у рідному Конотопі.

1992 року у місті споруджено пам'ятник легендарному генералові за проектом київського скульптора Бориса Довганя.

(За О. Вакуленком)

Вузлики на пам'ять

Вправа 1. Запам'ятайте правопис назв грошових одиниць країн світу. Введіть у зв'язний текст.

Гривня (Україна), рубль (Російська Федерація), долар (Сполучені Штати Америки), канадський та австрійський долар, євро, бона (Південна Корея), бат (Таїті), долар (Сінгапур), крона (Ісландія), злотий (Польща), тенге (Казахстан), песо (Філіппіни), рингіт (Малайзія), рупія (Індонезія), реал (Бразилія), фунт стерлінгів (Велика Британія).

Прагнуть створити спільну грошову одиницю: АКЮ – Південна Корея, Китай, Японія; ДИНАР – Індія, Іран, Саудівська Аравія; БОЛВАР – країни Латинської Америки; АМЕРО – Мексика, Канада, Сполучені Штати Америки.

(З журналу)

Вправа 2. Запам'ятайте правопис фінансово-економічних термінів, введіть їх у речення, запишіть, поясніть способи творення.

Дисбаланс, децентралізовано, превалювання певних валют, політичні дивіденди (те, що треба розділити), диверсифікація (розширення номенклатури товарів, послуг), деноміновані в гривнях витрати, інфраструктурні проекти, дезінфляція, валютна інтервенція (операції центрального емісійного банку, спрямовані на підтримку курсу валюти), покриття дефіциту (нестачі), де-юре, де-факто, дефолт (англ. – невиконання зобов'язань).

Цікаво знати

У СВІТІ КРИЛАТИХ СЛІВ

Авгієві стайні

Одного разу цар Еврісей доручив Гераклові (Геркулесові) очистити від гною скотний двір царя Авгія.

Батько Авгія бог Сонця Геліос дав своєму синові (Авгієві) величезні стада: 300 білоногих биків, 200 червоних биків, 12 білих, як сніг, биків. А один бик осявав красою все навколо, мов сонце.

Скотний двір Авгія ніхто ніколи не прибирав, а Геракл мусив очистити його за один день. Геракл погодився, і Авгій пообіцяв віддати йому за роботу 1 / 10 частину своїх стад: цар не вірив, що за один день можна зробити так багато.

Геракл розламав стіни, які оточували двір, і спрямував у нього течію двох річок – Алфею і Пенею. Хвилинік вмиг очистили двір від багаторічного бруду. Тоді Геракл заклав розломи стін і прийшов до Авгія за обіцяною винагородою. Скупий Авгій нічого не дав героєві.

Цей вислів означає безладдя, справи, в яких не розібратися.

Ахіллесова п'ята

Ахіллес – один з найулюбленіших героїв Давньої Греції. Він не мав собі рівних у силі, красі, швидкості.

За старогрецьким міфом, морська богиня Феміда купала свого сина Ахіллеса у водах священної ріки Стікс, щоб він став невразливий до ворожих стріл. Вона тримала сина за п'яту, яку не обмили води Стікса. Ахіллес виріс, і боги запропонували йому вибір: прожити довге безцільне, бездіяльне життя чи коротке і повне славетних подвигів. Ахіллес вибрав останнє.

Хоробро бився Ахіллес під стінами обложеної греками Трої. Він загинув, коли прийшов у храм Аполлона зі своєю нареченою. Аполлон спрямував стрілу Паріса – давнього Ахіллесового ворога в єдине його вразливе місце – п'яту.

Вираз «ахіллесова п'ята» а означає слабке, вразливе місце.

Біла ворона

У природі зрідка зустрічаються так звані альбіноси – білі ворони, білий крук.

Вираз означає незвичайну людину, рідкісне явище.

Прокрустове ложе

Перед походом на Крит Тесеї вчинив чимало подвигів. Найвідомішою стала його перемога над Прокрустом.

Розбійник клав спійманих ним мандрівників на ліжко. Якщо було завелике для полоненого, Прокруст витягав ноги своєї жертви, поки не доходили до краю ліжка. Коли ж не вміщалися, розбійник їх обрубав.

Тесеї піймав Прокруста і силоміць поклав на його ліжко. Ложе виявилося для нього закоротке, і Тесеї убив розбійника так само, як той убивав мандрівників.

У багатьох мовах прокрустовим ложем називають мірило, під яке підганяють факти.

(В. Коптілов)

2.10. Контрольна робота, тести

Контрольна робота № 1

Блок I

I варіант

Завдання 1. Зробіть аналіз словника за планом:

1. Визначення терміна “лексикографія”.
2. Принцип побудови словника.
3. Принцип відбору лексики в ньому.
4. Наведіть 2 – 3 приклади.
5. На прикладі словникової статті визначте, до якої групи словників він належить.

Завдання 2. Поєднайте пароніми з іменниками, що в дужках, уведіть їх у речення.

Вибірний / виборчий / виборний	<i>Посада, збори, діляниця, право, бюлетень, груші, овочі.</i>
Важливий / поважний	<i>Чоловік, розмова, зустріч, вигляд, робота, хода, значення, поїздка.</i>

Завдання 3. Добираючи синоніми, замініть ними, де можливо, прикметники-омоніми у групі словосполучень.

Графічне зображення – графічна система; семінарське заняття – семінарський журнал; дипломатичний корпус – дипломатична відповідь.

Завдання 4. Поясніть значення термінів: вербальні засоби спілкування; дискусія.

II варіант

Завдання 1. Зробіть аналіз словника за планом:

1. Визначення терміна “лексикографія”.
2. Принцип побудови словника.
3. Принцип відбору лексики в ньому.
4. Для кого призначений.
5. Кількість лексем у ньому.
6. Навести 2 – 3 приклади.
7. На прикладі словникової статті визначте, до якої групи словників він належить.

Завдання 2. Поєднайте пароніми з іменниками, що в дужках, уведіть їх у речення.

Особовий / особистий	<i>Посвідчення, щастя, справа, почуття, подяка, симпатія, дієслова.</i>
Інтелігентний / інтелігентський	<i>Людина, студент, гра, станова вище, оточення, вигляд, ідеалізм.</i>

Завдання 3. Добираючи синоніми, замініть ними, де можливо, прикметники-омоніми у групі словосполучень.

Родовий лад – родова садиба – родовий відмінок; негативний образ – негативна плівка; газове родовище – газова хустина.

Завдання 4. Поясніть значення термінів: невербальні засоби спілкування; полеміка.

Контрольна робота № 2

I варіант

Завдання 1. Замість крапок поставте, де слід, м'який знак або апостроф.

Авен...ю, Н...ю-Йорк, В...яз...ма, черв...як, б...юро, бар...ер, Р...єпін, кур...ер, Примор...я, сер...йозний, Солов...йов, моркв...яний, батал...йон, модел...ер, н...юанс, Уман...с...кий, ра...йон, поділ...с...кий, учител...с...кий, Мелан...ці, сопіл...ці, Ван...ці.

Завдання 2. Виберіть з дужок потрібну букву, запишіть.

Організовано (Є, є) вропейське (Т, т) овариство, (О, о) рганізація (О, о) б'єднаних (Н, н) ацій, (Р, р) еспубліка (М, м) олдова, (М, м) іністерство (О, о) борони України, (А, а) рбітражний (С, с) уд України, (Д, д) руга (С, с) есія (В, в) ерховної (Р, р) ади України, (Н, н) ародний (Д, д) епутат України, (У, у) країньський (М, м) іжнародний (Ц, ц) ентр (С, с) лов'янської (К, к) ультури, “(К, к) іївська (Р, р) усь”, (Н, н) ародний (А, а) ртист України.

Завдання 3. Виберіть до поданих паронімів потрібні іменники, запишіть словосполучення, введіть їх у речення.

Тактичне / тактовне – (заняття, підготовка, прийом, людина, офіцер).

Пам'ятливий / пам'ятний – (чоловік, вечір, зустріч, керівник, сусід).

Дисциплінарний / дисциплінований – (батальйон, службовець, курсант, стягнення, статут, секретар).

Завдання 4. Запишіть афоризм із творів Г. Сковороди і поясніть його зміст.

Довго сам учись, коли хочеш навчати інших.

II варіант

Завдання 1. Замість крапок поставте, де слід, м'який знак або апостроф.

Вар...єте, д...юшес, дос...є, н...юанс, вал...юта, Х...юстон, ман...як, Мін...юст, Руж...є, дон...чин, сен...йор, Михал...чук, Грин...чишин, чо-тир...ма, нен...ці, змен...шення, Натал...ці, св...ято, без...ядерний, від...ємний, дріб...язковий, двох...ярусний.

Завдання 2. Виберіть з дужок потрібну букву, запишіть.

Міжнародна організація (Р, р) ада (Б, б) езпеки ООН, (П, п) осол США в Україні, (П, п) ане (П, п) осол Франції в Україні, (К, к) иївський (Н, н) аціо-нальний (У, у) ніверситет імені Тараса Шевченка, (Н, н) аціо-нальна (А, а) ка-демія (С, с) лужби (Б, б) езпеки України, (Ф, ф) едсрація (Н, н) езалежних (П, п) рофспілок України, (К, к) абінет (М, м) іністрів України, (М, м) едична комісія, (К, к) нязівство (М, м) онако, (З, з) аслужений (Ю, ю) рист України.

Завдання 3. Відредагуйте подані вирази і словосполучення, запишіть, введіть у речення.

Щоб наші люди жили в безпеці, горбинка хліба, дріжджі нашого су-спільства, верхи суспільства, сколосити поїздом півімперії, максимальна за-дача, хвиля слухів.

Завдання 4. Запишіть афоризм із творів Г. Сковороди і поясніть його зміст.

Не можна збудувати словом, коли те саме руйнувати ділом.

Блок II

Тестові завдання

I варіант

1. Вкажіть, у якому рядку допущено орфографічну помилку:

- а) тижневий, проїзний, честний, гігантський;
- б) щасливий, рідкісний, обласний, хвастливий, невістці;
- в) кількісний, шістнадцять, первісний, курсантський, персня;
- г) вісник, зловісно, зап'ястний, пізній, дилетантський.

2. Виберіть рядок, у якому всі слова пишуться без апострофа:

- а) *крякати, крюк, загітувати, безіменний, півящика;*
- б) *рясно, мавпячий, торфяний, буряний, рюмсати;*
- в) *медвяний, дзвякнути, зекономити, духмяний, Святослав;*
- г) *рутвяний, свято, червяк, рябий, зуміти.*

3. Вкажіть, у якому рядку в усіх словах відбувається подвоєння приго-лосних:

- а) *священ...ик, здорове...ий, тряс...я, совіст...ю;*
- б) *підніс...я, стін...ий, зав...ишки, вихован...ий;*
- в) *в...роз...ява, військ...омат, в...ічливий, гіл...ястий;*
- г) *поор...ан...ий, баитан...ик, невблаган...ий, старан...о.*

4. Значте рядок, у якому всі складні іменники пишуться через дефіс:

- а) *монголо / татари, авіа / лінія, шлако / бетон, експерс / аналіз;*
- б) *обер / лейтенант, евро / долари, екстра / лінгвістика, радіо / станція;*
- в) *лейб / гвардія, полі / морфізм, гео / політика, прем'єр / міністр;*
- г) *контр / адмірал, учитель / історик, Австро / Угорщина, брейд / вимпел.*

5. Вкажіть варіант, у якому складні прикметники записано правильно:

- а) *жовто-блакитний, м'ясо-молочний, загально-освітній, вищевказаний;*
- б) *нижченаведений, низькорентабельний, фінансово-кредитний, суспі-льно корисний;*
- в) *важко зрозумілий, кисло-солодкий, червоно-гарячий, народно державний;*
- г) *електросиловий, молочнобілий, діаметрально-протилежний, війсь-ково-технічний.*

6. Виберіть рядок, у якому всі прислівники пишуться через дефіс:

- а) *тим / часом, раз / у / раз, хоч / не / хоч, по / бойовому;*
- б) *ані / трохи, на / двоє, пліч / о / пліч, по / перше;*
- в) *куди / небудь, по / латині, по / козацькому, десь / інколи;*
- г) *по / четверо, по / совісті, по / тихеньку, по / правді.*

7. З'ясуйте, у яких рядках при написанні власних назв допущено помилку:

- а) *Президент академії наук України, течія Гольфстрім, Далекий Схід, Будинок учителя;*
- б) *День незалежності України, франківські сонети, Франківська кім-ната, Грінченків словник;*
- в) *Нобелівська премія, Марійн лист, Печерська лавра, свято Перемоги;*
- г) *агентство Франс Пресс, Київський будинок мод, Кабінет міністрів України.*

8. Знайдіть рядок, у якому є неправильно записане слово:

- а) *батько, кізоньці, уманський, уральський, жовч;*
- б) *сопілці, станьте, бджіліці, зупинці, вістю;*

- в) *сільський, нездатність, легенький, кузья, батальйон*;
г) *нянчити, пісня, дивляться, посильний, пізньої*.

9. Вкажіть, у якому рядку всі слова іншомовного походження пишуться з апострофом:

- а) *кар / ера, інтерв / ю, ін / екція, ад / ютант, бар / ер*;
б) *прем / ера, порт / ера, міль / йон, б / юро*;
в) *б / язевий, ф / юрер, ф / ючерс, м / юзикл*;
г) *комп / ютер, кур / ер, г / юрза, ад / юнкт*.

10. З'ясуйте, у якому рядку при творенні слів з'являються суфікси *-зък*, *-зтв*:

- а) *Золотоноша, Кременчук, ткач, козак, Женева*;
б) *Париж, Лейпциг, Прага, Волга, боягуз*;
в) *Чехія, Запоріжжя, Калуш, молодець, кравець*;
г) *узбек, гайдамака, Польща, Охтирка, Греція*.

II варіант

1. Вкажіть, у якому рядку допущено орфографічну помилку:

- а) *масний, кістлявий, улестливий, чесний, гігантський*;
б) *пестливий, писнути, випускний, проїзний*;
в) *туристський, форпостний, нещасний, обласний*;
г) *швидкісний, усний, форпостний, хвастнути*.

2. Виберіть рядок, у якому всі слова пишуться без апострофа:

- а) *бязь, торе, духмяний, морквяний, бруквяний*;
б) *гравюра, пєса, відємний, зекономити, мавпячий*;
в) *рюмсати, кавярня, дитясла, санінструктор, буряк*;
г) *багряний, святковий, різдвяний, торфяний, м'який*.

3. Вкажіть, у якому рядку в усіх словах відбувається подвоєння приголосних:

- а) *вихованіст...ю, безсмерт...я, нав...ипередки, військ...омат, по-чут...я*;
б) *воз... 'єднання, латат...я, барок...о, під...ати, незбагнен...ий*;
в) *Побуж...я, засил...я, л...яний, суд...я, спец...ех*;
г) *шален...ий, жадан...ий, в...ічливий, юн...ат, с...авець*.

4. Зазначте рядок, у якому всі складні іменники пишуться разом:

- а) *теле / екран, інфра / структура, тайм / чартер, унтер / офіцер*;
б) *екс / президент, контр / адмірал, гео / політика, грін / кард*;
в) *Інтер / пол, графо / манія, конц / табір, сюр / реалізм*;
г) *он / лайн, пост / пакет, мікро / економіка, віце / президент*.

5. Вкажіть варіант, у якому складні прикметники записано правильно:

- а) *військово-морський, військово-полонений, загально-національний, всесвітньо-відомий*;
б) *первісно-общинний, народновизвольний, історико-культурний, військ-козобов'язаний*;
в) *північно-західний, загальноосвітній, суспільно необхідний, діаметрально протилежний*;
г) *фінансово-валютний, народнодержавний, нижчепідписаний, лісо-степовий*.

6. Виберіть рядок, у якому всі прислівники написані правильно:

- а) *позаторік, як найкраще, по сусідству, натроє, на зустріч*;
б) *у стократ, щодуху, рік у рік, доволі, всього-навсього*;
в) *по-християнському, в нагороду, в основному, навіки*;
г) *будь-що-будь, сам-на-сам, долиця, честь-честю*.

7. З'ясуйте, у яких рядках при написанні власних назв допущено помилку:

- а) *Земський собор, Цивільний повітряний флот, Черкаське староство*;
б) *Берегівський округ, Бальзаківські традиції, Езопівська мова, Конституція України*;
в) *орден "мати-героїня", орден Дружби народів, доба феодалізму, автобус "турист"*;
г) *Андрієві книжки, Новий рік, метро "Контрактова площа", пристань Ржищів*.

8. Позначте рядок, у якому всі слова пишуться без знака м'якшення:

- а) *фал...сифікація, медал...йон, бат...ківщина, вол...овий, мен...шість*;
б) *чотир...ма, брат...ський, Уман...щина, н...юанс, сторіч...*;
в) *ескадрил...я, кол...є, ал...янс, герал...дика*;
г) *тотал...ний, глобал...ний, ін...ший, гіл...за*.

9. З'ясуйте, у яких рядках усі слова іншомовного походження пишуться з подвоєнням приголосних:

- а) *Гол...андія, віл...а, лібрет...о, барок...о, ім...іграція*;
б) *Марок...о, нет...о, шас...і, попур...і, сум...а*;
в) *Ніц...а, брут...о, інтермец...о, мір...а, беладон...а*;
г) *ван...а, ман...а, мул...а, анал...и, нет...о*.

10. Вкажіть рядок, у якому правильно утворені ступені порівняння прикметників:

- а) *найширший, найбільш широкий, найбільш ширший, дуже широкий*;
б) *доцільніший, самий доцільний, найдоцільніший, найбільш доцільний*;
в) *найзручніший, найменш зручний, значно зручніший, набагато зручний*;
г) *найбільш зручний, найзручніший, набагато зручніший, більш зручний*.

Тема 3. СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

3.1. Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування. Основні ознаки функціональних стилів

Літературна мова – це унормована форма, відшліфована вченими, письменниками, митцями народна мова, що обслуговує всі сфери суспільного життя: освіту, науку, культуру, державні установи, військо, ділове спілкування. Мова як суспільне явище весь час розвивається.

І. П. Котляревського вважають зачинателем нової української літератури та літературної мови, а Т. Г. Шевченка – основоположником української літературної мови та нової української літератури.

Сучасна українська літературна мова має два варіанти: усне літературне мовлення і книжне (писемне). Така функціональна розгалуженість мови породжує стилі літературної мови.

Стиль (від лат. *stilus* – гостра паличка для письма, манера письма) – це різновид літературної мови, що обслуговує певну сферу людської діяльності (є сукупністю виразних засобів і способів їх поєднання у тексті для реалізації функцій спілкування в певній сфері суспільної діяльності).

Розрізняють книжні й розмовні стилі літературної мови.

До книжних стилів сучасної української літературної мови належать: науковий, публіцистичний, офіційно-діловий та художній. Розмовний стиль використовується в усному літературному мовленні та розмовно-побутовому на діалектному рівні української мови.

Отже, українська літературна мова має 5 функціональних стилів.

Науковий – стиль наукових праць, мета яких нагромаджувати знання, досвід у галузі науки, техніки, встановлювати закономірності розвитку явищ, процесів. Характеризується вживанням термінів та розкриттям їхнього змісту, специфічною побудовою тексту, в якому переважають логічні, причиново-наслідкові відношення між конструкціями. Має такі підстили: *науково-технічний, науково-популярний, науково-навчальний*.

Публіцистичний – стиль засобів масової інформації.

Офіційно-діловий – стиль ділових паперів: міжнародних договорів, юридичних законів, урядових постанов, указів, статутів, службового листування, діловодства тощо, для яких характерна конкретність, лаконічність формулювань, чіткий виклад рекомендацій, прохань, у цілому – вольова модальність висловлювання. Властиві усталені звороти, офіційні формули звертання, віддієслівні іменники, висока частота вживання інфінітивних конструкцій, речення із дієслівними формами (дієприкметниками та дієприслівниками

ми, формами на *-но, -то*), складні сполучники та прийменники, специфічні композиційні прийоми побудови тексту. Підстили: *дипломатичний, законодавчий, канцелярський (адміністративно-канцелярський)*.

Художній – стиль художньої літератури, реалізує естетичний вплив через художні образи.

Розмовний – стиль, який використовується в безпосередніх побутових ситуаціях спілкування; переважають форми усного діалогічного мовлення (неповні речення) з використанням емоційної інтонації, жестів, міміки.

Дехто з мовознавців виділяє як окремі стилі *конфесійний, ораторський* (красномовство) та *епістолярний* (листування).

Конфесійний – покликаний забезпечити спілкування людей у релігійній сфері (стиль церковних (релігійних) проповідей, молитовників, службеників, перекладів агіографічної літератури (література про святих)). Це мова Святого Письма, молитов, казань тощо. Зазначений стиль має свої канони, стильові доміанти, вибирає із синонімічних рядів національної мови одиниці піднесеного урочистого звучання.

Епістолярний (лат. *epistola* – лист, послання) – стиль листів, заочного письмового спілкування людей у сфері побуту, особистого життя, виробництва, ділових стосунків. Розрізняють листування офіційне, або службове, і неофіційне, або приватне.

Ораторський (лат. *orator*, від *oro* – говорю) – стиль усного публічного виступу, розрахований на емоційне сприйняття слухачами. Майстерність оратора виявляється в логічній та послідовній побудові промови, у досконалому володінні нормами літературної мови.

Експресивні стилі – різновиди мови, пов'язані з емоційним забарвленням мовних одиниць як високих, нейтральних, знижених. У чистому вигляді високого, нейтрального, низького емоційного стилів не існує в сучасній літературній мові. Залежно від комбінування мовних одиниць із різною емоційно-експресивною оцінкою утворюються стилістичні колорити мови – *урочистий, офіційний, фамільярний, доброзичливо-іронічний, інтимно-ласкавий, гумористичний, сатиричний* та ін.

Примітка. Фамільярний (лат. *familiaris* – сімейний, близький) – безцеремонний, надто вільний, розв'язний у поведженні, панібратський (Словник іншомовних слів, с. 603).

3.2. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів

Працівники професійної сфери освіти, науки, медицини, інженерно-технічної галузі, військові, правники, представники дипломатичних місій, культурно-масових, мистецьких закладів, керівники різних рівнів соціальної сфери інтегрують (з лат. *integratio* – поповнення, відновлення) у практичній діяльності різні стилі української літературної мови. Так, усі користуються розмовним стилем, послуговуються і науковим (освітня, науковці, медичні

працівники, інженерно-технічні робітники) стилем. Часто використовують в усному і писемному варіантах офіційно-діловий стиль. Педагоги різних спеціальностей виголошують перед учнями, студентами, курсантами, слухачами тексти – лекції, зв'язну мову, яким властива логічність, структурна завершеність, змістовність, при цьому не забувають про орієнтацію на певного адресата (слухача), поєднують науковий, публіцистичний стилі, ораторську майстерність, досконале володіння усним мовленням. Те саме можна сказати і про медичних працівників. Їх мова багата фаховою термінологією (науковий стиль), яка часто тлумачиться ними пацієнтам – з латинської чи грецької – рідною, українською. Чи уявляємо ми адвокатів, суддів, державних службовців без уміння користуватися науковим, публіцистичним, ораторським стилями в усному чи писемному варіантах? Або політичного діяча, керівника установи, організації, підприємства, екскурсовода, які не зуміють поєднати у своїй роботі науковий, публіцистичний стилі? Так і не можемо уявити інженерно-технічного працівника на будівництві, у промисловому цеху, які не вміють “читати з листа” креслення, формули послідовності технологічного процесу, укладені в науково-технічному підстилі. Тож тут у пригоді кожному з вищеназваних фахівців стане досконале, глибоке знання державної мови, уміння вести бесіду, пояснити, вислухати, сприйняти психологічний стан співбесідника, дати потрібні поради, рекомендації, допомогти в оформленні (чи укладанні) необхідних документів: видати науково обґрунтований медичний аналіз (поєднання наукового й офіційно-ділового стилів), оформити направлення на навчання, написати службову записку чи укласти службову характеристику, укласти трудовий договір, а дипломатичним працівникам – оформити запрошення на офіційне національне свято або ж відповісти іншій стороні на таке запрошення чи вести переговори з представниками іншої держави. Тут, у дипломатичній діяльності, треба не тільки вміти вчасно мовчати, змовчати, але й сказати, де кожне слово – на вагу золота, а кожен правильно вжитий розділовий знак набуває неоціненної вартості (дипломатичний підстиль офіційно-ділового стилю).

Коли ж зустрічаються колеги-фахівці, то, звичайно, йтиметься про спільні інтереси, важливі наукові досягнення чи наукові відкриття – поєднання розмовного і наукового стилів.

Працюючи з колегами будь-якого фаху з інших країн чи іноземних фірм, слід досконало володіти розмовним стилем, що поєднує в собі інші стилі мовлення. Звідси випливає необхідність навчатися володіти не тільки великим обсягом знань, а й уміти викласти їх у певних стилях.

3.3. Текст як форма реалізації професійної діяльності

“Словник іншомовних слів” подає термін *текст* (від лат. *textum* – тканина, зв'язок, побудова) з кількома значення: 1) відтворені на письмі або друком авторська праця, висловлювання, документи, пам'ятки тощо; 2) слова до музичного твору; 3) послідовність мовних та інших знаків, що становлять єдине ціле і виступають об'єктом вивчення й обробки [1, с. 565].

“Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів” тлумачить слово “текст” як “зв'язна мова, письмове чи усне повідомлення, що характеризується змістовою і структурною завершеністю, орієнтацією автора на певного адресата” [2, с. 182].

За “Коротким тлумачним словником української мови”, термін “текст” – це 1) висловлювання, яке складається із речень, розміщених у певній послідовності і пов'язаних одне з одним змістом та за допомогою різних мовних засобів; 2) словесна частина (пояснення) альбомів, ілюстративних видань; 3) слова до музичного твору; 4) уривок якогось твору, призначеного для навчальних цілей [3, с. 287].

Текст – це розповідь, опис або роздум чи поєднання всіх названих елементів, і кожен з цих функціональних типів мовлення має свої мовні особливості. Як одна із форм організації фахової діяльності, текст найчастіше подається в офіційно-діловому, науковому, публіцистичному, художньому або конфесійному стилях, виголошений найчастіше в усній формі; у писемному варіанті подаються наукові статті, дослідження, реферати, анотації, рецензії – науковий та офіційно-діловий стилі.

Традиційність, стислість, суворона нормативність, добір слів, загальнообов'язкові норми графіки, орфографії та пунктуації, строги правила побудови вирізняють текст, наприклад: ревізійний акт, заповіт, квитанція, заява-зобов'язання (фінансово-економічного змісту); рецепти, листок непрацездатності, висновки лікарського консилиуму (медицина); пісенний текст, лібрето опери й балету, сценарій свята (мистецтво); рапорт, наказ, нота, комюніке, пояснювальна записка, характеристика-подання (військово-дипломатична сфера).

Текст – це вид писемного мовлення, тобто вторинного порівняно з усним мовленням, бо є можливість перечитати написане, виправити, доповнити, відредагувати, уточнити, поліпшити. Писемне мовлення відзначається суворішою регламентацією, ніж усне, тобто дотриманням певних правил у висловлюванні, оформленні. Особливо високі вимоги ставляться до лексики, адже щоразу треба вибрати з ряду синонімічних найвідповідніше за змістом і забарвленням слово – точне, однозначне, емоційно нейтральне, що стосується наукового та офіційно-ділового стилів.

Подаємо уривок послання митрополита Івана Огієнка до духовенства, православних українців та католиків-поляків Холмщини і Підляшшя, датованого 4 квітня 1944 року:

“Я, митрополит невинною кров'ю политой Холмщини – православної землі, пастирським посланням цим ще раз звертаюсь до всіх холмщаків, як православних українців, так і католиків-поляків, зі своїм гарячим закликком до братерського спокою, до взаємного розуміння й повної сусідської згоди” (Митрополит Іларіон / Іван Огієнко / Життєписи великих українців / Упоряд. М. С. Тимошик. – К. : Либідь, 1999. – С. 12).

Отже, писемне мовлення багато в чому відрізняється від усного. Слід пам'ятати, що усні виступи, доповіді на фахових зборах, нарадах, конферен-

ціях, у полеміках чи дискусіях – то проміжна форма тексту, укладеного за-далегідь чи продуманого напередодні виступу.

Деяким текстам властива жорстка структура побудови, точність висловлювань. Це стосується офіційно-ділового та наукового стилів. Тексти з цифровою інформацією повинні бути, як вважає А. Коваль, точними, доброякісними, зручними для читання й механічної обробки.

За укладенням чи виголошенням текстом проглядається рівень освіченості, мовна культура автора.

Наведемо ще один приклад – лист жительки одного з хуторів в Україні до Президента України.

“Дорогий Леоніде Даниловичу! А приїжджайте до нас у село – не пожалісте. Пише до вас Надежда Підхатна, яка живе на самому краю під лісом, біля кладовища. Сперш, як сюди перейшла, то було страшилато: все здавалося, що мерці із могил устають. Особенно серед ночі, коли місяць уповні. А тоді звикла потроху і бачу, що не мертвих треба боятися, а живих, отих, що до чужих кишень заглядають та копійки чужі читають. Знуцаються вони наді мною, як тільки можуть, дихнути не дають, а поскаржитись нікому, бо всі вони куплені й продані. Тож у мене єдина надія на вас, що ви приїдете та розберетесь та примірно накажете тих злодюг, що на горі нашому наживаються.

Жду отвста, як соловей лета.

Підхатна Надежда Михайлівна.

А мене знайти неважко. Як уїдете в село, дак моя хата ліворуч, одразу за кладовищем...” (А. Дімаров. Зблиски. – К.: Ярославів Вал, 2002. – С. 77).

Хоча цей документ – лист-прохання – взято з новели Анатолія Дімарова “Мітла”, та можемо не сумніватися, що саме такого гатунку листи-прохання й нині громадяни України надсилають у високі державні інстанції. І тут – рівень освіченості простої людини. Але текст – “написаний пером”.

Й інший приклад – наказ по особовому складу військового ВНЗ.

Текст наказу можливий такий.

У зв’язку з 18-ю річницею Незалежності України та відзначаючи досягнення у роботі професорсько-викладацького й офіцерського складу, наказую:

- 1. За бездоганну військову службу, успіхи у роботі, виявлений високий фаховий рівень у вихованні курсантів присвоїти вищі військові звання: полковника – підполковникові Петричку Василю Васильовичу; підполковника – майору Ковалю Юрію Андрійовичу.*

Ректор

доктор юридичних наук

/підпис/

М. О. Романюк

21.08.2009 р.

Поданий текст є стислим документом, який у скупих словах (“Словам – тісно, а думкам – просторо”) передає високу оцінку фахового рівня названих

осіб (у наведеному прикладі – вигаданих) і сприяє позитивному впливові на слухачів – не тільки на адресата, адже текст документа зазвичай читають перед великою аудиторією. Отже, слово тут багато важить. Можна було б не вживати прикметника “бездоганну” (службу) та прикметника-епітета “високий” (фаховий рівень), і документ був би сухим, нецікавим, за таким текстом не було б видно людини.

Наявні в тексті наказу ще й слова, які належать до маркованої лексики, що вживається в документах офіційно-ділового стилю і надає їм офіційного звучання. Наприклад: наказ, присвоїти, фаховий рівень.

Текст має дискурс (від фр. *discourse* – промова, виступ) – це 1) зв’язне мовлення в конкретних соціокультурних, психологічних умовах. Дискурс відбиває ситуацію безпосередньої мовної діяльності з урахуванням форм спілкування, поведінки, міміки, жестів мовця; 2) текст разом з умовами його творення і сприймання, динамічний контекст культури, в якому здійснюється прочитання тексту та його вплив на свідомість читача [2, с. 47 – 48].

Створенню текстового дискурсу сприяють ужиті в тексті слова-терміни, якщо вони використовуються до місця і в необхідній кількості. Як приклад нековирності тексту і засмічення його словами-термінами іншомовного походження А. Коваль наводить такий:

“Ефективність заходів, які паралізують вплив вицезгаданих директив, залежить від ступеня стабільності відповідних факторів і від координування цих заходів. Уніфікація, типізація, нормалізація і стандартизація процесів виробництва гарантують рентабельність і продуктивну ефективність індустріальної реконструкції” (А. Коваль. Ділове спілкування. – К.: Либідь, 1992. – с. 125).

Цей текст, очевидно, із ухвали (рішення) виробничої наради чи наради інженерно-технічних працівників. Аби його зрозуміти, слід не просто бути освіченою людиною, треба ще й звикнути говорити і писати так, щоб мало хто щось із нього зрозумів. Тут відсутня легкість для сприймання тексту, чіткість висловленої думки, багатослів’я й слова іншомовного походження (їх у тексті 16!) не сприяють негайному виконанню прийнятого рішення.

До того, слід ще й до місця використовувати кожен фаховий термін і в правильному, а не викривленому значенні. Наприклад, з оголошення:

“Доручення для отримання грошей, посилок і кореспонденції може бути засвідчене державними й громадськими установами, підприємствами і військовими частинами, де ті люди працюють”.

Відредагуємо подане оголошення.

Доручення для отримання грошових переказів, посилок і кореспонденції може бути засвідчене там, де ці одержувачі кореспонденції перебувають на службі.

Потрібно пам’ятати одну з основних вимог до речень будь-якого типу у кожному фаховому діловому документі – це чітко й містко виражати значний

за обсягом і складний за змістом матеріал. Так, з метою не виявляти гостроти стосунків із партнером з бізнесових справ варто використовувати пасивну форму дієслів. Наприклад:

Ви не надіслали нам свою рецензію на дисертацію п. Коваль М. П.

Краще текст листа-нагадування укласти так:

На жаль, Вами ще не висловлені свої думки щодо дисертації п. Коваль М. П. і не надіслано рецензію.

Вважаємо, тільки самоосвіта, робота над словом сприятиме виробленню граматичної та стилістичної вправності в укладанні текстів професійного змісту і не призведе до “творення” запропонованих “перлів”, списаних з періодичних видань та підслуханих:

- *Робота наших дипломатів децю облегчена.*
- *Ми заключили двосторонній договір.*
- *На протязі року були перевірки і по графіку, і без графіку.*
- *У минулому році в нараді взяли участь сто чоловік керівників районного масштабу.*
- *Якщо буде згодна на проведення діалогу противна сторона, то...*
- *Я вибачаюсь перед глядачами і слухачами.*
- *Треба заохочити випускників ВНЗ працювати на селі.*
- *В українському експоцентрі можна познайомитися з новою агротехнікою.*
- *Приведіть приклади взаємодопомоги у вашій установі.*
- *План щодо організації виставки наукової і навчальної літератури, підготовленої і виданої викладачами нашого ВНЗ.*

Література

1. Словник іншомовних слів / Уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапу-та. – К. : Наукова думка, 2000.
2. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001.
3. Короткий тлумачний словник української мови / Під ред. Д. Г. Гринчишина. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : 1988.
4. Коваль А. П. Ділове спілкування. – К. : Либідь, 1992.
5. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. – К. : Вежа, 1994.
6. Резніченко В. І., Михно І. Л. Довідник-практикум офіційно-ділового, дипломатичного, ділового протоколу та етикету. – К. : УНВЦ “Рідна мова”, 2003.

3.4. Лексичний практикум

Скарбничка знань

Лексикологія (від гр. *lexikos* – словесний, словниковий і *logos* – учення) – розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови, який називається лексичним складом, або лексикою. Слово – найменша мовна одиниця, що має закріплене комунікативною практикою значення, називає предмет, явище, дію або ознаку з позамовної дійсності і входить з властивим йому значенням до словникового складу.

Отже, **лексика** – це:

- 1) словниковий склад, сукупність слів якоїсь мови;
- 2) сукупність слів певної сфери вживання (загальноживана лексика, спеціальна лексика, термінологічна лексика).

Словниковий склад кожної мови відбиває безперервні зміни, що відбуваються у науковому, суспільному, культурному розвитку.

Лексикологія є історична та описова. Перша вивчає словниковий склад мови в його історичному розвитку, друга – значення слів, їх стилістичні ознаки, обсяг та структуру словникового складу сучасного періоду.

Лексика української мови поділяється:

1) з погляду походження – споконвічна українська лексика (*батько, дерево, дім, жити, земля, орати*) і лексичні запозичення з інших мов (лексичні грецизми – *архаїзм, демократія, ідол, канат, кипарис, корабель*; лексичні латинізми – *адвокат, диктатура, юстиція, генератор, студент*; німецькі запозичення – *будинок, вага, ворта, кран, маклер, офіцер, солдат, шина*; французькі запозичення – *абсолютизм, ансамбль, комюніке, парашут, партизан*; італійські запозичення – *акорд, арія, банк, газета, інтермецо, піаніно, соло*; англійські запозичення – *джаз, бокс, бункер, бюджет, комп'ютер, нокаут*; лексичні тюркізми – *аркан, аришин, беркут, кинджал, чалма*);

2) з погляду сфер уживання – загальноживана лексика (*навчання, життя, вода, білий*), діалектна лексика (*когут, колиба, послідок, йо*), термінологічна лексика (медичні терміни – *запалення, крапельниця, хронічний*); юридичні терміни (*адвокат, засвідчити, захист, інкогніто*), професійна лексика (лексика військових – *рапорт, наряд, документ, присяга*; лексика державних службовців – *політика, наказ, заява, ухвала*; лексика економістів – *фінанси, банк, депозит, ваучер*; лексика спортсменів – *олімпіада, бокс, футбол, журі*), жаргонна лексика (*пара – двійка, велік – велосипед, комп'ютер – комп'ютер, кльовий – гарний*), арготична лексика (*шивар – товар, лавда – голова, дулясник – вогонь*);

3) з погляду вживання – активна лексика (*пан, пані* (раніше були в пасиві), *приміщення, Верховна Рада України, район, регіон*), пасивна лексика (*повіт, тисар, супліка, богадільня*), неологізми (*авторка, космонавтика, націоналізація, фетишизм*);

4) зі стилістичного погляду – нейтральні слова (*земля, батько, сім'я, дорога*) і стилістично забарвлені – маркована лексика (*протокол, ухвала, резюме, посвідка*);

5) з погляду семантичних зв'язків (відношень) – синоніми (*адвокат – захисник, оборонець; анексія – приєднання, загарбання; успіх – торжество, тріумф*), антоніми (*далекий – близький, говорити – мовчати, рано – пізно*), омоніми (*секретар – службова посада / секретар – назва птаха; кілька – морська риба / кілька – неозначена кількість; біль – фізичне страждання / білля – законопроект*), пароніми (*зумовити / обумовити, адресант / адресат, особовий / особистий, громадський / громадянський*).

Основна функція слова – номінативна. Вона полягає у називанні предметів, ознак, дій, станів, кількості тощо. Те, що означає окреме слово, його зміст, тобто співвіднесеність слова з певним явищем дійсності, називають лексичним значенням. Граматичне значення – певні граматичні категорії, що має слово. Наприклад: *базар* – лексичне значення – *торгівля на відкритому місці; торжище, торг, ринок; на базарі* – граматичне значення – іменник, початкова форма – *базар* (відповідає на питання що?), неістота, чоловічий рід, однина, місцевий відмінок, II відміна, тверда група, синтаксична роль – обставина місця.

Вправа 1. Уведіть словосполучення з багатозначними словами (полісемією) у речення тих стилів, в яких, на вашу думку, вони вживаються.

Слово-криця, дзвінке слово, рідне слово, слово голосне, просити слова, надати слово, запросити до слова; швидкоплинна річка, плинність кадрів, швидкісний трамвай, швидкісне штампування; великий чоловік, велике досягнення, велика перемога.

Вправа 2. Запишіть стійкі словосполучення, поясніть зміст, визначте належність їх до певного стилю. Визначте, це слова-омоніми чи багатозначність слова.

Акт – перший акт першої дії драми, акт доброї волі, акт непокори, терористичний акт, акт пізнавальний, акт громадянського стану, акт обстеження матеріальних умов.

Вправа 3. До поданих дієслів додайте слова, що в дужках, утворивши словосполучення і визначивши їх стиль. Наведіть приклади вживання їх у реченнях.

Іти (до мети, вперед, у ногу, на практику), набрати (необхідну кількість голосів, води в рот, групу волонтерів), подати (заяву, пропозицію, ідею, копійку, руку дружби), притягти (до суду, до відповідальності), стати (фахівцем, поважаною людиною, авторитетом для багатьох).

Вправа 4. Подані словосполучення з багатозначним словом *голова* введіть у речення того стилю, якому вони відповідають.

Голова колони, голова профспілкового комітету, козацька голова, сивіє голова, голова кооперативу, триста голів великої рогатої худоби, головка капусти, головка часнику, до булави треба голови.

Вправа 5. Підкресліть лексичні помилки, подайте варіанти їх правильного звучання.

Моя точка зору не співпадає з думкою моїх колег. Це об'легшило наше положення. Багаточисельні пропозиції не приймалися до уваги. Необхідно підвищити свідомість працівників за доручену справу. Певну долю витрат приймає на себе власник. Необхідно порівняти свою точку зору проблемам роззброєння. Оглядаючись назад, у пам'яті зринають незабутні зустрічі. Підпис автора завірено.

Вправа 6. Із синонімічних рядів слів-паронімів допишіть, вибравши з дужок, потрібні іменники чи прикметники, які з ними вживаються. Усно введіть у речення.

1. Вирішальний – рішучий.

Вирішальний – головний, найважливіший, сміливий, визначальний. Рішучий – сміливий, непохитний у рішеннях, сильний, енергійний. (Наступ, людина, виступ, протест, фактор, дії, бій, момент, заходи).

2. Викривати – розкривати.

Викривати – виявляти негативне, засуджувати його, показувати щось приховане.

Розкривати – розмикати щось складене; допомогти зрозуміти, усвідомити.

(Ворога, злочинця, парашут, тему, наклеп, секрет, конфлікт, махінації, творчі сили, талант).

Вправа 7. Знайдіть спільне й відмінне в значеннях військового, мистецького, медичного термінів, введіть їх у речення.

Театр – оперний театр, драматичний театр, музично-драматичний театр, театр оперети, Молодий театр у Києві, театр абсурду, театр воєнних дій, театр та й годі! (розмовне), анатомічний театр.

Вправа 8. Поясніть значення стійких словосполучень, введіть їх у речення. Визначте, чи це омонімія чи багатозначність.

Знак – м'який знак, знак довіри, знак уваги, умовний знак, дорожні знаки, розділові знаки.

Вправа 9. Поясніть значення поданих термінів-словосполучень криміналістики.

Пенітенціарний рецидив, якісний ексцес, адміністративний делікт, превентивна функція, визначена санкція, проста диспозиція, легальне тлумачення, інститут екстрадиції, психічний примус, юридичний критерій, прямий умисел, межі заподіяння шкоди, виправданий ризик, іспитовий строк.

Вправа 10. Поясніть правопис економічних термінів та їх зміст.

Орендна плата, земельний кадастр, оборотні фонди, інвентаризація земель, деградовані угіддя, продовольча безпека країни, приватні інвестиції, економічні митні ставки, рух міграційного капіталу, країни-реципієнти.

Вправа 11. Перепишіть, поясніть значення військових та дипломатичних термінів, їх правопис, зверте значення з поданою довідкою.

1. Агент, аксельбант, бліцкриг, бундесвер, генерал-аншеф, джихад, диверсія, екіпіровка, казус беллі, камуфляж, канонада, карбоніти, квартир'єр, конспірація, крейсер, криптограма, локалізація, маневр, мародер, медальйон, мілітаризм, мічман, міліція.

2. Модус вівенді, монітор, парламентар, пароль, патруль, персона грата, персона нон грата, плюмаж, полігон, прес-аташе, провіант, провізія, ранжир, реванш, резидент, рекогносцировка, рекредитив, ремілітаризація, сепаратний (мир), сипаї, стратег, тактика, ультиматум, фортифікація.

Довідка

Шпигун, диверсант (лат.); наплічний шнур парадної офіцерської форми (нім.); блискавична війна (нім.); збройні сили Німеччини; головнокомандувач, генеральське звання в Росії XVI ст. (фр.); священна війна за віру (араб.); підривні дії (лат.); спорядження (фр.); привід до оголошення війни (лат.); маскування (фр.); части й тривала стрілянина (фр.); вибухові речовини (лат.); військовослужбовець, під час пересування військ готує їх розміщення у населених пунктах (нім.); таємна угода (лат.); військовий швидкохідний корабель (гол.); спосіб тайнопису, вживання шрифту (гр.); обмеження (фр.); навчання значної маси військ (флоту) на місцевості (фр.); грабіжник на полі бою, в час стихійного лиха (фр.); капсула з даними про військовослужбовця (фр.); політика гонитви озброєнь (лат.); військовослужбовець надстрокової служби на флоті (фр.); система правоохоронних органів (лат.).

У міжнародному праві короточасна угода, коли не створено умов для довготривалого або постійного договору (лат.); броньований військовий корабель з артилерією (лат.); особа, уповноважена провадити переговори з військовим командуванням супротивної сторони (фр.); секретне слово, що дає право пройти до військового об'єкта (фр.); варта, дозір (фр.); дипломатичний представник, не викликає заперечення уряду країни (лат.), те ж саме зі знаком заперечення; прикраси з пір'я чи кінського волосу на формених головних уборах у деяких іноземних арміях, оздоба жіночого капелюшка (фр.); місце

для навчальних стрільб (гр.); співробітник дипломатичного представництва, що відає питаннями преси та інформації (фр.); запаси продовольства для війська (нім.); їстівні припаси (лат.); розташування людей у військовому строю в шеренгу за зростом (нім.); відплата за поразку у війні, спортивній боротьбі, грі (фр.); таємний уповноважений іноземної розвідки (фр.); розвідка, що проводиться командиром з'єднання, частини особисто або разом з офіцерами штабу перед боєм для визначення характеру місцевості (нім., лат.); відклична грамота уряду своєму дипломатичному представникові в іншій країні (лат.); відновлення військової могутності і воєнного потенціалу держави (лат.); у міжнародному праві договір про мир чи перемир'я у війні з боку однієї держави (лат.); наймані війська англійських та інших європейських колонізаторів, дворянська кіннота турецьких султанів (перс.); воєначальник, полководець, умілий керівник (гр.); рішення, категорична вимога з погрозами, дипломатична нота (лат.); військова наука укріплення місцевості (фр.).

Вправа 12. Доберіть потрібне слово з синонімічного ряду, що в дужках, за змістом і за стилем, до якого належать подані речення.

1. Кузьменко Савелій одержав (*плату, платню, гонорар*) за статтю, надруковану в газеті "Столиця". 2. На п'ятихвилинці головний лікар зробив важлив (*у, е*) (*інформацію, доповідь, повідомлення*). 3. Між присутніми в залі науковцями й офіційними опонентами виникл (*а, и*) (*спірка, суперечка, дебати, дискусія*). 4. Усі (*трудівники, робітники, працівники, трудящі*) нашої установи запрошуються на весняний суботник. 5. Абітурієнти (*держать, тримають, складають*) вступні іспити в письмовій формі на спеціальні факультети.

Вправа 13. Подані омоніми введіть у речення відповідного стилю.

1. Гриф – деталь струнного інструмента; гриф – птах; гриф – відбиток підпису; гриф – затискування руки при боротьбі (у спорті). 2. Кадри – склад працівників установи, підприємства, організації; кадри – окремі знімки фільму; кадри – гумористично (емоційно) про друзів, приятелів, що вчинили щось не так. 3. Ліра – музичний інструмент; ліра – грошова одиниця в Туреччині, Італії, Єгипті. 4. Банки – посуд; банки – медичний засіб для лікування простуди; банки – фінансова установа; банки – обмілини (сісти човном, катером, пароплавом на банку). 5. Блок – будівельний матеріал, що становить частину споруди; блок – колесо з жолобком; блок – політичне об'єднання держав, партій.

Вправа 14. Усно доведіть або спростуйте, що записаний ряд слів – синонімічне гніздо. Введіть їх у речення, визначте стиль їх уживання.

Керівники – правителі, державники, урядовці, достойники, керманічі, державні мужі, державні діячі, провідники, очільники, найвищі урядовці.

Вправа 15. Введіть омофони й омографи у речення.

Петро (камінь) – петрів батіг (рослина-цикорій) – пётрати; Михайло – михайлики (чарка); Микита – змикитити (вигадати; зрозуміти); Сидір – привезти сидір від батьків (провіант, харчі); Іван, Івась – івасі (оселедці); Роман – історичний роман; Арсен – арсен (застаріле – миш'як); Марко – марко (вартість монети за вагою, а не за номіналом); Василь – васильки (квіти); Домна (Домка) – домна (доменна піч); Лея (Лія) – лея (лінива, повільна); Ярина – ярина (зернові культури, що висівають навесні); Віра, Надія, Любов – віра, надія, любов; Майя – майя (національність); Маргарита – маргаритки (весняні квіти); Лілія, Роза, Калина – імена і назви рослин.

Вправа 16. Перепишіть, укажіть на джерело походження назв фахівців медицини.

Терапевт, фтизіатр, окуліст, офтальмолог, хірург, ендокринолог, гінеколог, уролог, невропатолог, патанатом, стоматолог, дієтолог, кардіолог, проктолог, психіатр.

Вправа 17. Запишіть медичні терміни, поясніть правопис слів іншомовного походження та їх зміст чи віднайдіть у довідці.

Діагностика, діагноз, дієтолог, дієта, гінекологія, ендокринологія, кардіологія, логопедія, офтальмологія, пульмонологія, проктолог, профілактика, психіатрія, пролонгація, терапія, фтизіатрія, хірургія, невропатологія, стоматологія, теренкур.

Довідка

Наука, що вивчає вади вимови, розробляє методи і вправи для запобігання та лікування їх; продовження; спосіб життя, режим харчування; розділ медицини, що вивчає психічні захворювання людини, причини виникнення, методи запобігання і лікування; лікар, який спеціалізується на захворюваннях прямої кишки та інших відділів товстого кишечника; запобігання виникненню й поширенню хвороб; хвороби серцево-судинної системи, їх лікування; розпізнання, визначення; висновки про хворобу на підставі обстеження хворого; галузь клінічної медицини з внутрішніх хвороб; наука про захворювання нервової системи; розділ медицини про захворювання очей у людини і тварини; хвороба органів порожнини рота, лікування дозованим ходінням.

Вправа 18. Доберіть з дужок відповідне за змістом ідіом пояснення, введіть у текст вибрані вами вирази.

Байдики бити, баки забивати, березова каша, бісики пускати, приймати за чисту монету, викинути з голови, виссати з пальця, виходити в тираж, воду варити, гав ловити, гарбуза дати, глек розбити, глупа ніч, гріш ціна, держати язик за зубами, жувати клоччя (жуйку), з носом залишити, за ніс водити, за словом у кишеню не лізе, зарубати на носі, зуби (собаку) з'їсти, каїнова душа,

карта бита, лебедина пісня, молоко на зубах не обсохло, мотати на вус, на коні бути, набити руку, на сьомому небі бути, нашого полку прибуло, не пускати з ока, пальця в рот не клади, підводити під монастир, права рука, сидіти на шиї, царя в голові мати.

Довідка

Запам'ятати; дотепний, гострий на язик; посідати високе суспільне становище; бути щасливим, відчувати велику радість; ледарювати; задурити голову; кокетувати; приймати за правду; кара різками; вигадати; негодне, нічого не варте; мовчати, зберігати таємницю; посваритися; обдурити, перехитрити; набратися досвіду; збільшилось однодумців; брати до уваги, запам'ятовувати; дуже молода людина (зневажливо); передсмертне творіння; справу програти; найближчий спільник, помічник; мати великий досвід у чомусь; забути; припинити діяльність; нерозбірливо говорити, розповідати про нецікаве, пуста розмова; дурити, морочити голову; безпросвітна пітьма, північ, дуже пізно; знущатися над кимось; зрадник; справу програти; пильно стежити; будь обережний; обдурювати, ставити в скрутне становище; жити чужою працею, за чужий рахунок; бути утриманцем; бути розумним; відмовити сватачеві; бути неухважним, ледарювати.

Вправа 19. Поясніть творення паронімів, підтвердивши постійне збагачення мови.

Є НАД ЧИМ ПОДУМАТИ

Ви ніколи не замислювалися, чому поляк – чоловік, а полька – танець, в'єтнамець – чоловік, а в'єтнамки – взуття, панамець – чоловік, а панамка – капелюх, грек – чоловік, а гречка – рослина, фін – чоловік, а фінка – ніж, кореець – чоловік, а корейка – м'ясо, болгарин – чоловік, а болгарка – пилка, китасць – чоловік, а китайка – тканина, американець – чоловік, а американка – гра на більярді, іспанець – чоловік, а іспанка – грип, румун – чоловік, а румунки – жіночі ботинки?..

Більше того: кравчук – також нібито чоловік, а кравчучка – індивідуальний транспортний засіб; і шибеник – усе-таки чоловік, а шибениця – вона і в Африці шибениця, тобто пристрій, де можуть того нещасного чоловіка повісити...

(Гриць Гайовий)

Ранок – початок дня; ранка – маленька подряпина.

Пам'ять – особливість людського мислення; пам'ятка – незабутнє.

Танк – засіб оборони, нападу; танка – чотирирядковий вірш у Японії.

Сибір – край тайги; сибірка – невиліковна хвороба.

Механік – фахівець; механіка – наука.

Кривавник – зілля (деревій); кривавиця – важкі заробітки.

Вправа 20. Прочитайте вголос, визначте лексичну відмінність тексту від сучасних норм, назвіть їх.

Ей, панове енерали,
Чому есте так остали?
І ви, панство полковники,
Без жадної політики
Возьмітеся всі за руки.
Не допустить гіркої муки
Матці своїй більш терпіти!
Нуте врагов, нуте бити!
Самопали набивайте,
Острих шабель добувайте,
А за віру хоч умріте
І вольностей бороніте!
Нехай вічна буде слава,
Же през шаблю маєм права.

(Іван Мазепа // Пам'ять століть. – 2004, № 6. – С. 14)

Вправа 21. Поясніть зміст фразеологічних словосполучень та прислів'їв.

Березова каша.	Сидіти на шії.
Виходити в тираж.	Мати царя в голові.
Гарбуза дати.	Нова хата – великі втрати.
Глек розбити.	У крайню хату на ніч не йди.
Держати язик за зубами.	До доброї криниці стежка утоптана.
З носом залишитися.	Пізно колодязь копати, коли горить хата.
За ніс водити.	Краще погана дорога, ніж поганий супутник.
Зуби, собаку з'їсти.	Як я буду правити кіньми, коли віжки у вас?
Каїнова душа.	Мур не проб'єш пальцем.
Карта бита.	Був би послом, якби не вдався ослом.
Мотати на вус.	Зловив зайця за хвіст.
Бути на коні.	Не вчи солов'я співати, а орла літати.
Бути на сьомому небі.	
Набити руку.	
Не пускати з ока.	
Пальця в рот не клади.	
Підводити під монастир.	
Права рука.	

Вправа 22. До поданих словосполучень доберіть антонімічні.

Свіже повітря; свіжа булка; свіжа риба; свіжа думка; свіжа рима; свіжий погляд.

Солодкий мед, солодке яблуко, солодкий крекер, солодкі слова, солодке життя.

Чистий зошит, чиста підлога, чисте сопрано, чистий звук, чиста душа.
Новий день, нова сукня, новий погляд, нова традиція.
Гарна дівчина, гарний одяг, гарний смак.

Вправа 23. Утворіть словосполучення, вибираючи потрібне слово з дужок.

1. (Таємний, таємничий, секретний) острів, радник, замок, мотив, шепіт, погляд, обіцянка, нарада.
2. (Правило, норма, заповідь) біблійний, орфографічний, суворий, загальноприйнятий, етичний.

3.5. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

Вправа 1. Визначте особливості стилю, назвіть їх.

ВЕНЕРА МІЛОСЬКА

Тисячолітні чари богині краси і любові Афродіти (Венери) мають безмежну силу і сьогодні. До 74-ї зали на першому поверсі Галереї Сюллі у Луврі, де зберігається статуя, прагне потрапити кожен, хто завітав до Парижа.

Її називають яскраво освітленою таїною. Її “народження” заведено позначати другим тисячоліттям до нашої ери. Батьківщиною – Грецію. Її творця достеменно не знають, є тільки припущення – чи то Агесандр (Олександрос) Антіохійський, чи то Пракситель, чи ще хтось. Її прообразом, за легендою, стала гетера Фріна, що позувала скульпторові. Та її історія сповнена воістину детективних пригод. І хто сказав, що антична богиня, яка дарувала любов, радість, щастя, розквіт, кохання древнім грекам та римлянам, не робить цього і нині стосовно наших сучасників? У чому тоді таємниця її чарівності? Чому саме її цілий світ вважає ідеалом краси? Можливо, саме тому, що богиня залишається богинею, навіть якщо “оселилася” в музеї?

Переповідки про те, як прийшла Венера-Афродіта до сучасного людства, відомі на цілий світ, та від того не менш захоплюючі. 8 квітня 1820 року грецький селянин Йоргос Кентротас з острова Мелос, скопуючи землю, наштотхнувся на кам'яний склеп, у якому була схована статуя Афродіти. Відтак помістив знахідку до загону з козами у сараї, і оскільки суттєвої користі в господарстві вона не приносила, намагався її вигідно продати. Того ж року французький офіцер Дюмон Дюрвіль, який брав участь у гідрографічному рейсі на судні в районі грецьких островів, завітав на гостини до Йоргоса та, побачивши статую, зрозумів, з шедевром якого рівня має справу. Перше своє побачення з Афродітою він описує так: “У лівій піднятій догори руці вона тримала яблуко, а правою притримувала шати, що спадали нижче пояса. Пізніше руки були пошкоджені і наразі відділені від тулуба”. Однак селянин ви-

явився не з простаків і назвав Дюрвілю таку ціну, що той не зміг її одразу купити, лишень попросив нікому не продавати до його приїзду.

Через кілька днів, опинившись у французькому посольстві в Стамбулі, офіцер розповів про знахідку послу Маркізу де Рів'єр. Той зацікавився і наказав негайно спорядити судно, аби вивезти Афродіту-Венеру до Франції. Невеликий загін моряків на чолі з секретарем посольства Марцеллюсом відбув на острів Мелос. І там ще довелося проявити чималу винахідливість, навіть войовничість, аби дістати статую богині краси і кохання. Селянин уже встиг її продати місцевому священикові, а той мав намір подарувати її перекладачеві константинопольського паші. Марцеллюсу довелося не тільки вдатися до хабарництва, а й потім, коли священик категорично відмовився продавати статую, віддати наказ матросам взяти її силоміць. Французькі моряки перемогли турків, але доволі дорогою ціною: Венера Мілоська позбулася рук, бо під час двобою її просто втоптали в багнюку. Та мети було досягнуто: 25 травня 1820 року судно "Лестафетт" з легендарною здобиччю на борту покинуло острів Мелос. А вже 1 березня 1821 року Маркіз де Рів'єр спеціально прибув до Парижа, аби піднести дивну статую в дар королю Франції Людовіку XVIII.

Після реставрації шедевр опинився у французькій мистецькій скарбниці – Луврі – та здобув свою теперішню назву – Венера Мілоська (з острова Мелос). Так "охрестив" статую перший її дослідник, секретар Французької академії мистецтв Картмер де Кінеї. До речі, він вважав, що Венера була частиною більшої композиції та стояла поруч із богом війни Марсом. Суперечки про те, яким міг бути цілісний ансамбль, не припиняються й нині.

"Греція ще не давала нам кращого свідчення своєї величі", – захоплено вигукнув письменник Шатобріан, коли Афродіту вперше виставили для всезагального огляду. Хто тільки з письменників потім не присвячував їй своїх натхненних рядків!

Та пригоди богині на тому не завершилися. Під час Франко-пруської війни адміністрація Лувра завбачливо сховала цю кам'яну загадку в дерев'яний дубовий ящик та непроникні для бомб підвали. А ще 1870 року її переховували у погребі Паризької поліцейської префектури. Префектура згоріла, а статуя, на щастя, залишилась неушкодженою.

Мармурова богиня любові має висоту 2 метри 4 сантиметри.

(Ольга Дубовик)

Вправа 2. Визначте стиль та стильові особливості укладеного тексту документа.

Закон України

Про державний кордон України
(від 4 листопада 1991 року № 1777 – XII)

(Витяг)

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 2, ст. 5)

(Вводиться в дію Постановою ВР № 1778 – XII від 04.11.91, ВВР, № 2, ст. 6)

(Зі змінами, внесеними згідно із Законом № від 18.06.96, ВВР, 1996, № 37, ст. 167).

Україна, керуючись Конституцією України, Декларацією про державний суверенітет України та Актом проголошення незалежності України, неухильно проводить політику миру, виступає за зміцнення безпеки народів України, виходячи із принципів непорушності державних кордонів, які є відображенням територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, суверенітету та єдності України. Державний кордон України є недоторканим. Будь-які порушення його рішуче припиняються.

II. Режим державного кордону України

Стаття 21. Прикордонні представники України

Для вирішення питань, пов'язаних з підтриманням режиму державного кордону України, а також для врегулювання прикордонних інцидентів на певній ділянці державного кордону України з числа офіцерів Прикордонних військ України у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку призначаються прикордонні представники України. Прикордонні представники України керуються законодавством України і міжнародними договорами України. Перехід (переїзд) державного кордону прикордонні представники здійснюють на підставі спеціальних повноважень, що надаються Державним комітетом у справах охорони державного кордону України.

Не регульовані прикордонними представниками питання вирішуються у дипломатичному порядку.

Голова Верховної Ради України Л. Кравчук

м. Київ, 4 листопада 1991 року № 1777 – XII

(Право зовнішніх відносин. Збірник документів / Упорядники : Ю. В. Алданов, І. М. Забара, В. І. Резніченко. – К. : Видавничий дім "Промінь", 2003. – С. 63 – 64)

Вправа 3. Прочитайте, доведіть чи спростуйте, що текст належить до публіцистичного стилю.

ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА – СВЯТИНЯ І ПАМ'ЯТКА

Ще з давніх-давен деякі речі і місцини цікавили людей більше, ніж інші. Чому? А все дуже просто: спільна сильна енергетика храмів, палаців, церков і святих місць надавала життєвої сили тим, хто її прагнув. Святе місце ніби забирає наші тривоги, зцілює душі. Навіть художнє оздоблення цих будівель залишає по собі незабутнє враження.

Почаївська лавра, розташована у мальовничій місцевості, між хребтами Кременецьких гір, над долиною річки Іква, щороку приваблює паломників не лише з України, а й з усього світу.

Історія виникнення лаври досить неординарна. Існує легенда, що під час татаро-монгольської навали багато ченців переїхало з Києва до Почаєва. Двоє з них жили у печері, яка зараз знаходиться на території лаври. Одного ранку чернець, вийшовши на подвір'я, побачив Святу Богородицю, яка стоя-

ла на камені. Він розбудив свого друга, і тепер вони обидва впали ниць і почали молитися. На тому камені відтоді лишився слід стопи покровительки всіх грішних.

Сама лавра відома чи то з XIII, чи з XV століття. Дерев'яна церква стояла на горі ще з XIII ст., а мурувати монастир почали аж у XVI ст. за кошти Гойської, яка згодом подарувала монастиреві чудотворну ікону Богоматері. Звертаючись із молитвами до неї, ченці зберегли лавру під час Збараської битви 1675 року. Коли 23 липня татари збиралися атакувати Почаївську обитель, де жили ченці, над горою з'явився образ Богоматері та преподобного Іова. Татари звели свої луки і почали пускати їх у бік небесного воїнства, але стріли влучали у них самих. Злякавшись такого видовища, військо пустилося навтьоки, та захисники лаври встигли взяти багатьох у полон. Деякі з них прийняли християнську віру і залишилися назавжди у монастирі служити Богові.

Це й не дивно, адже велич і краса цього місця не може нікого залишити байдужим. Погляньте лише на Успенський собор, збудований за проектом архітектора Готфрида Гофмана, і ви переконаєтеся, що будівничий вдало використав скелясті тераси, що підіймаються вгору, підкреслюючи ажурний силует собору. Круглі отвори у стінах коридору породжують фантастичну гру світла і тіней.

Вражає й акустика храму, і печерна церква монаха Іова, де зберігаються його мощі, і тринадцять дзвонів, два з яких – годинникові. Чарівні, утаємничені, величальні звуки їх чутно на десяток кілометрів. Найбільший із них важить 11,5 тонни.

За різних часів тут побували: Григорій Сковорода, Феофан Прокопович, мандрівник Василь Григорович-Барський, Тарас Шевченко, який, перебуваючи в Почаєві, створив чотири акварелі, написав три пісні і повість “Варнак”. Недарма це сталося саме тут, адже позитивна енергетика справді вражає! Це варте того, щоб проїхати тисячі кілометрів, аби причаститися божественної благодаті й отримати незабутні враження, які згодом доповнять історію.

(Інна Верьовкіна)

Вправа 4. Прочитайте, визначте стиль, поясніть правопис прикметників.

СТОВПИ НА РІЧЦІ ЛЕНА

Від Вітима до кордонів центральної Якутії на протязі шестисот кілометрів високою стіною тягнеться правий берег Лени. За сто вісімдесят кілометрів від Якутська річка подає свій найвеличніший сюрприз, який вважається по праву одним із чудес світу. Це Ленські стовпи – казкові статуї, створені фантазією самої природи із каменю, колір якого постійно міняється залежно від освітлення.

Вода і вітер, спека і холод – усе це протягом тисячоліть, ніби рука скульптора, надавало скалам найхімернішої форми. Статуї, відбиваючись у спокійній гладіні ріки, подвоюють свою висоту.

На шершавих поверхнях скал – холодні прозорі “сльози”. Вони стікають великими краплинами, не висихаючи навіть у тридцятиградусну спеку.

Сюди приїздять тисячі туристів, щоб помилуватися Ленськими стовпами – цим природним дивом.

(Л. Медведєва)

Вправа 5. Прочитайте текст, визначте його стиль та стильові особливості.

КИЇВСЬКА БЕРЕГІНЯ

У кожному місті є тайна – сокровенна, свята. Це не емблема, не герб, це те, що дає місту життя, наснажує його, оберігає, а в разі руїни – дає сили і впевненості громадянам відбудувати, відтворити своє улюблене місто, зробити його ще кращим. Є воно і в Києві.

Скільки віків прошуміло, промайнуло над нашим столярним градом, скільки разів нищили його полчища хижих зайд – печенігів, половців, хозарів і татаро-монголів. Бували тут і яхи, і Литва – були, та загули. Тяглися до Києва руки задрісних “братів по кореню”, яким марився навіть уві сні великосяжний престол. І хоч були вони дітьми й онуками великих князів київських, але руйнували столярний град не гірше від іноземних ворогів. Мало їм було Володимира, Суздаля, Ярославля і Москви – адже височів на дніпрових кручах і дражнив своєю першістю Київ. Відтак і життя їм було немиле, хоч би померти тут, у первопрестольному місті, а там... От і помер у нас засновник Москви Юрій Долгорукий, не раз і не два, а шість разів хапаючись за великокнязівську шапку. Легше йому від того стало?

Потерпав Київ від пожеж і повеней, та відроджувався. У громадянську війну на Звіринці прогримів страшенний вибух – артилерійські склади рознесли вщент Троїцький Іонинський монастир. Київ і це пережив, як і пізнішу наругу над своїми храмами – Георгіївським і Богородиці Пирогощі, Різдва і Трьохсвятительським, над монастирями Братським, Михайлівським Золотоверхим, Успенською церквою і багатьма іншими. Їх знищили так, мовби й не було ніколи. Але постали знову, запишалися банями і дзвонами, осяяли доквілля хрестами.

Що ж давало і дає киянам сил і наснаги у відродженні рідного міста?

Нерушима стіна.

У Святій Софії, храмі Мудрості Божої, на апсиді центрального нефу, за вівтарем, скоро вже тисячу років вдивляється у нас образ Матері Божої Оранти, складений з десятків тисяч кубиків золотої, синьої і червоної смальти. Її обличчя не лагідне й усміхнене, натомість суворе й рішуче. Зведеними догори руками Матір Божа благословляє наше місто і весь народ, і водночас застерігає тих, хто хотів би посягнути на нашу волю і славу.

Ось що писав про цю ікону давній подорожній: “Зріст її велетенський, як і всі справи на святій Русі. Вона стоїть на золотому камені, несхитній основі всіх, хто благає її захисту, небесного кольору хітон її, черлений пояс, і на ньому висить пентюк, яким вона витирає стільки сліз, лазурові поручі на зведених догори руках, золоте покривало спадає з її голови і лягає омофором на ліве плече, світла зоря горить на чолі Богородиці, дві зірки на раменах, бо Вона, Сама Матір непогасного Світла, була для нас зорею сонця, що не заходить”.

Чому ж вона зветься “Нерушимою стіною”?

Разом з Києвом не раз і не два страждала і Свята Софія. На малюнках ван Вестерфельда ми бачимо жакливі руїни храму, закладеного Ярославом Мудрим. Але ніколи не падала апсида центрального нефу із зображенням Богородиці. Відтак – “Нерушима стіна”.

І щоразу після руїни поряд із нею, з центральним куполом із мозаїчним зображенням Христа Вседержителя починалися відбудовчі роботи. Храм поставав у всій красі, щоразу пишним і ошатним.

Тут принагідно треба зауважити: не вдавалися наші предки до дивних роздумів, як дехто нині, чи не краще, мовляв, милуватися автентичними руїнами? Вони чітко знали – храм має стояти на своєму місці. І він стояв, і дійшов до нас як дорогоцінний спадок далекої минувшини, як заповіт батьків плекати й оберігати віру Православну. От де наша неперехідна цінність, от де скарб нашої душі, який треба берегти й леліяти.

Ми часом і самі не відаємо, яким чином Божа Матір Оранта втручається в наше життя, спрямовує його. Показовий випадок, коли на Софійській площі збиралися ставити пам’ятник Богдану Хмельницькому. За проектом гетьман мав погрожувати булавою на захід – Польщі. Але в такому разі людей, які прямували б на площу до “Нерушимої стіни”, зустрічав би конячий хвіст. Посипалися протести, і Богдана довелося розвернути. Нині він вказує булавою на Москву. Прихильники “єдиної комунальної квартири” доводять, що гетьман кличе до єднання, а може, він просто попереджає – про банди Муравйова, про насильницьку колективізацію і голодомор. Але не дарма ще на зламі позаминулого й минулого століть з монумента счез напис про “єдиную і неделимую”. І не відновлювався більше. Видно, не припав він до душі Оранті передусім своєю колонізаторською суттю.

Так береже нас ікона Богородиці “Нерушима стіна” крізь роки і віки. Бо любить нас Мати Божа чистою, щемною любов’ю. Однак любов має бути взаємною. І якщо Господь не допустив свого часу руйнації Святої Софії (існує легенда, що сам президент Франції Еррю звернувся з проханням до Сталіна не рушити храм, зведений батьком французької королеви), то ми маємо ще більше цінувати цей коштовний дар.

І ще багато віків нас благословлятиме й охоронятиме ікона Божої Матері Оранти, прозвана “Нерушимою стіною” – преблага Цариця наша, надія наша, яка приймає сиріх та убогих. Радість скорботних і ображених. Покровителька. Хай вічно осяває нас, грішних, Твій святий покров!

(Юрій Цюпа)

Вправа 6. Прочитайте, визначте стиль, назвіть стильові ознаки тексту.

ТАЄМНИЦІ ФАРБ І КОЛЬОРІВ

Наші предки любили і вміли малювати. У темних кам’яних печерах, при тьмяному світлі димних смолоскипів вимальовував первісний художник тварин, мисливців, зброю. Замість олівця був у нього гострий кремінець, за-

мість пензлика – кістка. Малював він на стінах печер, просто на камінні, малював і розфарбовував.

Минули десятки тисяч років, а малюнки та фарби і досі збереглися.

Що ж це за фарби і де брали їх наші предки? Звісна річ, крамниць тоді не було. Стародавній художник мусив сам відшукати і виготувати собі фарби. А знаходив він їх у землі, тому і зветься ці фарби земляними. Глина дала художнику білу та жовту фарби, сажа – чорну, вохра – червону і жовту. Вибір не такий уже й багатий, але первісним художникам вистачало.

Минав час, і нові кольори з’явилися на малюнках і в написах. У древньому Єгипті знайшли люди голубу і червону фарби, навчилися фарбувати золотом та сріблом. В Асирії знайдено зелену й оранжеві фарби, в Індії – білу й чорні, у Середній Азії – синю.

Століттями люди змішували, обпалювали земляні фарби, діяли на них кислотами й одержували такі яскраві кольори, що їхні сучасники, милуючись ними, казали: “То диву подібне”. Таємниці багатьох таких фарб суворо зберігали родини будівельників і художників. Навіть за великі гроші не розкривали вони їхнього секрету чужинцям. Відомий випадок: дуже багатий середньовічний майстер, віддаючи доньку заміж, дав їй у посаг тільки секрет виготовлення зеленої фарби. І все місто дивувалося з його щедрості. Та як би не виготовляли такі фарби, їх основною складовою частиною були майже завжди фарби земляні, безліч їх приховує наша планета. Ще й досі користуються вони величезним попитом.

(З журналу)

Вправа 8. Прочитайте, визначте стиль, назвіть фахові мистецькі терміни.

“НА ВІСТРЯ ГОЛКИ ВПАЛИ НЕБЕСА...”

“Хата моя, біла хата...” Ці слова Дмитра Луценка, покладені на музику Анатолієм Пашкевичем, далеко за межами України ятрать солодко-щемким сумом душі недавніх громадян країни, яких доля розкидала по різних куточках планети. І хай не в кожного з них була хата, а – квартира з асфальтом навколо, але рідна земля, рідний дім завжди найкращі, найчарівніші і найдорожчі серцю. І нині, у складний для багатьох українців час, ніхто й не збирається зі своєї квартири в кількадесят квадратних метрів створити рай, казку, мистецьку музейну чарівність. Поміляється, братове українці, якщо так думаєте.

Уявіть собі невеличку двокімнатну квартиру на третьому поверсі в Голосіївському районі Києва, недалеко від Голосіївського лісу-парку, не дуже молоду, але з добре збереженою вродою і жіночністю господиню, яка є справжньою художницею. Вона не просто вишиває хрестиком на білому полотні, а творить незбагненну красу. Під її чарівними пальцями і звичайнісінькою голкою постають, оживають полотна майстрів мистецтв світового рівня. Наприклад: “Створення Адама” Мікеланджело, “Мадонна з виноградом” і “Мадонна у кріслі” Рафаеля, “Мадонна Літта” Леонардо да Вінчі, “Венера перед дзеркалом” Дієго Веласкеса. Та найбільше зворушує галерея портретів Ісуса Христа, Діви Марії, інші картини на релігійну тематику.

Коли придивитися до полотен-картин цієї жінки-чарівниці, то не повіриш, що то не живопис. Приміром, “Жіночий образ” юної панянки в голубо-му капелюшку, прикрашеному яскравими квітами, – то наче сама весна оживає.

А яка справді “золота колекція” – “Ніжність” (трійко лебедів на озері на тіл літньої зелені), “Сакура”, “Маки”!

Вперше побачені картини-вишивки пані Ази Червоненко на стінах її квартири, до смаку дібрані і співзвучні модерним меблям, усім облаштуванням приміщення, невеличкого і дуже затишного, вражають.

Не можна байдуже покинути цей куточок раю. Дійсно, наше національне ужиткове мистецтво теж рятує світ і душі людей від байдужості.

(3 газети)

Вправа 9. Визначте особливості художнього стилю.

Ми їдем на захід – і чорна пільма у віконці,
А там вже, на сході, нове народилося сонце,

А там вже прокинулись мудрі і хитрі японці,
Що світ цей тримають на жовтій маленькій долоньці,

І синові кажуть уранці, й малесенькій доньці:
“Ми не італійці, не турки ми і не естонці,
Нехай бідолахи на захід летять, мов комахи,
У нас, у японців, на сході, на сході той захід.

Й на сході від нас – і Америки всі, і Європи,
У них інший час, і відмінні у них гороскопи,

А в нас – свої рикші і гейші, і власні у нас самураї,
Навіщо спішити туди, де сонця помирають?

Тому хай на захід усі поспішають народи –
Чим далі на захід, тим ближче до сходу!”

(Юрій Рибчинський. Поема “Поїзд”)

Вправа 10. Прочитайте вголос, називаючи числа – числівники у потрібному за змістом відмінку, визначте стиль.

УКРАЇНА У ВІЙНІ

Війна на території України тривала протягом сорока місяців – з 22 червня 1941 до 28 жовтня 1944. З них 35 місяців припадають на активні бойові дії. На території України відбулася майже половина стратегічних операцій, проведених за час Великої Вітчизняної війни. Свого апогею битва за Україну досягла з осені 1943 до осені 1944. На території республіки було зосереджено

тоді майже половину діючої Червоної Армії. В українській кампанії брали участь шість фронтів – чотири Українських і 1-ий та 2-ий Білоруські, Чорноморський флот, три військові флотилії. З десяти гвардійських армій, що були в складі радянських військ, вісім діяли на українських фронтах.

У міру просування на Захід армія дедалі більше українізувалася: в 1944 – 1945 роках чимало з’єднань та підрозділів на 50 – 70% склалися з українців, шойно мобілізованих до війська.

(3 газети)

Вправа 11. Визначте стиль тексту, доповніть розповіддю про кольори прапорів знаних вами держав.

КОЛЬОРИ ПРАПОРІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ

Серед сигналів-символів нашої цивілізації найзагадковішими є три прапори: чорний, жовтий і білий. У середні віки, коли в Європі лютувала чума, у містах, охоплених епідемією, вивішували чорні прапори. Перша пандемія чуми була зафіксована у VI ст. в Східній Римській імперії: за п’ятдесят років загинуло сто мільйонів осіб. Чуму називали “чорною смертю”. Вдруге “чорна смерть” навідалася у Європу в XIV ст., і в усіх містах і поселеннях висіли чорні прапори. В Італії тоді вперше було введено карантин: судна, які прибували із “чумних” міст, затримували на рейді сорок днів, аби переконатися у відсутності на кораблях хворих людей. Очевидно, тоді з’явився жовтий карантинний прапор.

Точно невідомо, хто і коли вперше використав білий прапор капітуляції, який піднімається військовим контингентом як сигнал про припинення збройної боротьби і здачі в полон. Цей європейський винахід поширено в усьому світі. Навіть японці під час Другої світової війни піднімали білі прапори при капітуляції перед переможцями – радянськими й американськими військами.

(3 журналу)

Вправа 12. Визначте стиль поданого тексту з фінансово-економічними термінами. Назвіть його стильові особливості.

Бат – грошова одиниця Таїланду (Королівства Таїланд), що складається зі 100 сатангів.

Екю – регіональна міжнародна умовна валютна одиниця, що використовується країнами – учасниками валютної системи з 13 вересня 1979 року.

Златник – перша золота монета, що карбувалася великим князем Київської Русі Володимиром Святославовичем (980 – 1015 рр.) наприкінці X ст.

Знаки грошові – представники дійсних грошей – паперові гроші, неповноцінні монети та інші грошові знаки, що не мають власної вартості або вартість яких значно нижча від зазначеного на них номіналу і які замінюють в обігу золоті та срібні гроші.

Крос-курс – курсове співвідношення між двома валютами, розраховане за їх курсами до однієї і тієї ж самої валюти.

Рубліс – 1) грошова одиниця Латвійської Республіки у 1918 – 1923 рр.; 2) після відновлення незалежності Латвії у 1991 р. – перехідна грошова одиниця держави.

Рубль – 1) грошова одиниця Росії. 1 рубль дорівнює 100 копійок; 2) грошова одиниця Республіки Таджикистан, запроваджена після проголошення незалежності в 1991 р.; 3) грошова одиниця Придністровської Молдавської Республіки.

Рупія – срібна монета Індії.

Сік – грошова одиниця Таїланду.

Сілі – грошова одиниця Гвінейської Республіки, дорівнює 100 куарі.

Соверен – високовартісна золота монета.

Сом – грошова одиниця Киргизії, запроваджена після проголошення незалежності країни в 1991 р.

Така – грошова одиниця Народної Республіки Бангладеш, дорівнює 100 пайсам; мідна монета ряду індійських князівств, що карбувалася у XVIII – XIX ст.

(Оксана Сліпушко. Політичний і фінансово-економічний словник. – К. : Крилиця, 1999)

Вправа 13. Визначте стильові особливості тексту.

“ЗОЛОТА ЛИХОМАНКА”

У далекому 1848 році в американському штаті Каліфорнія на берегах річки Сакраменто хтось знайшов золотий самородок. Що тоді почалося! Тисячі шукачів скарбів вирушили в Каліфорнію шукати своє щастя. Згодом це масове переселення назвали “золотою лихоманкою”. Чому? Дуже просто: люди кидали все, що в них було, заради багатства, яке сподівалися знайти в копальнях. Але на переселенців чекало багато випробувань і розчарувань, бо ж шукати золото – нелегка справа, та й не всім таланило його знайти.

Золотошукачі не змогли порозумітися з місцевими мешканцями – індіанцями, між ними довгі роки точилася запекла боротьба. Лише невеликій кількості прибульців вдалося розбагатіти.

Сьогодні про людину, яка захопилася ідеєю швидко розбагатіти сумнівним способом, кажуть: її охопила “золота лихоманка”.

Про золотошукачів і їхні нелегкі долі читайте у багатьох творах Джека Лондона.

(З газети)

Вправа 15. Прочитайте, поясніть назву статті, назвіть стильові лексичні особливості.

АКСІОМИ ПАМ’ЯТІ

Вони повертаються... Юрій Дрогобич з Русі, доктор філософії і медицини, ректор Болонського університету, й Олександр Засядько, конструктор ракет, нащадок запорожців з династії козацьких гармашів... Юрій Кондра-

тук – один із піонерів ракетної техніки і теорії космічних польотів (це за “траєкторією Кондратюка” було здійснено 1969 року політ американських астронавтів на Місяць) – і Михайло Туган-Барановський – перший східноєвропейець, економічні теорії якого визнав світ... Повертаються не просто на вистраждану батьківщину, аби зайняти належне місце в пантеоні славних синів України. Повертаються з непам’яті у пам’ять, із лихих провалів замовчування на вершину заслуженого і, на превеликий наш сором і жаль, такого запізненого визнання.

Їх признав світ (у Празі, де працював видатний фізик-експериментатор Іван Пулюй, попередник Вільгельма Рентгена, меморіальна табличка на будинку повідомляє: “Тут жив і ... помер професор, доктор Іван Пулюй, український вчений і дослідник”) – про них майже нічого не віддали ми.

Вони ніколи не зрікалися свого коріння, вони називали себе українцями, пишалися козацьким родоводом – ми про них знаємо як про видатних... російських учених. Це і славетний етнограф і мандрівник Миклухо-Маклай, і “батько” сучасної космонавтики Ціолковський...

Цей список, звичайно, можна продовжувати. За деякими підрахунками, тільки наприкінці XIX – на початку XX століть за кордоном успішно працювали й мали неабиякий авторитет майже двісті вчених-українців. Проте закінчені долею (чи недолею) в чужі краї, охоче “привласнені” чужими культурами, засуджені, заслані, страчені в роки сталінських репресій, вони були й залишаються нашими співвітчизниками.

Про них розповідає книга Олега Романчука “Аксіоми для нащадків”, видана у Львові.

(З журналу)

Цікаво знати

ПРОЧИТАЙТЕ ВГОЛОС, РОЗКАЖІТЬ ПРО ДЖЕРЕЛА МІНЕРАЛЬНОЇ ВОДИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗДОРОВ’Я ЛЮДИНИ

ЯПОНСЬКІ ГАРЯЧІ ДЖЕРЕЛА

Мінеральні води дуже цінувались в епоху Едо (1603 – 1867 роки). Японським військовим правителям, сегунам, воду з гарячих джерел приносили аж у палац. Дерев’яні бочки з водою ставили на жердини, і спеціально призначені чоловіки несли їх на плечах з Атами до Едо (Токію), а це – 110 кілометрів. В умовлених місцях одна група носильників передавала дорожню воду наступній групі, яка передавала її іншій групі, і так декілька разів. Таким способом мінеральна вода доволі швидко потрапляла до сегуна. З гарячих джерел набирали майже окріп, а після 15-годинної подорожі вода остигала якраз настільки, що сегун у замку в Едо міг з приємністю в ній освіжитися.

(З журналу)

3.6. Контрольна робота

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ

Блок I

1. Назвіть основні функції мови, поясніть їх.
2. Доведіть, що комунікативна функція мови – одна з найважливіших.
3. Поясніть зміст слів Івана Огієнка: “Поки живе мова – живе народ. Гине мова – гине народ” та висловлювання Михайла Ломоносова: “Мова – ворота до всіх наук”.
4. Дайте визначення термінів “державна мова”, “національна мова”, “літературна мова” та ваше власне розуміння їх.
5. Прочитайте текст “Престиж мови”, прокоментуйте його щодо української мови. Назвіть принципи престижності мови.
6. Доведіть важливість мови у фаховому спілкуванні, для фахової мовної підготовки, необхідність мовної ерудованості.
7. Як слід розуміти терміни “культура мовлення”, “культура мовного виховання”, “культура мовця”?
8. Назвіть норми літературного мовлення.
9. Перерахуйте парадигми мовних формул знайомства, вітання, прощання, подяки, представлення особи.
10. Скомпонуйте мовну ситуацію знайомства фахівців вашого навчального закладу з відповідними спеціалістами зарубіжжя, зачитайте діалог чи “зіграйте” з однокурсниками (за попередньою домовленістю).
11. Продумайте і запишіть основні моменти вашої розповіді-монологу про рідне місто з метою ознайомлення з ним представника іншої держави.

Блок II

1. Дайте визначення терміна “стиль”, назвіть стилі української літературної мови.
2. Поясніть особливості кожного зі стилів української літературної мови, назвіть сфери їх застосування.
3. Визначте стилі поданих вище текстів, зачитайте їх.
4. Подайте лексичні особливості мови і мовлення вашого фаху, зачитайте і поясніть ужиті в тексті терміни.
5. Прочитайте пропонований текст “Читання з листа”, визначте стильові фахові особливості.
6. Викладіть власне розуміння важливості / неважливості знання державної мови у професійній діяльності.
7. Використовуючи професійну лексику / фахову термінологію, укладіть:
 - діалог (полілог) про сучасні проблеми вашого майбутнього фаху, запишіть очікувані від співбесідника, передбачувані вами, запитання і свою ймовірну відповідь;

– уявлюваний діалог про вже набуті знання з вашого майбутнього фаху з представником іншої спеціальності.

8. “Читання з листа”. Прочитайте вголос у відповідному розділі підручника поданий за вашим фахом текст, викладіть 4 – 5 реченнями зв’язного тексту головні проблеми, що порушуються у ньому.

9. Користуючись “Словником українських ідіом”, поясніть значення поданих стійких словосполучень (фразеологічних виразів), уведіть у текст фахового змісту.

А. *Азбучна істина; брати на пушку; взяти себе в руки; був кінь, та з’їздився; бути на коні; ведмежа послуга; вивести на чисту воду; вмивати руки; грати першу скрипку; гроші на вітер пускати; далеко піти; довгий карбованець.*

Б. *Жива копійка; душі не чути; відплатити сторицею; жувати клоччя; за всяку ціну; закласти за галстук; за пояс заткнути; зарубати на носі; за язик тягти; звести рахунки; камінь спотикання; наче грім на голову; обіцяти гори золоті.*

10. Доберіть фразеологізми зі словом *рука*, які передавали б такі значення:

Бути поряд; гарний майстер; оволодіти собою; нечесний; не працюється; найближчий помічник; близько; невтомно працювати; нічого не робити; зняти з себе відповідальність; схильний до шахрайства; спересердя, у гніві; будучи п’яним; примусити когось підкорятися; звільнити від залежності; мати (здобути) якусь роботу; безкорисливо допомогти кому-небудь.

11. Прочитайте подані у вправах слова іншомовного походження – терміни, викладіть ваше розуміння їх змісту. При необхідності зверніться до “Словника іншомовних слів”.

РОЗДІЛ II

ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ

Тема 1. СПІЛКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність спілкування. Спілкування і комунікація. Функції спілкування. Види, типи і форми професійного спілкування

Спілкування – це процес взаємодії між людьми, в якому відбуваються обмін інформацією, досвідом, умінями й навичками, результатами праці. У більш вузькому розумінні – це процес обміну інформацією та досвідом, невід’ємний і дуже важливий аспект людського існування, важлива передумова формування людини як соціальної істоти, здатної до співіснування з подібними до себе.

Водночас спілкування є необхідною передумовою існування суспільства. У процесі спілкування досягаються організованість та єдність дій окремих індивідів, здійснюється інтелектуальна взаємодія, наприклад професійна, формуються спільні інтереси та погляди, досягається взаєморозуміння, узгодженість дій, згуртованість і солідарність, без яких неможлива колективна діяльність.

Спілкування може бути не тільки засобом, а й метою, процесом інформаційного обміну, внаслідок чого відбувається збагачення досвідом. Через спілкування проходить навчання й виховання людини, засвоєння нею різних форм соціального досвіду. Водночас саме у спілкуванні виявляють себе й розкривають риси й властивості людини, її внутрішній світ. Правдиво французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері вважав “розкіш людського спілкування” одним з найвищих людських благ, яким, звичайно, треба вміти користуватися.

Людське спілкування здійснюється в різних формах і за допомогою різних засобів, які є невід’ємним чинником культури і постійно вдосконалюються та збагачуються.

Спілкування може бути прямим – у процесі безпосередніх контактів між партнерами та опосередкованим – коли між учасниками спілкування наявна певна просторово-часова дистанція. Пряме спілкування – це спілкування між членами певного колективу, між керівником і підлеглими, учителем, викладачем і учнями, студентами, курсантами на роботі, на заняттях, спільних зібраннях – між фахівцями чи службовцями однієї ланки. Опосередковане спілкування здійснюється завдяки літературі, творам мистецтва чи витворам культури і має надзвичайно важливе значення для збагачення відносин людини зі світом: людина може усвідомити свою єдність зі світом, суспільством, відчувати себе його частиною.

Виділяють такі форми професійного спілкування:

1. Традиційне – закріплене у певних національних звичаях та обрядах.
2. Формальне – регламентується певними нормами й має стереотипний характер (лікар – пацієнт, офіцер – солдат, керівник – підлеглий). Граючи ту чи іншу роль, людина стосовно свого партнера займає певну позицію, вдягає на себе “маску”, за якою ховається її власне “Я”. Його зручності – наперед спланувати результати.

3. Ділове – дехто вважає його формальним, але успіх у такому виді спілкування залежить від взаєморозуміння ділових партнерів, від урахування один одного намірів, інтересів, настрою.

4. Дружнє, неформальне – тут розкривається неповторність кожної людини, її характер, внутрішній світ, суто людські якості, не обмежене інструкціями і не може бути запрограмованим. Учасники імпровізують свою поведінку, між ними виникає взаєморозуміння і взаємодовіра, взаємна симпатія. Цей вид спілкування перетворюється із засобу на мету.

Уміння спілкуватися, дотримуватися певних норм і правил спілкування у різних місцях, зокрема фахового спілкування, є невід’ємною складовою мистецтва життя, важливим показником нашої культури.

Особливе значення культура й мистецтво спілкування мають для тих людей, для яких спілкування є невід’ємною складовою їхньої професійної діяльності, тобто для вчителів, лікарів, дипломатів, політичних діячів, керівників різних рівнів, юристів, військовослужбовців, працівників комунальних установ та інших. За умов демократичного суспільства, коли кожна людина має право на вільне висловлювання своїх думок і переконань, особливого значення набуває культура дискусій і ведення діалогу. Це вміння не тільки стисло й чітко формулювати свої думки, доводити їх слушність і переконувати у цьому інших – проводити так званий “мозковий штурм”, але й вміння терпляче вислухати свого опонента, поважати його позицію, ставити інтереси справи вище від особистих симпатій чи антипатій. На жаль, цих простих правил не завжди дотримуються нині в нашому житті.

Комунікація (лат. *communico* – спілкуюсь із кимось) – спілкування, передача інформації; масова комунікація – процес інформування широких мас із використанням технічних засобів, так звана мас-медіа. Це спілкування,

повідомлення, передавання інформації, думок, почуттів, волевиявлень людини мовними засобами. Комунікація складається з комунікативних актів, у яких беруть участь комуніканти, тобто ті, що здійснюють мовну діяльність у різних формах мовного спілкування.

Є три групи правил спілкування:

1. Правила комунікативного етикету. Вони визначають порядок звертання й представлення (молодшого старшому, чоловіка жінці, гостей господарям), способи іменування (на ім'я, ім'я по батькові, на прізвище, за посадою, званням, титулом тощо), вибір звертання (на "ти", "ви") тощо.

2. Правила узгодження комунікативної взаємодії, що зумовлюють і тип спілкування: ділове, світське, ритуальне, інтимно-особистісне та ін. Різні типи спілкування мають свої комунікативні кодекси. Так, ділове спілкування відбувається у межах кодексу корпоративності, партнерства, що передбачає чотири правила: правило необхідності й достатності інформації ("Говори не більше і не менше, ніж потрібно в цей момент"), правило якості інформації ("Намагайся узгоджувати свої висловлювання з істиною"), правило відповідності ("Не відхиляйся від теми!") і правило стилю ("Висловлюйся зрозуміло!").

Світське спілкування визначається "кодексом ввічливості". Він реалізується в правилах такту, симпатії, доброзичливості, схвалення, згоди, великодушності.

Сутність світського спілкування – антипода ділової комунікації – у його безпредметності: люди кажуть не те, що думають, а те, про що узвичасно розмовляти в подібних ситуаціях.

Власне, світське спілкування здійснюється задля того, щоб продемонструвати іншим і переконатися самому, що учасники бесіди володіють правилами пристойності. При виникненні суперечки слід виявити вміння коректно дискутувати. Будь-які спроби вийти за межі пристойності господар повинен вправно припинити і перевести гостру розмову на іншу тему.

Ділове спілкування здійснюється теж за певними правилами, які є не самоціллю, а засобом забезпечення ефективного обміну думками, намірами, програмами діяльності.

3. Самопредставлення. Специфіка цих правил – вони не є обов'язковими. Виконання чи ігнорування їх пов'язане з особистим успіхом окремих учасників спілкування. Такі правила нерідко індивідуалізовані.

Американський психолог Дейл Карнегі пропонує шість правил, дотримуючись яких можна сподобатися співбесіднику:

1. Щиро цікавтесь іншими людьми.
2. Посміхайтесь.
3. Пам'ятайте, що ім'я людини – це найсолодший і найніжніший для неї звук будь-якою мовою.
4. Будьте добрим слухачем. Заохочуйте інших говорити про самих себе.
5. Розмовляйте про те, що цікавить вашого співрозмовника.

6. Переконайте вашого співрозмовника в його значущості й робіть це щиро.

Як бачимо, ці поради згодяться для звичайної зустрічі, бесіди, але повністю аж ніяк не можуть бути використані у професійних перемовинах, спорах, дебатах, при полеміці.

1.2. Невербальні компоненти спілкування. Роль погляду у діловому спілкуванні

Засоби спілкування поділяють на словесні (вербальні) і несловесні (невербальні). Найуніверсальнішим і найефективнішим засобом інформаційного зв'язку між людьми є словесне мовлення. До словесної техніки спілкування належать засоби організації повідомлення, його форми й риторичні прийоми. Поряд зі словесними важливу роль відіграють невербальні форми спілкування. Вчитися розуміти мову невербального спілкування важливо з декількох причин:

- 1) словами можна передати тільки фактичні знання, але їх замало для висловлення почуттів;
- 2) знання цієї мови вказує, наскільки ми вміємо володіти собою;
- 3) невербальна мова розповідає про те, що люди думають про нас у дійсності;
- 4) невербальне спілкування – процес спонтанний і виявляється безпосередньо.

Складниками невербального спілкування є міміка, пантоміміка (поза, жести), контакт очима, тон, темп та інтонація мовлення, а також час і місце зустрічі.

Міміка (від грец. *mimikos* – *наслідувальний*) – це рухи м'язів обличчя, що виражають психічний стан, почуття, настрої людини.

Слідкуйте за рухами м'язів обличчя, намагайтеся дивитися в очі співрозмовникові близько 60 % усього часу спілкування. Іміджмейкери радять: якщо вам важко дивитися в очі співбесіднику – зосередьте свій погляд на його переніссі чи лобі.

Пантоміміка (від грец. *pav* (*pavfos*)) – "усе" + "міміка") – рухи частин тіла, що мають виражальне значення. Ці рухи зовнішньо відбивають психічний, емоційний стан людини. Пантомімічні знаки часто бувають багатозначними, поліфункціональними.

Поза (від франц. *pose* від *poser* – класти, ставити) – це мимовільна або навмисна постава тіла. Вона є знаком, що має комунікативний сенс і виявляє не тільки душевний стан людини, її здоров'я, манери тощо, але й її ставлення, налаштованість, наміри щодо співрозмовника (аудиторії). Є поза незалежна, войовнича, пригнічена, скорботна та ін.

Жест (франц. *geste* < лат. *gestus* – положення, поза; рух тіла < *gero* – несу; маю; виконую) – рух тіла або рук, який супроводжує людську мову або замінює її; взагалі рух руки або тіла.

Жести несуть певну інформацію. За призначенням вони поділяються на:

- жести-символи;
- жести-ілюстратори (для пояснення того, про що говорять);
- жести-регулятори (відіграють важливу роль на початку та в кінці бесіди: рукостискання, кивання головою тощо);
- жести-адаптори (супроводжують почуття та емоції).

У спілкуванні важливе значення має вибір правильної дистанції. Залежно від форми спілкування вирізняють чотири основні їх типи.

1. *Інтимна* – від 15 до 50 см:

а) ближня дистанція – 15 см – на рівні дотику. Застосовується під час рукостискання, привітання, прощання;

б) дальня – 50 см. Використовується в інших випадках спілкування з близькими і знайомими людьми.

2. *Особиста* – 60 см – 1,2 м. Ідеальна для проведення бесід, переговорів, підписання контрактів.

3. *Соціальна* – 1,2 – 3 м. Використовується для спілкування з незнайомими людьми, під час знайомства.

4. *Публічна* – 3,5 – 7,5 м. Це відстань, на якій результативно спілкуватися з групою людей. Ідеальна для виступів на семінарах, лекціях, зборах, під час екскурсії.

Важливо пам'ятати, що відстань вибирають не тільки залежно від форми спілкування, але й з урахуванням статусу чи національності співрозмовника.

Словесні і несловесні засоби спілкування разом складають компоненти успішного спілкування. Несловесна техніка, уміле й тактовне застосування її вкрай важливі для досягнення успіху в спілкуванні. Ця “друга мова” часто правдивіша й дієвіша, ніж природна мова. Так, за всіх часів неабиякий інтерес викликали очі, адже вони впливали часто на людську поведінку. Так, ми часто чуємо: “пройняти поглядом”, “очі, як у дитини”, “очі бігають”, “очі дивно блищать”, “багатообіцяючий погляд”. Так, очі найточніше свідчать про ставлення до нас людини-співбесідника, адже вони є центром тіла, а зіниці очей функціонують автономно. За певного освітлення можна побачити, як зіниці або розширюються, або звужуються залежно від зміни людських взаємин, настрою і ставлення до ситуації: від позитивного до негативного. У судовій практиці використовують такий прийом: підозрюваного садять так, щоб на обличчя, зокрема на очі, падало світло, аби визначити реакцію на почуте чи сказане. Грецький мільярдер-судновласник Аристотель Сократе Онассіс одягав на переговори темні окуляри, щоб очі не виказували його думок.

Дослідники вважають, що несловесні реакції менш контролюються людською свідомістю і тому є надійнішими показниками щирості чи її відсутності, тобто лукавства. Темп, тембр, інтонація (невербальні засоби) легко виявляють навмисний обман у розмові по телефону, хоча досвідчену й спостережливу людину-комуніканта важко ввести в оману за допомогою невербальних форм спілкування.

РОЛЬ ПОГЛЯДУ В ДІЛОВИМУ МОВЛЕННІ

Різні народи зовсім по-різному використовують погляд при спілкуванні. Етнографи, які вивчали це питання, ділять людські цивілізації на “контактні” і “неконтактні”. У контактних культурах погляд при розмові та спілкуванні має більше функціональне значення (слід сказати, що люди контактних культур і стоять ближче один до одного при розмові, і частіше торкаються один одного). Це араби, латиноамериканці, народи півдня Європи. До неконтактних належать індійці, пакистанці, японці, європейці північної частини.

Шведи, розмовляючи, дивляться один на одного більше, ніж англійці. Індійці племені навахо навчають дітей не дивитися на співбесідника. У південноамериканських індіанців племен вітуто та бороло той, хто говорить, і той, хто слухає, дивляться у різні боки, а якщо оповідач звертається до великої аудиторії, він зобов'язаний (повинен) повернутися до слухача спиною і звернути свій погляд у глибину хатини (хижини). Японці при розмові дивляться на шию співбесідника.

В інших народів, наприклад в арабів, вважається необхідним (обов'язковим) дивитися на того, з ким розмовляєш. Людина, яка мало дивиться на співбесідника, здається представникам контактних культур нещирою і холодною, а “неконтактному” співбесіднику “контактний” здається настирливою, безтактною (нетактовною), навіть нахабною.

Уміння слухати набувається шляхом тренування. Удосконаленню цього вміння приділяється небагато уваги, хоча саме воно визначає рівень спілкування.

Удосконалювати вміння слухати можна шляхом освоєння техніки рефлексивного і нереклексивного слухання та вироблення у себе схвальної установки щодо того, хто говорить.

1.3. Слухання і його роль у комунікації

Причини спілкування людей різні. Розглянемо 4 різновиди спілкування: соціальне, інформаційне, експресивне, спонукальне.

Мета соціального спілкування полягає в тому, щоб засвідчити свою присутність і підтримати стосунки, а не повідомити один одному щонебудь суттєве. Люди прагнуть показати себе у вигідному світлі й уникають говорити про речі, про які не слід знати іншим. Соціальне спілкування припускає, що співрозмовники говорять і слухають по черзі, не перебиваючи один одного.

Коли мета спілкування інформаційна, наприклад обговорення виробничих питань, зміст розмови має вирішальне значення. В цьому випадку мета спілкування – обмін інформацією і фактичними свідченнями. Це – спілкування професора зі студентами, керівника з підлеглими.

При експресивному спілкуванні слова використовуються для висловлення думок і почуттів. При такому спілкуванні доречно застосовувати прийоми рефлексивного чи нереклексивного слухання.

При спонукальному спілкуванні той, хто говорить, намагається примусити того, хто слухає, що-небудь здійснити або зробити.

Спілкування завжди має бути цілеспрямованим. Чим точніше нам вдається визначити мету співрозмовника, тим ефективніше ми можемо його слухати. Яка б не була мета спілкування, завжди корисно знати прийоми правильного слухання. Вони можуть бути такими:

1. З'ясуйте свої звички слухати. Які ви робите помилки?
2. Не ухиляйтеся від відповідальності за спілкування.
3. Будьте фізично уважними.
4. Зосередьтеся на тому, що говорить співрозмовник.
5. Намагайтеся зрозуміти не тільки зміст слів, але й почуття співрозмовника.
6. Спостерігайте за невербальними сигналами того, хто говорить.
7. Дотримуйтесь схвальної установки стосовно співрозмовника.
8. Намагайтеся висловити розуміння.
9. Слухайте самого себе.
10. Відповідайте на прохання адекватними діями.

Слухаючи співрозмовника, ніколи:

- не приймайте мовчання за увагу;
- не вдавайте, що слухаєте;
- не перебивайте без потреби;
- не робіть поспішних висновків;
- не давайте “зловити” самі себе у суперечці;
- не ставте надто багато запитань;
- ніколи не кажіть співрозмовникові: “Я добре розумію ваші почуття”;
- не будьте занадто чутливими до емоційних слів;
- не давайте поради, доки не попросять;
- не прикривайтеся слуханням як сховищем.

Уміння слухати – корисне вміння. Його користь – у досягненні бажаної дії, прийнятті правильного рішення або проведенні міжособистісних, зокрема професійних, стосунків на новому, більш високому рівні. Почути – це означає завчасно запобігти нещасному випадку. Невміння слухати є основною причиною неефективного спілкування, оскільки саме воно призводить до непорозумінь, помилок і проблем.

Слухання – активний процес, тому воно потребує постійних зусиль і зосередженості на предметі розмови. Ми не слухаємо тому, що поглинуті самі собою, своїми переживаннями, проблемами. В окремих випадках кожен може відволікатися від розмови. Ми рідко реагуємо на критику на нашу адресу, хоча це саме те, з чого можна отримати користь, слухаючи уважно. Ми не слухаємо також і тому, що просто не вміємо слухати. Однією з головних причин неефективного слухання є “наша схильність до судження: давати або не давати добро на заяви інших”. Ми схильні судити все, що бачимо і чуємо.

Слухати – значить робити свідомі зусилля слухати звук або звернути на нього увагу. Чути – це фізично отримати звук. Людина чує в результаті авто-

матичної реакції органів чуття і нервової системи. Слухати ж – вольовий акт, який включає також вищі розумові процеси. Щоб слухати, необхідне бажання. Інакше ви почуєте замість того, що вам говорять, тільки те, що вам необхідне або хочеться почути, як це трапляється досить часто.

Слухання є можливим у разі різниці швидкості усної мови і розумової діяльності слухача. Слухання – активний процес, але процес внутрішній. Слухання передбачає бажання почути, а також виявити увагу до співбесідника. Щоб почути, ми повинні заплатити увагою. Слухання – важка праця, ось чому ми не можемо слухати довго. Але вміння слухати – це ще і дар, яким можна нагородити іншого.

Ми говоримо: “Я весь – увага”, коли дуже бажаємо почути що-небудь цікаве. Ми повертаємося обличчям до співрозмовника і спрямовуємо увагу на співбесідника. Ми приймаємо цю позу несвідомо. Слухати і сприймати – це не відволікатися і підтримувати постійну увагу, стійкий візуальний контакт і вміння використовувати позу як засіб спілкування.

1.4. Гендерні аспекти спілкування

У психології соціально-біологічна характеристика, за допомогою якої дається визначення понять “чоловік” та “жінка”, називається гендерною. У ділових стосунках – це взаємини чоловіка і жінки.

Для вивчення цього питання радимо скористатися посібником з етики “Мистецтво гречності” Ольги Корніяки.

Пропонуємо деякі правила з цієї праці, які, вважаємо, є необхідними і для знання, і для дотримання.

Так, за сучасним етикетом, першим вітається молодший зі старшим, чоловік із жінкою. Чоловік із жінкою має вітатися першим навіть тоді, зазначає авторка, коли перебуває в товаристві інших жінок. Жінка вітається першою зі старшою за себе жінкою та з жінкою, якщо вона сама має своїм супутником чоловіка. Жінку зобов'язаний вітати першим керівник установи, навіть якщо це його секретарка.

Прийшовши в гості, слід передусім вітати господиню, яка, привітавшись, може і не підводитися з місця. Та коли вона бажає особливо вшанувати когось із гостей, то підніметься зі свого місця за столом.

Вітаючись чи знайомлячись, старший першим подає руку молодшому, жінка – чоловікові. Вітаючись, жінка може не знімати рукавичок. Чоловік подає руку жінці без рукавички.

Звичай цілувати жінці руку прийшов до нас із глибини віків. Проте ні в багатьох країнах світу прийнято цілувати жінці руку лише у винятковій обстановці. (До речі, у Стародавньому Римі було три варіанти вітань: найближчому оточенню дозволялося цілувати правителя в губи, звичайні сановники цілували руки, а слуги – ноги).

В Австрії жінкам цілують руку у винятково врочистих випадках. У Польщі цей ритуал вважають свідченням особливої уваги до жінки. Пристра-

сні поборники етикету – французи добре знають, що під відкритим небом руки жінкам не цілують. Не дозволяється цілувати жінці руку під час їжі. Якщо ж чоловіки у ході ділових взаємин поспішають цілувати своєму діловому партнерові-жінці руку, то слід пам'ятати при цьому певні правила. Руку жінки не варто піднімати до своїх губів, краще нахилитися самому, поцілувати і повільно опустити. При цьому слід пам'ятати, що цілувати слід тильну частину пальців.

При знайомстві вважається нечемним не дивитися у вічі новому знайомому, але не дуже пильно. Чоловіки, знайомлячись, мають підвестися, бо вклонитися сидячи незручно. Жінка ж не встає з місця, окрім тих випадків, коли її знайомлять зі старшою за віком жінкою чи при бажанні виявити особливу повагу до того, з ким її знайомлять. Знайомлячись із чоловіком, перша для потиску простягає руку жінка, якщо вважає це за потрібне, а може обмежитися тільки кивком голови.

Незалежно від службового становища, чоловік у своєму кабінеті має підвестися з місця, коли до нього заходить жінка, почекати, поки вона представиться й подасть йому руку. Себе він може не називати, бо відвідувач напевно знає, до кого з'явився (з'явилася) на прийом.

На зустрічі, що має суто діловий характер, можна й не додержуватися наведених вище правил: жінка може підійти до чоловіка, подати руку для потиску й назвати себе.

При переході у спілкуванні із “Ви” на “ти” жінка перша може запропонувати співбесідникові цей варіант спілкування, може й відмовити в такому переході, не називаючи причин.

У телефонних розмовах закінчує спілкування той, хто починав, але чоловік має право поступитися місцем жінці в закінченні розмови.

Вихована людина усвідомлює свою відповідальність за вчинки і за сказані нею слова, за інтонацію, якою почато ділову розмову. Тому ні поганий настрій, ні стан здоров'я, ні становище не дають права бути неввічливим з навколишніми чи ображати. Про це мусять завжди пам'ятати як чоловіки, так і жінки.

У ділових стосунках і чоловіки, і жінки повинні мати коректний зовнішній вигляд та одяг, щоб ніщо не викликало здивування чи заздрощів, щоб не відволікало співрозмовника від належного сприймання вашого повідомлення чи вашого прохання або пропозиції.

Під час спілкування треба триматися скромно й бути певним себе. Не слід метушитися, розмовляти уривчасто. Мова має бути спокійною, чемною. Слід при цьому дбати про створення психологічно сприятливої атмосфери довіри, приязності, товариськості, рівноправного обміну думками – тобто про забезпечення світської чи ділової обстановки. І в цьому випадку багато залежить від жінки – учасниці переговорів.

Не слід також забувати, що під час бесіди жінки воліють не розповідати про свої бажання відверто і легше йдуть на компроміси. Чоловіки у своїх міркуваннях рішучіші й частіше займають чітко визначену позицію. Жінки зде-

більшого починають підтримувати бесіду, а чоловіки контролюють і спрямовують її, або виявляючи зацікавленість, або змінюють тему. Жінки утричі більше ставлять запитань, вважає швейцарська дослідниця Едіт Слембек, вдвоє частіше вживають умовну форму дієслів.

Діловим людям – і чоловікам, і жінкам – слід пам'ятати: малі люди вживають великі слова, а великі люди – малі. Ввічлива людина має відповідати на запитання тією мовою, якою до неї звернулися, звичайно, якщо вона володіє нею. Мова ділового українця мусить бути бездоганно чиста, багата, красива державна мова.

Література

1. Корніяка О. Мистецтво гречності. – К. : Либідь, 1995.
2. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування: Навч. посіб. – К., 2000.
3. Етика та психологія ділового спілкування: Навч. посіб. / Уклад. В. І. Докаш, О. А. Попелишко, В. А. Чугуєвський. – Чернівці, 1999.

1.5. Спілкування як засіб реалізації соціальних відносин. Стратегії мовленнєвого спілкування

Людське спілкування ґрунтується на взаємній необхідності. У процесах комунікації важливе місце посідають стратегії спілкування.

Ф. С. Бацевич зазначає, що **стратегії мовленнєвого спілкування** – це оптимальна реалізація інтенцій (лат. *intentio* – прагнення) мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації [1, с. 118].

За Ф. С. Бацевичем, складовими стратегії мовленнєвого спілкування є:

1) **комунікативна компетенція** – здатність мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), паравербальних засобів, ситуації, правил і норм спілкування, соціуму, культури для ефективного виконання певних комунікативних завдань у відповідних контекстах чи ситуаціях [3, с. 233];

2) **комунікативна мета** – це результат, на який скероване конкретне спілкування, комунікативний акт;

3) **комунікативна тактика** – визначена лінія поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного; мовленнєві прийоми, які дають змогу досягти поставленої мети.

Комунікативна тактика зумовлена комунікативними намірами (комунікативними завданнями), а її правильність залежить від комунікативного досвіду особистості.

Складовими стратегії можуть також бути аргументація, мотивація, оцінка, висловлювання емоцій, міркування вголос, виправдання, підбурювання тощо.

1.6. Спілкування як комунікація, як міжособистісна та міжгрупова взаємодія

Спілкування – необхідна умова життя і діяльності суспільства. В основу спілкування покладено обмін думками, оцінками, почуттями, волевиявленнями з метою інформування, емоційного впливу, спонукання до спільної діяльності тощо. У науковій літературі спілкування часто ототожнюють із комунікацією. Однак поняття “спілкування” і “комунікація” різняться між собою, не є синонімічними. Поняття “спілкування” є більш загальним, а “комунікація” – конкретним.

Спілкування – складний багатогранний процес встановлення і розвитку контактів між людьми під час їх спільної діяльності, процес мовної взаємодії між людьми. Це комплексне поняття, що містить усі можливі типи взаємозв'язку і взаємодії: обмін інформацією; зв'язки і впливи учасників; сприйняття органами чуттів.

За кількістю учасників спілкування поділяють на:

- внутрішнє (комунікант спілкується сам із собою);
- міжособистісне (спілкуються двоє);
- комунікація в межах малої мовної групи (3 – 5 комунікантів);
- публічне (20 – 30 і більше комунікантів).

Міжособистісне спілкування – комунікація між двома особами, що ґрунтується на особистісно сформованих засадах комунікантів.

Міжособистісне спілкування має такі ознаки:

- неповторність взаємодії в межах комунікативного акту;
- взаємозалежність учасників;
- взаємне з'ясування особистих стосунків;
- пошук спільної вигоди;
- наявність спільних знань;
- особистісні засади спілкування.

Міжособистісне спілкування (залежно від мети, соціальних і психологічних дистанцій) має такі рівні:

- 1) ритуальний (соціально-рольовий); мета спілкування – виконання очікуваної ролі;
- 2) діловий (маніпулятивний); метою є організація спільної діяльності;
- 3) інтимно-особистісний; мета – задоволення потреби у розумінні, співчутті, співпереживанні [1, с. 43].

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. — К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. — 344 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. — Ф. С. Бацевич. — К. : Довіра, 2007. — 205 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.

1.7. Поняття ділового спілкування. Основні закони спілкування

Ділове спілкування – ділові стосунки між членами суспільства, організаціями та установами засобами мови в усній або письмовій формі. Його метою є організація та оптимізація того чи іншого виду діяльності. Воно має психологічну природу і вимагає поєднання етичних і психологічних знань та умінь. Змістом ділового спілкування є справа, з приводу якої виникає і розвивається комунікативний процес. У діловому спілкуванні завжди є предмет спілкування, який визначає його сутність і зміст.

Ділове спілкування – це цілеспрямована дія у системі управління людьми. Стрижнем ділового спілкування є сумісна діяльність. Тому важливим є розуміння психологічного типу (сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік) темпераменту співрозмовника, знання його професії, цілей, намірів. Партнери (фр. Partenaire – компаньйони, спільники) у діловому спілкуванні – це особи, значимі один для одного.

Основні закони спілкування

1. Завжди мати охайний зовнішній вигляд, щоб справити приємне враження на співбесідника (комуніканта).
2. У перші 4 хвилини знайти потрібний тон спілкування.
3. Бесіду слід починати з дружнього тону, ввічливого, тактовного, доброзичливого.
4. Пам'ятати про посмішку – знак прихильності.
5. Бути хорошим слухачем.
6. Уникати зайвих суперечок, уміти визнати свою помилковість.
7. Поважати думку інших людей, намагатися зрозуміти їх позицію.
8. Допомогати людям відчувати свою значимість.
9. Запам'ятовувати імена людей.
10. Бути тактовним та толерантним.

1.8. Поняття комунікації. Типи та бар'єри комунікації

Комунікація (лат. communico – спілкуюсь із кимось) – смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії, пов'язаний з інформаційним зв'язком, тобто це обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування.

Ф. С. Бацевич виокремлює такі типи комунікації:

Комунікація багатомовна – спілкування між представниками різних національних лінгвокультурних спільнот з використанням кількох (іноді значної кількості) мов.

Комунікація вербальна – цілеспрямована психолінгвментальна діяльність учасників спілкування (комунікантів) за допомогою мовного коду, результатом якої є інформаційний обмін, взаємовплив тощо, тобто формування дискурсів (текстів).

Комунікація міжкультурна – увесь спектр можливих типів спілкування, який відбувається понад межами можливих соціальних груп (дискурсивних систем), починаючи від груп, представники яких є носіями різних культур, до комунікації між чоловіками і жінками або колегами різного віку тощо.

Комунікація міжмовна — мовленнєве спілкування комунікантів, які у міжособистісній інтеракції використовують різні мови.

Комунікація невербальна – взаємодія між учасниками спілкування за допомогою невербальних і паравербальних (паралінгвістичних) засобів.

Комунікація одномовна — спілкування осіб, які використовують у процесах інтеракції одну мову.

У сучасній лінгвістиці комунікацію розглядають як спілкування. Автори поділяють думки Ф. С. Бацевича, що з метою наголошення на процесах соціальної взаємодії (міжособистісної, групової, організаційної, публічної, масової) термін “комунікація” можна вживати як синонім терміна “спілкування”.

Поняття “бар’єр” асоціюється у свідомості особистості з певними перешкодами у взаєморозумінні з учасниками комунікативного акту. Це слово (з франц. *barrière* – застава, перепона < *barre* – перегороджувати) вживається зі значенням перешкода, перепона, яку треба подолати.

Бар’єри спілкування – це внутрішні перешкоди, що мають психологічну природу та заважають людині успішно спілкуватися. Вони призводять до почуття незадоволення, до міжособистісних конфліктів, до стресів, до непорозуміння та ін.

Н. П. Статінова подає таку типологію бар’єрів, що виникають під час спілкування:

Бар’єр негативних емоцій	– поганий настрій; – страх; – сором; – вина; – міжособистісні зіткнення
Бар’єр мови	– нерозуміння суті, змісту; – нервовість
Бар’єр установки	– заважає готовності до певної дії; – негативні реакції
Бар’єр першого враження	– заважає потрібному контакту між співрозмовниками; – формується негативне ставлення до співрозмовника

Автори вважають, що бар’єрів у спілкуванні потрібно уникати як керівникам, так і підлеглим. У процесі комунікативного акту потрібно створювати такі умови, що сприятимуть взаєморозумінню, налагодженню ділових контактів, вирішенню актуальних проблем у професійній діяльності.

1.9. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

Вправа 1. Викладіть усно / письмово своє розуміння змісту висловлювань відомих людей.

“Існує тільки один спосіб стати гарним співбесідником – уміти слухати” (К. Морлі).

“Хочеш бути розумним – навчись розумно питати, уважно слухати, спокійно відповідати й переставати говорити, коли немає чого більше сказати” (І. Лафатер).

“Добре, хто добре говорить, але краще, хто добре слухає” (Р. Емерсон).

“Кожен чує лише те, що він розуміє” (Плавт, Гете).

“Слухати співрозмовника з увагою – це підготувати його до того, щоб він уважно вислухав вашу відповідь, і схилити його на користь ваших доказів” (Саді-Карно).

“Багато говорити і багато сказати – це не є те саме” (Софокл).

“Біда, коли в людини не вистачає розуму, щоб добре сказати, або здорового глузду, щоб обережно промовчати...” (Ж. Лабрюєр).

“Уміння вести розмову – це талант” (Стендаль).

“Людині необхідно два роки, щоб навчитись говорити, і шістьдесят років, щоб навчитись слухати” (Л. Фейхтвангер).

Вправа 2. Поясніть роль мовлення і слухання у житті особистості на прикладі прислів’їв і приказок.

Хто говорить – сіє, хто слухає – жне.

Слухай сто разів, а говори раз.

Слухай багато, а говори мало.

Що менше балакаєш, то більше чуєш.

Доброму слухачеві півслова вистачить.

Срібні ви, мої слова, золоте мовчання.

Хто мовчить, той у збитку не буде.

Раз промовчиш де слід – і відвернеш тисячу бід.

Мовчання сотні слів варте.

Вправа 3. Укладіть план виступу-повідомлення про родину Миколи Гоголя.

У ДОЛІ – ДВА КРИЛА

Тут Мати Небесна сказала: “Ось наречена твоя”, і гімназист побачив у ногах Богородиці прекрасне дитя, риси обличчя якого йому запам’яталися. Зачарований таємничим сном, хлопчик довго носив у душі чудесне видіння, а потім воно поступово розсіялося.

Прошло чотири роки. Одного разу батьки взяли сина в гості, у сусідній масток. Господарі винесли показати свою семимісячну доньку. І тут юнак

завмер від здивування: це була та сама крихітка, яку він десятирічним побачив уві сні.

Маща Косяровська з дитинства виховувалася у маєтку багатії титочки, яка любила її безмежно. Дівчинка росла надзвичайно красивою: сяяли темні очі, яскраво-червоні губи приховували чарівну усмішку. Почувши за вікном стукіт воза, вона кидала все і припадала до віконного скла. Із завмиранням серця слідувала, як легко зістрибує він з підніжки і стрімко входить до будинку.

Пройде ще трохи часу, поки він поцілує титоччині руки, люб'язно перемовиться кількома словами, а потім... Швидко наступило б це "Потім"! Тільки б щоденно спілкуватися з ним, опинятися в променях його ласкавих очей, ловити завжди миготливі в них смішинки. Для неї він найкращий у світі. Власне, інших юнаків вона й не бачила – не було в її житті ні знайомств, ні балів. Та й навіщо все це? Наречений був відомий з пелюшок, він буквально виплекав її і тепер чекав, коли ж наречена підросте.

Заручини вже відбулися, весілля тітонька призначила через рік, коли Маші буде ближче до п'ятнадцяти. Тільки залишилося сказати, що юнакові було 27 років і звався він Василь Гоголь.

"Любов мого чоловіка до мене була неописанною", – такі слова залишила в своїх спогадах Марія Іванівна Гоголь. Цей шлюб був на рідкість щасливим. Подружжя ніколи не розлучалося, життя їхнє було веселим, спокійним і безтурботним, повне статків, стосунки незмінно однаковими – ніжними і радісними. Марія Іванівна зізнавалась, що почувала з чоловіком "безперервне, незбурюване щастя". І все ж ця велика любов потьмарена і трагедією: у Маші народжувалися мертві діти, а інші вмирили в дитинстві. Із дванадцяти дітей вижило тільки три дочки і син – майбутній письменник Микола Васильович Гоголь. Він з'явився на світ у Сорочинцях, куди відправили родити Марію Іванівну за порадою лікаря. Дитина була слабка і немічна, проте вижила завдяки безперервним турботам і молитвам своєї юної матері. Все життя вони боготворили один одного. Вже пригнічений хворобами, Гоголь все одно знаходив для матері зворушливі слова: "Туга моя світліє при спогадах про Вас, матусю..."

Щастя довго не зраджувало дім Гоголів, а потім несподівано обернулося горем. Василь Афанасійович раптом помер. Поховавши чоловіка, тридцятирічна Марія Іванівна, не бачачи більше мети життя, лягла вмирати: вона відмовлялася від їжі і питва, танула на очах. Та от хтось привів до ліжка малих доньок і змусив їх просити милосердя до них. Материнський інстинкт переміг, але до кінця днів своїх вона надавала перевагу траурному одягу.

Марія Гоголь пережила коханого чоловіка на сорок три роки і на шістнадцять років – обожнюваного сина. Її поховали в рідних місцях, на Полтавщині, в одній могилі з Василем Афанасійовичем.

Друзі Гоголя, які бачили Марію Іванівну вже п'ятдесятирічною, були вражені її нев'янучою красою. Зостались чарівними очі й руки, обличчя було без жодної зморщечки. До речі, природа передала Миколі Васильовичу Гоголю материнську форму рук, які, натхненні талантом, водили по паперу безсмертним пером...

(З журналу)

Вправа 4. Прочитайте вголос, оберіть форму професійного усного спілкування.

I. Біологічна зброя

Давньогрецький флот у морських битвах використовував отруйних змій та скорпіонів. На ворожі судна закидалися катапультами горщики з цими небезпечними тваринами. Змії та скорпіони миттєво наводили паніку на ворогів.

(Домашній календар", 17 березня, 1999 р.)

II. Давні римляни мали літальні апарати

Давні римляни, ймовірно, мали військово-повітряні сили! Цю гіпотезу висунув італійський археолог Карло Белліні. Підставою для такого припущення слугували невідпорні археологічні факти. Доктор Белліні опублікував неймовірні дані про знайдені ним уламки металевого крила, котре нагадувало відповідну частину гвинтокрилої машини. Предмет датується I ст. до н. е. Знахідку обстежили цивільні та військові авіатори, які одноставно зробили висновок, що вказана частина якогось складного механізму має чудові аеродинамічні якості і могла, з великою вірогідністю, дійсно слугувати крилом апарата, здатного літати.

(“Домашній календар”, 24квітня, 1999 р.)

III. У що любили грати в давнину?

Винайшли цю гру халдейські мудреці, і правила її досі не змінилися. Під різними назвами гра була відома в Єгипті і Давньому Римі, нею захоплювалися фараон Тутанхамон та імператори Клавдій, Доміціан і жорстокий Калігула, який, за свідченнями тогочасних хронік, шахраював найбезсовіснішим чином. Марк Антоній, пишуть історики, грав у неї з прекрасною Клеопатрою, а Нерон іноді промотував цілі гори сестерціїв. Під час третього Хрестового походу Річард Левине Серце і Філіпп Французький видали спеціальний едикт, який забороняв грати у неї солдатам, аби не відволікати від ратних справ. Іспанці знайшли схожі дошки у ацтеків. А в наші дні гра набула такої популярності, що кілька років тому створено Всесвітню лігу гравців у нарди.

(“Домашній календар”, 30 жовтня, 1999 р.)

Вправа 5. Прочитайте, розкажіть про своє сприймання батьківських порад.

НАСТАНОВИ БАТЬКА СИНОВІ

Жити слід за християнськими законами, в чистій совісті і правді.

Щоб діти були ситі й одягнені, спокійні, в теплом домі, завжди в порядку.

Царя бійся, і служи йому вірою і правдою, і завжди за нього Бога моли... не обманюй його.

Тим, хто старший від тебе, честь віддавай і кланяйся, середніх як братів шануй, немічних і скорботних наділяй любов'ю, а молодших – люби, як дітей; ніякому створінню Божому не будь лиходієм.

Цурайся спілкування з поганими людьми, будь схожим на тих, хто правдою живе, їхні діяння закарбуй у серці своєму і сам чини так само.

Народилася дочка – щороку потроху відкладай для неї убори, намисто, святині, олов'яний посуд, мідний і дерев'яний, вирощуй скотинку з приплотом. Піде заміж – усе готове для неї. Швидко (несподіване) весілля – усе буде готове для неї.

Карай сина в юності – у старості краса душі твоєї буде; не жалій, бий протом, здоровий буде: караєш тіло його – оберігаєш душу від гріха.

З дочками будь строгий, убережеш їх від гріха, хай ходить у послухові (у послуханні), а не по своїй волі, а то по дурості осоромить дівочтво своє, – буде для всіх, хто тебе знає, посміховиськом, і осоромишся перед багатьма людьми. Якщо віддаси її заміж невинною (цнотливою), велику справу зробиш, у будь-якому товаристві похвалишся, у кінці життя не плакатимеш через неї.

Синові – не давай волі в юності, пройди по його ребрах, поки він росте. Не буде тебе слухатись – стане хворобою душі і розоренням дому, загибеллю майна і докором сусідів, посміховиськом для ворогів, суворою карою від начальства, і злою досадою.

Слухайся батька й матері, скоряйся їм, і на старості добро і шана й тобі буде.

Якщо дарує Бог гарну жінку – це дорожче від каміння дорогоцінного.

Дворові люди (челядь) повинні вміти і знати якесь ремесло, щоб був не злодій, не бражник (любитель пива), не картяр, не грабіжник, не розбійник, не блудник (гультай), не чаклун, не шахрай, не дурисвіт.

(“Домострой”, Ярославль, 1991, книга середини XVI ст., часів Івана Грозного)

Цікаво знати

ТЕСТ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТИПУ КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ

Завдання: відповідати “так” або “ні”.

Перша група запитань:

1. Чи можете ви за один день переглянути два кінофільми і концерт?
2. У вас поганий настрій, коли не працює телевізор чи магнітофон?
3. Кількість ваших знайомих зростає щоденно?
4. Чи легко ви запам'ятовуєте людей і події дня?

5. Ви уникаєте самотності?
6. У вас поступливий характер?
7. Чи любите виступати перед публікою, виголошувати тости?
8. Ви знаєте, де і що відбувається?
9. Чи знаходите контакт із незнайомими людьми?
10. Ви швидко приймаєте рішення?
11. У складній ситуації ви здатні обдумати все як слід?
12. У вас багато планів та ідей, проте ви здатні втілити тільки частину із них?
13. Вам не дуже імпонують ті люди, які постійно турбуються про своє здоров'я?
14. Для вас важливі ті враження, які викликаєте в оточуючих?

Друга група запитань:

1. Чи може вплинути навіть незначна подія на важливе для вас рішення?
2. Ви часто замикаєтеся у собі, вдаєтеся до спогадів?
3. У вас багато друзів?
4. Ви краще запам'ятовуєте ситуацію в цілому чи її деталі?
5. Вас дратує шум магнітофона чи радіоприймача?
6. Ви надаєте перевагу не багатьом речам, а тільки тим, які, на вашу думку, пасують краще, ніж багато різних?
7. Ви любите фотографуватися?
8. Ви любите готувати їжу?
9. Ви краще почуваєте себе у великій компанії, де можна залишитися непоміченим, ніж у малій?
10. Чи важко ви пристосовуєтеся у новій обстановці?
11. Чи наполегливо ви відстоюєте свої погляди?
12. Ви не надто легковажні до свого здоров'я?
13. Ви довго міркуєте, перш ніж прийняти рішення?
14. Іноді вам кажуть, що ви бачите світ не таким, який він є. Але ви не вірите, що це так.

Перевірте результати.

Якщо у вас відповіді “так” більше у першій групі запитань, то ви – екстраверт – людина комунікабельна, контактна, а якщо у другій групі запитань – ви інтроверт – людина замкнута, яка має труднощі щодо встановлення контакту з іншими людьми. Якщо майже однакова кількість відповідей “так” в обох групах, то це означає, що для вас, як і для більшості людей, характерні і ті й інші особливості комунікабельності, тобто амбавертированість – “золота середина”.

(За А. Панфіловою)

ТЕСТ “ЧИ УМІСТЕ ВИ ВЕСТИ ДІЛОВІ ПЕРЕГОВОРИ?”

Пропонований тест допоможе вам визначити, чи маєте здібності у веденні переговорів, чи вам потрібно докласти зусилля, щоб оволодіти хоча б основами дипломатичних навичок.

Дайте відповідь “так” або “ні” на такі запитання:

1. Чи трапляється так, що вас дивують реакції людей, з якими ви спілкуєтесь вперше?
2. Чи маєте ви звичку закінчувати фразу, яку розпочав ваш співрозмовник, оскільки вважаєте, що знаєте його думку, а він говорить надто повільно?
3. Ви часто скаржитесь, що вам не дають усього необхідного для того, щоб успішно завершити доручену справу?
4. Коли критикують думку, з якою ви погоджуєтесь, або колектив, у якому ви працюєте, чи відстоюєте свою позицію (колективу)?
5. Чи здатні ви передбачити, чим будете займатися у найближчі 6 місяців?
6. Якщо ви потрапляєте на збори, де є незнайомі люди, чи стараетесь приховати власну думку з приводу питань, які обговорюються?
7. Чи вважаєте ви, що в будь-яких переговорах завжди одна сторона є переможцем, а інша – переможеною?
8. Про вас кажуть, що ви наполегливі і твердолобі?
9. Чи вважаєте ви, що на переговорах завжди потрібно вимагати вдвічі більше того, що ви планували отримати у результаті?
10. Вам важко приховати поганий настрій?
11. Чи вважаєте ви необхідним заперечити за всіма пунктами тому, хто на засіданні висловив думку, протилежну вашій?
12. Чи неприємна вам постійна зміна видів діяльності?
13. Ви обіймаєте ту посаду і одержуєте таку зарплату, на які розраховували декілька років тому?
14. Чи вважаєте допустимим використовувати слабкі сторони інших для досягнення власних цілей?
15. Чи впевнені ви, що можете легко знайти аргументи, які здатні переконати інших, що маєте рацію саме ви?
16. Чи старанно ви готуетесь до зустрічей і засідань, у яких берете участь?

Підсумуємо.

Запишіть по одному балу за кожну відповідь, яка збігається з наведеними нижче:

1. Ні.	5. Так.	9. Ні.	13. Так.
2. Ні.	6. Ні.	10. Так.	14. Ні.
3. Ні.	7. Ні.	11. Так.	15. Ні.
4. Ні.	8. Так.	12. Так.	16. Ні.

Підрахуйте.

Від 0 до 5 – ви не маєте здібностей вести переговори. Краще зайнятися тією роботою, де від вас цього не вимагатимуть.

6 – 11 – добре вмієте вести переговори, проте є небезпека, що ви можете проявити власні риси характеру у невідповідний момент. Тому вам необхідно зайнятися підвищенням своєї кваліфікації у цьому напрямі, а головне – учитися тримати себе у руках.

12 – 16 – ви завжди дуже вдало ведете переговори. Але будьте обережні! Оточуючі вас люди можуть подумати, що за цією спритністю прихована нечесність, що ви ведете подвійну гру. А така думка не на користь справі.

(За А. Панфіловою)

ТЕСТ “ЯК ВЕСТИ ДІЛОВІ ПЕРЕГОВОРИ”

На кожне запитання виберіть один варіант відповіді.

1. Під час переговорів ви наполягаєте:
 - а) на порозумінні;
 - б) на своєму рішенні;
 - в) на використанні об’єктивних критеріїв при прийнятті рішення.
2. Чи прагнете ви під час переговорів до єдиного рішення?
 - а) прагну до однозначної відповіді, що влаштуватиме обидві сторони;
 - б) прагну до однозначної відповіді, яка влаштуватиме мене;
 - в) пропоную багато варіантів на вибір.
3. Заради згоди йдете на поступки чи вимагаєте переваг?
 - а) погоджуюсь з односторонніми втратами для досягнення порозуміння;
 - б) вимагаю односторонніх переваг і нагороду за згоду;
 - в) продумую можливість взаємної вигоди.
4. Під час ведення переговорів чи окреслюєте “нижню межу” – тобто результат переговорів буде гіршим за очікуваний?
 - а) відкрито заявляю про свою “нижню межу”;
 - б) приховую свою “нижню межу”;
 - в) не встановлюю “нижню межу”.
5. Під час переговорів ви вносите пропозиції чи погрожуйте?
 - а) погрожую;
 - б) вивчаю інтереси сторін;
 - в) вношу пропозиції.
6. Чи змінюєте ви свої позиції під час переговорів?
 - а) легко змінюю позиції;
 - б) переконливо дотримуюсь своїх позицій;
 - в) зосереджуюсь на вигодах, а не на позиціях.
7. Під час переговорів ви довіряєте їх учасникам?
 - а) так;
 - б) ні;
 - в) дію незалежно від довіри чи недовіри.
8. Чи вимогливі ви до учасників переговорів і рішень?
 - а) ні;
 - б) так;
 - в) стараюсь бути прихильним до учасників і вимогливим до рішень.
9. Чи йдете ви на поступки під час переговорів заради збереження стосунків?
 - а) йду на поступки заради стосунків;
 - б) вимагаю поступок за умови продовження стосунків;
 - в) визначаю спір між людьми залежно від рішення завдань переговорів.

Підсумуємо.

Якщо більше відповідей на пункт “а”, то ваш стиль переговорів – поступливість, а мета – згода.

Якщо у вас більше відповідей на пункт “б”, ваш стиль переговорів – жорсткість, тиснення. Мета переговорів – тільки перемога, до того ж одностороння, тільки вашої сторони.

Якщо більше відповідей на пункт “в”, то ваш стиль переговорів – співпраця. Мета – взаємовигідні рішення.

Пам’ятайте, що філософія стосунків підпорядковується правилу: “Добре клієнтам – добре нам”.

(За А. Панфіловою)

“Читання з листа”

Прочитайте виразно. Усно поясніть деякі з порад мовознавця, назвіть необхідні для досконалого оволодіння вашим фахом способи впливу на людей під час спілкування.

Шляхів до мовної досконалості безліч, але всі вони починаються з любові до рідної мови, з бажання майстерно володіти нею, з відчуття власної відповідальності за рідну мову.

Шляхи підвищення особистої культури мовлення – різноманітні. Для початку слід:

- виробити стійкі навички мовленнєвого самоконтролю і самоаналізу;
- не говорити квапливо – без пауз, “ковтаючи” слова;
- частіше “заглядати у словник” (за порадою М. Рильського), правопис, посібники зі стилістики тощо;
- вивчати мовлення майстрів слова;
- читати вголос (особливо прозові тексти), із дотриманням усіх аспектів нормативності;
- заучувати напам’ять художні твори, причому не тільки віршовані;
- оволодіти жанрами, видами писемного мовлення, зокрема ділового мовлення;
- привчати себе до систематичного запису власних думок та спостережень, щоденникових записів, сімейної хроніки тощо;
- виробити звичку читання “з олівцем у руках” – жоден цікавий і вартісний вираз не повинен бути втрачений для вас.

(В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. Мова і нація. – Дрогобич: Відродження, 1994, с. 313)

ТЕМИ ДЛЯ УСНИХ ВИСТУПІВ**ТЕМИ ЗІ СКАРБІВ МУДРОСТІ, РЕКОМЕНДОВАНІ ДЛЯ НАБУТТЯ ВПРАВНОСТІ У ВОЛОДІННІ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ**

1. Натура і культура – два стержні, на яких ґрунтуються гідності.
2. Мовчазна стриманість – святилище розсудливості.
3. Мудрість і добрість (доброта) – основа величі.
4. Розум і сила – очі і руки.
5. У кого нема культури, у того й гідностей наполовину.
6. Від людини, яка не пройшла гідної школи, завжди відгонить грубістю: їй треба шліфувати себе, прагнучи в усьому досконалості.
7. Слава досягається ціною праці; що легше дається, не високо цінується.
8. Навчись мати владу над собою, тоді будеш мати владу над іншими.
9. До кожного підбери ключик: у цьому мистецтво керувати людьми.
10. Не виставляй напоказ усе, що маєш, - завтра вже нікого не здивуєш.
11. Не слід у всьому і перед усіма поступатися.
12. Хочеш поваги – не починай з образи.
13. Мистецтво довго жити – жити гідно. Дві речі швидко прикінчують людину: дурість і розпушта.
14. Найкоротший шлях, щоб стати особистістю, – умій вибирати друзів.
15. Приховуй болюче місце, інакше по ньому і будуть бити.
16. І сам не будь фамільярним, і іншим не дозволяй.
17. Не обмануй, але й усієї правди не говори.
18. Не всяку правду сказати можна: про одну промовч заради себе, про іншу – заради інших.
19. Запозичати корисне від кожного – вміння дуже важливе.
20. За легку справу берись, як за важку, а за важку – як за легку.
21. Чини завжди так, ніби за тобою спостерігають.

(Бальтасар Грасіан. Карманний оракул, или Наука благоразумия. – Мн. : БелСЭ, 1991. – 125 с. – Сокровища мудрости).

Примітка. Бальтасар Грасіан (1601 – 1658) – іспанський проповідник, мудрець, письменник, філософ-мораліст, автор “Карманного оракула”, или “Науки благоразумия”.

Цікаво знати

ВИЗНАЧТЕ СТИЛЬ ПОДАНОГО ТЕКСТУ З МЕДИЦИНИ ТА ПОЯСНІТЬ ПУНКТУАЦІЮ В НЬОМУ

НАЙДАВНІША ЗУБНА ПАСТА

У Віденській національній бібліотеці (Австрія) серед зібрання папірусних документів була виявлена формула єгипетської зубної пасти IV ст. н. е. Чорним чорнилом, що вже вицвіло за 1500 років, зробленим із золи та аравійської камеді (глю) – густий клейкий сік, – змішаних з водою, давній писар охайно записав рецепт “для білих, здорових зубів”. Цей запис став найдавнішим рецептом зубної пасти, відомої на сьогодні.

Формула, що недавно була представлена на міжнародному симпозіумі стоматологів, включала в себе м'яту, сіль, крупинки перцю і, мабуть, найактивніший компонент – порошок із висушеного ірису (півників). Кажуть, що доповідь про давню формулу справила велике враження на стоматологів. Учені недавно виявили, що ірис ефективно захищає ясна від різних захворювань, і вже включили його у склад зубних паст.

Найдавнішу зубну пасту назвали “випереджаючою свій час”. До 1873 року, коли компанія “Колгейт” почала випуск своєї першої зубної пасти, багато людей чистили зуби милом і прополіскували рот солоною водою, що було менш ефективним засобом.

Один із учасників симпозіуму спробував нову зубну пасту із сильним специфічним запахом і сказав: “Смак її не можна назвати неприємним, і після чищення зубів у роті залишається відчуття чистоти й свіжості”.

Старовинний рецепт зубної пасти знаходився в купі папірусних згорток, знайдених у 1878 році на смітнику, недалеко від єгипетського міста Кіман-Фарис. Доктор Герман Гароер, хоронитель папірусних згорток у Віденській національній бібліотеці, що виявив давно втрачений рецепт, пояснив: “Виготовлення папірусу – це досить складний процес, тому його часто використовували кілька разів. На цьому документі зі зворотного боку також було виявлено листування між монастирями. Очевидно, людина, яка написала це, була якимось чином з ними зв'язана”.

Доктор Гароер продовжував: “Можливо, він був монахом. У IV ст. в Єгипті уже було християнство. Монахи також були лікарями, тому наше припущення, що рецепт написав монах, узгоджується з тим, що нам відомо”. Час написання збігається з періодом життя відомого християнського богослова Василя, архієпископа Кесарійського, який вимагав, щоб монахи користувались досягненнями медицини й охорони здоров'я. Доктор Гароер сказав, що формулу зубної пасти “записав той, хто добре знав лікувальну справу, оскільки в рецепті були виявлені типові для того часу скорочення медичних термінів”.

Для тих, хто мислить звичними категоріями еволюції і вважає, що давня людина була “примітивною”, такий передовий рівень давніх технологій

може бути справжнім відкриттям. Один із стоматологів, які були присутні при читанні рецепта, зазначив: “Ніхто із лікарів-стоматологів і поняття не мав, що в давнину існувала така ефективна формула зубної пасти”.

(З журналу “Зерно істини”, 2009 р.)

1.10. Контрольна робота

I варіант

Завдання 1. Дайте визначення і вкажіть на особливості терміна “ділове спілкування”.

Завдання 2. Введіть у речення подані вирази.

Анонімне спілкування, військовий етикет, телефонна розмова, дипломатичний етикет, логічна послідовність, уміння слухати.

Завдання 3. Перекладіть з російської мови на українську.

Вступительный экзамен, ходатайствовать, выдерживать характер, выполнять долг, имущественное право.

Завдання 4. У поданих словах поставте наголос, переписіть.

Дочка, квартал, документ, розшифровка, задобрити, хвилерізка, компромат, двадцятирічний, суверенітет, бюлетень.

Завдання 5. Відредагуйте подані словосполучення.

Слідуюче питання; ми рахуємо, що...; лишити слова (на зборах); виключення з правил; усім бувшим курсантам; не дивлячись на перешкоди.

II варіант

Завдання 1. Дайте визначення терміна “невербальне спілкування” і вкажіть на його складові.

Завдання 2. Введіть у речення подані вирази.

Анонімне спілкування, військовий етикет, телефонна розмова, дипломатичний етикет, логічна послідовність, уміння слухати.

Завдання 3. Перекладіть з російської мови на українську.

Вступительный взнос, вызывать подозрение, вызывающее поведение, дать согласие, защищать честь мундира.

Завдання 4. У поданих словах поставте наголос, переписіть.

Спина, медикаменти, дворовий, захворіти, чотирнадцять, кілометр, зовнішньополітичний, ординарець, командувати, командирський.

Завдання 5. Відредагуйте подані словосполучення.

Не вмішуватися в діла суду; прийняті міри являються; зложити повноваження; одобрити пропозицію; більша половина дня; на протязі тижня.

Тема 2. РИТОРИКА І МИСТЕЦТВО ПРЕЗЕНТАЦІЇ

2.1. Поняття про ораторську (риторичну) компетенцію. Види публічного мовлення

Риторика (красномовство) має свою історію, без знання якої важко розраховувати на успіх, тим більше педагогам, працівникам культури і мистецтва, політичним діячам. Уже в Стародавньому Єгипті, Індії, Китаї було відоме мистецтво риторики. Справжньою його батьківщиною вважається Стародавня Греція, де публічне слово мало надзвичайно велике значення.

Античні ритори виступали із сенаторських трибун, на засіданнях, форумах, судових процесах. Відомими риториками були Арістотель, Демосфен, Цицерон, Квінтіліан, Сократ, Есхіл, Філократ, Лісій, які ще за життя були увінчані лаврами “синів Вітчизни”, “рятівників народу”.

Цицерон у своїх трактатах ораторського мистецтва писав про формування нової людини – людини-патріота, громадянина, який живе ідеалами свого народу й держави.

Найблискучішим ритором Стародавньої Греції, володарем дум був всевітньовідомий Демосфен (384 – 322 до н. е.), промови якого, насичені фактичним матеріалом, містили чимало особистих спостережень, відзначалися динамічністю, переконливою аргументацією й чіткістю. Для Демосфена була характерна артистична манера триматися на трибуні, що також сприяло його успіхові як оратора. Сучасники так характеризували Демосфена: “Нашого ратора з його умінням запалювати і трошити своєю силою і владою можна порівняти з вихором або блискавицею”.

Теоретиком ораторського мистецтва і великим ритором античного світу був Марк Туллій Цицерон (106 – 43 до н. е.). Він провів на форумі майже 40 років і був справжнім ідейним поводителем римського Сенату. Цицерон відпрацював стиль, який дозволяв йому бути простим і блискучим, безпосереднім і пристрасним. Чудовими досягненнями цицеронівської промови були мелодійність і ритмічність. Прославився він своїми знаменитими патетичними виступами і висновками. Складовими успіху оратора, за Цицероном, є природний дар й ораторські здібності. Першу промову Цицерон виголосив у 25 років (мала назву “На захист Публія Квінція”), а останню (дванадцяті філіппіку) – у рік своєї смерті (прожив 63 роки). Для його промов характерні оклики, повтори, іронія, градація. У деяких його промовах майже не вживаються сполучники. Такий риторичний прийом робив судову промову карбованою.

Цицерон був творцем латинської літературної мови: з важкої, неоквиної зброї викував тонку, гостру рапіру, яка проникала у найпотемніші вигини людської думки. Він виголосив понад сто промов, тексти п'ятдесяти семи збереглися і є риторичною скарбницею для всіх часів і народів.

Теорію ораторського мистецтва розробляли Арістотель і Платон. На думку Платона, красномовство має бути діловим, а не марнослівним, невід-

купним, чесним і високоморальним. Особливо критично Платон ставився до судових риторів.

Арістотель (348 – 322 до н. е.) розглядав ораторське мистецтво у філософському плані, підкреслюючи його етичні й естетичні функції. Він вважається творцем теорії суперечки, дискусії. Арістотель розрізняв:

- діалектику – мистецтво сперечатися з метою встановлення істини;
- еристику – мистецтво будь-що мати рацію у суперечці;
- софістику – намагання досягти перемоги у суперечці шляхом навмисного використання недостовірних доказів.

Перші настанови для тих, хто готувався виступати публічно, належали, очевидно, сицилійським риторам Тисію і Корку. Це були рекомендації про те, як слід членувати промову на частини (вступ, виклад справи, закінчення) і які докази слід підбирати. Комедія Аристофана “Жаби”, де інсценовано суперечку Есхіла й Еврипіда, а також деякі фрагменти промов софістів, ораторів Горгія, Сократа, дають уявлення про посібники риторів.

Залежно від змісту, призначення, форми чи способу виголошення, а також обставин, публічний виступ поділяють на різні жанри (види), а саме: промова мітингова, агітаційна, ділова, ювілейна, лекція, виступ.

Промова – це усний виступ з метою висвітлення певної інформації та впливу на розум, почуття й волю слухачів логічною стрункістю тексту, емоційною насиченістю та вольовими імпульсами мовця.

Давньоримська ораторська схема “що, для чого, у який спосіб” може і нині бути визначальною для промовця. Отже, враховуючи вид промови, оратор повинен змінювати й характер виступу, і засоби, якими оперуватиме під час її виголошення.

Мітингова промова зазвичай виголошується на злободенну тему й стосується суспільно значущої проблеми, яка хвилює широкий загал. Цей короткий, емоційний виступ розрахований на безпосереднє сприймання слухачів. Завдання оратора виявити нові, нестандартні аспекти теми, спонукання присутніх по-новому сприймати уже відомі факти і реалії.

Успіх мітингової промови залежить від індивідуального стилю оратора, його вміння доречно використовувати арсенал вербальних і невербальних засобів спілкування та майстерності імпровізувати залежно від реакції аудиторії. Палка, заклична, актуальна, майстерно виголошена мітингова промова, як свідчить історія, – дієвий чинник впливу на свідомість слухачів, свідченням можуть слугувати виступи ораторів під час Помаранчевої революції.

Агітаційні промови притаманні практично всі складові промови мітингової. Торкаючись актуальних суспільно-політичних проблем, активно впливаючи на свідомість, промовець спонукає до певної діяльності, до нагальної необхідності зайняти громадянську позицію, змінити погляди чи сформулювати нові. В агітаційній промові, як правило, роз'яснюють чи з'ясовують певні питання, пропагують певні думки, переконання, ідеї, теорії тощо, активно агітуючи за їхню реалізацію чи втілення в життя. Прикладами агітаційних промов були виступи політпрацівників перед воїнами у Велику Вітчизняну війну, коли палке, щире патріотичне слово вело в бій полки.

Ділова промова характеризується лаконізмом, має критичне спрямування, полемічність та аргументованість викладених у ній фактів. На відміну від мітингової та агітаційної, ділова промова орієнтована на логічно виражене, а не емоційно схвильоване сприйняття слухача. Частіше цей виступ не має самостійного значення, він зрозумілий і сприймається лише в контексті проблеми, що обговорюється на конкретному зібранні, наприклад, під час захисту дисертації на здобуття наукового ступеня.

Ювілейна промова присвячується певній даті, пов'язаній з ушануванням окремої людини, групи осіб, урочистостям на честь подій з життя та діяльності організації, установи, закладу тощо. Якщо це підсумок діяльності ювіляра, то до ювілейної промови можна включати в хронологічному порядку найважливіші етапи його творчості та досягнення, побажання подальшої плідної праці і всіляких гараздів.

Доречна пафосність не повинна переходити в заштамповану, нудну одноманітність. Слушними в ювілейній промові будуть експромти й імпрровізації, тактовні жарти та дотепне акцентування уваги слухачів на своєрідних рисах ювіляра, спогади про цікаві й маловідомі факти з його життя та діяльності. Форма і зміст ювілейної промови, попри невимушеність і дотепність її викладу, повинні бути морально та естетично виважені промовцем, щоб не образити ні ювіляра, ні його близьких, ні слухачів.

Лекція є однією з форм пропаганди, роз'яснення суто наукових, науково-навчальних, науково-популярних знань шляхом усного викладу навчального матеріалу, наукової теми, характеризується логічністю викладу, точністю вживання наукових фахових термінів, стилістичною завершеністю. *Лекції є навчально-програмові, оглядові, лекції зі спецкурсу*; складаються зі вступу, основної частини та висновків.

Лектор повинен бути готовий до запитань слухачів за темою лекції. Відповіді його зазвичай коректні, виважені, лаконічні.

Виступ, як правило, не готується завчасно, а є спонтанною реакцією на щойно почуте від промовця, доповідача. У лаконічному виступі промовець може порушити одне-два питання чи дати на них конкретну відповідь, не відходячи від порядку денного.

Виступ на зборах, нараді, семінарі передбачає:

- 1) виклад суті певного питання;
- 2) акцентування на основному;
- 3) висловлення свого ставлення й оцінки;
- 4) підкреслення значущості, важливості й актуальності (чи навпаки);
- 5) підкріплення своїх доказів прикладами (посиланнями на джерела).

Адресувати своє звернення промовець повинен не лише доповідачеві чи президії, а й усім присутнім, побудувавши його так, щоб одержана ними інформація була зрозумілою й лягла в основу їх власних роздумів і висновків.

Епоха масової комунікації наклала свій відбиток на тематику і стиль виступів ораторів. Сучасна масова культура і причетне до неї ораторське мистецтво значною мірою прагнуть широко допомогти людині в пошуках шляху утвердження своєї особистості. Майстри сучасного ораторського мистецтва намагаються визначити світоглядні орієнтири аудиторії, що знаходиться перед ними. Ретельна підготовка забезпечить успіх публічного виступу. Це надасть впевненості у свої сили. Промовець, який належно не підготувався до виступу, вже хвилюватиметься навіть від думки про те, що йому доведеться імпрровізувати перед аудиторією. Мовознавець Коваль А. П. слушно радить підбирати матеріал для виступу ретельно, звертати увагу на його впорядкування, приведення до відповідності форми викладу.

Початок виступу має для промовця найважливіше значення, бо від нього залежить:

– чи подолає промовець хвилювання, заспокоїться й набуде впевненості;

– чи зуміє встановити контакт зі слухачами;

– чи зацікавить слухачів і чи приверне їхню увагу;

– чи зуміє стисло викласти тему виступу й пояснити розподіл його на окремі питання.

Слід пам'ятати: промову треба починати відразу ж по суті справи або з чогось цікавого, що привертає увагу. Вступ не повинен бути надто серйозним, надто сухим, надто довгим та шаблонним.

Мета виступу полягає в тому, щоб стисло пояснити зміст і завдання промови та вказати питання, на яких автор збирається спинитися.

У деяких випадках недоцільно у вступі розкривати головну думку промови.

Головне у виступі – його основні положення, які потім доповнюються деталями. Окремі положення і твердження подаються без доказів, якщо є певність, що слухачі сприймуть їх на віру, або супроводжуються доказами, посиленнями на свідків, авторитети тощо. Варто йти від простого до складного. Слід дотримуватися хронологічної послідовності. Застосовується цей метод, звичайно, при характеристиці, наприклад, процесу роботи, якоїсь події. Іноді інформацію упорядковують на основі локального принципу.

У виступі можна користуватися чотирма формами викладу.

Важливе значення має закінчення виступу. Воно вирішує, що слухачі запам'ятають, що вони візьмуть для себе. Треба підготувати й записати заздалегідь прикінцеві речення. Варто вивчити їх напам'ять.

Ці та інші прийоми широко використовуються в сучасному ораторському мистецтві і ведуть до успіху багатьох людей у різних сферах фахової діяльності.

У теперішній час значна кількість освічених спеціалістів прагне виявити свою особистість на ниві освіти, естради, письменництва і репортерства, дипломатичної і політичної діяльності. І, як ніколи раніше, впадає в око їхня здатність або нездатність до обраної сфери діяльності, яка полягає саме у володінні мовним багатством і вмінні виявити його у виступах. Професійне володіння ораторською майстерністю стає в сучасному світі невід'ємним елементом підготовки фахівців у будь-якій професійній праці.

2.2. Публічний виступ як важливий засіб комунікації. Комунікативні вимоги до мовної поведінки. Мистецтво аргументації

Один із розділів книги “Ділове спілкування” А. П. Коваль назвала “Промовець виходить на трибуну”. Епіграфом взято слова Софокла: “Багато говорити і багато сказати – це не є те саме”. І справді, це так. Можна дійсно багато говорити, але важливого так і не сказати. Ви можете заперечити: інколи треба говорити і не сказати того, про що питають, про що слід мовчати. Так, але ми маємо на увазі не такі випадки.

Коли виходиш на трибуну виголошувати промову чи повідомлення, слід перед тим подумати, як краще це зробити, щоб присутнім було цікаво, щоб вони почули щось нове для себе – тобто, говорити так, аби було що слухати. Великий оратор Цицерон вважав, що “промова повинна виростати й розвиватися зі знання речей: якщо оратор не проник у речі, не пізнав їх, мова його беззмістовна” [2, с. 181].

При умовах дуже серйозної підготовки і відповідальності оратори відточують свою мову, збагачують свій словниковий склад, адже за тим, як і про що ми говоримо, судять про наш культурний рівень і рівень знань загалом. У повсякденному спілкуванні ми можемо не звертати уваги на чіткість вимови звуків, хоча нас просять інколи вимовляти їх чіткіше, не зважаємо на темп мови, на паузи. Усе це слід враховувати, готуючись до виступу перед аудиторією, якою б вона не була щодо кількісного складу. Слід пам’ятати, що перед початком виступу варто кілька разів вдихнути й видихнути повітря, потім – перед кожним початком речення чи абзацу. Якщо ми виголошуємо доповідь (тоді мова відредагована), треба вміти ділити текст на частини – логічні, смислово окреслені такти. Наприклад, поданий уривок авторка посібника радить розбити на такі частини-такти: “Треба на державному рівні / створити режим / найвишого благополуччя / для функціонування рідної мови / в усіх сферах / і на всіх щаблях суспільства, / підкріпивши теорією, / правовими законами, / аж до притягання до відповідальності осіб, / які перешкоджають / розвиткові національної культури” (Б. Олійник).

У виступах-експромтах, імпрровізаціях паузи будуть там, де ми робимо “зупинку”, шукаючи потрібне слово, відповідний факт та інше. Та імпрровізовані виступи майже завжди сприймаються краще, аніж заздалегідь підготовлені і продумані до деталей. Вони безпосередні, більш емоційні, у них розкривається людська сутність промовця. Його успіх буде ще більшим, якщо він володіє своїм голосом – коли голос чистий, приємний, пом’якшений, відшліфований навичками повсякденного літературного мовлення. Пам’ятаймо слова Т. Шевченка:

Ну що б, здавалося, слова?
... слова та голос – більш нічого,
а серце б’ється, ожива,
як їх почує...

Слід пам’ятати слова теоретика-театрознавця К. С. Станіславського: “На слухача впливають не тільки думки, уявлення, образи, пов’язані з проказуваними словами, а й звукове забарвлення слів – інтонація й красномовне мовчання, яке договорує недоказане словами. Інтонація й пауза самі по собі, без слів, мають силу емоційного впливу на слухача” [2, с. 207 – 208].

Сила й висота голосу, темп мовлення, паузи, тембр – це складові поняття “інтонація”. Дуже важливі наголоси, в яких повинні зливатися три їх види: словесний, логічний, емоційний.

Тон мовлення може бути: дружній, агресивний, повчальний (менторський), театральний, миролюбний, саркастичний, урочистий, діловий, розмовний і ... лекційний.

Мабуть, кожного разу тон може бути іншим, але застерігають нас від повчального, менторського, без моралізаторства, набридливої повчальності, без агресивності, хоча у світі нині так багато негараздів, які впливають на наші почуття, від яких залежить і тон виступу.

Досвідчений оратор, виступаючи перед незнайомою аудиторією, тримається дуже обережно. Він скаже: “Як ви знаєте...”, “Давно відомо, що...”, “Дозволяю собі нагадати про...”. Слід пам’ятати, що в аудиторії, яка нас слухає, часто є такі люди, які в інших галузях знань – фахівці високого профілю, високоерудовані, тому мова виступаючого мусить бути без зайвого самозадоволення, самозакоханості, а з повагою до слухачів. Часто, закінчуючи виступ, слід подякувати їм за те, що слухали, що взяли участь у роботі. Це – маленький штрих до вашої інтелігентності.

Вищенаведені вимоги до виступаючого і поради щодо планування публічного виступу й виголошення його повною мірою стосуються дипломатичного працівника України, що виголошуватиме промову чи у своїй державі, чи тим більше за її межами. Адже у виступі від імені уряду, крім викладу позиції з актуальних міжнародних питань, своїх конкретних пропозицій (якщо такі є), слід пояснити також основні принципи й головні напрями своєї зовнішньої політики. Як правило, виступ починається шанобливим звертанням до тих, хто безпосередньо приймає закордонних гостей (глава уряду, президент країни, інші керівники держави), до всіх присутніх при виголошенні виступу.

Такими є вирази: “Шановний (вельмишановний) пане Голово Конгресу депутатів (Голово Сейму, Голово Сенату)”, “Шановний (високошановний) пане Президенте”, “Шановні пані і панове” та ін.

Після звертання слід виголосити слова подяки стороні, що приймає гостей, в такій формі: “Хочу щиро подякувати Вам, пане ..., за теплі слова на адресу нашої делегації”, “Насамперед хочу подякувати за надану можливість виступити перед такою поважною аудиторією”.

Промовець, як правило, стисло знайомить аудиторію з останніми політико-економічними подіями в житті свого народу, висловлює подяку, якщо це доречно, за підтримку курсу нашої держави стороною, що приймає делегацію, дає оцінку міжнародних подій, накреслює перспективи взаємовигідних контактів обох сторін (звичайно, якщо його до цього уповноважили).

З метою тематичної градації, актуалізації висловлюваних думок, повернення уваги до виступу промовець може звернутися кілька разів до аудиторії: “Шановні пані і панове”.

У тій частині виступу, де промовець висловлює думки про основні засади співпраці, часто вживаються такі вирази:

- “Сподіваюсь, Ви підтримаєте мою думку про те, що...”;
 - “У політичному плані вкрай важливою, вважаємо, є взаємна підтримка”;
 - “Хочу недвозначно заявити...”;
 - “Надзвичайно важливим є існуюче взаєморозуміння у питаннях...”;
 - “Вважаю, що повною мірою відповідає потребам наших країн...”;
 - “Пріоритетом могла б стати спільна участь у реалізації...”;
 - “(Україна) була б зацікавлена у підтримці Вами нашого прагнення...”;
 - “Багато роботи чекає нас і в сфері...”;
 - “Наші країни єднає...”;
 - “Велике практичне значення для наших країн може мати...”;
 - “Це стало добрим прикладом...”;
 - “Щиро сподіваюсь (сподіваємося) на Вашу підтримку...”.
- Свій виступ промовець закінчує словами: “Дякую за увагу”.

Типи підготовки до публічного виступу:

- написання повного тексту промови;
- запис основних положень (тез та аргументів);
- виголошення промови експромтом.

Мистецтво аргументації

Серцевиною тактики є аргументація – це обґрунтування прийнятності, слушності певних тверджень або намірів дії.

У структурі аргументації виділяють такі компоненти:

- 1) теза – це твердження, в якому оратор намагається переконати аудиторію;
 - 2) аргументи – це твердження, за допомогою яких оратор обґрунтовує тезу;
 - 3) форма (схема) – це спосіб зв’язку аргументів і тези.
- Промовець повинен знати основні критерії добору аргументів:
- міцний зв’язок з тезою – аргумент має бути спрямований на визначену тезу;
 - істинність доказу;
 - орієнтація на обрану аудиторію;
 - паралельне використання аргументів “за” і “проти”;
 - образна форма аргументації.

Існує багато класифікацій аргументації. Подаємо найважливіші, які можна використовувати для публічного виступу.

1. Залежно від способу обґрунтування розрізняють:
 - емпіричну аргументацію – обґрунтування тези шляхом безпосереднього звертання до дійсності. Аргументами виступають експерименти, спостереження, досліди тощо;
 - теоретичну аргументацію – обґрунтування тези, в основу якої покладено міркування. Аргументами виступають інші відомі положення, до яких апелює оратор.
2. Залежно від форми (схеми) розрізняють:
 - симптоматичну аргументацію – обґрунтування тези шляхом наведення в аргументах певних ознак того, що постулюють у тезі;
 - причинна аргументація – обґрунтування тези шляхом наведення причинно-наслідкового зв’язку між аргументами і тезою;
 - аналогічна аргументація – обґрунтування тези шляхом наведення схожості того, що говорять в аргументах, з тим, що говорять у тезі.
3. Залежно від процедури обґрунтування розрізняють:
 - пряму аргументацію – вид аргументації, в ході якої наводять аргументи, що безпосередньо обґрунтовують тезу;
 - непряма аргументація – вид аргументації, в ході якої теза обґрунтовується опосередковано шляхом встановлення неприйнятності антитези (твердження, що є запереченням тези) або шляхом встановлення неприйнятності конкуруючих із тезою положень.

Література

1. Коваль А. П. Ділове спілкування / А. П. Коваль. — К. : Либідь, 1993.
2. Молдован В. В. Риторика : загальна та судова : [навч. посіб.] / В. В. Молдован. — БіблогрК. : Хрінком Інтер, 1999.
3. Томан Іржі. Мистецтво говорити / Іржі Томан. — К., 2000.

Потрібно знати

ЖАНРИ КРАСНОМОВСТВА

Соціально-політичний			
Доповідь	Агітаційна промова	Парламентська промова	Політогляд

Академічний				
Лекція	Наукова доповідь	Реферат	Огляд	Бесіда

Лекційний			
Кінолекція	Репортаж	Лекція-екскурсія	Лекція-концерт

Судовий			
Звинувачувальна промова	Захисна промова	Самозахисна промова	Промова потерпілого
Соціально-побутовий			
Ювілейна промова	Застільна промова (тост)	Ритуальна промова	Усне побутове оповідання
Військовий			
Промова на конференції		Запалювальна промова	
Дипломатичний			
Промова при здійсненні дипломатичного акту		Промова на міжнародній конференції	
Церковно-богословський			
Церковна проповідь	Промова на освяченні храму	Ритуальна промова	Промова на соборі

(За В. В. Молдованом)

2.3. Презентація як різновид публічного мовлення. Типи презентацій

Поняття “презентація” активно вживається у багатьох сферах професійної діяльності. Це слово тлумачать як офіційне представлення чогось нового, того, що недавно з’явилося або було недавно створене.

Презентація нині відбувається з різного приводу: вихід нової книги, випуск певного товару легкої промисловості, взуттєвих фабрик, новостворених засобів електронного зв’язку, сільськогосподарських вітчизняних машин, автомобілів та інше.

Найчастіше презентація має інформаційно-діловий характер. Часто на такому заході виступають запрошені політичні чи громадські відомі діячі, підприємці, банкіри, спонсори, представники фірм. Журналісти, працівники радіо і телебачення та зацікавлені фахівці створюють спільно необхідну інформацію і масово поширюють її.

Оскільки презентація певного товару (матеріальної, наукової чи мистецької продукції) відбувається і на спеціальних виставках, і на фестивалях, вона повинна бути добре спланованою, оригінально оформленою, естетично привабливою, а її організатори – безумовно, добре підготовлені до представлення експонатів. Відповідальними особами готується достатня кількість рекламної продукції (проспекти, листівки), щоб зацікавлені запрошені особи змогли реалізувати свій інтерес – укласти договори на поставку чи закупівлю презентованих товарів, на подальшу творчу співпрацю.

Типи презентацій зазвичай є такі:

- внутрішня – проводиться в межах фірми, організації;
- зовнішня – за межами організації;
- рекламна;
- інформаційна.

Під час презентації товару (цей захід обов’язково має продуманий сценарій, наприклад, на книжному ярмарку презентують надзвичайну за змістом, актуальністю проблем, стилістикою книжку, де обов’язково присутній її автор, група підтримки, читці, можливе демонстрування фільму або виступ акторів чи художньої самодіяльності) відповідні особи вітають організаторів, а відповідальний заходу повідомляє присутніх про мету, визначає ключові моменти. Встановлюються ділові контакти із запрошеними, детально продумується закінчення процедури представлення, спілкування із потрібними, зацікавленими людьми. Не слід забувати про висловлення вдячності присутнім, за увагу до організаторів дійства, відповісти на можливі поставлені запитання, коротко підсумувати найважливіші факти та аргументи.

Презентацію зазвичай проводять у другій половині дня, дають можливість фахівцям детально ознайомитися з продукцією, налагодити способи співпраці та реалізації інтересів. Можна планувати і прес-конференцію, заздалегідь завбачивши обмін промовами, цікаву художню частину з участю акторів. Фуршет або аляфуршет зміцнить теплоту ділових стосунків.

Оскільки презентація – це комунікативний процес, то знавець міжнародних культурних традицій Н. В. Ботвина радить використати такі “ключові слова і поняття”, які мають позитивний вплив на аудиторію і запам’ятовуються інтерв’юерами – організаторами дійства. Таким мовним засобом є **акронім** (гр. akros – високий, верхній і oputa – ім’я) – аббревіатура, що складається з початкових літер або звуків слів твірного словосполучення, наприклад:

- ЗАКОН** – **З** – знати фахові навички, вміння;
А – аналізувати стан справ;
К – конкретизувати завдання;
О – оптимально його розв’язати;
Н – намір перейти до наступного.

Тобто продуманість, продуманість і ще раз продуманість заходу.

Мистецтво презентації вимагає врахування мовленнєвих, стилістичних, композиційних, як зазначено вище, та комунікативних принципів. Мова виступаючого повинна мати фахові, зрозумілі присутнім, терміни. Речення частіше прості, не ускладнені синтаксично, побудовані стилістично правильно, пояснення – виразні, чіткі, продумані, без жаргонізмів або нині надмірно поширених аббревіатур. Темп мовлення середній, чітка вимова звуків, висловлювання лаконічні. Логічні доведення емоційні в міру. Допустиме вживання прислів’їв і приказок, цікавих афоризмів.

Не слід забувати про імідж презентаторів – зовнішній вигляд (костюм, зачіска, взуття, краватка, обмаль прикрас), рухи, манера поводитися.

Отже, комунікативні принципи презентації повинні бути дотримані щодо вимог мовної культури при ділових публічних стосунках.

Література

1. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації [навч. посіб.] / Н. В. Ботвина. — К. : АртЕк, 2002.
2. Резніченко В. І. Довідник-практикум офіційного, дипломатичного, ділового протоколу та етикету / В. І. Резніченко, І. Л. Михно. — К. : УНВЦ “Рідна мова”, 2003. — 480 с.

2.4. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

Блок I

1. Пригадайте визначення ораторського мистецтва, висловіть власну думку щодо повноти визначення терміна.
2. Назвіть роди (типи) промов, стисло охарактеризувавши кожен із названих.
3. Систематизуйте жанри ораторського мистецтва, користуючись поданою таблицею (за Модованом В. В.).
4. Окресліть особливості академічного красномовства. Обравши (раптом!) для себе фах викладача, на які особливості ви особисто звернули б увагу?
5. Визначте суть політичного красномовства.
6. Чому громадянам вашого фаху слід володіти основами дипломатичного красномовства?
7. Чи маємо знати особливості суспільно-побутового красномовства? Чи згодиться це в житті і як часто?
8. Поясніть висловлювання щодо вміння говорити і вкажіть, як їх використати на практиці.
 - Не кажи: “Не вмію”, а кажи: “Навчусь”.
 - Добре слово варте завдатку.
 - Умій сказати, умій і замовчати.
9. Назвіть особливості дипломатичного красномовства, користуючись документом – листом Богдана Хмельницького до шведського короля від 13.07.1656 р.

ТРАДИЦІЇ МОВНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Лист гетьмана “Військ Запорозьких і всієї України обіруч Дніпра” Богдана Хмельницького до шведського короля Карла Густава, надісланий з козацької столиці Чигирин 13 липня 1656 року

Найясніший королю Швеції, наш вельможний пан і друже!

З наказу самої природи і з нашої вродженої прихильності до кожного ми звикли нікому не робити кривди, а, навпаки, змагатися у доброзичливості з тими, хто ставиться до нас прихильно. Отже, ми, відчуваючи добре і доста-

тньою мірою ясне ставлення до нас вашої королівської величності, вже вдвічі, з душевною насолодою, відіслали листи до вашої королівської величності. Але якимсь чином, як проти нашого бажання, так і проти бажання вашої королівської величності, вони і досі не торкнулися рук вашої королівської величності. Таким же чином частіші нагоди до бесід були відрізані з обох сторін, це треба приписати не якійсь ворожій недбалості з нашого боку, а зависній ненависті тієї ж долі. Тепер, отже, для підтвердження нашої приязні до вашої королівської величності ми повідомляємо і ясно заявляємо, що не дамо нікому допомогти – хоч би до цього нас часто закликали – ані підемо ні на кого в наступ, але при Божій допомозі захищатимемо, як зможемо, віру, волю і наші кордони. Хоч би поширювалась якась несприятлива чутка, ніби ми піднімаємо зброю проти вашої королівської величності. То нехай ваша королівська величність дасть якнайменше віри цій безглуздій чутці, бо ми (як свідчать про нас минулі події) ніколи без причини не трубимо сигналу. Подавець цього листа усно і більш докладно викладе вашій королівській величності нашу доброзичливість. Тим часом благаємо у Всевишнього найліпшого Бога вічного щастя вашій королівській величності.

Дано в Чигирині, дня 13 липня 1656 за старим календарем.

Вашій королівській величності,
вельмишановного пана і друга
готовий до послуг друг Богдан Хмельницький,
гетьман Військ Запорозьких.

(Українська література XI – XVIII ст. : [хрестоматія з коментарями].
— Чернівці, 1997. — С. 182)

Блок II

Вправа 1. Прочитайте вголос, висловіть власну думку щодо вміння фахівця володіти красномовством.

Теорія ораторського мистецтва досліджується і розвивається риторикою. Визнаний фахівець у галузі ораторського мистецтва Л. М. Олександров, узагальнюючи існуючі визначення риторики, вважає, що: риторика – теорія ораторського мистецтва, теорія красномовства, наука про уміння говорити красно, добре, так, як потрібно в певному випадку. На наше переконання, визначенню риторики більше відповідало б поняття: риторика, як теорія ораторського мистецтва, є наука про уміння говорити так, як більш доречно в певному випадку. Тому що поняття “красно”, “добре” дуже відносні та мають потребу в додатковому поясненні. Слово “доречно” дуже емко визначає і рівень діловитості, і ступінь припустимої “красивості” мови. Найбільш це стосується судової риторики.

Існує чимало професій, де уміння говорити чітко, образно, переконливо і полум’яно вирішує успіх справи, а нерідко і визначає кар’єру оратора, його майбутнє. Найчастіше це стосується політиків, адвокатів, що нерідко збігається. Талант говорити запально, опановувати аудиторією і масами людей привело до необмеженої влади над публікою і цілими народами Демосфена і

Цицерона, Робесп'єра і Дантона, Керенського і Леніна (Ульянова В. І.), Троцького, Д. Неру, Гітлера, Геббельса, Ф. Кастро і багатьох інших вроджених блискучих політичних ораторів. Четверо з названих були адвокатами.

Педагогу потрібні зовсім інші якості. Йому набагато важливіше володіти образністю мови, її дохідливістю, рівністю викладу, умінням глибоко проникати в довірливі душі та серця учнів. Тут перше місце належить мистецтву викладу й авторитету педагога.

(Г. В. Гребеньков, Д. П. Фіолевський. Юридична етика. – К. : Алеута, 2004. – С. 125)

Вправа 2. Прочитайте, прокоментуйте прочитане з погляду майбутнього фаху.

ПРО ПОХВАЛУ КРАСНОМОВСТВУ І, ПЕРЕДУСІМ, ПРО ЙОГО ПЕРЕВАГИ

Кожне мистецтво, що займає гідне місце у громадському житті, треба опанувати, беручи до уваги, по-перше, чи воно почесне, а далі, чи корисне. Коли немає одного з цих чинників, то можна допустити, якщо жодного – ні. Інакше-бо практичний досвід вбивати мух, який, подекують, мав Доміціан, міг би зараховуватись до мистецтва.

Пригляньмося, чи справді ці похвали належать красномовству.

І дійсно, його достоїнства можна вбачати в тому, що воно приносить людині дивну приємність, бо говорить про найважливіші справи. Воно надзвичайно могутнє і має в собі велику силу, адже всі сприймають його оплесками і завжди будуть наділяти найвищими почестями.

Бо що можна уявити собі принаднішим, приємнішим, солодшим, ніж красномовство, яке, немовби забувши про себе, приковує і захоплює людські душі. Усі інші справи, що навіть найбільше радують почуття людей, дуже швидко приносять пересиченість і перестають подобатися: чарівність місцевостей, де ми коротко розглядаємося в задумі чи проходимо мимо; найбільш вишукані страви стають огидними для нас, якщо ми переїли або страждаємо морською хворобою; звук музичного інструмента, хоч би він був найприємнішим, якщо продовжується довше, перестає подобатися скоріше, ніж перестаємо слухати. Єдина промова, прикрашена думками і словами, з приємністю сприймається слухачами, і навіть якщо вона довго триває, то здається, що не може наситити нас.

І коли ми переживаємо щось прикре, то скаржимося, що навіть короткий час – надто довгий, та, навпаки, злагіднені приємною мовою красномовних мужів, ми не помічаємо найдовших годин і не відчуваємо того, що вони проминули. Навіть більше, ми якось не пам'ятаємо і про (свою) природу: забуваємо про тіло, не відчуваємо спраги, голоду тощо. Ось скільки тераба, щоб наситити слухачів.

Якщо йдеться про оратора дуже видатного у своєму мистецтві, то, як зауважив Сенека про Красса, “слухачі часто бояться, щоб він не перестав говорити”.

(Г. М. Сагач. Золотослів. – К. : Райдуга, 1993)

Вправа 3. Прочитайте текст з метою запам'ятати і виголосити перед аудиторією. Укладіть план наукового повідомлення.

ПЕРШІ АКАДЕМІЇ

Прообразом наших навчальних закладів і наукових товариств нашого часу стала давньогрецька Академія, яку заснував Платон.

Назва Академія бере початок від місцевості, присвяченої міфічному античному героєві Академу чи Гекадему, що розташовувалася за 6 стадій (7,5 км) на північний захід від Афін. Це була земельна ділянка, обнесена стіною. Спершу вона призначалася для гімнастичних вправ. Усередині Академії були спортивні споруди, парк з алеями, багато статуй, олтарів і жертвників, присвячених різним божествам.

Однією з перших відомостей про Академію була згадка про будівництво її стіни, яким керував у 650 – 695 роках Гіппарх, син тирана Пізістрата. Це будівництво обійшлося дорого, і Гіппархова академічна стіна ввійшла в прислів'я афінян, коли ті згадували про надто високі й непотрібні витрати.

Особливої популярності Академія набула, коли до неї прибув Платон. Після повернення в Афіни із сицилійської подорожі Платон займався поширенням своїх філософських поглядів. Залишилось нез'ясованим, чому Платон обрав місцем для занять саме Академію. Як відомо, вона була значно віддалена від Афін і розташована в Кефіській низовині, зараженій малярією. За поясненнями середньовічного богослова Ієроніма, “Платон, щоб мати можливість повністю присвятити себе філософії, обрав Академію – садибу, далеко від міста і не лише пустельну, а й інфіковану, для того щоб лікування і часті рецидиви хвороб позбавляли прагнення хтивості й щоб учні не знаходили задоволення ні в чому, крім того, чого вчилиось”.

Деякі дослідники не пов'язували її назву з іменем античного героя і вважали, що слово Академія означає “далеко від міста” або ж “лікарський засіб”.

В Академії Платон викладав протягом 40 років – з 387 до 347 рр. до Різдва Христового, а після смерті його ідеї розвивали учні, яких називали схолярами.

Головними академічними дисциплінами були математика, астрономія й музика. Та особливе місце в навчанні займала математика, про що і вказував напис над воротами: “Нехай сюди не ввійде ніхто, не знайомий з математикою”.

Доступ в Академію був вільним для всіх громадян, обмеження стосувалися лише вікового цензу учнів та їхньої попередньої підготовки. Так, у книжці Платона “Політика” знаходимо вказівку, що в Академію слід приймати учнів, не молодших 25 – 30-річного віку. Вони повинні володіти певним мінімумом знань, для виявлення яких потрібно влаштувати свого роду іспити з математики, астрономії й музики. Платон також рекомендував схолярам проводити лекцію-розмову з абітурієнтами і переконувати їх у потребі серйозного ставлення до занять.

Велика слава афінської Академії привертала увагу учнів із сусідніх міст і країн. Окрім юнаків, до Академії приймали дівчат. Біограф Платона Олімпіадор згадує, що для того, щоб слухати лекції в Академії, дівчата повинні були одягати чоловіче вбрання.

В Академії існував певний розпорядок дня. Заняття починалися рановранці, зі сходом сонця, і закінчувалися увечері, з обідньою перервою тривалістю близько години.

Очоловав Академію схоляр, який проводив усі заняття. На допомогу йому з числа учнів обирали розпорядників на кожні десять днів – це були декани. Крім того, призначали особливих осіб, які завідували жертвоприношеннями, інші займалися організацією академічних свят тощо. Основними академічними святами вважали дні муз і день народження Платона; відзначали також дні народження правителів Афін і членів їхніх родин. У дні свят влаштовували обіди й бали, на які приходили схолярі, а також гості – видатні військові й державні діячі. Академічні бали сприяли підтримці й укріпленню духовних зв'язків між схолярами й учнями, а також об'єднанню учнів Академії й усвідомленню їхньої ролі в долі країни. Ці бали виокремлювалися скромністю та благопристойністю й відсутністю інших надлишків. Платон дозволяв учням пити до сп'яніння лише раз на рік – у день Діоніса, бога вина.

Навчання в Академії за часів Платона і його наступників було безплатним, і лише значно пізніше, коли збільшилася кількість учнів, виникла традиція брати гроші за навчання, до того ж, розмір оплати був різним залежно від можливостей учнів. Незаможних, як правило, звільняли від оплати.

На початковому етапі Академія жила коштами, які надавав її засновник. Як відомо, Платон походив з багатой аристократичної сім'ї, й це давало змогу утримувати Академію власним коштом. Він також забезпечив Академії матеріальну незалежність на майбутнє, передавши в її володіння власний сад. Згодом значну допомогу Академії надавали приватні особи, сприяючи процвітанню наук і мистецтва. У Стародавній Греції держава не займалася питаннями освіти, у зв'язку з цим різні школи, зокрема й Академія, були приватними установами. Уряд з повагою ставився до схолярів і звільняв їх від податків та інших державних зобов'язань, присуджував їм звання почесних громадян, військових стратегів, а також увінчував деяких золотими вінками.

Більшість молоді розглядала навчання в Академії як підготовку до громадської діяльності, частина, пройшовши повний курс лекцій, ставала схолярами.

Із втратою незалежності грецьких міст почався застій і в культурному житті. Не стала винятком й Академія. У той час створювали школи за межами Греції – в еллінізованих містах Сходу й Заходу. Багато схолярів переїхало в інші міста, здебільшого до Рима. Римський імператор Марк Аврелій спробував матеріально підтримати розвиток науки, надавши спеціальні кошти. Та ці заходи не змогли відродити колишню славу Академії.

Держава, призначивши платню схолярам, позбавила їх свободи, яку вони мали раніше, й академічна наука поступово почала занепадати.

(Василь Созанський)

Вправа 4. Прочитайте самостійно текст і підготуйтеся до виголошення промови-повідомлення про Біблію. Додайте зміст самостійно прочитаного розділу і розуміння його.

КНИГА КНИГ

Слово “біблія” – грецьке, воно означає – “книги”. Але якщо трохи заглибитись у значення цього слова, то виявиться, що в основі його лежить географічна назва – найменування стародавнього сирійського міста (греки звали його Біблос). У цьому місті виготовляли папірус. Греки той папір – папірус називали біблосом, а книги, написані на ньому, – бібліями. Згодом від цього слова утворилося багато похідних: бібліотека, бібліографія та ін. У нас це слово з'явилося разом із книгою.

Біблія (або Святе Письмо) – це священна книга християн, тобто людей, які вірять у Небесного Бога-Отця – творця усього суцього, а також у прихід, діяння, смерть на хресті й вознесіння на небо Сина Божого Ісуса Христа. Біблія усе це й описує: створення світу (Старий Заповіт) та земне життя Ісуса Христа (Новий Заповіт). Це найпоширеніша з усіх книг, які будь-коли існували на земній кулі: за останніми свідченнями, вона повністю або частково перекладена 1 900 мовами світу.

Основний текст Біблії складається з двох частин: це книги Старого Заповіту й Нового Заповіту. Тому її ще називають Книгою Книг, тобто збіркою з багатьох книг, хоча цей вислів можна трактувати й інакше – як найменування найкращої з книг. Старий Заповіт був написаний старосврейською мовою, Новий Заповіт – грецькою. Писалася Біблія багатьма авторами в різні історичні періоди протягом шістнадцяти століть – починаючи з XIII ст. до н. е. і закінчуючи II ст. н. е. Поширилися й окремі біблійні твори.

Серед старозаповітних найвідоміші – П'ятикнижжя Мойсеєве, Псалтир (книга Псалмів), Екклесіаст (Проповідницька книга), книги великих та малих пророків.

Популярні також і книги Нового Заповіту – Чотириєвангелія (від Матвія, Марка, Луки, Івана), книги Дій святих апостолів, Послань святих апостолів, пророцька книга “Одкровення (Об'явлення) Івана Богослова” (вона ще має назву “Апокаліпсис”, тобто “кінець світу”).

До нас Біблія прийшла церковнослов'янською мовою. Перший переклад з давньогрецької мови на церковнослов'янську (у своїй основі давньо-болгарську) мову здійснили в IX ст. просвітителі слов'янських народів, брати з міста Солунь Кирило і Мефодій. На жаль, оригінали тих перших перекладів не збереглися.

Біблії переписувались у монастирях, і кожен примірник був великою цінністю. Книги берегли, мов святиню, їм належало чільне місце під час проведення богослужінь. Біблією хрестили, коронували, на ній присягалися. Цей звичай поширився на весь християнський світ і зберігся донині. У державах з конституційним ладом, як наша Україна, поряд з Основним Законом – Конституцією – на великих урочистостях використовують для складання присяги

найдавніші біблійні книги. У нас це – Пересопницьке Євангеліє, яке має давню історію і належало нашим славним предкам – Іванові Мазепі та іншим.

Хто ж видрукував в Україні перші біблійні книги?

1581 року в місті Острозі на Волині дияконом Іваном Федоровим було надруковано повну Біблію церковнослов'янською мовою. Здійснити свій задум йому вдалося завдяки могутньому й багатому покровителю – князеві Костянтину Острозькому. Іван Федоров протягом десяти років видав перший на східнослов'янських землях Буквар, а також Новий Заповіт і повну Біблію величезним, як на той час, тиражем – більш як тисячу примірників. Тоді ж з'являються спроби перекласти Біблію староукраїнською та старобілоруською мовами.

Перший переклад повного тексту сучасною українською мовою був виданий аж 1903 року. Він був здійснений зусиллями письменників Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького та вченого Івана Пулюя.

(А. П. Коваль)

(А. П. Коваль. Спочатку було Слово. – К. : Либідь, 2001. – С. 6 – 8)

Вправа 5. Підготуйте публічний виступ за одним із запропонованих текстів, виголосіть його. Проведіть дискусію на тему: “Актуальність / неактуальність порад письменника Станіслава Оріховського-Роксолана для керівників вищого рівня нині в Україні”.

І. БУДЬ ЛИЦАРЕМ, НАШ КОРОЛЮ!

Нині ми, нещасні, вогнем і залізом знищені. Просимо тебе всім гуртом: допоможи нам, прийми біду нашу близько до серця, і хай уславиться у цій справі не лише твоє ім'я, а й відвага королівська.

У тобі найвища і найславніша гідність, у тобі незламний і непереможний рід Ягеллона; ще живі недавні подвиги батька! Вчини ж, прошу, так, щоб з'явився в тобі дух, гідний і батька, і роду, і цього місця. Та якщо в цій справі од них одступишся, чи не буде це для нас значним доказом того, що кепсько з тими поведяться, які королів обирають і долею чи випадком він став першим у державі?

Ми тому з таким запалом до тебе пишемо, що дуже хвилюємося за полонених, яких наступного дня мають вести до Скіфії. Отож якщо це трапиться, чи легшою буде неволя наша від того, що й ти, син короля і сам король, теж поніс збитки, нас утративши? По правді кажучи, нам не полегшає. Наша воля (хай їй здоровиться!) потребує для свого захисту лицаря, а не титулу. Запитай у полонених, щойно з Русі до Скіфії поведених, кого вони звинувачують, на чю допомогу сподіваються, кого вдень і вночі слізно просять і благають. Тебе, о королю!

Та доки ти живеш у Краківському замку, люд на Русі нещасливо гине. Та ще й як гине! Цього без сліз і розповісти неможливо: ніхто людей не захищає, ніхто не боронить, міста попалено, фортеці зруйновано, багатьох славних лицарів посічено або забрано до полону, немовлят порубано, літніх по-

вбивано, дівчат згвалтовано прилюдно, жінок збезчещено на очах у чоловіків, молодь пов'язано і забрано разом з реманентом і худобою, без чого жодна сільська праця неможлива.

Жах і смуток всюди на полях і в оселях наших. І якби дивовижна і неймовірна доблесть полководця Яна Тарновського не протистала шалючій Скіфії, якби залізом і вогнем її не було стримано, то побачив би ти тепер велими простору і благодатну Русь у згарищах всю і в попелі. Лише Ян Тарновський... Русь із пащеки смерті вихоплену, згорьовану вкрай, тобі врятував, щоб ти мав її, про неї турбувався і полікував її рани. ...на Русь подайся, щоб відбудувати її і врятувати громадян, які уникли ворожого меча.

ІІ. ЯКИМ МУСИШ БУТИ, КОРОЛЮ, І ПОЧЕТ ТВІЙ

Передусім знай, що не всяка людина здатна бути при владі, а лише та, що за природою своєю прагне до правди і справедливості. Але й цього недостатньо. Треба, щоб вона запалала наукою, яка цю саму людину зробить і правдивою. Людина, що знехтує наукою, нічого не дасть, гідного похвали.

Але чому не треба тих слухати, що відраджують вивчати мистецтва, без яких життя є варварським і нікчемним? Це стосується всякого правління, а найбільше світської влади. А тому, що ніхто не зробить нічого корисного навіть у найнезначнішому мистецтві, якщо не буде вчитися.

Найважче у світі керувати державою. Та що корисного і гідного короля зробиш ти людям, якщо не будеш вчитися? Яким чином стануть твої громадяни справедливими, чесними, сумирними, якщо ніколи не пізнають принципів справедливості, чесності і миру?

... нічого іншого в житті так не уникай, як підлабузника. Цей-бо один зводить з розуму королів і мов чарівним напоєм, як захоче, змінює їхній характер. Цього він прагне досягнути, засуджуючи передусім доблесті.

Придворні гнати-ненажери облудним голосом ловлять королів і не допускають до тебе. Цим я відповідаю зразу ж: щоб у втіхах тим часом дотримувалися помірності і вас, королів, наслідували у харчуванні і здобуванні прихильності.

...Будь мужем сильним, твердим, сарматом непереможним... їдь до гімназії справжньої доблесті – на Русь. Там ти матимеш усі зручності і житимеш, по-перше, серед труднощів і страху, з двома найкращими вчителями юності, які спочатку різними способами тебе виховуватимуть, а пізніше навчать розсудливості і дадуть належну пораду. Все це поєднає тебе з підданими і зробить улюбленцем усіх. Побачать-бо, що ти їхній король, не серед натовпу дівчат ховаєшся і не вдома біля материнської спідниці, а у ворожій землі за свій добробут дбаєш.

...нас так наші предки виховували, щоб ми знали, що король вибирається задля держави, а не держава задля короля існує.

...король обирає собі в спільники найкращих, найвідданіших з-поміж громадян і з допомогою їхнього авторитету, порад і думок оберігає республіку і в час війни, і в час миру. Саме тому талановитих і вчених оточує він увагою – цінує їхню працю і певен, що і в майбутньому ці мужі знадобляться для

республіки. Без них жодне зібрання людей, жодна республіка не зможе довго утриматися. А коли вже воно так є, найбільше потурбуйся про добирання сенату, щоб в обраному тобою сенаті всі люди зрозуміли, що ти справжній король, а не тиран.

Остерігайся зажерливих і не довіряй їм керівних посад у республіці. І в нашій республіці також, коли добірних мужів залучатимеш до сенату, ні про що так не дбай, як щоб між сенаторами була належна згода. Бо ніщо так швидко не руйнує держави, як чвари в сенаті. Але коли таке відбувається між вищими урядовцями, годі й казати (особливо коли туди проникла ненависть), що вони почнуть думати про щось інше, окрім того, як знайти спосіб обідрати один одного, а партії – щоб знурити супротивників образами, приниженнями, плітками. І для цього вони тримають тисячі судочинців, тисячі адвокатів-крутіїв.

III. СТАНЬ, СИГІЗМУНДЕ-АВГУСТЕ, МОЇМ КОРОЛЕМ!

Отож наполегливо прошу тебе: стань моїм королем, а я буду твоїм підданим. Я відверто кажу, яким би хотів бачити тебе королем: щоб ти розумів, з яким авторитетом треба правити, які звичаї наслідувати; щоб не ображався, коли буду стримувати тебе від тебе самого; щоб між нами обома завжди були порозуміння і, з одного боку, покірність, а з другого – правління. Ти мені наказуй строго, а я в свою чергу підкорятимусь тобі без образи.

Дбай і про те, щоб я поважав тебе. Тоді я хоч і невільник, але охоче й з радістю слухатимусь. При цьому тобі треба дотримуватись двох умов. По-перше, щоб ти під час правління свого ні про що інакше так не дбав, як про мій добробут. По-друге, щоб я цілком був переконаний, що ти мудріший, справедливіший, сильніший і кращий за мене муж. Бо однією з цих умов ти вчиш, щоб я любив тебе, а другою – щоб вірив тобі. Бо якщо нічого не знати-му про твою доблесть, не буде у мене також жодної надії на користь. Завдяки цим двом ти завоюєш або мою любов, або довір'я. Ти їх тримаєш твердо, і тому вони серед нас є. Як доблесть без користі безсила, так і користь без доблесті непевна і небажана. Бо чому ти біля мене повинен розкошувати (хоча б усе заради мене витрачав), якщо я вважатиму, що ти нерозумний, несправедливий, слабкий і нечесний король? Не дуже певне у нас тоді становище самої держави буде. Тому серед усіх доблестей передусім мудрість є захисником. Якщо ти хочеш, щоб я вважав себе достойним, я повинен керуватися нею. Але невже ти гадаєш, що я, людина, дурніша за худобу? Адже навіть худоба швидше послідує за розумним своїм ватажком, ніж за тим, хто її зваблює їжею. Те саме спостерігаємо і серед людей, коли хворі підкоряються лікарям, бо високої думки про їхнє мистецтво. Так само й мореплавці підкоряються власникові судна, а воїни – своєму вождеві. Тому якщо ти хочеш, щоб я вважав тебе великим, зроби передусім якусь справу і покажи себе в ній мудрішим за мене, і будь таким.

Хтось удає з себе хвацького кавалериста, але тільки-но сяде на коня, як одразу виявляє свою недосвідченість. Карою за оману нерідко буває падіння з коня сторч головою.

Усувай від себе людей похитливих, жадібних, злочинних, хвалькуватих, а також блазнів, щоб не народилася від співжиття з цими нікчемними людьми про тебе думка у мене не як про мудрого.

Отож, як тільки можеш, пильнуй протягом усього життя, щоб серед твого почту завжди були чесні і вчені мужі, що заслуговують на довіру. І не так уже й важливо, чи з твоєї вони держави, чи з чужої, бо як про породистих коней не турбуються, чи вони польські, чи іноземні, так само і людей добирай: дивись, аби лиш були корисними тобі і королівству твоєму.

IV. ДБАЙ, СИГІЗМУНДЕ-АВГУСТЕ, ПРО МУДРІСТЬ

Нарешті залишається підготувати належним чином також високу думку про мудрість, але по можливості якнайширше. Мова йде про школи і гімназії, оселі мудрості самої держави; де їх нема – засновуй, де занепали – відновлюй. Хай навчається там підростаюча молодь твоєї держави гуманності й мудрості. Так твої піддані ще з дитинства навчаються і справу добре вести, і тебе, мудрого правителя, слухатися. Бо якщо ти лише цими простими спробами, законами і покарами будеш спонукати своїх громадян до доблесті, це буде те саме, якби хтось покарою примушував влучати в ціль людину, яка раніше ніколи не вчилася метати списа. Тому вважай, що енергійно сприятимеш примноженню слави мудрості лише тоді, коли Краківську гімназію, яку дід твій заснував, підсилиш. Прилюдним едиктом збери однодумців, мужів високих і замість цього бруду нечесних людей приймай до колегиї авторів досвідчених як у грецькій, так і латинській науках, щоб звідси, немов з якогось чистого і прозорого джерела, текла та королівська наука, яка зробить громадян твоїх мудрими і державі потрібними.

Таким самим чином прості школи з найбільшим завзяття відновлюй. І вчителями в них настановлюй не придворних слуг, що хизуються пурпуром і тонким полотном, а людей учених, завдяки яким молодь стане вченішою і твоїй державі більш потрібною. Так само про гімназії і школи турбуйся. Сам призначай туди надійних учителів, які навчають, покажуть і привчать юнаків займатися такими справами, завдяки яким вони стануть уже в зрілому віці добрими, славними і щасливими. І навпаки, якщо будеш нехтувати добрими справами і запанує байдужість, ті ж самі вчителі з найбільшим старанням виховують юнаків такими, що принесуть державі неславу, ганьбу й нещастя.

Ознакою мудрого є те, що він може навчатися. І ти навчиш своїх громадян, якщо дбатимеш про школи і вчителів.

Не треба гадати, Августе, що до слави мудрості є інший шлях, крім цього, про який я вже говорив і повторюю знову: щоб ти сам вище всіх був і мудро правив; потім щоб з мудрим жив; і нарешті, щоб робив своїх підданих мудрими. Це перша і найвища порада твоїй королівській величності. Дбай про славу доблесті, шануй справедливість і сам ретельно зрощуй ...лише єдиним королівським способом: коли за доблесть нагороджують, а за злочин справедливо карають.

V. ДБАЙ ПРО СПРАВЕДЛИВІСТЬ І ЗДОРОВ'Я ДЕРЖАВИ

Розумно також у житті поведешся, якщо почнеш турбуватися, щоб у польському сеймі доблесть не підкорялася пороку та щоб негідникам на решті не приписували того, що належить достойним. ...немає іншої причини виникненню чвар і навіть загиби держави, ніж хибний розподіл почесей і посад.

Найперша прикмета тирана – невідповідний і несправедливий розподіл почесей. ...як наші тіла своєю їжею вдовольняються, то доблесть своєю нагородою живе. А всякий тиран дбає, щоб у вільній республіці доблесті не було.

За тиранії при розподілі посад мають значення гроші, прохання; мають значення бенкети, пиятика і блуд, а особливо підлабузництво, на якому тиранія цілком тримається. Тиранам здається, що саме в цьому сенс життя і саме це сприяє їхньому добробуту і нестримному бажанню.

Якщо хочеш показати себе несхожим, будь при розподілі посад пильнішим і справедливішим за всіх: не приймай хабарів, бо гроші засліплюють очі мудрим і знеславлюють чесних. Зважай, щоб прохання були гідними і корисними для держави.

Будь прихильним до добрих мужів, які про гаразд держави дбають, на їхні прохання звертай більше уваги, ніж на прохання тих, що з негідним наміром посад домагаються. А коли люди, схильні до пиятики, зманіжені і розбещені, почнуть вимагати у тебе почесей, скажи їм відверто, що державні посади ти надаєш лише мужам чесним, шляхетним і стриманим: таким, що вміють і правду говорити, і мужньо діяти, і ошадливо жити, які не підлабузники, не зманіжені і не п'яниці. А іншого гатунку людяні не вшанування, а карі гідні.

Отож турбуйся, щоб тіло республіки було здоровим, бо в ньому найвища похвала королеві як лікарю... Гідність у людях цінує...

Ніколи не живи довго на одному місці, всюди бувай, всюди давай про себе знати, звертай увагу на всі частини своєї держави: оглядай провінції, вислуховуй скарги, карай винних, звільняй пригноблених.

Якщо хочеш цій республіці мудро, справедливо і благочестиво служити, турбуйся про її безпеку від зовнішніх нападів. І трудись так, щоб ми, слабкодухі, мали в твоїй особі захист. Коли нас вороги оточать звідусіль і треба буде оборонятися, ти, як сторож і вождь, станеш нашим захистом. І доки будеш за всіх пильнувати, ми будемо спокійні за здоров'я дітей, дружин і за власну долю. Отож будь мудрим королем, справедливим.

...з юнацьких років загартовуй себе. Не шукай спокою, а берись за державні справи.

Отож коли наберешся досвіду, і вдома стануть тобі довіряти, і серед чужинців найбільший авторитет матимеш. Твої вороги думатимуть, що мають справу з мужем діяльним, досвідченим, сміливим, вельми надійним, а не з ледашом, не з невігласом і не з зіпсованим і нерозважливим. Така думка для тебе не менш корисна, ніж зброя й військові машини.

VI. ПРО ДРУЖИНУ КОРОЛЯ

Дружина хай буде мірою і межею цієї жаги (молодого віку), яку природа тобі від народження подарувала. Таким чином, життя юнаків без дружини неспокійне, клопітке, непевне, ганебне і нечестиве. Тому коли переконаєшся, що без дружини не зможеш увесь час жити тверезо і скромно, негайно з найбільшою дбайливістю її вибирай. І то таку, з якою добре і сумирно вік проведеш.

А коли вже ти два обов'язки на себе береш (один – приватної людини, другий – короля), то мусиш пам'ятати, що у приведеної дружини мусять бути лише ці два обов'язки. Перш за все ти приводиш дружину, щоб з нею в одній постелі ночувати. А по-друге, щоб мати королеву (з якою будеш правити нами). Якщо хоч одного з цих обов'язків у твоєму подружньому житті бракуватиме, недосконалим воно буде і ледве чи правдоподібним. Адже у королів мета одруження зовсім інша, ніж у приватних людей. Бо приватні люди, коли приводять собі дружину (яка і добра, і зла приносить порівну), то приводять її лише для одного себе і ні для кого іншого. Тому досить, щоб вона була доброю, чесною, слухняною. Що ж до королів, то тут інший резон: королеві треба турбуватися не стільки про дружину для себе, як про королеву для держави. Від цього всім буде вигода.

VII. АЛЕКСАНДР МАКЕДОНСЬКИЙ – ПРИКЛАД ДЛЯ ТЕБЕ ЯК ВОЇН

...владу зміцнюй та ім'я своє уславлюй... Один Александр Македонський хай буде тобі належним прикладом: з молодих літ почав займатись найбільшими справами. І хоч у 33 роки помер, але встиг перемогти греків, погумувати персів і всю Азію підкорити. З цього можна зробити висновок, що доблесть діяльних королів може більше, ніж вік...

Доблесті не прийшли до нього самі, а лише внаслідок постійних вправлянь. Александр ніколи не сідав до столу, якщо не мав спраги (й голоду), ніколи не лягав відпочивати, якщо не був утомлений, ніколи не вставав з-за столу пересиченим, рідко ночував під дахом, а частіше під відкритим небом, користувався простою, солдатською постіллю.

Таким чином, Александр і вдень, і вночі, по-солдатському живучи, ворогам був страшний, а своїм – любий. Бо коли у військовій справі витримка і послух є найважливішими, то нікому вождеві більше воїни не довіряли і ні з ким не страждали, як з Александром. І не ремствували. Бо їхній король разом з ними терпів злигодні, мерзнув і страждав. І радість у них була спільна з королем, коли щось здобували, і спільний біль, якщо щось утрачали. Першим бачили його завжди у наступі і останнім при відступі. У небезпеці король був пильним, відважним, на полі бою з'являвся там, де було найважче, ніколи не падав духом, з переможеними поводився великодушно.

Тож і не дивно, що воїни його слухали і найбільшу надію на нього покладали. Та й хто з таким вождем не був би хоробрим? Хто б не кинувся слідом за ним у найжорстокіший бій?

Якщо війна точилася влітку, – він пікся на сонці з усіма, якщо взимку – мерзнув на морозі більше за останнього воїна. У важкі дні, у безсонні ночі, у голод і спрагу під час військових походів Александр завжди був першим. Навіть тоді першим був, коли через сирійську пустелю і засушливі місця вів військо, що знемагало від спраги. Коли йому під час цього походу хтось добровільно запропонував пригорщу холодної води, він відмовлявся і віддавав знуреним спрагою воїнам.

“Хай живе передусім король, – кричали тоді всі, – а військо в тебе ще буде! Бо якщо ти загинеш, і військо разом з тобою загине!”

Така в усіх воїнів була витримка, що навіть жорстокої смерті не злякалися, аби лиш Александр залишився живим.

І ця витримка воїнів, яка спочатку була властива лише Александрові, з'явилася у них завдяки прикладу самого вождя. Після цього вже й не дивно, що сама Азія підкорилася цій видатній доблесті. Суворим гартом Александр виховував доблесть вдома, а перемоги шукав по чужих краях.

Багатих персів він переміг бідністю, розкішних греків – стриманістю, безтурботливих індійців – пильністю. (Нарешті сам Кавказ полонив пристрасною, трудом і стриманістю). Отак завдяки слухняності і витримці воїнів імперію з обох боків обмежив океанами і став не лише переможцем усього світу, а й зразком переможця, корисним для наслідування всім королям.

(Станіслав Оріховський-Роксолан. Напучення королеві польському Сигізмунду-Августу // Українська література XIV – XVI ст. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 113 – 152)

Вправа 6. Прочитайте, усно визначте риси характеру полководця, запишіть.

ПОЛКОВОДЧИЙ РОЗУМ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Коли оглянути діяльність Хмельницького, можна побачити одну хибу: він ніколи не опирався виключно на свої сили, а шукав чужої помочі. Чим це пояснити? Здається, тим, що переважна частина його сил – це люди, які лише вчора відірвалися від плуга, не знали військової дисципліни, не мали військового духу. Порівнюючи своє військо з чужоземною регулярною армією, Хмельницький справді міг побоюватися. Перемогти ворога раз-два – на це він міг сподіватися, але могли завше чинити опір – надії було менше.

Отже, і в битві під Берестечком гетьман почав насамперед розглядатися за союзниками. Вже раніше пробував він затягти Москву до війни з поляками, але вона остерігалася... Тепер гетьман поновив зносини з Москвою, одночасно писав до Турції, до седмигородського князя, до шведів, не кидаючи зносин з ханом. Словом, треба було вести широку гру, бо й ставка була велика. І Хмельницький вів. Треба дивуватися многосторонності, спритності й енергії, як він з нічого потрапляв творити все, що було йому треба. Творив полководців, дипломатів, політиків, висилав послів; усім треба було давати інструкції, аби всі до ладу говорили, не переходили один одному дороги. Від сусідів треба було також приймати послів, вести з ними переговори, щоб усе

йшло на користь справі. А тут військо – сотні тисяч. І всім їм треба було дати лад, кермувати ними. А тут міські справи, а тут ціла Україна отвором – і все то на одній голові, і з тим усім одна голова справлялася.

(За Г. Хоткевичем).

Вправа 7. Прочитайте, виступіть з повідомленням перед аудиторією.

СЛОВО, ЩО ВЕДЕ ЗА СОБОЮ ПОЛКИ

Військове красномовство є одним з найдавніших відгалужень риторики, яке наділене сильним патріотичним зарядом.

Марк Туллій Ціцерон (I ст. до н. е.) – видатний римський політичний діяч, філософ, мислитель і один з найвеличніших ораторів світу, якось сказав: “Є два мистецтва, які можуть піднести людину на найвищий щабель пошани: одне – це мистецтво умілого полководця, друге – це мистецтво доброго оратора”.

Нині полководцем виявити себе важче, але командир будь-якого військового підрозділу повинен уміти словом переконувати своїх підлеглих. Прикро й боляче у XXI ст. жити у стихії мовного бузкультур'я, зокрема у військовому середовищі.

Умінню переконуючої комунікації навчає давня і сучасна наука і мистецтво – риторика. Військове красномовство, одне з її відгалужень, розвивалося в усі часи в усіх народів.

Первісний досвід ораторської культури українців, зокрема військового красномовства, знайшов відображення у міфах, у знаменитій “Велесовій книзі”. Наші пращури плекали історичну пам'ять, бо розуміли, що без неї немає майбутнього. Така пам'ять мусить налаштовувати на перемогу, вона виховує переможців. Духовні вожді русичів глибоко розуміли це. Автор “Слова о полку Ігоревім” подав зразки військового красномовства. Яскраве українське красномовство представлене в ораторській спадщині Запорозької Січі, у документах, матеріалах, спогадах діячів періоду Великої Вітчизняної війни, коли хід військових подій часом прямо залежав від сили переконливого слова командира.

З найдавніших часів командир шанувався своїми підлеглими, як батько. До його слова дослухалися, його наслідували, у нього вчилися військового мистецтва.

Сучасні офіцери-військовики покликані формувати у підлеглих високі духовно-моральні, інтелектуальні якості, отже, самі повинні являти взірці людини мудрої, високоосвіченої, морально доведеної.

(Клавдія Панасюк)

Вправа 8. Прочитайте, зробіть повідомлення про професійне покликання.

Альберту Швейцеру було тридцять років, він був відомим професором Страсбурзького університету, філософом і музикантом, чиї органі концерти збирали юрми шанувальників у всіх європейських столицях. Його дослідження про Йоганна Себастьяна Баха вважалося класичним. Друзі пророку-

вали йому блискучу кар'єру в будь-якій царині науки чи мистецтва, що її він собі обере. Та раптом у свої тридцять років Швейцер почав усе спочатку: він став студентом медичного факультету.

Люди, знайомі з його філософськими творами, здогадались: учений, одержимий ідеєю добра, обрав найгуманнішу професію лікаря. Одні схвалювали це рішення, інші вважали його надмірним. Адже, мовляв, професор завжди був ладний зарадити біді товариша, не шкодував грошей для бідних. “Чого ж іще треба?” – питали вони.

І як би здивувалися ці люди, коли б дізналися, що причиною такого кроку стала невеличка замітка в журналі, де мовилося, що в далекому селищі Ламберені, розташованому в центрі Екваторіальної Африки, потрібен лікар. Та здивування було б ще більшим, якби вони знали, що цей намір з'явився давно, мало не в дитинстві, і що замітка в журналі лише визначила план дій.

“Я вирішив зробити своє життя своїм доказом, – розповідав він. – Я хотів спробувати зробити так, щоб моє життя, моя праця говорили про те, у що я вірю”.

І він це зробив: сім років вивчав медицину, п'ятдесят два, до самої смерті, працював лікарем у Ламберені, тут створив лікувальний центр. Подвиг Швейцера полонив багатьох чесних людей землі. Його боротьба за мир була відзначена Нобелівською премією.

(За М. Бріманом)

Вправа 9. Прочитайте, укладіть план до змісту статті. Підготуйте виступ про одного із сучасних кобзарів (Федора Жарка, Віктора Лісовола, Степана Литвина та ін.).

ОСТАП ВЕРЕСАЙ

Якого року “виписали” з України для двору Єлизавети “сліпого рапсода” Григорія Любистка, “Михайлова сина”, і хто його батько-мати, історія нам не каже. Ми маємо лишень, що він був реєстровим козаком родом із Прилук. Але Любисток, розбагатівши від “доброхитних даяній” цариці, скуповував будинки в Петербурзі, села і хутори в Україні, а кобзар Остап Вересай, відсидівши своє в черговій холодній, знову йшов до людей і розказував їм про гетьманську Україну, про колишню “розкіш-волю”. Сорок років мандрував Остап рідною землею від села до села, не думаючи й не гадаючи, що на сорок першому прославиться на цілий світ.

Першим завважив, вирізнув незвичайного кобзаря з-поміж десятків його побратимів російський художник і фольклорист, приятель Тараса Шевченка Лев Жемчужников, намалював його портрет, записав кілька пісень і залишив нам зворушливі спогади про “друга Остапа”.

Згадуючи про своє неодноразове перебування в селі Сокиринці, що на Чернігівщині, Л. Жемчужников писав, що його часто відвідував, “а потім приходив майже щодня друг мій, кобзар Остап Вересай... У Сокиринцях душа моя знову відпочивала. До мене щодня приходив сліпий бандурист Остап, якого пісні і думи розраджували мене; з ним я забував нанесені мені образи

та інтриги озлоблених панів – своїх колишніх друзів. Часто, коли я спав, Остап обмацував палицею східці ганку, відкашлюючись, входив до мене в кімнату, котру я ніколи не замикав, сідав і награвав на своїй бандурі. Він умів розгадати стан душі моєї і співав у такт моєму настрою”.

Це Жемчужников познайомив Остапа Вересая з Пантелеймоном Кулішем, який, на наше щастя, також записав від Остапа Микитовича тексти кількох дум і пісень. А через деякий час отримав Вересай від Куліша “дружнє посланіє”, в якому повідомлялось, що “славний на весь світ кобзар Тарас Шевченко дав карбованця”, “щоб і моя була пам'ятка в Остапа”, і послав “книжку із підписом руки своєї власної”. (Це було 23 жовтня 1860 р. у Санкт-Петербурзі). Напис був такий: “Братові Остапу від Т. Г. Шевченка”.

Згадав “незлим тихим словом” брата Тараса й Вересай:

– Була голова оцей Тарас, та, мабуть, уже такої не буде. Може, вона й мала була, я не бачив, але ж розумна. У нас, мабуть, і не буде вже такої...

1871 року Вересай вперше відвідав Київ (співав на відкритті колегії Галагана).

1874 року на III Археологічному з'їзді гра та спів Остапа Вересая буквально приголомшила учасників, що зібралися до Києва з усієї Європи.

1875 року, супроводжуваний Павлом Чубинським та Миколою Лисенком, він їде до Петербурга: 22 лютого виступає в клубі художників на сніданку, влаштованому українцями на честь пам'яті Т. Г. Шевченка, 2 березня – на засіданні Слов'янського благодійного комітету, 3 березня – в етнографічному відділі Російського географічного товариства, 4 березня – в Зимовому палаці, 11 березня – в приміщенні Благодійного зібрання, 16 березня – в Соляному містечку, околиці Петербурга, де влаштовувались промислові й кустарні виставки.

І на кожному концерті (навіть у Зимовому палаці!) Вересай співав пісню “Про правду і неправду”, лишень попереджав, щоб пани покинули залу, бо пісня для бідних, упопсованих людей...

Під кінець життя Григорій Любисток став одним із найбагатших людей у Російській імперії. Остапа Вересая за виконані перед дітьми царя козацькі думи царська “фамілія” нагородила лише срібною табакеркою.

Остап життя прожив у несусвітніх злиднях, аж поки Павло Чубинський за власні кошти не поклав йому хату. Не раз і не два, побитого, з потрошеною бандурою, приводили жандарми співця до тієї хати.

Видатний французький учений Альфред Рамбо двічі слухав Остапа Вересая... Образ Вересая надихнув великого австрійського поета Райнера-Марію Рільке на створення високомистецьких оповідань “Як старий Тимофій співав, умираючи” та “Пісня про правду”.

Остап, цей справжній чародій, про якого писали, що він “що схоче, те з тобою й зробить”, з благоговінням слухав інших кобзарів.

Остап Вересай пішов у свої засвітні кобзарські дороги наприкінці квітня 1890 року, а день смерті відомого цілому світові українського Гомера кобзарезнавцям так і не вдалося встановити.

(За М. Литвином)

Вправа 10. Підготуйте публічний виступ за поданим планом у своєму попередньому навчальному закладі про ваш сучасний ВНЗ. Виступ оформіть тезами.

1. Що хоче почути слухач.
2. Які з проблем я можу розкрити, допомогти розв'язати.
3. Що можу висвітлити детально.
4. Про що досить сказати в загальних рисах.
5. Які терміни слід пояснити, які вживати.
6. Які приклади слід навести.
7. На які питання можу і треба відповісти.
8. Які побажання можу висловити, які рекомендації можу дати.

Вправа 11. Укладіть текст виступу, аргументуйте фаховими науковими даними сьогодення про зміст терміна “людина”, доповніть.

ВИДИ ДІАЛОГУ. ДИСКУСІЯ

Використавши деякі дані з підручника О. А. Івіна “Логіка”, зокрема різні визначення в різні часи терміна “людина”, уявимо дискусію з уточнення повноти поняття.

Письменник П. Веркор у романі “Люди чи тварини?” подає такий епіграф: “Усі нещастя на землі походять від того, що люди донині не усвідомлюють, що таке людина, і не домовилися між собою, якою хотіли б її бачити”. І в іншому місці роману читаємо: “Людство нагадує собою клуб для обраних, куди потрапити дуже важко. Ми самі вирішуємо, кого можна туди допустити”. (Отаку “промову” ми сконструювали авторові твору).

Інший учений (від імені своїх однодумців) сказав би:

– Людина – це тварина, наділена розумом. Але ж що таке розум, якого позбавлене все живе, крім людини?

Уникнувши понять простору і часу щодо уявлюваних опонентів, надамо слово греку Платону (427 – 347 рр. до н. е.), і він скаже:

– Людина – це двонога істота без пір'я.

Інший філософ, Діоген, обскував курча і кинув його до ніг Платона зі словами: “Ось твоя людина!”

Після цього Платон уточнив своє визначення людини:

– Людина – це двонога істота без пір'я з широкими пазурами.

Уявно надамо слово й філософу Барнету Р. з приводу визначення терміна “людина” і почуємо: “Для греків людина – це мисляча істота, для християн – істота з безсмертною душею, для сучасних учених – тварина, що виробляє предмети праці. Крім того, для психолога людина – тварина, яка користується мовою, для етика – істота “з почуттям найвищої відповідальності”, для теорії еволюції – ссавець з величезним мозком та ін.

Вправа 12. Виголосіть промову-проповідь, визначте її ідею та назвіть стилістичні особливості.

Триста років тому ми втратили шанс мати свою державу. На жаль, в українців справіку вистачало снаги перемагати, та не стачало втримати перемогу. Заздрість і зрада, боротьба за булаву і маєстності, одвічне метання між двох корон – польською і російською – збивало вітром корону із власної голови, а змагання до свободи – заперечувало ідею державності.

Так, пам'ятаючи уроки минувшини, будьмо мудрими. Будьмо достойними своєї землі, і своєї вистражданої держави, до якої ми перейшли з кривавого болота суспільних воєн, геноцидів, неволі й тоталітаризму – не по трупах братів чи сусідів, а простеленим перед нами Омофорові Пресвятої Богородиці. Тож наuczаймо дітей своїх і внуків, браття й сестри, бути гідними слави дідів і отців своїх, любити цю землю, як вони любили, і не повторювати їхніх помилок... Молімо Бога за них, згадавши всіх поіменно. Бо того бажає від нас наша покровителька Матір Божа, залишивши на спомин про ті події церкву Свого Імені, збудовану Божим Промислом, щоб пам'ятали нащадки, що сили небесні з тими, з ким правда. А правда, писав Тарас Шевченко, як і сила та воля, – тільки у своїй хаті. Бережімо “свою хату”, дорогі браття і сестри, молімо Господа за тих, хто зберіг її для нас...

“...Як баграницею і дорогою одежею прикрасилась Церква Твоя, Господи, кровію мучеників Твоїх з цілого світу, задля яких благаєм Тебе, Христе Боже: спаси нас! Вислухай нас і помилуй!”

“Помолимося за упокій душ померлих... Подай, Господи, вічний спокій померлим слугам Твоїм і сотвори їм вічну пам'ять!”

“Вічная пам'ять!” – відлунням тричі зітхнула паства.

(Галина Тарасюк)

(Галина Тарасюк. Храм на болоті. Новочасна притча. – К. : Відродження, 2007. – С. 203 – 204)

Вправа 13. Виголосіть академічну промову про американського дипломата-універсала Ніколаса Бернса.

Ніколас Бернс народився 28 січня 1956 року в Массачусетсі. Освіту здобув у Сорбоннському та Бостонському університетах. Випускник Школи міжнародних досліджень ім. Ентоні Гопкінса.

Так сталося, що Ніколас Бернс дуже швидко перетворився на одну з важливих фігур в українсько-американських відносинах. З ним ми провели не одну годину за столом переговорів, унаслідок чого в мене сформувалася, поперше, стійка симпатія до цієї надзвичайно ерудованої людини, а по-друге, повага до його дипломатичних здібностей.

Навіть у найважчих ситуаціях, коли йому доводилося здійснювати тиск на Україну, він не вдавався до мови ультиматумів. Він уміє говорити найбільш неприємні речі таким чином, що після них залишається не гіркий присмак образи, а лише бажання спільними зусиллями вирішити

складну проблему. Можливо, в цьому один із секретів блискучої дипломатичної кар'єри пана Бернса, який однаково вдало працював як на посаді речника Держдепу, так і як спеціальний посол у справах нових незалежних держав. Ніколас Бернс – зразковий дипломат-універсал. Починаючи свою дипломатичну кар'єру на африкансько-близькосхідному напрямі (Нуакшот, Каїр, Єрусалим), у силу професійної необхідності швидко увійшов у курс східноєвропейських справ і є зараз одним із кращих реалій цього регіону в американській дипломатії.

Нині він посол США при НАТО. Здібні люди отримують найважливіше завдання – це правило простежується на прикладі Бернса. Він займався Україною в період її роззброєння, він був послом у Греції в період найгостріших турецько-грецько-курдських колізій навколо постаті Оджалана (і, до речі, відіграв в історії його арешту головну роль). Сьогодні він представляє інтереси США в НАТО і є одним із співавторів першої хвилі розширення Альянсу. Гадаю, це лише початок його професійної біографії. Адже Ніколасу зараз тільки 46 років.

(Зленко А. М. Дипломатія і політика.

Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Харків : Фоліо, 2003. – С. 272 – 273)

Вправа 14. Виголосіть політичну промову від імені її автора – першого американського посла в Україні, зробіть короткий письмовий аналіз її композиції, зачитайте.

Чи є підстави назвати цю промову дипломатичною?

Підтвердіть або спростуйте.

Мої дорогі друзі! Залишаючи Україну, особисто від себе і від своєї сім'ї я хочу висловити сердечну подяку за дружбу і гостинність, які ми знаходили в Україні протягом року, що минув. Для мене було великою честю стати свідком процесу відродження української нації і працювати поряд з вами, намагаючись допомогти Україні зайняти її законне місце в сім'ї націй. Особливе значення цей досвід має для мене завдяки моїй українській спадщині.

У дитинстві батьки часто розповідали нам з сестрами про Україну, її народ, багату культуру і мову, про те, якою має бути вільна і багата Україна. Під час моїх подорожей по селах, де знаходилися мої батьки, у поїздах по Україні я звернув увагу на всі ці якості...

Завдяки єдності, сумлінній праці та терпінню ви займете законне місце на міжнародній арені і станете багатим, вільним і справедливим суспільством. Сполучені Штати будуть підтримувати вас на шляху демократичних і економічних реформ. Ми маємо на меті стати хорошими і надійними партнерами в цьому процесі...

(Зленко А. М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Харків : Фоліо, 2003. – С. 269 – 270)

Вправа 15. Укладіть за поданим текстом стислий виступ Павла Полуботка, виголосіть його в аудиторії.

ПРОМОВА ПОЛУБОТКА, ВИГОЛОШЕНА ПЕРЕД ПЕТРОМ І

Скоропадський на смертному ложі призначив наказним гетьманом Павла Полуботка ще до виборів нового гетьмана. Сенат затвердив це рішення. Петро також. Однак він давно задумав зліквідувати гетьманство й через те згоди на обрання нового гетьмана “вольними голосами” не давав, всіляко зволікав. Петро ... виявляє українцю всілякі ознаки шаноби, запрошує на бенкети, навіть сам приїздить у гості до Полуботка. І водночас споряджає на Україну свою довірену особу – майора Румянцева – для збирання “компромату” проти Полуботка... Коли Румянцев припровадив зібраний “компромат”, Полуботкові було оголошено звинувачення в державній зраді. ... заарештовано було просто на вулиці... Узагалі доказів про “зраду” Павла Полуботка не було ніяких, був тільки “компромат”, привезений Румянцевим, – побутові скарги, переважно намовлених Румянцевим старшин і козаків, свідчення про ворожіння якоїсь вдови, яка пророкувала Полуботкові гетьманство, тощо...

Полуботок тримався мужньо. Свідченням Полуботкової мужності, високого патріотизму є його промова, виголошена перед царем. Її навів автор “Історії Русів”. Отже, ось ті слова.

“Бачу, царю, і розумію, з якої криниці почерпнув ти злість тую, яка має бути чужою серцю твоєму, вона не гідна помазаника божого. Справедливість і лагідність, суд і милість суть єдині набутки всіх монархів світу цього, і закони, які кермують усім людством та оберігають його од лих, є дзеркалом царям та володарям на їх посадах і в їхній поведінці, владарі мусять бути найпершими їхніми шанувальниками і охоронцями. Звідки ж воно взялося, що ти, царю, поставивши себе понад законом, мучиш нас своїм єдиновласттєм і завдаєш нас у вічне ув'язнення, привласнивши у казну власні маєтності наші? Провина, яку на нас складають, полягає у виконанні наших священних обов'язків, які в усіх народів поважані щонайвище, вона рішуче не злочинна й не осудна. Ми просимо і просимо від імені народу свого пощади вітчизні нашої, несправедливо гнаній і безжально руйнованій, просимо поновлення прав наших і привілеїв, урочистими договорами підтверджених, які й ти, царю, декілька разів підтверджував. Народ наш, будучи одноплемінним і єдиновірним з твоїм народом, змогутнив його і возвеличив царство твоє добровільним єднанням у такий час, коли в ньому ще все младенчувало й виходило з хаосу смутних часів, з мізерності. Вже одне те мало б не дозволити понищити набутки наші, що ми з народом своїм не припиняли, понад усе потужно допомагали вам у всіх військових труднощах і здобутках, не кажучи вже про Смоленщину та Польщу. Сама шведська війна доводить безприкладне старання наше в допомозі тобі і Росії, адже всім відомо, що ми самі цілу половинну армію шведської вигубили на землі своїй і в житлах наших, не піддавшись при тому ні на які лестоці та спокуси, а надали тобі можливість пересилити

дивовижну мужність і відчайдушність шведів і ще за все це були спалюжені, й замість дяки кинуті в рабство, платимо ганебну непомірну данину, приневолені рити лінії та канали й осушувати непрохідні болота, угноюючи землі тілами тих, хто впав від непомірного тягару, голоду й кліматів. Всі онії біди й скорботи наші усугублені нав'язаним нині нам управлінням. Чиновники, які володарюють над нами, не знають прав і звичаїв наших і майже безграмотні, знають лише те, що вони владні робити з нами все, що хочуть, і не владні хіба що над душами нашими. І падають на нас з усіх боків кривди та напасти, й до кого маємо заволати, до кого звернутися, як не до тебе, августійшого монарха. Адже ти наш покровитель і споручитель за благополуччя наше. Одначе злоба й мстивість твого улюбленця, нашого непримиренного ворога (Меншикова) збила тебе з шляху істинного і мерзять царствування твоє.

Запроваджувати народи в рабство й володіти рабами та невольниками – сутність азіатських тиранів, а не християнського монарха, котрий має вславлятися і бути насправді верховним батьком народів.

Я знаю, що нас чекають кайдани і похмурі темниці, де нас заморять голодом і замучать за звичаями московськими, але доки живий, кажу тобі істину, о царю! Складеш ти обов'язково звіт цареві всіх царів, всемогутньому Богові за погибель нашу і всього народу”.

(Ю. Мушкетик)

(Ю. Мушкетик. Павло Полуботок / Павло Полуботок – український гетьман. – К. : Либідь, 1990. – С. 29 – 34)

Вправа 16. Прочитайте з метою усно виступити як правник. Назвіть психологічні прийоми впливу на партнерів.

СУД ЦАРЯ СОЛОМОНА

Молодий цар Соломон почув якось уві сні незнайомий голос.

“Проси, що тобі дати? – проказав до нього цей голос. – Ти повинен вирішити свою долю. Чи хочеш ти прославитися на землі військовими подвигами? Або хочеш здобути багато золота й стати найпершим багатієм? Може, ти бажаєш підкорити своїй владі всі народи? А чи прожити довге-предовге життя? Обери – і збудеться все, хоч би чого ти не побажав!”

Замислився Соломон і, подумавши, відповів:

“Не прошу я для себе ні військової слави, ні багатства, ані довгих років життя. Не хочу я також і влади над усіма людьми. Єдиного прагну: стати мудрим. Хай серце моє буде розумним, а розум добрим, щоб я міг відрізняти добро від зла і бути справедливим суддею”.

І сказав до нього голос: “Хай буде так”. І став Соломон наймудрішим поміж людьми. І від того, що був мудрим, став могутнім володарем і здобув силу-силенну багатства, і підкорилися йому всі народи, і прославився він на весь світ. По всій землі говорили про його велику мудрість і справедливість. І приходили до нього люди, аби вирішив він їхні суперечки та позови.

Якось прийшли до нього дві жінки і принесли немовля, якому ще не було й місяця. І сказала одна з жінок:

– Царю! Обидві ми жили в одному домі, спали в одній кімнаті. У мене народився син, у неї так само. В усьому домі, крім нас двох, нікого не було. Вночі син цієї жінки помер, і вона крадькома підклала його до мене в ліжку, а мого сина натомість узяла до себе. Прокидаюся я вранці і бачу коло себе її мертву дитину.

На те друга жінка заводала:

– Брехня! Це мій син живий, а твій – мертвий!

Соломон сказав:

– Подайте-но мені меча!

Коли принесли цареві гострого меча, він наказав воїну, що стояв поряд:

– Візьми дитя й розітни навпіл. І кожній з жінок віддай її половину.

Перша жінка злякалася, залементувала:

– Не вбивайте його, не вбивайте! Молю тебе, царю, не вели убивати немовля! Краще віддай його цій жінці – тільки б залишився живий!

А друга спокійно відказала: “Справедливе твоє рішення, о наймудріший! Нехай не дістанеться цей малюк ні їй, ні мені!”

Тоді Соломон зупинив воїна і сказав:

– Віддайте хлопчика тій, котра його пожаліла: вона і є його мати!

І дитину віддали матері, і та притисла її до серця. А брехуху з ганьбою вигнали геть.

Так розсудив Соломон, мудрий і справедливий.

(Переказала В. Смирнова з Першої Книги Царів)

Вправа 17. Прочитайте, зробіть публічну презентацію статті – усне повідомлення про енергійне життя, творчі плани заможних людей.

ОСТРОВИ ДЛЯ ШЕЙХІВ

Несподіване відкриття в 60-х роках ХХ ст. на північному сході Аравійського півострова запасів нафти за короткий час перетворило відсталі Аравійські Емірати в квітучий оазис. Сьогодні столичні міста Абу-Дабі і Дубай – центри багатства і розкоші. Використовуючи кращі досягнення європейської цивілізації, вони постійно втілюють у життя амбіційні проекти.

Дубай – це і найбільший у світі міжнародний аеропорт, і найвищий готель Бурж Аль Араб, що височить над водами Персидської затоки. (У перекладі з арабської назва готелю – арабська фортеця, або парус, 321 метр заввишки). Він зведений на насипному острові. Тут будують 800-метровий хмарочос “Аравійський світ” і створюють у затоці насипний острів.

Берегова лінія емірата Дубай витягнулася вздовж Персидської затоки на 60 кілометрів. Поряд з піщаними пляжами – шикарні готелі, вілли, котеджі. Їх не злічиш. А арабським шейхам хочеться більшого, вони мріють вразити світ небаченим, щоб принадити в країну ще більше бізнесменів і туристів з усього світу. Грошей не шкодують на найдорожчі проекти.

Араби активно відвойовують у пустині і моря “життєвий простір”, створили штучну пристань, яка витягнулася на 11 кілометрів, забудували її хмарочосами, почали творити штучні острови з піску, якого в еміратах пре-

достатньо. Уже збудовано два острови, висипані у формі пальмового листа. Пляжний берег уже збільшився на 120 кілометрів. Сімнадцять “тілок” кожного “деревя” створюють затишні бухточки, на берегах яких будуються приватні вілли. Хвилеріз-дамба захищає острів від морських течій, на ній і на “стовбурі пальми” з’являються готелі, торгові та розважальні центри, зелені парки, алеї для прогулянок. Острів знаходиться на відстані 4 кілометрів від берега, довжина біля 5 кілометрів. Його видно з космосу неозброєним оком. Заплановано зробити ще групу насипних островів під загальною назвою “Мир”, “Світ”. Вони будуть мати форму семи континентів земної кулі. Протяжність архіпелагу складатиме 6 кілометрів у довжину і 4 кілометри в ширину. На будівництво буде використано 125 мільйонів кубометрів піску і 13 мільйонів тонн каменю. Вартість проекту 232 мільйони доларів, та витрати окупляться швидко – всі ділянки-майданчики на островах уже розкуплені найбагатшими людьми планети: шейхами, зірками шоу-бізнесу, кіно, спорту, підприємцями. Всі штучні насипні острови вже називають восьмим чудом світу.

А в шейхів на черзі новий проект – відвоювати в пустині ще кількасот гектарів площі, озеленити її і побудувати свій Дубай-Ленд. Та такої краси, щоб весь світ був уражений. Крім традиційних розваг і атракціонів, відвідувачів парку буде чекати новий гірськолижний курорт із штучним снігом. Досвід будівництва вже є. У 2005 році на вулиці шейха Заїда звели гігантську “трубу” із штучно створеним снігом – 6 тисяч тонн. Довжина гірськолижного схилу – 400 метрів, є траси для сноубордистів. Загальна площа – три футбольних поля. Щоденно комплекс можуть відвідувати до 1 500 осіб. Зовні світить сонце, жара 40 градусів, а на трасі “Sky Dubaj” – справжня зима.

Не забувають шейхи і про корінне населення. Місцеві жителі звільнені від податків, не платять за воду, одержують безплатну освіту і медичне обслуговування. Бедуїни-кочівники давно пересіли з верблюдів на японські білосніжні “Тойоти” і “Хонди”. Сьогодні жоден громадянин, що поважає себе, не ходить в Еміратах пішки, тільки в автомобілі пересувається. Тому перед кожним житловим та офісним будинком є парковки, і тротуарів практично немає. Навіщо вони в місті, де немає пішоходів і громадського транспорту?

(М. Кубеев. 100 великих чудес света. – М. : Вече, 2009)

Вправа 18. Виголосіть промову.

ДРУЖИНА – КНЯЗІВСЬКЕ ВІЙСЬКО

Дружина була найціннішим військом, і князі вважали за свій обов’язок дбати про її добробут. Літопис оповідає про Володимира Великого, що був дуже ласкавий до дружини, годував її, обдаровував так, що дружинники почали вередувати, нарікати на князя: “Біда нашим головам: кажуть нам їсти дерев’яними ложками, не срібними”. Коли Володимир про це почув, наказав повиковувати срібні ложки, кажучи: “За срібло й золото я дружини не добуду, але з дружиною добуду й срібло, й золото”. Пізніші князі наслідували Володимира в цій щедролюбності.

На утримання війська йшли різні державні доходи. Найдавніше князь вів дружину на полюддя – стягати дань із підкорених племен. Про це доклад-

но оповідає візантійський цар Костянтин Порфирородний: “Коли настає листопад, князі на стій виходять із усією Руссю з Києва і йдуть на полюддя, тобто до словен, деревлян, дреговичів, кривичів, сіверян та інших слов’ян, що підвладні русам. Перегодувавши зиму, в квітні, як скресне крига на Дніпрі, приходять до Києва. Таке полюддя відбувалося суворим способом – знаємо з літописного оповідання про похід Ігоря на деревлян.

Коли в Україну приходили чужі війська як воєнна лідмога, тоді князі давали їм утримання в городах чи селах – це називалося розпустити військо на покорм. 1018 року союзник Святополка, польський князь Болеслав, зажадав: “Розведіть дружину мою по городах на покорм”.

На військо йшла частина доходів із суду, так звані вири. Володимир Великий не карав розбійників смертю, а призначав їм грошові карі: “Війни багато, вира хай буде на зброю й на коні”.

На утримання війська призначали деколи податок грішми.

Княжа дружина діставала на утримання й цілі городи та землі. З доходів города й цілої округи утримувалися князь і дружина. Це була нагорода за їх заслуги. Так, галицький літописець згадує, що Данило призначав “коломицьку сіль” “на роздавання оружникам”.

(І. Крип’якевич)

Вправа 19. За змістом статті виступіть із власними роздумами про сучасного керівника вищої ланки влади.

МУДРА ПОЛІТИКА ОСТАННЬОГО ОТАМАНА ЗАПОРОЗЬКОГО ВІЙСЬКА

Тривалий час ім’я цього державника було оповите таємницею. Хто він – борець чи жертва; царський сановник, котрий попав у немилість, чи мученик за кращу долю України?

Хто зна, чи існувала б нині Україна в сучасних межах, якби не послідовна подвижницька довготривала діяльність Петра Калнишевського. Як справедливо зазначає академік Богдан Сушинський, впродовж двох років після обрання Калнишевського отаманом російські чиновники довго вимірювали та описували землі козацтва. Виявляється, описані землі, як правило, віддавали потім російським аристократам, відставним генералам та офіцерам, новоспеченим поміщикам.

Щоб якось зарадити справі, Калнишевський вдається до геніального плану: розсилає своїх гінців по українських губерніях, запрошуючи безземельне та малоземельне городове козацтво переселятися на пониззя Дніпра, на території січових паланок і в такий спосіб “залюднювати” правічні січові простори. Це було справді державницьке рішення, тільки так українські козаки могли врятувати свої землі від остаточної російської колонізації, а отже, зберегти їх для України. І хоча ці заходи викликали хвилю незадоволення в Петербурзі, тисячі українських сімей встигли перебраться на Запорожжя і під захистом козацьких полків поставити собі хутори, слободи і навіть невеличкі містечка.

За Петра Калнишевського у запорозьких землях стали швидко розвиватися засади громадянськості: стійка осілість, хліборобство, тваринництво. Були й школи, які мали напівдуховний – напівсвітський характер.

У Запорозькому Коші була й свого роду письмова лічба, тобто збирання статистичних відомостей – велася зразкова звітність під назвою “Секрети Запорозького Війська”.

Про Калнишевського казали: “Як був кошовий Лантух, нічого було класти в лантух, а як став Калниш, пішли і паляниця, і коржі, і книш”.

(За Данилом Кулиняком)

Вправа 20. Прочитайте, зіставте стиль роботи митців – Катерини Білокур та Марії Приймаченко. Презентуйте виступ перед аудиторією.

СВОЕРІДНІСТЬ ТАЛАНТУ МАРІЇ ПРИЙМАЧЕНКО

“Роблю сонячні квіти тому, що люблю людей, творю їм на радість, на щастя”, – каже відома українська самодіяльна художниця Марія Приймаченко, своерідна творчість якої напоєна диханням рідної землі.

Народилася Марія Оксентіївна в поліському селі Болотне. Від матері-вишивальниці вона перейняла вміння створювати той чарівний український орнамент, в якому, кажучи словами Гоголя, “птиці виходять схожими на квіти, а квіти – на птиць”. Перші декоративні композиції вона почала створювати, переносячи на картон і папір мотиви традиційних настінних розписів, вишивок.

На роботи талановитої майстрині звернула увагу київська художниця Тетяна Флору, яка зібрала в 1935 році зразки для виставки народного мистецтва. Відтоді Приймаченко працює в експериментальних майстернях при Київському державному музеї разом з такими художниками, як Тетяна Пата, Параска Власенко, Наталя Вовк. На виставках у Києві, Москві, Парижі, Варшаві, Софії, Монреалі демонструють її малюнки “Чорний звір”, “Пес у картузі”, “Золоті ягоди” та інші.

Почалася Велика Вітчизняна війна. Приймаченко повернулася у рідне село, зазнала труднощів окупації та радості Перемоги.

1960 року художниця відзначена орденом “Знак Пошани”. Тепер митець працює над новим циклом – “Людя на радість”. Вона стала лауреатом Шевченківської премії.

Її малюнки – це не просто ілюстрації до народних казок, а своерідні варіації на їх теми, що переплелися з роздумами художниці про навколишній світ.

Її образна система індивідуальна й неповторна. Букети на рисунках – це не просто натюрморти чи орнаменти, а своерідний узагальнений образ квітів, що виражає певний лад думок. У неї колір – носій суті предмета. Він пластичний, одухотворений.

Ілюстрації Марією Приймаченко дитячих книг розкривають ще одну грань таланту художниці.

(За Є. Дорошенком)

Вправа 21. Підготуйте публічний виступ. Скористайтеся психологічними прийомами впливу на партнера.

I. ТАЄМНИЦЯ ПОЛУБОТКОВОЇ СПАДЩИНИ

Таємниця гетьманових мільйонів хвилює не одне покоління. Згідно з легендою, син наказного гетьмана Павла Полуботка Остап (в інших авторів фігурує Яків) поклав до одного з англійських банків мільйон карбованців. Вочевидь, цілеспрямовано ніхто козацькі мільйони не шукав. І не тільки їх. А де майно гетьмана Мазепи? А де поділися багатства останнього гетьмана Лівобережної України Кирила Розумовського?

Інтерес до Полуботкової спадщини спалахує час від часу, не збагативши нас, на жаль, і досі жодним історичним документом, на підставі якого можна було б однозначно заявити, що справді 1723 року Павло Леонтьович, передчуваючи близький розрив з Петром I, переправив до Англійського банку дві бочки золота та інших коштовностей разом із заповітом, згідно з яким нібито у разі смерті самого Полуботка суму може одержати тільки його нащадок по чоловічій лінії і тільки в присутності представника вільної держави Україна.

Копію листа-заповіту гетьман нібито віддав синові, коли той 1723 року залишив батьківщину. Син спершу начебто подався до Константинополя, звідки португальським судном дістався Південної Америки. Смерть Петра I, від'їзд Остапа, бурхливі події в Європі у XVIII та XIX століттях на певний час відтіснили на другий план справу Полуботкової спадщини.

Полуботків родовід... Усі, хто збирався на два з'їзди нащадків Полуботка, відчували на дотик усі багатства. Можна припускати, що вони не гребували жодними методами, аби розкрити таємницю свого великого родича. Існує версія, що учасники обох з'їздів були цілком переконані: Полуботків заповіт таки існує.

Доктор історичних наук В. А. Смолій, переглядаючи давню періодику, у квітневому номері журналу “Киевская старина” за 1901 р. натрапив на повідомлення, що частина фінансового та господарчого Полуботкового майна в найкритичніший для наказного гетьмана період була начебто передана далеким родичам – Капністам.

Вважаємо, доктор Смолій має рацію, припускаючи й такий варіант, що гетьман міг переправити свої багатства або частину з них на збереження ко-мусь із родичів.

Ост-Індська компанія, куди, згідно з версією, поклав гроші Полуботків син, припинила своє існування 1858 року. Мабуть, було б вельми цікаво переглянути архів цієї компанії, і, напевно, ми маємо повне моральне право звернутися до всіх українців, які живуть поза межами України, з проханням надати посильну допомогу в розшуку будь-яких архівних документів, які сприяли б розгадці цієї таємниці.

(За Е. Першиним)

II. ДМИТРО ЯВОРНИЦЬКИЙ – ЗАПОРОЗЬКИЙ ХАРАКТЕРНИК

Максим Рильський назвав Дмитра Івановича Яворницького “запорозьким характерником”. Це був учений і діяч з широким колом інтересів: історик, археолог, фольклорист, етнограф, лексикограф, письменник-прозаїк і поет. Але в центрі його уваги все життя залишалася історія Запорозжя, в яку він був по-юнацькому закоханий. Тож сучасники ще за молодих літ називали Дмитра Івановича й запорозьким батьком. Можливо, тому що Яворницький дуже рано посивів.

Він народився і виріс на Харківщині в сім’ї сільського дяка. Батько хотів, аби син став священнослужителем. Дмитро мусив учитися в духовній семінарії, та витримав лише три курси. І вступив на історичний факультет Харківського університету. Це була його мрія з дитячих літ, відколи читав і перечитував “Тараса Бульбу” Гоголя. Ставши студентом, серйозно захопився історією Запорозької Січі і виношував намір писати на цю тему магістерську дисертацію.

Сталося так, що у перші літні канікули Яворницький помандрував землями, які колись належали козакам. І на дні невеличкої річки Скарбної, яка протікала побіля колишньої Чортотлицької Січі, навпомацки знайшов спершу одну, а потім і другу запорозькі чайки – судна, на яких козаки виходили у відкрите море. А люди підказали й місце на Дніпрі, де на дні ціла флотилія таких чайок. Їх там виявилось аж сімнадцять, зв’язаних між собою. І заповнених іржавими кулями, ядрами й гарматами. А неподалік ще три судна, також завантажені розмаїтим військовим спорядженням.

Навіщо і чому та коли потопили свій флот козаки, що їх до цього змусило? Яворницький зрозумів єдине: це сталося в прикінцеве існування козацтва, і сталося вимушено, якщо не силоміць. Ні в кого і ніде ясної відповіді не дістав. Це й спонукало його на свій ризик і страх здійснити безпрецедентну поїздку на Соловки, куди було заслано останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського.

На Соловках Яворницький остаточно визначився з метою своїх наукових пошуків. І хоча попечитель Харківського навчального округу генерал Максимович радив молодому дослідникові краще писати про Фінляндію, Яворницький не послуухався такої поради.

Працював викладачем Харківського університету, потім через звинувачення у сепаратизмі вчителював у приватній гімназії, кадетському корпусі та сирітському Інституті шляхетних дівчат у Петербурзі. І друкував великі наукові праці про козацтво.

Усе складалося ніби й добре. Його близькими друзями стають: історик Микола Костомаров, художники Ілля Рєпін та Микола Струнников, мандрівник Микола Миклухо-Маклай, журналіст Володимир Гіляровський і навіть Лев Толстой, не кажучи вже про корифеїв української сцени – Марка Кропивницького, Марію Заньковецьку, Михайла Старицького, Івана Карпенка-Карого.

Тодішній міністр освіти Росії Делянов допитувався, чому Яворницький пише тільки про козаків, і пообіцяв йому, що “буде час подумати й про інших”. Так і сталося: ученого оголосили “політично неблагонадійним” і на три

роки вислали до Ташкента під нагляд поліції і без права займатися викладацькою діяльністю. Мовби злочинця.

У 28 років Яворницький став сивим.

Пам’ятник на могилі Яворницького – Дмитро Іванович босоніж стоїть на великому степовому камені з хрестом в опущених руках – викликає неоднозначні судження. Хіба, часом запитують, це пам’ятник визначному вченому, академіку, знавцеві чи не всіх європейських мов?

Але Яворницький дійсно був незвичайним істориком. Багато мандрував, але й плідно трудився в архівах Катеринославщини, Харкова, Києва, Одеси, Чернігова, Криму, у Соловецькому та петербурзьких, варшавських. Відвідав сховища документів у Туреччині, Персії, Палестині.

Археологічні розкопки в Україні поєднував з записами спогадів старожилів, народних пісень, балад і дум, легенд і переказів; великі наукові праці його ввійшли у три томи знаменитої “Історії запорозьких козаків”.

Після ташкентського заслання він кілька літ працював на посаді приват-доцента Московського університету, професорське звання захистив у Казанському університеті.

З 1905 року очолював Катеринославський музей А. М. Поля і до самої смерті, що сталася у серпні 1940 року, став фактично засновником і творцем тутешнього музею. За короткий час опублікував понад 150 наукових праць, став академіком Всеукраїнської академії наук, але незабаром був названий націоналістом і на ціле десятиліття відлучений від наукової роботи. Ледве порятували його авторитетні історики чи не всього світу.

Перу Дмитра Яворницького належить роман “За чужий гріх” і повісті “Наша доля”, “Де люди, там і лихо”, “Христос у серці чоловіка”. Писав і вірші, а для душі захоплювався і лексикографією.

“Моє правило, – писав він, – постійно працювати, не чекаючи ні нагород, на похвали. Працювати до тих пір, поки служать тобі руки і допоки б’ється серце у твоїх грудях. Працювати на користь твого народу та дорогої тобі Батьківщини”.

Жодного разу не відпочивав на курортах. Взагалі не відпочивав. Не знав, що таке відпустки. І нехай добра пам’ять буде в наших душах про цього великого українця.

(За М. Нечипоренком)

Вправа 22. Прочитайте тексти, проаналізуйте. Назвіть засоби переконання та їх вплив на становлення особистості.

I. ЕНРИКО КАРУЗО

Історія має багато надзвичайних прикладів чудотворного впливу похвали.

Так, півстоліття тому десятилітній хлопчик працював на фабриці в Неаполі. Він дуже хотів стати співцем, та його перший учитель сказав йому: “Ти не можеш співати, – заявив він. – У тебе нема голосу. Він звучить, як вітер у віконних ставнях”.

Проте мати хлопчика – проста бідна селянка – обійняла його й підбадьорила: “Я знаю, що ти можеш співати, – сказала вона. – Я вже помічаю твої успіхи”. Вона ходила босоніж, щоб зекономити гроші на оплату його уроків співів. Ця похвала і підтримка матері-селянки змінила життя хлопчика. Можливо, ви чули про нього. Його звали Енріко Карузо.

(За Дейлом Карнегі)

II. ПИСЬМЕННИК ГЕРБЕРТ ДЖОРДЖ УЕЛЛС

Півстоліття тому інший хлопчик працював у Лондоні в галантерейному магазині. Він повинен був уставати о п'ятій годині ранку, підмити приміщення і працювати, як раб, чотирнадцять годин на добу. Це була важка, нудна робота, і він ненавидів її. Промучившись так два роки, він відчув, що більше не в змозі витерпіти це. Тому, піднявшись одного разу вранці з ліжка і навіть не поснідавши, він пішки помандрував до матері, яка працювала економкою. Йому довелося пройти п'ятнадцять миль.

Він був у відчаї. Він благав її, плакав. Він клявся, що стратить життя самогубством, якщо змушений буде зостатися в магазині. Потім він написав довгий, зворушливий лист своєму старому шкільному вчителю про те, що вражений безвихіддю і не хоче більше жити. Старий учитель підбадьорив його, переконавши, що насправді він дуже розумний, здатний займатися більш цікавою справою, і запропонував йому роботу вчителя.

Це підбадьорення змінило долю хлопчика і наклало міцний відбиток на історію англійської літератури. Адже з того часу цей хлопчик написав сімдесят сім книг і заробив своїм пером більше мільйона доларів. Ви, можливо, чули про нього. Його ім'я Герберт Джордж Уеллс.

(За Дейлом Карнегі)

2.5. Модульна контрольна робота з усного мовлення. Конкурс риторів

Завдання 1. Підготуйте виступ перед аудиторією (одну тему готують дві особи).

Завдання 2. Порівняйте виступи. Вкажіть на позитивне та недоліки промовців.

КОНКУРС РИТОРІВ

I. ЖАК ШИРАК

(Довідка. Народився 19 листопада 1932 року в Парижі. Освіту здобув у Національній школі управління ЕНА та американському Гарвардському університеті).

(На думку экс-міністра закордонних справ України Анатолія Зленка), з часів Шарля де Голля жоден президент Франції не втілював у своїй особі

французький національний характер у всій його суперечливості та не повторюваності так сильно і повно, як Жак Ширак. При всій своїй енциклопедичній ерудованості й аристократичній освіті він значною мірою так і залишився вихідцем з бунтівного Латинського кварталу – людиною, яка більш охоче прямує проти течії, ніж за течією. Можливо, цим пояснюється та обставина, що, від природи сором'язливий і навіть замкнутий, Ширак все ж таки став справжнім лідером нації.

У його попередника, Франсуа Міттерана, більш сухого і стриманого політика, був безперечний дар зважувати всі “за” і “проти” і робити на цій основі безпомилкові кроки. Ширак має не менш безперечний дар – дар відчувати і мислити, як французький народ, діяти на міжнародній арені, як справжній француз. Це не хвалена політична здатність “тримати ніс за вітром”. Це – суть цього політика, який назавжди увійде в історію як справжній “президент усіх французів”.

Усезнаючи журналісти підрахували, що за перші 15 місяців свого перебування на посаді президента Ширак провів лише 4 офіційних прийоми і кілька офіційних обідів під час закордонних візитів – надзвичайно мало як для глави такої держави. Водночас за ті ж місяці він встиг поспілкуватися з десятками представників культурної та наукової інтелігенції як з Франції, так і з інших країн. Пояснення просте: ці люди для нього більш цікаві і важливі, ніж колеги-можновладці. Вони, а не політична “тусовка” є для нього справжнім джерелом політики. Після цього чи варто дивуватися тій обставині, що, вже будучи активним політиком, Ширак здивував широку публіку професійним перекладом “Свгенія Онегіна” з російської мови французькою. Чи варто дивуватися, що, вже будучи президентом, він відмовився брати участь в урочистостях з нагоди відкриття Америки, оскільки ця подія коштувала життя “трьом мільйонам індіанців”? Чи варто дивуватися і багатьом іншим його крокам, які хоча і вражали публіку, але не були політичним епатажем? Узяті разом, вони говорять про одне: ми маємо справу з унікальною і непересічною особистістю, яка, перебуваючи при владі, не стала рабом влади.

(Анатолій Зленко)

(А. Зленко. Дипломатія і політика. – Х. : Фоліо, 2003. – С. 190 – 191)

II. ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВ'Я

Генетика у мене така: батько помер у 50 років, мати – в 52. Я ж поставив на собі експеримент, як на мене, вдалий. (Про нього вже не раз писали, однак дещо додаю). Зараз мені 86. А старіти почав, коли мені виповнилося 79. Саме тоді я перестав оперувати хворих, тільки консультував. Як відчув старість? Важка хода. Хитає, коли йду, слабкість, погіршується пам'ять. Але книжки пишуться і видаються. Можливо, я надто вимогливий, однак мені здається, потрібен ширший погляд на проблему здоров'я й старіння організму.

У більшості хвороб винна не природа, не суспільство, а тільки сама людина. Найчастіше вона хворіє через лінощі й пожадливість. А часом і через нерозумність.

Не покладайте надій на медицину. Вона лікує багато хвороб, але не здатна зробити людину здоровою. Навіть більше! Бійтеся потрапити в полон до лікарів. Вони схожі перебільшувати людські слабкості і могутність своєї науки, створюючи у людей уявні хвороби.

Людина, на щастя, така довершена, що майже завжди їй можна повернути здоров'я. От тільки необхідні для цього зусилля, які, на жаль, зростають в міру старіння й поглиблення хвороб.

Для здоров'я потрібні чотири умови: фізичні навантаження, обмеження в харчуванні (їсти в режимі поганого апетиту), загартування, уміння відпочивати.

Природа милосердна: вистачить 20 – 30 хвилин фізкультури щодня, але такої, щоб виснажитися, спітніти і щоб пульс удвічі почастишав. Якщо цей час подвоїти, то взагалі буде чудово.

Здоров'я – це завжди обмеження себе в харчуванні. Корисне те, що несмачне. Від далеких предків ми успадкували біологічні відчуття, здатні перетворюватися на недоліки. Перший – лінощі, їх не треба й тренувати. Другий – жадібність до їжі. Людина за задоволення розкішно й смачно поїсти та відпочивати раніше, ніж втомилася, має платити хворобами. Не можна сподіватися, щоб усі дотримувалися суворого режиму, але можна спробувати переконати бути поміркованішими. У середньому ми маємо п'ятикратний резерв потужності. Навіть коли клітина “захворіє”, якщо створити їй нормальні умови, через певний час вона поновить свої структури й одужає. А щодо старіння, то воно запрограмоване в наших генах. Та існує й закон тренуваності.

(Микола Амосов) (Голос України, 17 липня 2008 р., № 133)

III. ВОЛОДИМИР МОНОМАХ. ПОВЧАННЯ ДІТЯМ

Я, недостойний, дідом своїм Ярославом Мудрим і батьком і матір'ю з роду Мономахів був наречений руським іменем Володимир. Сидячи на снях, тобто збираючись помирати, звертаюся до вас з цим словом.

...Мою грамотицю прийміть до свого серця. Не лінуйтесь, а щиро трудіться. Перш за все не забувайте убогих, яко можете, годуйте їх і подавайте сиротам. І вдову захистіть, не дайте сильним губити людину. Хто б то не був: правий чи винний, не вбивайте і не веліть убивати його; якщо завинив хто у смерті, не губіть християнської душі. Не майте гордощів у своєму серці і розумі, а скажіть: сьогодні живу, а завтра помру: смертні ми. Старих шануйте, як батька, а молодих, як братів.

Пам'ятайте: при старих годиться мовчати, премудрих слухати, старшим підкорятися, з рівними і молодими мати згоду і бесіду вести без лукавства. Не лютувати словом, не ганьбити нікого у розмові, не сміятися багато. Очі тримати донизу, а душу вгору.

В домі своєму не ледачкуйте.

На війну вирушивши, не лінуйтесь, не сподівайтесь на воевод. Ні їжі, ні пиття не віддавайте без міри, ні солодкому сну. Сторожу самі наряджайте і

вночі, з усіх боків поставивши охорону, лягайте відпочивати біля своїх воїнів. Вставайте рано. Зброю не скидайте з себе поспіхом, не оглянувшись добре. Адже буває, що через лінь людина знеацька гине.

Брехні остерігайтесь, і пияцтва, і облуди: від того душа гине і тіло.

(За переспівом В. Близнеця)

IV. МИКОЛА МИКЛУХА-МАКЛАЙ

Чи знайдеться хоча б один хлопчак, що не заздрив би Миклусі-Маклаю? Життя між папуасів, у халупці під шатром тропічного лісу на березі теплого, ласкавого океану – о, це казковий сон дитинства, який сниться всім... Яким щасливцем здається нам у юнацькі роки Микола Миколайович Миклуха-Маклай! Ставши дорослим, ми дізнаємося, яка важка і сумна була доля цієї людини, та все одно та рання солодка заздрість лишається.

Не закінчивши Петербурзького університету через вільнодумство, у вісімнадцять років він виїздить до Німеччини і там дуже бідує, економлячи на кожному шматкові хліба. Грошей не має зовсім, навіть гудзики присилала йому мати з Росії... У Гейдельберзі, Лейпцигу і Єні вивчає він філософію, історію, потім – медицину...

Очевидно, сумлінність, а не здібності привертають до нього увагу Ернста Геккеля – чудового натураліста і улюбленого професора Миклухи, лекції якого він ніколи не пропускав. Геккель запрошує його взяти участь в експедиції на Канарські острови, і Микола погоджується...

З цього й починається великий подвиг його життя... За двадцять років своїх мандрів Микола Миколайович об'їздив Канари й Марокко, Чилі та Єгипет, Англію і Ємен, Швецію й Ефіопію, побував на легендарному острові Пасхи, відвідав Таїті, Самоа, Каролінські і Філіппінські острови, жив у Австралії, там одружився, обійшов весь Малайський архіпелаг. Він хотів довести, що у розгалуженого дерева людських рас один спільний корінь.

У Санкт-Петербурзі, в музеї, лежать його колекції. У далекій Австралії, може, ще й тепер живуть два старенькі дідусі – його сини.

(Ярослав Голованов)

V. П'ЯТЬ ОРДЕНІВ МАРІЇ ФОРТУС

Фортус Марія Олександрівна народилася у 1890 році на Херсонщині. Під час революції 1917 року брала участь у підпільній роботі місцевих партійних осередків есерів і більшовиків. З 1919 року – на службі в органах ЧК у Херсоні, Єлизаветграді, Одесі. Впроваджувалася з розвідувальним завданням в один із загонів армії Махна. У 30-ті роки мешкала в Іспанії разом із чоловіком – іспанським комуністом, виконуючи при цьому завдання зовнішньої розвідки. Після трагічної загибелі чоловіка деякий час перебувала на нелегальному становищі, а під час громадянської війни в Іспанії була перекладачем у радянських представників, поєднуючи це з виконанням різних особливих доручень. Після повернення на батьківщину закінчила Академію імені Фрунзе. Під час Великої Вітчизняної війни була начальником штабу авіаполку під командуванням Марини Раскової, знаходилася у партизанському загоні Дми-

тра Медведєва, де впродовж деякого часу діяла спільно з радянським розвідником Миколою Кузнєцовим. У складі розвідвідділу 3-го Українського фронту готувала розвідувальні групи для засилання у глибокий тил противника, сама неодноразово десантувалася на територію Румунії та Угорщини зі спеціальними завданнями. Після закінчення війни продовжувала працювати у розвідці. Нагороджена двома орденами Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Червоної Зірки, багатьма іншими нагородами СРСР та іноземних країн. Померла у 1980 році.

(Олександр Скрипник)

VI.

* * *

У середині 20-х років минулого століття розвідкою радянської України оперативним шляхом було одержано інформацію про намагання Англії сформувати на півдні України агентурну мережу з метою добування відомостей військово-політичного характеру. Представники української розвідки спрацювали на випередження, створивши так звану легендарну розгалужену антирадянську організацію. Її “керівника” вміло підставили іноземній спецслужбі, і згодом він очолив “українську лінію” англійської розвідки в Бухаресті. Цю роль вдало зіграв Пантелеймон Федорович Калюжний, 1897 року народження, уродженець селища Рівне Зінов’євського округу (тепер територія Кіровоградської області), у минулому професійний художник, активний есер, поборник ідеї створення самостійної України. Протягом семи років він постачав Лондон дезінформацією про політичну ситуацію в Україні, збройні сили Червоної Армії. Через нього також надавалися матеріали, які спонукали Англію до зближення з Радянським Союзом на фоні відродження військового потенціалу гітлерівської Німеччини.

(Олександр Скрипник)

(Скрипник О. В. Український слід у розвідці / Олександр Скрипник. — К. : Ярославів Вал, 2009. — С. 149 — 164)

Завдання 3. Запишіть квінтесенції зі статті та підготуйте виступ.

Коні Анатолій Федорович
(28.01.1844 – 17.11.1927)

ПЕТЕРБУРГ – ЛЕНІНГРАД

Відомий російський судовий і громадський діяч, правознавець світової слави і літератор, доктор кримінального права з 1890 р. Навчався на математичному факультеті Петербурзького університету (1861), закінчив юридичний факультет Московського університету (1865). Перебував на службі у судово-прокурорському відомстві Росії: помічником секретаря Петербурзької судової палати, секретарем прокурора Московської судової палати. Товариш прокурора судового округу у Харкові і Петербурзі, губернський прокурор у Самарі, прокурор Казанського і Петербурзького судо-

вих округів, прокурор і голова Петербурзького окружного суду, обер-прокурор кримінального касаційного департаменту Сенату. Деякий час працював в апараті Міністерства юстиції і понад 25 років був сенатором. Від січня 1907 до жовтня 1917 – член Державної ради Росії. Після жовтневої революції 1917 р. займався головним чином викладацькою та освітньою діяльністю. Був професором Петроградського університету та ряду інших ВНЗ. Читав лекції з кримінального судочинства, судової етики та з питань літератури, виступав у робітничих колективах.

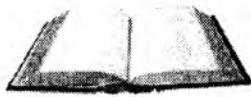
Погляди Коні склалися під впливом волелюбних ідей 60-х років XIX ст. Він не входив до кола революційної інтелігенції, але нерідко перебував в опозиції до самодержавства і відкрито висловлював свою незгоду з каральною політикою царського уряду. Володів високим ораторським мистецтвом, з позиції об’єктивності підходив до своєї судової і прокурорської діяльності. Суд називав “школою для народу”, з якої, крім поваги до закону, повинні виноситися уроки служіння правді і поваги до людської гідності. Як суддя він впроваджував ідеї справедливості “у земні, людські відносини”, а як прокурор був “суддею, який умів відрізнити злочин від нещастя, навіювання від правдивого показання свідка”. Обстоював принцип повної незалежності суддів і вважав, що їх високе завдання засноване не на тимчасових уявленнях, а “на вічних і незмінних засадах правосуддя”. Теоретичні міркування Коні були основою його практичної діяльності. Класичним прикладом став проведений під його головуванням судовий процес у Петербурзькому окружному суді по обвинуваченню Віри Іванівни Засулич у замаху на вбивство петербурзького градоначальника генерала Ф. Ф. Трепова (1878). Присяжні засідателі виправдали Засулич, а Коні підписав виправдальний вердикт, за що опинився у довголітній офіційній опалі, але не відступив від своїх переконань.

Коні був талановитим літератором. Він особисто знав Л. Толстого, І. Тургенєва, Ф. Достоєвського, І. Гончарова, А. Чехова, В. Короленка, дружив з І. Рєпіним, К. Станіславським, В. Немировичем-Данченком, К. Чуковським та ін. письменниками, вченими, артистами і журналістами, любив театр. Про багатьох з них залишив нариси. Автор книг: “Судові промови. 1868 - 1888” (кілька видань), “Нариси і спогади”, “Батьки і діти судової реформи”, “Моральні засади в кримінальному праві” та ін.

Творчі заслуги Коні мали високу оцінку у науковій громадськості: 1890 р. Харківський університет присвоїв йому ступінь доктора кримінального права без захисту дисертації (honoris causa). Коні було обрано почесним членом Московського університету (1892) та почесним академіком у галузі юриспруденції (1896) і літератури (1990) Петербурзької АН.

(Ю. С. Шемшученко)

(Юридична енциклопедія. Т. 3. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2001. – С. 261 – 262)

Цікаво знати

Викладіть власну думку щодо важливості / неважливості вміння швидко читати і говорити.

НАЙШВИДШІ ГОВОРУНИ

Найшвидше від усіх говорять Стів Вудморз графства Кент (Великобританія), Шон Шеннон із Канади і Стів Брайерс, англієць із Пемброкшина. Результатом Вудмора, коли він брав участь у шоу на англійському телебаченні під назвою “Рот з мотором”, 22 вересня 1990 року, було 595 слів за 56,01 секунди (або 637, 4 слова за хвилину). Коли він тренується, відбирає уривок із книги і розповідає його до тих пір, поки це не стає його другою натурою. Зазвичай він готується до виступів тільки напередодні ввечері, та коли його рекорд побили, то, для того щоб повернути собі титул рекордсмена, він тренується протягом шести тижнів. Шеннон прочитав монолог Гамлета “Бути чи не бути” (260 слів за 23,8 секунди, або 655 слів за хвилину) 30 серпня 1995 року в Единбурзі (Великобританія). Він усвідомив свою здібність ще дитиною, коли його просили говорити повільніше, тому що неможливо було зрозуміти, що він говорить. Тепер він практикується тільки по декілька хвилин на день: якщо він приділяє цьому більше часу, мова його стає нерозбірливою.

6 лютого 1990 року Брайерс читав тексти пісень із альбому групи “Квін” і справився з цим за 9 хвилин 44 секунди, причому він читав текст з кінця у зворотному порядку. Найшвидший читець текстів у зворотному порядку зазвичай зачинається у своїй кімнаті і сидить там доти, доки не вивчить свої монологи, інколи тренуючись по чотири години на день.

(Книга рекордів Гіннеса, 1999. – С. 74)

Тема 3. КУЛЬТУРА УСНОГО ФАХОВОГО СПІЛКУВАННЯ

3.1. Самовдосконалення особистості як шлях до культури фахового спілкування

План

1. Сутність поняття “самовдосконалення” у сучасній українській мові.
2. Програма самовдосконалення особистості.
3. Чинники формування сучасного конкурентоздатного фахівця.

Сучасна українська мова подає таке визначення терміна “досконалий”:
1) який має потрібну ступінь довершеності; 2) який визначається повнотою позитивних якостей, довершений; 3) повний, абсолютний.

Термін “самовдосконалюватися” (“самовдосконалення”) означає набувати самому названих якостей, позбуватися негативного в собі.

Самовдосконаленням людина займається при самовихованні – при свідомій діяльності, спрямованій на вироблення в собі позитивних рис і подолання негативних, тобто на прагнення стати досконалою людиною.

Самовдосконалення особистість досягає лише на шляху внутрішніх борінь і криз. Проте є й інша позиція, зокрема М. Мольц вважає, що кризи можна контролювати. “Я ніколи не повірю, що Богові було потрібно, щоб його діти блукали по Землі з виразом вини на обличчі, почуваючи себе жалюгідними й нещасними, о ні!” – писав він і як шлях до щастя пропонував виробити позитивне ставлення до самого себе (“Світ сучасної людини”, с. 63).

На думку М. М. Фіцули, автора підручника “Педагогіка”, для цього треба вміти оцінити самого себе, визначити позитивне і негативне та виділити те, чого слід позбутися, а що треба набути. У такому випадку людина формує для себе ідеал, до якого слід прагнути. Уявний ідеал допомагає “скласти програму самовдосконалення” [с. 226 – 229].

Програма самовдосконалення може складатися з:

- 1) у навчанні – поповнення знань з окремих предметів; набуття фахових знань; набуття різноманітних знань для загальної ерудиції;
- 2) у праці – робота у різних галузях, царинах життя;
- 3) у самообслуговуванні – прагнути до зовнішньої довершеності, точніше – до зовнішньої привабливості;
- 4) у характері – вироблення рис самостійності, ініціативності, стриманості, прагнення бути комунікабельним у стосунках з близькими, друзями, діловими людьми, керівництвом, уміти бути на висоті у спілкуванні з негативними індивідами.

М. Фіцула вважає, що самонавіювання допоможе подолати страх перед труднощами, нерішучість, невпевненість у власних силах, запальність, похвальність (і непродуманість, невміння все зважити), а також допоможе виробити потребу підбадьорювати себе; позбутися неорганізованості, лінощів, небажання вчитися і все досягати самому;

– уміння аналізувати свої вчинки, оцінювати їх, визначити позитивне в них і недоліки, свій поступ і тупцювання на місці;

– вироблення обов’язковості, необхідності, відповідальності (треба зробити – зроби, обіцяв – виконай).

Відомий український педагог-учений В. О. Сухомлинський писав: “Самовиховання потребує дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж учора... За самою суттю своєю самовиховання передбачає віру людини в людину, звертання до честі й гідності людини” (Сто порад учителю: Вибрані твори – у 5-ти томах. – Т. 2. – С. 602).

Самовиховання неможливе в тих людей, які звикли до окрику, грубого слова, примусу, вважає великий педагог. Тобто людина повинна шанувати в собі людину, особистість, а в інших – також, робити все так, як би вона хотіла, щоб робили для неї, з нею.

Таджицький поет XII ст. Анварі Авхадіддін писав:
 Вот тебе два дела – сделай хоть одно из них,
 Коль прославиться делами хочешь пред людьми:
 Или то, что сам ты знаешь, передай другим,
 Или то, чего не знаешь, от других возьми.

Ця порада дуже слухна при виконанні програми самовиховання.

До цієї програми належить і робота щодо вдосконалення, шліфування свого характеру. Слово характер (character – ознака, риса, прикмета) – це сукупність стійких психічних властивостей людини, що виявляються в її поведінці та діяльності. Це суттєві властивості людини, за якими вона відрізняється від інших людей і які вирізняють її як певну індивідуальність. Характер, твердить Н. Бугай, автор книги-посібника “Український етикет”, формується у процесі життя, виховання і навчання, трудової та громадської діяльності людини.

Чи можна позбутися негативних рис, самому вдосконалити себе?

Виявляється, можна, але за умови, коли правильно визначиш у собі те, чого слід позбутися, по-друге, спланувати, порадившись з авторитетними для тебе людьми, як це зробити. Це можуть бути батьки, старший друг, педагог, тренер – словом, це мусить бути людина, яка має більший від тебе життєвий досвід.

Які ж риси характеру вважаються негативними?

Їх чимало. Серед них – упертість, непоступливість; агресивність, хандра, свавілля, почуття вседозволеності; самовпевненість, переконаність у тому, що все тобі під силу; надмірна балакучість; легковажність, необов’язковість; допущення грубощів, вульгарності в мові; неохайність і небажання бути чемним.

Мова – найважливіший засіб спілкування між людьми. Вивчення мови дає можливість людині орієнтуватися у духовному просторі, який її оточує. Мова формує й організовує досвід людей; вона – один з найважливіших елементів духовної і матеріальної культури, вважають Л. М. Зінченко та Л. В. Долинська. Чеський учений-лінгвіст Павло Шафарик писав: “Народ, що не усвідомлює значення рідної мови для свого вищого духовного життя, виконує над собою самогубство”.

Мова – носій і культура фаху. Л. І. Мацько зазначає: “Компетенція і професіоналізм з будь-якого фаху – це передусім бездоганне володіння фаховим мовленням”. Літературна мова, чиста, красива, з дотриманням орфоепічних і граматичних норм, викликає почуття задоволення, захоплення, радості в щоденному як службовому (офіційному), так і в побутовому (неофіційному, інтимному) спілкуванні. Кожен носій української мови повинен пам’ятати, що силою й талантом геніїв проста, буденна мова, як дехто хотів і (чого гріха таїти!) тепер хоче бачити обмеженою хатнім ужитком, піднімалася і піднялася, за словами М. П. Старицького, “до генеральського чину”.

“Люди, яких люблять і шанують, не обов’язково вродливі й не завжди винятково розумні. Проте вони мають такі властивості, які полегшують їм установлювати контакти з іншими людьми і допомагають знаходити собі друзів (тобто виробити вміння спілкуватися). Ці властивості можуть бути за-

кладені в характері від самого народження, але їх можна й виробити, доклавши до цього певних зусиль” – тобто самовдосконалюючись (Іржі Томан).

Усмішку названо однією з людських мудростей. Справді, китайці та японці завжди усміхнені. Мудреці радять: усміхайся – і світ (люди) повертатиме тобі усмішку. Посмішка справді, мабуть, дійова зброя, бо вона усуває настороженість чи агресивність – роззброює. Пригадаймо будь-яку телепередачу – хроніку подій у світі: дипломатичні і повноважні представники інших держав з’являються перед главами держав, у які прибули, завжди усміхненими. Такими є і керівники держав на міжнародних форумах, нарадах, з’їздах, засіданнях.

Усмішка викликає у співбесідника приязнь, доброзичливість, бо вона передає ці ж почуття і від тебе. Не можна сварити, ображати усміхаючись. Не завжди, звичайно, можна і варто бути усміхненим, і не кожен може завжди бути таким. Але пригадаймо вислів: “посмішка Гагаріна”. Таким він “парнем” був! Завжди усміхненим і привабливим, чистим душею і серцем.

Слід запам’ятати ще одне правило спілкування – навчись дружньо ставитися до людей, бо “Хто любить людей, того й люди люблять”. Може, через те й є така подорожня молитва: “Господи, дай мені любити людей і хай люди люблять мене”. Пригадаймо притчу про Марію Магдалину, яку натовп просив покарати. Ісус Христос у відповідь натовпові запропонував: хто безгрішний, нехай кине в неї каменем. Ніхто не наслідився. Це не заклик до всепрощення і до обов’язковості виробити в собі таку рису “добренький для всіх”, ні. Але саме доброта, як любов і краса, врятують світ!

Для успішного спілкування згодиться і така настанова: тільки щире, дружнє ставлення, співпереживання полегшують спілкування між людьми. Щирість і ... лукавство, корисливість, на щастя, швидко розпізнаються.

Навчальні заклади всіх рівнів: школа, технікум, ліцей, коледж, інститут, університет чи академія – дають знання, навчають мови чи й мов. Та коли людина ставить перед собою завдання знати більше, ніж їй дали в названих установах, вона повинна багато працювати над собою.

Так, М. Булгаков писав: “Я вважаю, що в кожному навчальному закладі освіченою людиною стати не можна. Та в кожному закладі, в якому добре поставлене навчання, можна стати дисциплінованою людиною і набувати навиків, які згодяться в майбутньому, коли людина поза стінами навчального закладу почне навчати саму себе”.

Ще давньогрецький письменник-мораліст Плутарх писав: “Знатне походження є благом, але це – благо предків. Багатство почесне, але це – справа щастя. Слава бажана, та не постійна. Краса прекрасна, але минуча. Здоров’я цінне, та легко руйнується. Сила завидна, але вона теж руйнується старістю й хворобами (болячками). Освіта – єдине, що є божественним і безсмертним у нас самих; і дві речі найкращі в людській природі – розум і мова”.

Наведені вище слова слід пам’ятати і розуміти кожному, вдосконалюючи себе в самонавчанні – в самоосвіті, у вправності користуватись мовою, адже найважливіший засіб зв’язку для комунікантів у всіх випадках життя була і залишається мова. Борис Дмитрович Грінченко, наприклад, самотужки

вивчив українську мову (у сім'ї зрусифікованого офіцера Грінченкова!), досконало знав англійську, французьку та німецьку мови, перекладав з них, вивчав італійську мову. Високоерудованою людиною цей педагог-письменник став через самоосвіту, адже він не закінчував жодного ВНЗ, а йому прислали на рецензії роботи академіків Санкт-Петербурзької імператорської академії Росії. За 4-томний "Словарь української мови" (1907 – 1909 рр.) був удостоєний премії ім. М. І. Костомарова від цієї ж академії.

Французький математик, фізик і філософ XVII ст. Блез Паскаль (1623 – 1662) вважав, що "...погано бути наповненим недоліками; але ще гірше бути сповненим ними і не бажати усвідомлювати їх у собі, тому що це означає додавати до них ще свій порок самообману".

Працюючи над самовдосконаленням, слід виробити в собі:

- скромність і вміння бути ввічливим, адже ввічливість згуртовує, викликає почуття душевного задоволення, взаємної радості, симпатії, поваги;
- позбутися грубості, нетактовності (ці риси роз'єднують близьких людей, друзів, викликають почуття обурення);
- виробити риси тактовності, делікатності, доброзичливості, люб'язності, душевну доброту, при цьому пам'ятаючи, що тактовність – це постійна властивість, стан душі і характеру;
- чемність – у стриманості, тобто на грубість не відповідають грубістю чи вульгарністю;
- мати поблажливість (володіти поблажливістю) – у допустимих межах, пам'ятаючи "золоте правило" моральності: стався до інших так, як хотілося б, щоб ставились до тебе;
- знаходити правильний тон розмови;
- навчитися керувати своїм настроєм і впливати позитивно на настрій співрозмовника;
- вміти самому створювати настрій через самонавіювання;
- в колективі з гарним мікрокліматом людина з поганим настроєм поступово позбудеться його;
- при зустрічі з товаришами посміхніться, скажіть комплімент (один на один), запитайте про успіхи, про членів родини. Так вважає В. М. Поздняков і викладає свої думки у статті "Людина і культура спілкування" (див. книгу "Світ сучасної людини", с. 104 – 108).

Конфлікт як одна із форм спілкування завжди має психологічний зміст, бо він є наслідком видимих і невидимих суперечностей, словесних зіткнень у спілкуванні двох людей. Велике вміння – перешкодити виникненню його.

Питанню самовдосконалення приділяє велику увагу чеський учений-педагог Іржі Томан. Так, у книзі "Мистецтво говорити" він радить:

- завжди дбати про свою зовнішність, хотіти подобатись;
- виробити такі риси характеру, які подобаються в усіх суспільних верствах, прошарках, а саме: веселу вдачу, товариськість, тактовність;
- слід дбати про чистоту тіла і одягу (шия, вуха, рот, ноги – шкарпетки у чоловіків; пам'ятати про існування дезодорантів; при пітливості – часті ванни, душ);

– успіхові налагодження контактів додає одяг комунікантів, адже по одягові судять, куди зібралася йти людина: чи на концерт, чи на ділову зустріч, чи на пляж, чи на спортивні заняття (пам'ятати про взуття і його чистоту, чоловікам – про сорочки, про 2 хусточки – однією не користуються – на запас);

– прагнути виробити гарні манери – хода, постава, манера сидіти, слідкувати за рухами рук, голови, стримувати рухливість надмірну загалом.

Іржі Томан вважає, що компенсувати брак фізичної краси можна багато в чому гарними манерами та відповідним убранням, умінням з гідністю триматися серед людей.

Як же вдосконалити поведінку? Виробити гарні манери можна через вивчення поведінки навколишніх людей, акторів кіно і театру.

Вайлуватості можна позбутися, виробляючи енергійність, сварливості й ексцентричності – виробляючи витриманість, а замість незібраності, невпевненості, розгубленості – набути наполегливості. Щоб досягти поставленої мети у професійній діяльності, треба набути впевненості, рішучості, стати сильною особистістю.

Завжди негативне ставлення до себе викликають люди нечесної поведінки, бо їм більше не довіриш і не захочеш підтримувати контактів; ті, які не вміють (чи не хочуть?) додержати даного комусь слова (пригадайте Пузиря з сатиричної комедії І. Карпенка-Карого "Хазяїн": "Обіцянка – цяцянка. Обіщати можна все").

Егоїзм, грубість, вульгарність не викликають на відвертість, не породжують у комуніканта-партнера бажання спілкуватися, мати ділові стосунки, не свідчать про культуру спілкування, а навпаки – про її відсутність.

Привітність і ввічливість – найкращі засоби боротьби проти нечемності. Стримайте себе під час лайок, суперечок – обеззбройте кривдника, нападника, сперечальника, "схилите на спілкування на належному рівні".

Цікавтеся людьми, виявляйте інтерес до їхніх справ.

Не озлоблюйтеся на світ у 17, 30, 50 років!

Хороший співрозмовник уміє добре говорити, уважно слухати, зацікавити до розмови.

Навчись проникатися інтересами тих, з ким спілкуєшся, бо "лагідне слово – ключ до серця" (прислів'я).

Уміти розв'язувати суперечки – це якнайшвидше знайти компроміс.

Виробити в собі звичку поводитися ввічливо і пристойно.

Отже, самовдосконалення в характері – це вироблення в собі приязні до людей, ввічливості, тактовності, гарних манер, це дбати про свій приємний зовнішній вигляд, уміти поставити себе на місце іншого, навчитися любити себе і людей.

Самовдосконалення – це вироблення пам'ятливості, пам'яті, уміння змістовно і гарно висловлюватися, вести полеміку, просто спілкуватися. Це вміння поповнювати свої фахові знання і вміння та загальну ерудованість, адже недарма люди кажуть: яка головонька, така й розмовонька.

Література

1. Карнеги Дейл. Как завоевывать и оказывать влияние на людей... – М. : “ЭОС”, 1992.
2. Корніяка О. Мистецтво гречності. – К. : Либідь, 1995.
3. Хрестоматія з усного ділового спілкування. Випуск 1 / Упоряд.: Л. Г. Погиба, Т. О. Грибніченко, Н. А. Ковальчук та ін. – К., 2005.

3.2. Стратегія поведінки під час ділової бесіди. Ділові зустрічі

До переговорів, як правило, залучається певна група людей. Вони складають делегацію. Кількісний склад делегації залежить від важливості обговорюваних питань, рівня представництва. Протокол рекомендує формувати делегації для двосторонніх переговорів на основі приблизно однакової кількості їхнього складу. Членів делегації добирає керівництво переважно із працівників ділової фірми, компанії, організації. До складу делегації входять:

- безпосередні учасники переговорів;
- консультанти-експерти;
- допоміжні працівники: перекладачі, стенографістки, друкарки, водії та ін.

Обидві сторони наперед домовляються про місце і час зустрічі, предмет обговорення і мову (або мови) переговорів. Узгодження організаційних питань починається після того, як досягнуто домовленості щодо самої зустрічі. Узгоджується рівень ведення переговорів, зокрема посада керівника делегації. Це директор фірми, його заступник або начальник відділу. Обумовлюється кількісний склад делегації, порядок денний, час і місце проведення переговорів. Порядок денний узгоджується узагальнено. Рівень представництва в основному має бути однаковим. Вибір місця зустрічі може впливати на її результати. Тому кожен партнер прагне провести зустріч на своїй території, де він почуває себе більш комфортно і впевнено. Є елемент престижності і в тому, хто до кого іде. З цієї причини відповідальні, особливо міжнародні зустрічі, проводяться на нейтральній території. Вибір країни для зустрічі часто використовується з метою підняти її авторитет у міжнародних процесах.

Прийняття делегації на своїй території має як переваги, так і недоліки. На переговорах дотримуються правил етикету й особливостей протоколу, прийнятих у країні проведення. Отже, зарубіжна делегація має до цього пристосуватися. Разом з тим сторона, яка приймає, також бере на себе додаткові обов'язки. Вона не може зволікати з прийняттям рішення, посилаючись на відсутність інформації. Приймаюча сторона відчуває себе зобов'язаною перед партнером, який до неї приїхав. На сторону господаря лягають турботи щодо організації зустрічі, а це може відволікати її від суті переговорів. Якщо ділові зустрічі проводяться постійно, то вони можуть почергово відбуватися на території однієї і другої сторони. Приймаюча сторона прагне проводити

зустрічі у своєму офісі. Це зручно і престижно. Для великих офіційних зустрічей підбирають нейтральні приміщення: конференц-зали, будинки культури, театри. Час для переговорів призначають або вранці, або ввечері. Ділові зустрічі проводяться переважно у другій половині дня, але не відразу після обіду. Закінчують у робочий час, не пізніше 17.30.

Приміщення для ділової зустрічі, згідно з протоколом прийому зарубіжних партнерів, має бути спеціально підготовленим. На столах має бути тільки те, що потрібне для зустрічі: блокноти, олівці, сигарети, сірники, попільниці, пляшки з мінеральною водою, фужери (ставлять перевернутими). Приміщення має бути чистим, світлим, зручним для роботи.

На переговорах, якщо вони тривають кілька годин, роблять перерву. Під час перерви подають чай, каву, бутерброди, фрукти. Це роблять в іншому – суміжному приміщенні. Якщо його немає, то безпосередньо в залі переговорів. Перед главами делегацій частування ставиться персонально, інші учасники переговорів обслуговують себе самі.

Розміщення за столом переговорів відбувається з урахуванням службового становища учасників. Якщо глави делегацій сидять на початку стола, то перекладачі розміщуються між ними. Інші члени делегацій сидять уздовж стола. Якщо глави делегацій сидять у центрі стола один навпроти одного, то перекладачі розміщуються поруч зі своїми керівниками зліва. Інші члени делегацій розміщуються за столом зліва і справа відповідно до рангу. На багатосторонніх переговорах делегації розміщуються навколо стола (круглого чи прямокутного) в алфавітному порядку за годинниковою стрілкою.

Протокол ділової бесіди ведеться в ході переговорів. У протоколі фіксують основні дані:

- назви фірм, які ведуть переговори;
- країна, місце, дата, початок переговорів;
- тривалість переговорів;
- прізвища, імена, по батькові, посади учасників обох сторін;
- ініціатор зустрічі;
- основні питання обговорення;
- досягнута домовленість або позиції сторін із суперечливих питань;
- інформація про вручення різних документів (копії додаються).

Протокол ведуть уповноважені учасники переговорів або самі керівники фірм.

ДІЛОВІ ЗУСТРІЧІ

Ділові зустрічі умовно діляться на бесіди і переговори.

Ділова бесіда – це попередня розмова для з'ясування позиції, підходів до вирішення проблеми. Бесіда часто відбувається напередодні самих переговорів, її ведуть уповноважені від керівників люди.

Переговори включають основні елементи ділової бесіди.

Вони містять три основні позиції:

- 1) обмін інформацією: взаємне уточнення інтересів, з'ясування позицій;

- 2) обговорення пропозицій, аргументів і контраргументів;
- 3) погодження позицій, формування домовленості.

Отже, плануючи ділові переговори, треба глибоко проаналізувати суть проблеми, визначити інтереси сторін. Слід визначити, наскільки зацікавлені в переговорах ви і ваші партнери, у яких питаннях інтереси обох сторін збігаються, у яких розходяться, у яких заперечують одні одних.

У техніці ведення переговорів існують різні підходи: позиційний торг, м'який метод, принципи переговорів.

Позиційний торг – це своєрідне протистояння. Це жорстка позиція, в якій кожна сторона завищує свої вимоги. Шляхом взаємних поступок сторони доходять згоди. Цей метод непродуктивний, бо може призвести до зриву переговорів.

М'який метод – коли сторона розглядає іншу як дружню. Замість того, щоб розраховувати на перемогу, наголошується на необхідності досягти хоча б певної угоди. Стратегія м'якого підходу полягає в тому, щоб висувати пропозиції і йти на поступки, довіряючи іншій стороні, бути доброзичливим і прагнути уникати конфронтації там, де це необхідно. За такого підходу сторони можуть прийти до нечітких і нерозумних угод.

Принципові переговори вважаються більш ефективними. Цей метод розроблений у Гарвардському університеті (США). Він побудований на партнерських взаємовідносинах, передбачає більшу відвертість.

Під час партнерських переговорів відбувається реалізація інтересів, а не позицій. Тому слід підкреслювати своє прагнення врахувати інтереси протилежної сторони. Для досягнення успіху в партнерських переговорах треба розширювати варіанти вирішення проблеми, шукати взаємну вигоду.

Вибір конкретних прийомів ведення переговорів – це, по суті, вибір тактики. При дружніх стосунках партнерів основою ділового спілкування є спільний глибокий аналіз проблеми. Починати слід з виявлення спільних інтересів. Потім переходити до спірних питань. Вигідним і етичним є поступовий перехід до більш складних питань переговорів.

На початку переговорів застосовується *метод прямого відкриття позиції* – повний виклад своїх інтересів і потреб, обґрунтування важливості їх вирішення. Продуктивним прийомом є поділ проблеми на окремі складові. Важкі, невирішені питання можна відкласти до іншого разу. Часткова угода – це краще, ніж повна відсутність домовленості.

Класичний метод, який використовується на переговорах, – обговорення питань пакетом. Це жорсткі, конфронтаційні переговори. Якщо для протилежної сторони деякі позиції договору дуже вигідні, вона змушена погодитися і з не вигідними додатками. Пакет, як правило, пропонується на початку переговорів.

На багатосторонніх переговорах часто застосовується *тактика блокування*. Частина учасників, об'єднавшись у блок, створює відповідний тиск для прийняття вигідного їй рішення або не допускає прийняття не вигідного.

Прийоми позиційного торгу численні й різноманітні. Основний прийом – це максимальне завищення вимог. Сторона дуже наполягає на своїх вимо-

гах. До того ж, окремі пункти зовсім неприйнятні для протилежної сторони, тому, знімаючи їх, сторона демонструє свій “відступ”, за що вимагає певних поступок від протилежної сторони.

Метод розстановки фальшивих акцентів у власній позиції. Сторона виявляє велику зацікавленість у вирішенні питань, які насправді мають для неї другорядне значення. Це роблять для того, щоб втягти протилежну сторону у вирішення більш важливого питання з позитивним результатом для себе.

Некоректним є *прийом салями* – заниження своїх інтересів. Його застосовують для того, щоб партнер більше розкрився з метою одержати таким способом перевагу, поле для маневру.

Метод ухиляння. При небажанні обговорювати питання пропонують його відкласти до іншого часу або під різними приводами зволікають його обговорення.

Висування все нових вимог в міру того, як протилежна сторона погоджується з попередніми доповненнями. Дуже некоректний *прийом* – *ультимативність вимог*, коли одна зі сторін заявляє: або ви приймаєте наші вимоги, або ми йдемо з переговорів.

На завершальному етапі позиційного торгу іноді застосовують *метод вимагання* – висування вимог в останню хвилину. Розрахунок робиться на те, що протилежна сторона, яка зацікавлена у підписанні досягнутої угоди, погодиться і з додатковими вимогами.

Поширений *прийом подвійного тлумачення угоди*. Одна зі сторін закладає у формулювання статей договору подвійний смисл, який партнер не помічає. Так потім з'являється можливість трактувати договір у своїх інтересах. І при цьому формально договір не порушується.

Подання фальшивої інформації – цей прийом використовують з метою “підняти собі ціну”. Це своєрідна форма шантажу і розцінюється як нетактовність.

Проти деструктивних некоректних прийомів існують також певні прийоми:

- постарайтесь за позицією партнера побачити його інтереси;
- доведіть партнерові, що конструктивне ведення переговорів вигідне насамперед йому;
- запропонуйте кілька варіантів вирішення проблеми;
- під час дискусії більше питайте, ніж стверджуйте: запитання викликають відповіді, тоді як ствердження – заперечення;
- на грубу або безглузду пропозицію найкраще відповісти довгою паузою. Це викликає почуття незручності у партнера, і він гарячково починає шукати вихід із ситуації.

Своєрідною формою тиску на партнера є вибір поганого місця для ведення переговорів. Розрахунок робиться на те, що незручності (холодна кімната, тверді стільці) змусять партнера швидше підписати угоду. За таких обставин слід вимагати перенести зустріч в інше приміщення або на інший час і цим самим створити додаткові незручності для того, хто їх створював.

Не поодинокі випадки, коли партнер нахабно обманює і ви це бачите. Не треба сперечатись. Але потрібно заявити, що ви це розумієте, все перевіряєте.

Переговори не завжди завершуються успішно. У будь-якому разі не слід їх грубо переривати. Переговори треба закінчувати спокійно, бо не виключена можливість, що до них ще колись доведеться повернутися.

Окремого розгляду потребує ситуація ведення переговорів із сильнішим партнером – фірмою або державою. Треба мати на увазі, що сильніший партнер – це не означає всесильний. Якщо він хоче вести переговори – отже, він зацікавлений. За столом переговорів партнери певною мірою у рівному становищі.

Метод зачіпки – ви розповідаєте жарт, курйоз і відразу переходите до короткого викладу суті проблеми. (Наприклад: “На дворі холодно, йде зима, одна надія на природний газ”).

Метод стимулювання гри уяви – одна зі сторін відразу ставить багато запитань з багатьох проблем, які вважає за необхідне обговорити.

Метод прямого підходу – коротко викласти мету зустрічі і відразу перейти до суті справи. Застосовується у короткотерміновій і не дуже важливій зустрічі у процесі спілкування керівника і підлеглого.

Під час обміну інформацією стежте за логічністю, точністю, професійністю мови. Не слід вдаватися до дрібних деталей. Ставте запитання, які змушують співбесідника давати точні відповіді. Уміння сформулювати запитання дає можливість тактовно спрямовувати розмову у потрібне русло, оволодіти ініціативою. Це впливає на вирішення проблеми. Практикою ділового спілкування вироблена ціла система запитань.

Закриті запитання ставлять, коли хочуть отримати відповідь “так”, “ні”, їх використовують під час затяжних переговорів, щоб одержати підтвердження вже досягнутої угоди.

Відкриті запитання вимагають конкретної відповіді. Ними намагаються розговорити небагатослівного партнера. Вони, як правило, починаються словами “хто, що, де, коли, як, чому, скільки”.

Альтернативні запитання – основним компонентом є слова “або”, “чи”. (Наприклад: “Бажано одержати відповідь сьогодні або завтра”, “Можете дати відповідь письмово чи усно”).

Стверджувальні запитання ставлять для підтвердження остаточності рішення, досягнутої угоди. (Наприклад: “Отже, ми домовилися ...”).

Вступні запитання ставлять для того, щоб переконатися, чи партнер все уважно слухає, чи правильно вас розуміє.

Провокаційні запитання іноді ставлять, щоб з’ясувати, чи правильно партнер оцінює стан справ. (Наприклад: “Ви впевнені, що зможете реалізувати цей вибір за такою ціною?”).

Заключні запитання використовуються для завершення розмови.

Існує певна техніка відповідей, яку пропонує професор Ф. Кузін:

– краще не відповідати на складні запитання, якщо немає конкретної відповіді;

- якщо в запитанні є некоректні слова, краще їх не повторювати;
- на провокаційні запитання краще не відповідати або перевести розмову на того, хто запитував;
- на емоційні запитання відповідати коротко;
- схвилюваному, збудженому партнерові відповідати спокійно.

Для обґрунтування своїх поглядів і пропозицій необхідно висувати переконливі аргументи і контраргументи. Вони необхідні як для відстоювання позиції, так і для нейтралізації доказів опонента. Аргументами можуть бути цифри і факти, порівняння, логічний виклад доказів.

Для нейтралізації опонента з його доказів викидають суперечливі місця, слабкі місця виступу; окремі фрази опонента подаються як основні для перекручення суті справи, цитуються думки авторитетів.

Варто зазначити, що для кожної аудиторії потрібні свої інструменти впливу (володіння цифровою інформацією, вміння застосувати ораторські здібності тощо).

(За посібником Гах Й. М. Етика ділового спілкування : [курс лекцій]. — Івано-Франківськ, 2000)

3.3. Співбесіда з роботодавцем

Наймачеві, за порадами О. Корніяки, слід бути:

- пунктуальними – з’явитись за 5 хвилин до призначеного часу зустрічі;
 - мати охайний одяг, повсякденний костюм, краватку, чисте взуття;
 - повідомити секретареві шефа (директора) про свій прихід;
 - уважно слухати співрозмовника, бути зосередженим;
 - відповідати чітко, лаконічно;
 - розраховувати вчасно поставити свої запитання;
 - відчутти кінець співбесіди, закінчивши розмову.
- Керівникові (роботодавцеві) дотримуватись таких принципів:
- конфіденційності, якщо вимагає справа, у розмові;
 - доброзичливості;
 - психологічної проникливості, щоб зрозуміти людину, підтримувати розмову, дати належну оцінку мові співрозмовника і визначити його культурний і фаховий рівень;
 - тактовності (мати повагу до співрозмовника, бути обачним у висловлюваннях).

Структура бесіди може бути такою:

1. Початок (привітання, представлення).
2. Подача інформації (з метою переговорів).
3. Аргументування (доведення, захист своєї компетенції, найкращий аргумент – факти).
4. Спростування доведень співрозмовника – при потребі – фактами.
5. Прийняття рішення, незалежно від результатів переговорів.

3.4. Етикет телефонної розмови

Одним із різновидів ділового спілкування є телефонна розмова. Вона розширює, прискорює ділові контакти, дає можливість оперативно передати чи прийняти певне повідомлення тощо.

У телефонній розмові беруть участь двоє співрозмовників: той, хто телефонує (адресант), і той, хто приймає інформацію (адресат). Може бути й третя особа – посередник, який з'єднує співрозмовників. Тут особливо важливим є слова ввічливості: вибачте, будь ласка, дякую тощо.

Вибір мовних одиниць для телефонної розмови залежить від того, хто, куди, кому і з якою метою телефонує.

Умовно телефонну розмову можна поділити на офіційну (ділове спілкування) і приватну (повсякденне, побутове спілкування). Кожне з них вимагає відповідного етикету.

Офіційно-ділова розмова, адресована до певної установи, має діловий характер.

Телефонна розмова, як правило, починається з привітання. Наприклад: “Доброго ранку (дня, вечора)” чи “Зрастуйте”. І тут же слід відрекомендуватися (назвати ім'я, по батькові, прізвище; вказати посаду та установу). Після цього треба запитати, з ким розмовляєте (якщо адресат незнайомий). Потім треба повідомити, з ким хочете поговорити, і, якщо є потреба, сказати, з якого питання.

Не слід запитувати: “З ким я говорю?” Якщо розмовляє не той, з ким Ви хочете поговорити, необхідно попросити, щоб запросили потрібну людину. Робити це слід коректно, ввічливо. Наприклад: *Будь ласка, запросіть до телефону Сергія Івановича! Дуже прошу, попросіть до телефону Івана Миколайовича.* Обов'язково треба подякувати тому, хто погодився зробити послугу.

Буває, що людина помилилася, зателефонувала не за потрібним номером. Нечемно кидати трубку, безтактно відповідати чи давати неправдиву інформацію. Слід спокійно пояснити, що не той номер набрав адресант.

Трапляється, що один із співрозмовників поспішає. Він повинен вибачитись, пояснити причину і домовитися продовжити розмову.

Часто в державних установах можна почути шаблонну фразу: *турбує вас такий-то...* Ділова телефонна розмова в роботі установи чи закладу аж ніяк не може турбувати, бо вона для цього й призначена. Тому тут слово “*турбує*” є зайвим.

Інша справа, коли йдеться про приватну розмову. Скажімо, виникла необхідність зателефонувати співробітникові чи знайомому додому у вихідний чи пізно ввечері без попередньої домовленості про це, то слід вибачитися за турботу. Ось тут буде доречною фраза *вибачте за турботу*.

Щодо побутової розмови, то тут можливі різні форми привітання, інформування, запитання про дім, сім'ю, здоров'я тощо.

Приватна розмова теж має загальновизнані норми телефонного етикету. Наприклад, безтактно телефонувати без крайньої потреби знайомим чи друзям надто пізно ввечері чи рано-вранці. Некоректно обтяжувати інших по телефону своїми невдачами, пригодами, сімейними справами. Неетично говорити про того, кого не знає співрозмовник.

Тактовно буде запитати на початку розмови, чи не завадить телефонний дзвінок чомусь важливому. Адресанта не повинно ображати, коли співрозмовник вибачиться й попросить зателефонувати через годину. Не слід при цьому запитувати причину, якщо людина не вважає потрібним пояснити її.

Розмова по телефону має бути спокійною, розбірливою, чемною, лаконічною. Тому треба задалегідь її продумати.

Також важливим є вміння слухати співрозмовника. Вихована людина не буде перебивати співрозмовника чи поправляти, підкреслюючи свою мовну освіченість та професійну перевагу. Не варто засмічувати телефонну розмову вставними словами, крилатими виразами тощо.

За етикетом завершує телефонну розмову як у діловому, так і в приватному спілкуванні її ініціатор. Якщо розмовляють чоловік і жінка, то перевага надається, безперечно, жінці.

Завершуючи телефонну розмову, обов'язково треба попрощатися. Нетактовно класти трубку, не дочекавшись прощальних слів співрозмовника.

Варто пам'ятати, що надмірна ввічливість, улесливість не прикрашають співрозмовника, а, навпаки, свідчать про його низький етичний рівень і можуть викликати роздратування.

ЕТИКЕТ ТЕЛЕФОННОГО СПІЛКУВАННЯ

1. Сформулюйте тему, розрахуйте час і місце розмови.
2. Привітайте співрозмовника, відрекомендуйтеся.
3. Скажіть комплімент, дізнайтесь про можливість співрозмовника з часом на розмову.
4. Володійте інтонацією, уважно слухайте.
5. Правильно закінчіть розмову.

Література

1. Паламар О. М., Кацавець Г. М. Українське ділове мовлення : Навч. посіб. – К. : Либідь, 1997.
2. Паламар О. М., Кацавець Г. М. Мова ділових паперів : Практ. посіб. – К. : Либідь, 1995.
3. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення: Навч. посіб. – К. : Вища школа, 1995.
4. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення: Навч. посіб. – К. : Вища школа, 1997.

3.5. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

Вправа 1. Усно поясніть настанови для майбутньої професійної роботи.

1. Не слід у всьому і перед усіма поступатися.
2. Хочеш поваги – не починай з образи.
3. Мистецтво довго жити – жити гідно. Дві речі швидко прикінчують людину: дурість і розпуста.
4. Найкоротший шлях, щоб стати особистістю, – умії обирати друзів.
5. Приховуй болюче місце, інакше по ньому і будуть бити.
6. Не обманюй, але й усієї правди не говори.
7. Не всяку правду сказати можна: про одну промовч заради себе, про іншу – заради інших.
8. Запозичати корисне від кожного – вміння дуже важливе.
9. За легку справу берись, як за важку, а за важку – як за легку.
10. Чини завжди так, ніби за тобою спостерігають.

(Бальтасар Грасіан)

Вправа 2. Прочитайте, перекажіть для тих, хто “не знайомий” зі змістом, додайте свої відомості про поета у закінченні.

У ЗАКАСПІЙСЬКІЙ ПУСТЕЛІ

На високій вапняковій скелі, відділеній од моря піщаною долиною завширшки на дві верстви, височіло Новопетрівське укріплення.

За сім верств од нього скупа природа витворила в дикій пустелі оригінальну мальовничу місцевість зі скелястими урвищами, глибокими яругами, що поросли густим чагарником. Називалася вона Разумановським садом, і сюди у вільні від служби години згодом полюбляв ходити Шевченко. Куточок “живої природи” серед понурої пустелі радував художника, але його буйна фантазія малювала ще чудовіші картини – мріялось побачити кучерявий садочок на території укріплення. І доля виявила прихильність до його, здавалось би, нездійснених фантазувань. Ще у Гур’єві по дорозі на пристань Шевченко випадково побачив вербову палицю, що сиротою лежала на обочині, підняв її та в Новопетрівському укріпленні встромив у землю: хай росте! І палиця прийнялася, і солдат-неборака заходився її вирощувати, старанно щодень поливаючи й доглядаючи. Невдовзі край похмурих жовтих будівель забуяла розкішна верба, спустивши до піщаної землі довгі зелені коси. А восени 1853 року Шевченко взяв діяльну участь у насадженні дерев, привезених з Астрахані, Гур’єва, Ханга-баби, під час закладання омріяного саду...

Прибуття Шевченка в Новопетровськ сколихнуло монотонне життя батальйону, адже з’явився не просто новий солдат, а привезли під конвоєм політичного засланця. Ім’я автора “Кобзаря” в такій забутій Богом глушині нічого не говорило ні офіцерам, ні солдатам, але знати цікаво кожному – хто він, чому заборонено йому писати й малювати, навіть листуватися з родичами, друзями, знайомими...

(Б. Чайковський)

“Читання з листа”

Вправа 3. Прочитайте вголос, розкажіть про походження і значення власного імені, назвіть цікавих (відомих) його носіїв.

НАШІ ІМЕНА

Чи всі знають, що таке звичне для нас, дуже поширене ім’я Галина у греків означало “тиша”, “спокій”? А скільки Марин знають про те, що їх ім’я пов’язане з морем і що Марина (з латинської мови) та Пелагея, Палажка (з грецької) означають те саме? Прозаїчні і рідко вживані імена, коли вдатися до їх первісного значення, можуть раптом засяяти несподіваною красою. Виявиться, що Пульхерія – це прекрасна, Мотря – знатна пані, Глафіра – витончена, зграбна, Серафима – полум’яна і т. д.

Трапляється так, що близькозвучні імена, первісне значення яких забулося, сплутуються і починають вживатися у побуті як варіанти одного імені. Зокрема, це стосується жіночих імен Галина і Ганна. Ганна (Анна) походить із старовірської мови, де воно означало “благодать”. Галина з цим ім’ям не має нічого спільного: у старогрецькій мові це слово означало тишу, спокій, безвітряну погоду. З міфології відомо, що Галиною звали одну з 50 дочок діда Неря, сина Понта і богині Геї...

Як відомо, із старогрецької мови походить багато наших імен: Олександр – мужній захисник, Ангеліна – вісниця, Анфіса – квітуча, сповнена життя, Анатолій – ранковий, ясний.

На слов’янській основі старогрецьке Георгос перетворилося в ім’я Георгій. У староруській мові виникли варіанти цього слова: з одного боку, Георгій дало ряд: Георгій – Юргій – Юрій, а з другого – Єгорій – Єоргій – Єгор.

Отже, Георгій, Юрій і Єгор – це три варіанти того самого імені.

(В. Русанівський, С. Єрмоленко)

Вправа 4. Проведіть бесіду за афоризмами з творів Г. Сковороди.

1. Не все те невірне, що тобі незрозуміле.
2. Довго сам учись, коли хочеш навчати інших.
3. Без ядра горіх ніщо, так само як і людина без серця.
4. Уникай товариства поганих людей.
5. Побільше думай і тоді вирішуй.
6. Правильно використав час той, хто пізнав, чого треба уникати і чого домагатися.
7. Духовна зброя сильніша за тілесну.

8. Немає нічого кращого, як хороше виховання.
9. Не можна збудувати словом, коли те ж саме руйнувати ділом.
10. Нащо ж мені докоряти,
Що в селі родила мати?
Нехай у тих мозок рветься,
Хто високо вгору дметься.

Вправа 5. Прочитайте, назвіть особливості мовного етикету телефонної розмови.

“Ці оповідання та нариси писав не просто майстер красного слова, а Учитель, у якого вчитись та вчитись, особливо такому зеленому, яким я тоді був. Не виправивши жодного слова, я підписав рукопис до набору і зателефонував його авторові.

Мені відповів приємний жіночий голос:

– Бориса Дмитровича? Зараз передам йому слухавку.

“Слухавка”. Ще одне слово, досі мені не знайоме. Скільки таких слів я надібав у рукописі!

– Я вас слухаю, – почулося ввічливе.

– Борисе Дмитровичу, – мовив я, чомусь хвилюючись, – я щойно закінчив редагувати ваш рукопис. Моє прізвище Дімаров.

– Анатолій Андрійович?

Господи, звідкіля він знає моє ім'я та по батькові. Певно, цікавився, хто його редактор, а отже, на протигагу багатьом авторам, які звикли бути редакторами “за горло”, жодного разу мені не зателефонував, не поцікавився, як ідуть справи.

– Дуже радий з вами познайомитися. – В голосі його ніякої зверхності, він ставив мене, початківця, нарівні з собою...”

(Анатолій Дімаров).

(Дімаров А. Перша зустріч // Літературна Україна. – 1996. – 25 січня. – С. 8)

Вправа 6. Напишіть стислий “сценарій” офіційної / приватної телефонної розмови. Скористайтеся порадами А. П. Коваль – книга “Ділове спілкування” та О. Корніяки – “Мистецтво гречності”.

У СКАРБНИЦЮ МОВНОГО ЕТИКЕТУ

- Алло!
- Я слухаю! Слухаю! Вас слухають! Це квартира Михальчуків!
- Пробачте, з ким я розмовляю?
- Моє прізвище – Осадчий, я викладач правознавства. В мене до Вас така справа...
- Як Ваше здоров'я? Як життя-буття?
- Як Ваші справи?

- Запросіть, будь ласка, до телефону пана Григоренка Павла Йосиповича.
- Одну хвилину, я зараз передаю трубку.
- Прошу зачекати.
- На жаль, його немає, буде о восьмій.
- Вам не складно зателефонувати через годину?
- Ви мене добре чуєте?
- Вибачте, будь ласка, що телефоную додому.
- Вибачте за пізній дзвінок.
- Вибачте, будь ласка, що телефоную додому.
- Не варто вибачатися.
- Я радий Вашому дзвінку.
- Ні, не хвилюйтеся: я завжди радий Вас чути.
- Я хотів би з Вами поговорити.
- Чи не могли б Ви мене вислухати?
- Вибачте, я зараз маю невідкладну справу, зателефонуйте через годину.
- Вибачте, що відволікаю Вас від справ.
- Не варто, я не зайнятий.
- Маю до Вас прохання.
- Я телефоную до Вас у такій справі.
- Ви просили мене зателефонувати.
- От і все.
- Отож, домовилися.
- Мабуть, пора закінчувати розмову.
- Вибачте за турботу.
- Пробачте за дзвінок.
- Не буду більше зловживати Вашим терпінням.
- Привіт усій родині!
- Чекатиму з нетерпінням наступного дзвінка.
- Щиро Вам вдячна за розмову.
- Дякую Вам за увагу до мене.
- Телефонуйте ще.
- Не забувайте, телефонуйте ще, будь ласка.
- Телефонуйте, якщо буде нагода.

(За С. Богдан)

Тема 4. ФОРМИ КОЛЕКТИВНОГО ОБГОВОРЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПРОБЛЕМ

4.1. Народи, збори, переговори як форми колективного обговорення. Мистецтво ведення переговорів

Індивідуальне вирішення фахових питань відбувається в бесіді, діловій розмові, службовій бесіді керівників різного рівня з підлеглими, співбесіді (під час прийняття на роботу та в інших випадках).

Колективне обговорення фахових проблем відбувається на нарадах спеціалістів одного профілю (наприклад, нарада терапевтів клініки, нарада завідувачів відділень поліклініки, районна нарада фахівців), під час дискусії та полеміки, диспутів – у студентських колективах, на засіданнях, зборах працівників певного фахового напрямку.

Під час названих заходів може виникнути спір, чи суперечка. У такому випадку не слід гарячкувати і прагнути довести свою правоту. Якщо ваша поразка у спорі очевидна через помилкові погляди чи неточні відомості й факти, вами використані, поступіться гідно і без паніки.

Переговори призначені знайти вирішення проблеми взаємною зацікавленістю. Для цього слід зробити аналіз проблеми з метою окреслити предмет переговорів, визначити можливого партнера й отримати про нього необхідну інформацію, перевірити існування альтернатив переговорам (чи можливо вирішити проблему самостійно або з іншим партнером, більш вигідним), провести змістовний аналіз проблеми (зіставити свої інтереси й інтереси партнера, його зацікавленість у переговорах, уточнити сферу збігу й розбіжностей ваших інтересів).

Переговори слід планувати, сформулювавши загальний підхід до них, свої цілі, завдання, стратегію; сформулювати свої пропозиції та їх аргументацію, обрати місце переговорів (вдома, на нейтральній території чи на території партнера).

Під час проведення переговорів учасники повинні розсістися відповідно до загальноприйнятих правил і з урахуванням їхніх рангів та службового становища. У ході переговорів уточнюють взаємні інтереси, концепції учасників, обговорюються й уточнюються позиції.

Методи ведення переговорів – метод позиційного торгу чи принципів переговорів.

Збори – спільна присутність групи людей, об'єднаних з метою з'ясування якогось питання, зокрема і найчастіше фахового.

Засідання – форма організації роботи певного постійного органу, підрозділу або групи, що може бути передбачена статусом або положенням про організацію установи (наприклад, профспілкового комітету, ради ветеранів, вченої ради, фахових комітетів тощо).

4.2. Народа. Види нарад

Нарада – форма організації колективної діяльності працівників (фахівців), яких збирають посадові особи керівного складу для обговорення певного питання, вироблення та прийняття рішення.

Наради бувають запланованими, регулярними та позаплановими.

Ділові наради є інформаційні (учасники знайомляться з новими настановами), оперативні, або диспетчерські (так звані “п’ятихвилинки”, що завершуються конкретними розпорядженнями), та дискусійні – найбільш демократичний вид. Рішення про проведення наради приймає керівник, визначивши час, місце проведення, склад учасників.

Нарада має три етапи: підготовка, проведення, оформлення результатів. Її тривалість – 1 – 1,5 год. Доповідачі називають себе, поведуться коректно, тактовно, доброзичливо. Останнє слово на нараді – голові. Він оголошує підсумки, документи, закінчує її.

Обговорення професійних проблем найчастіше відбувається колективно, і це дає позитивні результати в їх вирішенні, хоча цьому може передувати індивідуальне та групове обговорення. Найбільш ефективним вважаються наради – форма спільного обговорення і вирішення важливих проблем зусиллями керівника і його співробітників. Дослідники вважають недоцільним їх часте проведення, оскільки вони не завжди можуть бути ретельно підготовленими, затяжними.

Ф. І. Хміль виділяє такі види нарад:

- 1) *диктаторська* – керівник усно ознайомлює зі своїми розпорядженнями чи з тими, що надійшли з вищих інстанцій, причому без обміну думками;
- 2) *автократична* – майже синонім до диктаторської (хоча кожен із небагатьох присутніх відповідає на запитання керівника, але не вступає з ним у дискусію);
- 3) *сегрегативна* (лат. *segrego* – відокремлюю, розподіляю) – доповідає заздалегідь призначена особа, у дебатах беруть участь кілька учасників, яких обирає голова наради; вона може спричинити розкол у колективі, тому слід зважати на доцільність чи недоцільність її проведення;
- 4) *дискусійна* – обмін думками і власним баченням розв’язання проблеми з прийняттям рішення, яке потім затверджується керівництвом; інколи після такої наради керівник одноосібно приймає рішення;
- 5) *вільна* – вільний обмін думками, без обов’язкового прийняття рішення (виникає в кулуарах офіційної наради);
- 6) *проблемна* – тут використовується метод “мозкової атаки” (“мозкового штурму”) для вирішення проблеми надзвичайної ваги; з обов’язковими доповідями, відповідями на запитання, навіть дебатами (суперечками) і прийняттям рішень;
- 7) *інструктивна (інформаційна)* – подібна до диктаторської, але проводиться за необхідності конкретизувати завдання для виконання розпоряджень, що надійшли, встановлення терміну виконання та обсягу доручень;

8) *оперативна* (так звана “п’ятихвилинка”, “літучка”, “диспетчерська”) – проводиться з метою одержання інформації про стан виробничих справ; рішення приймає голова (часто керівник вищої ланки) чи пропонує певну допомогу у вирішенні обговорюваних проблем; може мати інформаційно-пізнавальний, контрольний-регульований, нормативнооцінний або творчо-пошуковий характер.

Найчастіше наради поєднують у собі особливості вищеназваних, адже завдання керівництва – об’єктивно аналізувати проблеми, прийняти правильні рішення і довести їх до виконавців.

4.3. Дискусія. Полеміка. “Мозковий штурм” та технології його проведення

Дискусія (від лат. *discussion* – дослідження, розгляд, розбір) – публічний спір з метою з’ясування і зіставлення різних поглядів, пошук істинної думки й знаходження правильного рішення спірного питання. Дискусію вважають ефективним засобом переконання – її учасники самі доходять певного висновку. Найчастіше це наукові дискусії. Варто тут правильно сформулювати свої думки, слова й терміни вживати точно, визначити головну проблему й зосередити на ній увагу. Мета дискусії – досягти певної згоди щодо розв’язання обговорюваної проблеми.

Етика ведення дискусії:

- дискусанти повинні шукати рішення, а не конфліктувати;
- повинен бути спокійний тон ведення дискусії, грамотна мова;
- не повинна панувати грубість, неприязнь, тим більше агресивність;
- сперечатися по суті, аргументувати думку, не звинувачувати опонентів;
- не прийнято використовувати засоби художньої мови, не висміювати.

Полеміка (від грец. – войовничий, ворожий) – це спір, при якому наявна конфронтація, протиставлення протилежних думок з того чи іншого питання; це публічний спір з метою захистити, обстояти свою позицію і спростувати думку опонента методом “мозкового штурму”.

Мета полеміки – не досягнення згоди, а перемога над протилежною стороною. Якщо дискусію вважають “воєнною грою”, то полеміку – “воєнними діями”. Полеміка має цільове спрямування. Учасники дискусії – “опоненти”, полеміки – “супротивники”.

Спільне: під час ведення дискусії і полеміки учасники висловлюють певні погляди стосовно тих чи інших питань, намагаються довести правильність свої думки, але в дискусії доходять спільної думки (позиції).

Особливими формами проведення нарад є так звані “мозковий штурм”, “мозкова атака” (деякі науковці вважають це формою дискусії). Це ефективний метод колективного обговорення виробничих / професійних проблем, пошук їх вирішення, вільне висловлення думок учасниками. Перед проведенням такої наради-дискусії певній групі її учасників (10 – 12 осіб)

ставлять конкретне завдання і пропонують викласти власне бачення розв’язання питання, не обговорюючи і не критикуючи думок інших учасників. Вдалим вважається “мозковий штурм” за умов одержання кількох цінних ідей щодо вирішення проблеми.

Цінність такого підходу до розв’язання проблеми в тому, що він стимулює творче рішення, розвиває мислення, спонукає вільно викладати власне бачення, не боячись критики опонента. До складу групи включають 2 – 3 особи-фахівців, які не обізнані з проблемою, що обговорюється.

Сеанс “мозкового штурму” (“мозкового штурмування”) здійснюється у два етапи: перший етап – вищенаведений, його називають етапом “генерації ідей”, де критикувати заборонено; другий полягає у вивченні запропонованих ідей висококваліфікованими фахівцями-експертами. Найважливіші з них передають у впровадження в дію (наприклад, лікарський консилиум при уточненні діагнозу, при обговоренні технології проведення оперативного втручання; педагогічна нарада – при вирішенні питань нагородження випускників різних рівнів навчальних закладів; наради інженерно-технічних працівників щодо роботи певного промислового об’єкта, його реконструкції).

При методі “мозкового штурму” слід врахувати наступне: наявність лише одного фахівця високої кваліфікації – ефект такого заходу зменшується, варто дбати про їх більшу кількість.

Після відбору кращих ідей, які обов’язково фіксує секретар без зазначення авторства, варто розділити учасників “мозкового штурму” на дві групи: прибічників і противників, які аналізуватимуть аргументи усіх “за” і “проти”, причому слід обговорювати одну ідею. Якщо всі (10 – 12 осіб) учасники сидитимуть за круглим столом, бачитимуть одне одного, почуватимуться рівноправними й обговорюватимуть ідею (проблему) не більше 30 хвилин, що стимулюватиме активну діяльність мозку, матимуть мудрого керівника, який подбає про відповідну моральну і психологічну атмосферу, то колективна форма обговорення досягла бажаних результатів.

Японський менеджмент, фіксує Ф. І. Хміль, запропонував кільцеву систему прийняття рішень (кінгесьо), яка по суті спрямована керівником, що вважає за потрібне обговорювати з фахівцями важливе питання, новацію, не скликаючи наради, а ініціює підготовку проєкту, який почергово передають фахівцям за списком, і ті терміново розглядають цю новацію та письмово викладають своє бачення її. На нараду запрошуються лише ті особи, чия позиція не зрозуміла керівникові або ж хто є автором важливої (неординарної) ідеї. Результати такої наради позитивні.

Автори поділяють позицію Ф. І. Хміля щодо всебічного аналізу та обґрунтованої розробки питання “мозкового штурму” як евристичної форми, що активізує творчий потенціал співрозмовника під час колективного обговорення проблеми.

Література

1. Зубенко Л. Г., Немцов В. Д. Культура ділового спілкування: Навч. посіб. – К., 2000.
2. Корніяк О. Мистецтво гречності. – К. : Либідь, 1995.
3. Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей: Навч. посіб. – К., 2000.
4. Статінова Н. П. та ін. Опорні конспекти з курсу “Етика ділового спілкування”. – К., 1998.
5. Хміль Ф. І. Ділове спілкування : [навч. посіб.] / Ф. І. Хміль. — К. : “Академвидав”, 2004.

4.4. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи**Потрібно знати****ІЗ ДОСЬЄ ЗОВНІШНЬОЇ РОЗВІДКИ**

Вправа 1. Прочитайте текст. Підготуйте повідомлення про відомого розвідника спецслужби на студентську конференцію “Люди незвичайної долі й унікальної професії”.

ДОЛЯ РЕЗИДЕНТА

Хілько Федір Ілліч, 1925 року народження, уродженець села Дармштадт Мелітопольського району Запорізької області. Упродовж 17 років перебував на нелегальній роботі по лінії Першого головного управління КДБ СРСР. Виконував відповідальні завдання в кількох країнах Європи. У 60-ті роки керував однією з нелегальних резидентур.

За збігом обставин і додатково ретельно відпрацьованою у зв'язку з цим легендою він виявився власником спадщини на Заході, далеким родичем багатого промисловця довоєнної Німеччини, а також знатного в минулому члена нацистської партії, штандартенфюрера, який успішно продовжував свою кар'єру у післявоєнний період. Завдяки наполегливості й природній обдарованості він сам став процвітаючим бізнесменом, встановлював і підтримував контакти з високопоставленими вченими, міністрами й навіть із першими особами деяких держав та їхніми близькими родичами, які й не підозрювали, що мають справу з радянським розвідником-нелегалом. На зв'язку мав цінні джерела з числа співробітників посольств, міністерств оборони й закордонних справ. Після повернення на батьківщину він відмовився від московської квартири, скромно жив на одну полковницьку зарплату й потім пенсію у Києві, у той час як на його закордонному банківському рахунку залишилася лежати велика сума грошей в іноземній валюті, які не стали більше чіпати через підозру, що вони можуть перебувати під контролем спецслужб.

За успішне виконання розвідувальних завдань нагороджений орденом Червоної Зірки, медаллю “За бойові заслуги” і вже в роки незалежності України – орденом “За заслуги” III ступеня. Крім того, удостоєний трьох бойових орденів та багатьох медалей за участь у Великій Вітчизняній війні. До останніх днів життя брав участь у підготовці майбутніх українських розвідників. Помер у 1999 році.

(Олександр Скрипник)

Вправа 2. Прочитайте вголос, проведіть обговорення у формі полеміки на медичну тему.

МЕДИЧНА ВИСТАВКА, ЩО ВИКЛИКАЛА НАЙБІЛЬШЕ СУПЕРЕЧОК

“Світ тіла: погляд на організм людини” – виставка позбавлених шкіри препаратів людських тіл – відкрилася в Державному музеї технології і праці в Мангеймі (Німеччина) в жовтні 1997 року. Незважаючи на неодноразові заходи з боку місцевих жителів, які вважали, що виставляти напоказ кінцівки й органи людини, в тому числі вражені раком, негарно, виставка мала величезний успіх. Охочі подивитися експозицію стояли в черзі по три години. Число відвідувачів виставки склало 200 000 осіб.

Виставку підготував професор Гюнтер фон Хагенс із Гейдельберзького університету. Спочатку експозиція була показана в Японії в 1996 році, де її відвідали один мільйон осіб.

Хагенс розробив метод “пластинації”, при якому мертве тіло містять у холодний ацетон, щоб вивести з нього воду, яку заміняють розплавленим пластиком. Твердіючи, пластик змушує тіло й органи блищати.

Тіла належали особам, які заповідали їх науці.

(Книга рекордів Гиннеса, 1999)

Вправа 3. Усно прокоментуйте наведені слова, висловіть власне бачення проблеми.

Американський президент А. Лінкольн одного разу зауважив молодому офіцерові, що той розпочав палку суперечку зі своїм товаришем по службі. “Жодна людина, яка вирішила справді чогось досягти у житті, – вичитував Лінкольн, – не повинна витратити час на особисті суперечки, не говорячи вже про те, що вона не повинна дозволяти собі втрачати самовладання. Поступайтеся у великих питаннях, коли ви відчуваєте, що і ви, і ваш співрозмовник по-своєму маєте рацію, і поступайтеся в більш дрібних речах, навіть добре усвідомлюючи, що маєте рацію лише ви. Краще звільнити шлях собаці, ніж дозволити, щоб він укусив вас. Навіть убивство собаки не вилікує укусу” (О. А. Івін).

Вправа 4. Самостійно прочитайте статтю для аудиторного обговорення.

ЧИ СЕКРЕТИ ЗАВЖДИ ЗАЛИШАЮТЬСЯ СЕКРЕТАМИ?

Існує легенда, нібито п'ять тисяч років тому китайський імператор одружився на принцесі Лей Цзу, котра належала до знатного роду південного заходу країни. У придане принцесі дали кілька гренажів метелика-шовкопряда та насіння тутового дерева – шовковиці. Саме вона навчила мешканців Китаю розводити гусениць-шовкопрядів, розплутувати їхні кокони, прясти нитки й виготовляти з них тканини. Відтоді у храмах китайці вшановують Лей Цзу як засновницю шовкопрядіння.

Археологічні розкопки, під час яких було знайдено шовковий одяг, підтвердили: вже три тисячі років тому виробництво шовку в Китаї було розвиненим. Отож легенда, вочевидь, має реальне підґрунтя.

Першими європейцями, які побачили розкішні шовкові тканини, були воїни Олександра Македонського. Завдяки йому шовк став відомим у Римі, де за нього платили тільки золотом. Мати одяг із справжнього китайського шовку стало невід'ємним атрибутом заможної та знатної людини.

У Візантії шовк також був розкішшю, його приносили в дарунок нарівні із золотом та дорогоцінним камінням. Шовком сплачували данину, за шовк купляли мир у війні та укладали союзи. З Китаю на захід нескінченно йшли каравани із шовком. Так було прокладено знаменитий Шовковий шлях. Багато віків він не міняв своєї назви, хоча пізніше по ньому перевозили з Китаю й багато інших товарів.

Важко навіть уявити, як пильно охоронявся секрет виготовлення шовку. Тому й не дивно, що в інших країнах існували найрізноманітніші припущення про виготовлення шовку. Деякі античні автори були впевнені, що шовкові нитки роблять з листя особливих дерев чи з пуху птахів, які водяться тільки в Китаї, а деякі “знавці” запевняли, що нитку особливим методом виготовляють з ... рогів невідомих у Європі тварин.

Китайці обшукували всіх іноземців, які виїжджали з їхньої країни. Вивезення насіння тутового дерева або кокона шовкопряда каралося не просто смертною карою, а “мученицькою смертною карою”. Не з меншим завзяттям інші країни мріяли добути “найбільший китайський секрет”. Лише в V ст. це вдалося візантійському імператору Юстиніану, який послав до Китаю двох монахів начебто з благородною метою – дізнатися більше про релігію китайців. Насправді монахи виконували таємну місію – викрасти секрет шовківництва. І святі отці впоралися із завданням – вивезли з країни в порожньому бамбуковому посоху яйця шовкопряда та насіння китайської шовковиці. Згодом Візантії вдалося налагодити шовкове виробництво.

Під час хрестових походів шовкопряди потрапили з Константинополя до Венеції, і там у XIII ст. шовківництво стало однією з головних галузей.

У XVI ст. шовківництвом почали займатися на півдні Франції. Дійшло до того, що в XVII ст. французькі шовкові тканини цінувалися дорожче від китайських!

(3 газети)

Вправа 5. Прочитайте вголос з метою обговорення професійних проблем за темою на зборах групи (колективу).

ШПИГУНСТВО

Найбільша кількість інформаторів у розвідці з 1985 до 1989 рр. 260 000 осіб із 12 мільйонів дорослого населення Східної Німеччини були інформаторами (так званими неофіційними співробітниками) Міністерства державної безпеки. Густина сітки інформаторів була в 7 разів більшою, ніж у гітлерівській Німеччині. За час “холодної війни” східнонімецька розвідслужба, на чолі якої стояв професійний шпигун Маркус Вольф, провела великомасштабну акцію “шпигун для любові”. Тільки один кандидат зі ста, пройшовши суворий відбір, став “Ромео”, що з великим успіхом приваблював до себе секретарш НАТО і Боннського уряду, викрадаючи “і серця, і секрети”. Вольф, якому зараз (1999 р.) за 70, працював на Червону Армію під час Другої світової війни, до того, як став журналістом у своїй окупованій вітчизні.

У 1951 році він був прийнятий у штат східнонімецької розвідки, якою керував 33 роки. Від часу возз'єднання Німеччини в 1990 році Вольф заробляє на прожиття письменницькою працею та участю у ток-шоу.

(Книга рекордов Гіннеса, 1999. – С. 247)

Вправа 7. Прочитайте вголос, проведіть обговорення повідомлення у формі дискусії.

I. “ПЕРЕОЦІНЕНИЙ ШПИГУН”

Маргарета Целле, більш відома під сценічним псевдонімом Мата Харі, була найбільш “переоціненим” шпигуном у світі. Вона була відома в Європі як виконавиця “екзотичних” танців ще до початку Першої світової війни, і її старання вивідати секрети у своїх коханців були непрофесійними і невдалими. Після невдалої спроби причарувати німецького військового аташе в столиці Іспанії Мадриді Мата Харі в 1917 р. була заарештована і покарана як німецька шпигунка.

(Книга рекордов Гіннеса, 1999. – С. 247).

II. НАЙМЕНШІ НОГИ

Китайський звичай стягування ніг почався з династії Сун (960 – 976 рр.). Він виник як наслідок імператорської наложниці, яка танцювала з перев'язаними ступнями. У XII ст. дівчаткам, яким виповнювалося три роки, ломали вісім пальців на ногах, після чого ступні туго стягувалися смужками тканини, щоб не дати їм вирости більше ніж десять сантиметрів. Мистецтво стягувати ноги зникло у XX ст. зі зникненням імператорських династій і під впливом західної моди. Дослідження показали, що внаслідок цієї процедури мільйони китайок усе життя були інвалідами.

(Книга рекордов Гіннеса, 1999. – С. 247)

Вправа 8. Прочитайте, розкажіть про одного з сучасних письменників України чи світу. Поясніть наявні пунктограми.

ДРАМАТУРГ ІВАН ДНІПРОВСЬКИЙ

Микола Васильович Гоголь вважав художню творчість “святим трудом”, а прозаїк і перекладач Олекса Кундзіч називав літературу “святим письмом”. Іван Дніпровський теж ставився до мистецької діяльності як до великої і священної справи, і про це свідчить той факт, що справжнє прізвище – Шевченко – він так і не зважився поставити під жодним своїм твором. Письменник часом підписувався псевдонімом “Т. Кобзаренко” та “І. Ш.”, але основні його твори були відомі читачеві як твори Івана Дніпровського.

Цей псевдонім Іван Данилович Шевченко вибрав не випадково. На Херсонщині, поблизу Дніпра, минули його дитячі й шкільні роки. Він народився 1885 року в селі Каланчак, а в містечку Олешки, про яке читаємо у “Вершниках” Юрія Яновського, закінчив прогімназію. Тут уперше спробував свої сили у віршуванні.

Він бере участь у громадянській війні, чотири роки навчається у Кам’янець-Подільському інституті народної освіти. Тут у журналі “Буяння” опубліковано першу поему “Жовтень”, перші нариси й статті. Поетичні акорди раннього І. Дніпровського сповнені переважно “громовозвучими мотивами”. У піднесено-романтичному стилі написано поему “Донбас”, яку було надруковано в Харкові, куди переїхав письменник.

Зразком драматичної творчості стала п’еса “Любов і дим”, а драмою “Яблуневий полон” автор довів, що і в складні часи громадянської боротьби людина залишається людиною із її душевними тривогами.

Письменник Іван Дніпровський в останні дні життя заговорив знову віршами: “Я – син землі. І смерть як забуття не писана для мене”.

Кращі твори поета, прозаїка, драматурга Івана Дніпровського належать до мистецтва високого гатунку, і забуття їм справді не загрожує.

(За М. Наєнком)

Вправа 9. Викладіть усно (або письмово) своє розуміння антитез.

Кожній людині варто засвоїти науку про три “багато” і три “мало”:

- багато говорити – мало знати;
- багато витратити – мало мати;
- багато просити – мало робити.

(3 газети)

“Читання з листа”

Прокоментуйте сюжет статті у формі діалогу, дискусії.

ЕТИКА СУДОВОГО РІШЕННЯ

За всіх часів і в усіх народів право судити і розв’язувати суперечки було одним із шанованих і престижних привілеїв. Найбільше люди цінували в суддях справедливість, що є синонімом правосуддя. Головним мірилом справедливості судді є рішення у конкретній справі, вирок. В основні рішення, вироку лежать такі критерії, як законність і обґрунтованість, що знімають конфлікт між правом і мораллю, що і визначає поняття справедливості.

Однак судова практика вказує на те, що більшість рішень суду визнаються справедливими лише однією зі сторін. Інша сторона судової суперечки, що прогнала процес, не вважає рішення справедливим. Так само обстоїть справа і з оцінкою вироку суду – якщо задоволена позиція державного обвинувачення, то, як правило, протестують підсудний і його захисник.

Проте правда одна, а тому істина належить лише одній зі сторін. Саме тому серед основних критеріїв для справедливого рішення, вироку є їхня обґрунтованість, тобто відповідність висновків, покладених в основу рішення, вироку суду, фактичним обставинам справи, якщо останні знайшли своє підтвердження в судовому засіданні. Процесуальне доведення чи спростування обставин справи створюють основу для правильного обрання і застосування матеріального закону.

Повне і неупереджене дотримання процедури дослідження обставин справи і правильне застосування закону у своїй сукупності є основою мотивування й аргументації рішення, вироку суду.

Література

(Г. В. Гребеньков, Д. П. Фіолевський. Юридична етика. – К.: Алерта, 2004. – С. 131 – 132)

РОЗДІЛ III

СУЧАСНІ ДІЛОВІ ПАПЕРИ ПРОФЕСІЙНОЇ СФЕРИ

Тема 1. ДІЛОВІ ДОКУМЕНТИ ЯК ЗАСІБ ПИСЕМНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

1.1. Документи і діловодство (справочинство) у професійній сфері. Поняття документа. Класифікація документів. Державний стандарт України

Діловодство – ведення справ канцелярії. Канцелярія – це відділ установи, що займається діловодством. За словником В. І. Даля, це слово має кілька значень, а саме: склад чиновників і писарів при особі чи місці для письма; місце, будинок, кімнати, де ведуться (укладаються) ділові папери.

Діловодство – це діяльність, яка охоплює питання документування та організації роботи з документами у процесі здійснення управлінських дій. Основними елементами діловодства є писані документи та документування, тобто створення документів.

Отже, складовими частинами діловодства є системи документації, документування та організація роботи з документами.

Проте, на думку фахівців, що займаються діловодством, термін “діловодство” застарів і його варто замінити іншим – документаційне забезпечення управління, що цілком відповідає його змістові.

Система документації – це сукупність документів, взаємопов’язаних і взаємодіючих таким способом, що становлять цілісну систему зі своїми специфічними рисами.

ПОНЯТТЯ ДОКУМЕНТА

Слово “документ” у перекладі з латинської мови означає повчальний приклад, взірць, доказ. У сучасній мові цей термін має кілька значень. Це діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, а

також письмове свідоцтво, що офіційно підтверджує особу. Це письмовий твір, грамота, рисунок тощо як свідчення про щось історичне, важливе.

Для юриста документ – засіб доказу; для історика – це першоджерело; для працівника управління – це засіб фіксації та передачі інформації.

Багатозначність терміна зумовлена тим, що документи використовуються з різною метою в багатьох галузях людської діяльності, оскільки вони є результатом відображення фактів, подій, явищ об’єктивної дійсності та розумової діяльності людини. Документи як носії інформації є основою для прийняття рішень, узагальнень, доказів певних фактів, тобто вони мають правове значення. Документи повинні відповідати всім цим вимогам, мають бути правильно складені як за формою, так і за змістом.

КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

Ділові документи класифікують за змістом, способом фіксації, способом виготовлення, назвою, мірою складності та мірою гласності, місцем складання та за походженням, за юридичною силою та за призначенням.

За способом фіксації інформації вони є: писані, графічні, фото-, фоно- та кінодокументи.

За змістом документи поділяються на:

- організаційно-розпорядчі;
- довідково-інформаційні;
- господарсько-договірні;
- фінансово-розрахункові;
- документи по особовому складу;
- особисті офіційні документи;
- посвідкові документи.

За назвою розрізняють такі документи: акти, анотації, відгуки, відомості, вказівки, довідки, доповідні, договори, запрошення, звіти, службові листи різного призначення, плани роботи, положення, правила, постанови, посвідчення, рішення, розпорядження. За назвою їх не прийнято класифікувати, оскільки є документи з однаковою назвою, але різні за призначенням.

За способом виготовлення розрізняють типові, трафаретні й індивідуальні документи. Типові складаються завчасно, часто за трафаретом, і є текстом-зразком для індивідуальних. У трафаретних документах частина тексту віддрукована на бланку, а частина вписується при його заповненні (наприклад, заява при вступі до навчального закладу, листок обліку кадрів, довідки). Ця форма документів досить поширена і дає змогу економити час та полегшує машинне опрацювання.

Індивідуальні документи важко трафаретизувати. Вони в більшості випадків складаються за довільною формою, хоч необхідні реквізити в них наявні (це скарги, записки, автобіографії, телеграми тощо).

За ступенем складності є прості й складні документи: перші містять одне питання, складні – два або декілька.

За місцем складання та їх функціонуванням розрізняють внутрішні й зовнішні документи. Внутрішні створюються на певному підприємстві, в

установі й організації і там функціонують. Зовнішні надходять з вищих інстанцій або надіслані іншим підприємствам, установам чи громадянам.

За терміном виконання документи є термінові й нетермінові. Перші потребують виконання, надсилання або одержання в терміни, які встановлені законом, правовим актом чи керівником. Це телеграми, телефонограми, фототелеграми з позначками “Терміново” або “Дуже терміново”. Інші вважаються нетерміновими і виконуються в термін, який встановлений адміністрацією.

За походженням розрізняють документи службові та офіційно-особові (іменні). Службові документи створюються в організаціях, установах з питань їхньої діяльності, офіційно-особові стосуються конкретних осіб (записки, заяви, скарги).

За ступенем гласності документи бувають звичайні, секретні та для службового користування (ДСК). У правому верхньому кутку документа роблять спеціальну помітку: “Таємно”, “Для службового користування”. За втрату таких документів або розголошення їх змісту винні притягуються до відповідальності.

За юридичною силою розрізняють справжні й фальшиві документи. Справжніми вважаються документи, що видані в установленому законом порядку, із дотриманням усіх правил і реквізитів. У фальшивих документах реквізити або зміст не відповідають істині або термін їх дії закінчився. Справжні документи бувають дійсними (як такі, що мають на певний час юридичну силу) і недійсними (вони втратили юридичну силу з якихось причин).

За стадіями створення документи поділяються на оригінали й копії. Оригінал (лат. *originalis* – первинний, вроджений, самобутній, справжній, первісний) – документ, що створений уперше та належно оформлений. Копія – (лат. *соріа* – множинність, запас) – точний список з оригіналу; точне, зроблене від руки відтворення чогось, наприклад, якогось твору мистецтва, – картини, скульптури. Отже, копія – це й точне відтворення документа. Нині часто побутує термін ксерокопія.

В юридичному аспекті оригінал і копія – рівноцінні.

Копія як точне відтворення оригіналу в правому верхньому кутку обов’язково має помітку: “Копія”.

За призначенням документи розрізняють:

1) організаційно-розпорядчі: вказівки, інструкції, накази, положення, постанови, правила, рішення, розпорядження, статuti, ухвали;

2) довідково-інформаційні: акти, анотації, відгуки та рецензії, відомості, довідки, доповіді, договори й угоди, записки (службові, доповідні, пояснювальні), запрошення, звіти, листи службові, огляди, оголошення, плани роботи, посвідчення, протоколи і витяги з протоколів, рецензії, списки, телеграми, телефонограми, радіограми;

3) документи з кадрових питань / документація по особовому складу: заяви (про працевлаштування, про звільнення з роботи, про перевід на іншу посаду, про заохочення чи стягнення, про відрядження), накази, особові картки, особові листки з обліку кадрів, особові справи, трудові книжки, характеристики, контракти з найму;

4) посвідкові (засвідчувальні): посвідчення, паспорт, свідоцтва, дипломи, атестати;

5) особисті офіційні документи: автобіографії, резюме, доручення, довіреність, заяви, пропозиції, рапорти, розписки, скарги;

6) фінансово-розрахункова та облікова документація.

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ УКРАЇНИ

Державний стандарт України розроблено і внесено Державним науково-дослідним інститутом “Система” (ДНДІ “Система”) Держкомстату України, затверджено і введено в дію Наказом Держкомстату України № 215 від 25.08.1994 р. (чинний від 01.07.1995 р.)

Документ має такі розділи:

1. Галузь використання.
2. Основні положення.
3. Загальні положення.
4. Діловодство.
5. Організація роботи з документами.

У першому розділі зазначено: “Цей документ установлює терміни та визначення понять у галузі діловодства й архівної справи”. Терміни, регламентовані в цьому стандарті, є обов’язковими для використання в нормативній документації всіх видів, у довідковій та навчально-методичній літературі, що належить до певної галузі.

Для кожного поняття встановлено один стандартизований термін, хоч подані визначення “в разі необхідності можна змінювати”, вводячи похідні ознаки, розкриваючи значення використовуваних термінів.

Визначення **діловодства** подано як “діяльність, яка охоплює питання документування та організації роботи з документами в процесі управлінської діяльності”, а **документ** – це “матеріальний об’єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлення у заведеному порядку і має згідно з чинним законодавством юридичну силу”.

Зовнішні ознаки документа – це “сукупність ознак, яка містить спосіб фіксування інформації, носій, фізико-хімічний стан, форму і розмір документа, елементи його правового, діловодного, художнього оформлення та нанесення знаків письма”. **Документація** – це сукупність документів з певного предмета, а **документування** – створення документів.

Вид письмового документа – сукупність письмових документів, об’єднаних усередині певної системи документації спільністю ознак, які характеризують структуру змісту документів, залежно від їхнього цільового призначення (наказ, звіт, акт). Автором називається організація або особа, яка створила документ. **Текст документа** визначається як “мовна інформація, зафіксована будь-яким видом письма чи будь-якою системою звукозаписування”.

Види документів визначено так: текстовий, письмовий, рукописний, машинозчитуваний, машинописний (рукопис), автограф, чернетковий, чистовий, зображальний, графічний, фотодокумент, аудіовізуальний, кінодоку-

мент, фонодокумент, істинний документ (правдник), копія (документа), мікрофільм, особовий документ (офіційний документ, який засвідчує особу людини і (або) її права, обов'язки, а також службове або суспільне становище і містить інші відомості біографічного характеру), документ особового походження (особовий документ) – створений особою поза сферою її службової діяльності або виконанням службових обов'язків.

У розділі “Діловодство” дано визначення **офіційного документа** (створений організацією або посадовою особою і відповідно оформлений), **управлінського**, визначено **реквізити** як сукупність обов'язкових даних у документі, без яких він не може бути підставою для обліку та не має юридичної сили. **Бланк офіційного документа** – стандартний аркуш паперу з відтвореною на ньому постійною інформацією документа й місцем, відведеним для змінної. **Внутрішній документ** призначений для функціонування в організації, в якій він створений. **Вхідні документи** надходять в організацію, а **вихідні** відправляються з неї. **Оригінал офіційного документа** – перший або єдиний його примірник, **дублікат** – повторний примірник офіційного документа, який має юридичну силу оригіналу. **Копія** точно відтворює інформацію іншого документа, всі його зовнішні ознаки чи частину їх. **Витяг з офіційного документа** – це його копія, яка відтворює деяку його частину і відповідно засвідчена. **Уніфікований документ** “створений за уніфікованою формою, заповнений у заведеному порядку і має юридичну силу”. **Формуляр-зразок** (документа) – модель побудови форми документа, яка встановлює галузь використання, формати, розміри полів, вимоги до побудови конструкційної сітки та основні реквізити.

1.2. Основні вимоги до написання ділових паперів

Х сесія Верховної Ради України XI скликання 28.10.1989 р. прийняла Закон про мови, в якому зазначено, що “українська мова є одним із вирішальних чинників національної самобутності українського народу” і Україна забезпечує їй статус державної.

Ділові папери пишуть в офіційно-діловому стилі, якому притаманне вживання слів і виразів тільки в прямому значенні, відсутність емоційно забарвленої лексики, наявність канцеляризмів і штампів у побудові фраз, речень, поділ тексту на частини, послідовність і переконливість доказів.

Найголовніші вимоги до складання документа такі: достовірність та об'єктивність змісту; повнота інформації; стислість; нейтральність тону викладу.

Достовірним текст документа є тоді, коли викладені в ньому факти відображають справжній стан речей. Точність не допускає подвійного тлумачення змісту слів і виразів. Текст документа вважається повним, коли його зміст розкриває всі обставини справи. Стислість викладу зобов'язує уникати зайвих слів, невиправданих повторів, надмірно довгих міркувань не по суті справи. Переконливий текст веде до прийняття адресатом пропозицій або виконання прохань, викладених у документі, прискорює прийняття необхідних

рішень і виконання їх. При оформленні документа слід пам'ятати, що його автор (підприємство, установа, організація) є не службовою, а юридичною особою. Тому форми вираження інтересів юридичних осіб повинні відповідати нормам адміністративного права.

Текст – головна частина документа. Він складається з таких логічних елементів: вступ, доказ, закінчення. У вступі адресант вказує на привід, що призвів до укладення документа. У доказі викладається суть питання (доведення, пояснення, міркування, що супроводжуються цифровими розрахунками, посиланнями на законодавчі акти та інші матеріали). У закінченні (може бути активним чи пасивним) формулюється мета, заради якої складено документ. Активне закінчення називає (вказує на) дію, яку має виконати (звершити) адресат. Пасивне закінчення інформує адресата про якийсь факт, дію.

При підготовці документа рекомендовано дотримуватися таких основних правил:

1. Уживати прості речення, це сприятиме прискореному сприйняттю тексту.
2. Вживати стійкі (графаретні) словосполучення, які виражають стандартні аспекти змісту (наприклад: у зв'язку з ..., згідно з рішенням ..., з метою організації ..., зважаючи на ... тощо).
3. Прямий порядок слів необхідний при логічному наголосі в реченні на об'єкті, зворотний – при логічному наголосі на самій дії.
4. Означення повинні вживатися перед означуваними словами.
5. Вставні слова краще ставити на початку речення. Це сприятиме точності й зрозумілості висловлювань.
6. У діловому мовленні часто вживаються складнопідрядні речення, які надають переконливості проханню, пом'якшують враження від відмови, повно обґрунтовують суть прохання, рішення, причини написання документа. При можливості і стилістичній потребі тексту деякі підрядні частини речень можна замінювати дієприслівниковим чи дієприкметниковим зворотами. Дієприслівниковий зворот ставлять на початок речення, роблячи на ньому логічний наголос. Наприклад: *Зважаючи на вищевикладені факти ... Ураховуючи всі названі причини ... Підсумувавши висловлені пропозиції ...*
7. Замінювати особові займенники іменниками.
8. Уникати емоційних виразів, що виявляють суб'єктивне ставлення до викладених фактів. Тон службового документа повинен бути нейтральним.
9. Дотримуватись естетики розміщення слів, абзаців, усіх реквізитів.
10. Скорочення окремих слів потрібно робити за загальноприйнятими усталеними формами. Скорочення імен і по батькові роблять тільки ініціальне.
11. Якщо перед прізвищем є назва посади, професії, звання, вченого ступеня, то ініціали записують після прізвища; в усіх інших випадках – перед прізвищем.
12. Автор управлінського документа – юридична особа, тому виклад тексту провадиться від третьої особи або першої особи множини. Наприклад: *Збори ухвалили ... Дирекція надсилає ... Підприємство зобов'язується ... Просимо повідомити ...*

Останній варіант стосується наказів, заяв, службових листів, доповідних та пояснювальних записок.

13. У розпорядчих документах вживаються мовні конструкції наказового характеру. Наприклад: “наказую” (у наказах, розпорядженнях), “пропоную” (у вказівках), “рекомендую” та ін. Це сприятиме точності, зрозумілості, стислості викладу, послідовності й обґрунтованості у прийнятті рішень.

1.3. Вимоги до оформлення сторінки документа

1. Усі реквізити, властиві певному документу, мають бути наявними в усталеній послідовності й у певному місці аркуша: назва адресата – справа вгорі, на 1 / 3 частині рядка, у давальному відмінку, деякі – в називному відмінку (у стандартизованих документах), назва адресанта – у родовому відмінку (посада, прізвище, ім'я, по батькові – повністю – в деяких документах). Виправлення, перекреслення, використання коректора не дозволяються.

Слово “Копія”, “Для службового користування” (ДСК), “Таємно”, “Цілком таємно” – у правому верхньому куті аркуша.

Держаний герб – на печатках органів державної влади й державного управління, на службових посвідченнях, штампах, бланках державних установ – посередині вгорі або в кутовій лівій частині бланка.

2. Назву документа писати з нового рядка, з великої літери, крапка після назви не ставиться (за вимогами Єдиного державного стандарту).

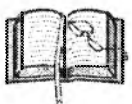
3. Деякі реквізити документів (слова “ПОРЯДОК ДЕННИЙ”, “СЛУХАЛИ”, “ВИСТУПИЛИ”, “УХВАЛИЛИ”, “ЗАТВЕРДЖУЮ”, “ПОГОДЖЕНО”, “ВИДАТИ” та деякі інші резолютивні слова) пишуться з великої літери і друкуються великими буквами. Друкується документ через 1,5 міжрядкові інтервали, ліве поле – 2,5 – 3 см, праве – до 1 см.

4. Дату після документа проставляють зліва, арабськими цифрами, у стандартизованих документах – зліва вгорі, на штампі, або після назви документа. Далі, внизу, в цьому ж рядку, де записано дату, ставлять свій підпис (розпис), ще далі, в дужках, – ініціали (або один ініціал) й прізвище адресанта (адресантів).

5. Слід дотримуватися естетики розміщення слів, абзаців, правильних переносів. Не допускати переносів у назвах документів, прізвищах.

6. Скорочення окремих слів мають бути загальноприйнятими.

7. Кругла печатка під документом частково займає підпис керівника.

Потрібно знати

ТИПИ ГРАФІЧНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. Назви посад, учених ступенів, звань: акад. – академік; д-р філол. наук – доктор філологічних наук; канд. юрид. наук – кандидат юридичних наук; доц. – доцент, проф. – професор; зав. – завідувач; заст. – заступник; зам. – замісник; гр. – громадянин тощо.

2. Географічні та поштові скорочення: півн. – сх. – північно-східний; м. – місто; обл. – область; о. – острів; оз. – озеро.

3. Позначення грошових одиниць, метричних мір, величин: грн. – гривня; руб. – рубль; дол. – долар; м – метр; мм – міліметр; см – сантиметр; км – кілометр; кг – кілограм; т – тонна; л – літр; млн. – мільйон, тис. – тисяча.

4. Текстові скорочення: напр. – наприклад; і т. д. – і так далі; і т. ін. – і таке інше; і под. – і подібне; див. – дивись.

5. Скорочення, що мають смислове розрізнення: с. – село, сторінка; р. – рік, річка; ст. – станція, століття, стаття; т. – товариш, том; тт. – товариші, томи; пор. – порівняй, порівняйте.

Література

Погиба Л. Г., Грибніченко Т. О., Баган М. П. Складання ділових паперів. Практикум: Навч. посібник. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2004.

1.4. Пунктуаційний практикум

Потрібно знати

ПУНКТУАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Пунктуація української мови нараховує 13 розділових знаків: . (крапка), : (двокрапка), ... (крапки); , (кома), // (дві риски), ; (крапка з комою), ? (знак питання), ! (знак оклику), ?! (знак питання і знак оклику на позначення здивування, подиву), – (тире), () (дужки), “ ” (лапки); , – (кома і тире).

Цікава біографія розділових знаків.

Крапка і кома – найдавніші розділові знаки. Вони з'явилися в друкованих книгах XVI століття.

Кома – слово з латинської мови, в якій мало такі значення: *кую*, *б'ю*, *відсікаю*, *відрубую*, *відділяю*.

Крапка – переклад латинського слова “*пунктум*”. Від цього слова утворені такі терміни: *пункт*, *пунктуація*, *пунктуальний*, *пунктограма*, *пунктир*. Цей розділовий знак спочатку ставили під кінцевим словом речення, посередині рядка на означення закінченої думки.

Тире – слово французьке, там воно означало *тягти*. Першим застосував цей розділовий знак М. Карамзін на початку XIX століття.

Апостроф – наймолодший правописний знак нашого письма. З'явився він в українській граматиці і набув правописних прав за радянських часів. Уживається також у французькій та англійській мовах – щоправда, на означення пропущених букв. Назва знака взята з давньої грецької мови. Там він означав: *кривий*, *зігнутий*, *повернутий*. Слово має два наголоси: *апостроф* і *апостро́ф*.

Цікаво знати

КОЛИ З'ЯВИЛИСЯ РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ?

Перші розділові знаки з'явилися у Стародавній Греції. Спочатку там вживали тільки один знак – крапку. Ставили її то зверху рядка, то посередині його, то внизу. Згодом з'явилася також крапка з комою.

Така пунктуація існувала протягом усього середньовіччя. Зустрічалися й інші знаки – для цілком суб'єктивного розділення слів та речень. Правил пунктуації не було ніяких. А вже в кінці VIII ст. пунктуацію так забули, що її треба було відновлювати. Поява друкарства вимагала розділових знаків.

Честь винайдення сучасної пунктуації належить венеціанському видавцеві Альду Мануцію, що жив на рубежі XV – XVI ст., гуманісту, який цілком присвятив себе справі поширення в Європі спадщини античного світу. Він заснував у Венеції друкарню, де почав видавати твори старогрецьких класиків.

Він запровадив у друкарство майже всі відомі нам розділові знаки, в тому числі й першу кому. Замість готичного шрифту він ввів прямий і винайшов курсив.

У сучасному латинському й українському письмі застосовується десять розділових знаків (нині – тринадцять): кома (,), крапка (.), двокрапка (:), крапка з комою (;), тире (–), кома і тире (, –), лапки (“ ”), крапки (...), знак питання (?), знак оклику (!), знак питання і знак оклику (?!), дужки (), // (дві риски).

Особливістю іспанської пунктуації є те, що знаки питання та оклику ставляться не тільки в кінці речення, але й на початку його в перевернутому вигляді. Робиться це для того, щоб читач заздалегідь знав, з якою інтонацією слід вимовляти те чи інше речення.

(З журналу)

“Читання з листа”

Затишіть основні думки прослуханого.

ЧЕРВОНЕ СВІТЛО НА СИНТАКСИЧНОМУ ПЕРЕХРЕСТІ

На жвавому синтаксичному перехресті ми зустрічаємо речення різної будови, різноманіття правильного оформлення думки і розмаїття можливих помилок. Без всевидячого регулювальника, без диригента тут не обійтись. І ним скрізь і завжди виступає думка. Проте думка не існує сама собою. Вона завжди спирається на свою вірну помічницю – граматику. Тільки в парі з граматикою думка долає все і торжествує. Отже, для нашого повсякденного спілкування, для всіх видів діяльності вкрай необхідні міцні знання граматики. За їх наявності нам не спалахуватиме червоне заборонне світло. Червоне світло на синтаксичному перехресті... Вчасно зупини і порятуй від помилок,

щоб не закріплювалися вони в нашій пам'яті. Червоне світло хай буде пересторогою на нелегких шляхах творення тексту. Хай воно відверне від помилок в усному і писемному мовленні.

Подаємо п'ять синтаксичних правил.

Правило перше. Не пускайте слів поперед думок.

Не можна допускати, щоб слова бігли наввипередки, обганяючи думку, а думка щоб пленталася позаду. Думка – господар слів. Вона вказує їм, як поводитися в реченні, кличе їх у разі потреби.

Правило друге. Не допускайте у текст багатослів'я.

У багатослів'ї губиться думка, стає розпливчастою. Ознакою справжнього граматичного мистецтва є стислість висловлювання. Від неї взаємна користь: і мовцеві, і слухачеві або читачеві. Адже в такому випадку за допомогою меншої кількості слів досягається більший ефект мовлення.

Правило третє. Не розлучайте граматично поєднаних слів.

Роз'єднання таких пар призводить до порушення або послаблення синтаксичних зв'язків і до смислової нечіткості. Так, перехідне дієслово і прямий додаток можуть розташовуватись у реченні поряд або віддалятися одне від одного (наприклад: *Пригадую історію, давно забуту* і *Пригадую давно забуту історію*). Похідне ж від дієслівного словосполучення іменникове має суворіший порядок слів: залежний родовий відмінок стоїть зазвичай після опорного віддієслівного іменника (наприклад: *Написання реферату йде повільно*). Не можна роз'єднувати опорне і залежне слово (наприклад: *Політичні дискусії, навмисне виділена фраза*). Прикметникове означення звикло стояти в українській мові попереду іменника (наприклад: *медична допомога, бухгалтерський облік, вокально-інструментальний ансамбль, військова присяга*).

Правило четверте. Не забувайте синтаксичних синонімів.

Синтаксичні синоніми вносять додаткові смислові відтінки, урізноманітнюють наше мовлення, приносять слухачеві або читачеві естетичну насолоду. Розумно користуйтесь синонімічними реченнями, словосполученнями і формами слів (наприклад: *Капітан Дорошенко Максим подав рапорт. Рапорт подано капітаном Дорошенком Максимом. Батькове слово і Слово батька. Доповісти ректору і доповідати ректорові*).

Правило п'яте. Не надуживайте однаковими граматичними формами.

Так можна вишикувати довгий ряд родових відмінків у реченні. (Наприклад: *Читання нового твору видатного письменника, нашого сучасника, оспівувача моральної краси людини, викликало захоплення слухачів*).

Рекомендується уникати таких фраз. Коли ж у речення проситься багато граматичних форм-близнюків, відберіть лише частину їх, а решту замініть синонімами (наприклад: *Читання нового твору видатного письменника, нашого сучасника, що оспівує моральну красу людини, викликало захоплення у слухачів*).

Отже, нам необхідні кмітливість, знання правил граматики і творча думка.
(За І. Р. Вихованцем. У світі граматики. – К., 1987)

Вправа 1. Поставте пропущені розділові знаки, поясніть їх уживання.

Кримінальна відповідальність як уже зазначалося це реакція держави на вчинений особою злочин. Така реакція виражається у певному правозастосовному акті органу держави а саме в обвинувальному вирокі суду. У зв'язку з цим розрізняють матеріальну і процесуальну підстави кримінальної відповідальності. Матеріальною підставою визначається вчинення особою суспільно небезпечного діяння що містить ознаки складу злочину а процесуальною обвинувальний вирок суду.

(З підручника “Кримінальне право України” : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2010. — С. 34)

Вправа 2. Введіть у речення юридичні терміни, поясніть їх правопис.

Адоптація (лат.) – усиновлення; амністія (гр.) – помилування; альянс (фр.) – шлюбний союз, союз; де-юре (лат.) – за правом; де-факто (лат.) – насправді; експатріація (лат.) – виселення з батьківщини; екстрадиція (лат.) – видача іноземній державі особи, яка вчинила проти цієї держави злочин; кіднепінг (англ.) – викрадення людини / дитини заради викупу; клептоманія (лат.) – потяг до крадіжки; прокурор (фр.) – державний обвинувач; рецидив (лат.) – повторне скоєння злочину; ренатуралізація (лат.) – відновлення в громадянських правах; статус-кво (лат.) – становище в якийсь визначений момент.

Вправа 3. Поясніть розділові знаки у реченнях з відокремленими та уточнюючими членами.

ХУТІР НАДІЯ

За двадцять кілометрів від Кіровограда, поблизу залізничної станції Шостаківка, є хутір Надія. На пагорбі понад невеличкою річкою Комишуватою Сугаклеєю ростуть могутні дуби, розлогі кучеряві верби, багато фруктових дерев. Униз, до великого ставу, спускаються три алеї, обсажені кущами калини. Біля однієї з них – стародавня чумацька криниця, невідомо коли і ким викопана, глибока та повноводна. А поруч з-під старої верби тече струмок чистої, як сльоза, холодної води. Кажуть, що в старовину біля цього струмка завжди стояв кухлик, щоб зморений подорожній, відпочиваючи, міг напитися води.

Трохи вище від чумацької криниці, над польовою дорогою, стоїть старенька вже хата. Це перша будівля, яка з'явилася на голому тоді пагорбі. Над дверима прибито меморіальну дошку: “Ця хата збудована в 1871 році батьком драматурга. Тут Іван Карпович Тобілевич у 1889 році написав комедію “Сто тисяч”.

Софія Тобілевич, вірна подруга драматурга, згодом писала: “Хутір цей цілими роками праці перетворений на тихий, культурний затишок, до кінця віку служив артистові як бажаний захист від усіх світових бур”.

Колись ця земля належала поміщикові Карлові Тарковському. А коли в страшний холерний 1870 рік старі Тарковські в один день померли від поше-

сті, то частина землі дісталася в спадщину Надії Карлівні, їхній доньці, першій коханій дружині драматурга. Іван Карпович тоді став опікуном ще двох малолітніх дітей.

Земля поступово перетворювалася у мальовничий куточок степової України. Драматург жив то в Єлисаветграді, то тут, на господарстві. Надії Карлівні так і не довелося пожити на цьому хуторі – невблаганна смерть навесні 1880 року передчасно обірвала її життя. На спомин про дорогу дружину Іван Карпенко-Карий назвав хутір її ім'ям.

(З журналу)

Вправа 4. Поясніть пунктуацію простих ускладнених та складних речень у тексті, визначте його стиль.

СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ

Виробництво та реалізація продукції потребують трудових, матеріальних і грошових витрат. Витрати підприємства на спожиті засоби виробництва, предмети праці й оплату праці працівників, виражені у грошовій формі, утворюють собівартість продукції.

Собівартість продукції – це основний якісний показник роботи підприємства. Її рівень відбиває досягнення та недоліки роботи як підприємства в цілому, так і кожного структурного підрозділу. Систематичне зниження собівартості продукції має важливе народногосподарське значення, бо дає змогу за стабільних ринкових цін збільшувати прибуток на кожну гривню витрат, підвищує конкурентоспроможність продукції.

За ринкових відносин завдання щодо зниження собівартості продукції централізовано не планується, а ефективність роботи підприємств оцінюється за допомогою показника прибутку. Однак це ще більше посилює значення проблеми зниження собівартості, бо від рівня собівартості залежить конкурентоспроможність продукції, фінансовий стан підприємства, матеріальний і духовний рівень життя його працівників, виконання надходжень до бюджету. (Д. Петрашко)

Вправа 5. Визначте речення з однорідними членами й узагальнювальними словами, усно поясніть пунктограми.

СКУЛЬПТОР ГАЛИНА КАЛЬЧЕНКО

Рано, дуже рано пішла від нас ця жінка, наділена небайдужим серцем і великим талантом, одна з найяскравіших мистецьких постатей 60 – 70-х років в Україні. Покликанням Галини Никифорівни була благородна праця скульптора. Вона поетично сприймала світ і людей, інтуїтивно відчувала все прекрасне, мала одухотворену натуру.

Народилася Галина Кальченко у 1926 році в Борзні на Чернігівщині, а померла у 1973 році від тяжкої хвороби. Була донькою колишнього Голови Ради Міністрів України. Життя для неї означало творити, бути постійно в напрузі. Вона працювала з різним матеріалом: бронзою, гранітом, мармуром,

майолікою, алюмінієм, оргсклом. Тільки любов до зображуваних людей, тільки натхнення надавали їй сили.

Скільки щирості й теплоти у скульптурних портретах Т. Шевченка, Г. Сковороди, О. Кобилянської, М. Заньковецької, М. Леонтовича. Вона створила галерею портретів видатних діячів культури: В. Василевської і А. Малишка, Л. Ревуцького і О. Гончара, І. Кавалерідзе та М. Приймаченко.

У пам'ятнику Василеві Порику у Франції, виконаному в співавторстві із скульптором В. Знобою, втілено образ героя французького Опору, партизана, офіцера з Вінниччини. Твір удостоєний премії імені Грекова.

Особливе місце у творчості скульптора посідає образ Лесі Українки. Він увійшов у життя митця ще з шкільних років. Вона писала у щоденнику: “Я люблю тебе, Лесю... Тобі притаманна така багатогранність... Тож постаєш у моїй уяві такою різною – ніжною і жіночною, грізною і непокірною, величною і земною...” Титанічна праця над утіленням у скульптурі образу улюбленої поетеси увінчалася відкриттям у Києві пам'ятника. Монумент удостоєний Шевченківської премії.

Прикута до ліжка тяжкою хворобою, вона мріяла ще багато зробити: пам'ятник полеглим у Корсунь-Шевченківській битві, бюст Олександра Довженка, портрети сучасників.

Сьогодні скульптури Галини Кальченко прикрашають майдани і вулиці наших міст і сіл. Щоразу, коли наш погляд затримується на пам'ятникові Лесі Українці в Києві чи перед бронзовою постаттю геніальної Марії Заньковецької в алеї придніпровського парку, неминуче подумається: є в цих прекрасних образах і від неї самої, натхненої жінки-митця Галини Никифорівни Кальченко.

(За С. Козулею)

Вправа 6. Поясніть пунктуацію у тексті.

ТИША НА МОЛЬБЕРТІ

У 2009 році кияни мали нагоду насолоджуватися творами видатного українського митця Івана Марчука в Музеї російського мистецтва.

У жовтні 2007 року художника включили до британського рейтингу “100 геніїв”. Іван Марчук посів 72 місце. Цікаво, що до цього списку увійшли: духовний лідер Тибету Далайлама, американський письменник Стівен Кінг, режисер Квентін Тарантіно.

На виставці представники влади офіційно оголосили про створення Музею Івана Марчука, де буде розміщено понад тисячу картин художника. Серед гостей були діячі культури, депутати, бізнесмени.

Манеру творення автором полотен годі досягнути. Якщо ближче підійти, то видно тонесеньке вкраплення фарб – це нібито роса в кольорах. Здалеку картини оживають, і одразу виникає бажання пройти освітленою місячним сяйвом сніговою стежиною.

Самобутні і неповторні в техніці картини Марчука безцінні. У них застосована унікальна, винайдена Марчуком техніка “пльонтанізму” (від слова “пльо-

нтати” – плести). Не дивно, що митець ніби вишиває фарбами. Такі красиви, епізоди з далекого дитинства оживають у наших снах. На полотнах художника все таке близьке, рідне: незабгненне сонце, тінь місячного сяйва на замерзломому снігу, старенькі хатки, дрова, сухе кукурудзиння посеред поля...

На виставці був представлений новий альбом під назвою “Дорога додому”. Мандруючи світом, художник завжди повертався думками до рідного краю, де проминули найщасливіші безтурботні роки дитинства і юності, тому на полотнах ніби завмерли фрагменти українського сільського життя.

Вочевидь, у місті звикли до шаленого темпу життя, а безлюдні пейзажі повертають у безмежний вселенський простір природи.

Гармонія природи, глибока філософія й одухотворена енергія творів Івана Марчука зачарувала всіх присутніх.

(Анастасія Валько)

Вправа 7. виправте помилки, допущені при керуванні, введіть у речення свої варіанти.

Вітер п'ять метрів на секунду, враження про виставу, застерігати про небезпеку, оплатити за проїзд, зрікатися від ідеалів, такі таланти живуть поруч нас, зауваження до мене зовсім не стосується, для багатьох відома ця мелодія, полонез Огінського звучить для мене спогадом за юність.

Вправа 8. Замініть, де можливо, числівник *перший* у стійких словосполученнях, запишіть і введіть у прості речення.

Наприклад. *Перші почуття.* Юначі почуття завжди палкі і щирі. Почуття юності палкі.

Перші квіти, перші почуття, перший від краю, перші страви, це перша їжа, перший з перших, брат у перших, перша скрипка, перша невістка, перша стипендія.

Вправа 9. Поясніть пунктуацію у реченнях з прямою мовою.

ІСТИННО НАРОДНИЙ

... Схарапуджені вибухами бомб, коні мчали вузькою дорогою, що вилася в очеретах над Черемошем. Перелякана жінка, притискаючи до грудей немовля, просила Бога, аби все обійшлося щасливо. Тоді, 22 червня 1941 року, кілька кілометрів шляху від Вашківської лікарні, де тиждень перед тим народила вона сина, до Чорторії стали справжнім випробуванням. Батько новонародженого, Василь Миколайчук, коли віз вкотився на подвір'я, з полегшенням перевів подих: “Хлопчик житиме довго...”

Доля розпорядилася по-своєму: рано пішов з життя Василь Єленович, у розквіті таланту відійшов і син Іван. Не стало батька – осиротіла багатодітна сім'я. А смерть Івана – невигойний біль не тільки для родини: осиротів український кінематограф, у якому Миколайчук був народним артистом не за званням, а за суттю.

Світ визнавав, високо оцінював його талант. Фільм “Тіні забутих предків”, той, що поклав початок українському поетичному кіно, отримав десяток вітчизняних і зарубіжних призів. І це, передусім, завдяки Івановій унікальності, визнав режисер-постановник Сергій Параджанов. Кінорежисер Леонід Осика розкрив її складові: Миколайчук прекрасно знав життя, звичаї свого народу – танок, музику, ритуал, обряди, в них відкладався колосальний досвід пізнання світу і самих себе.

Тринадцятеро дітей народила Катерина Олексіївна, однак Іван, каже, відрізнявся від інших. “Щось у ньому було незвичайне, – згадує. – Усе придивлявся, прислухався до людей у селі, особливо до старших... Коли вчився у Києві в театральному, приїхав додому, батько взяв його із собою на роботу – бур’яни на колії полотни. То уже наслухався там Іван шпильок. Чого він там навчився за два роки? Он мій син, нахвалявся один чоловік, лише три місяці при науці в місті, а вже вміє замок від дверей відремонтувати”. А Іван у відповідь: “Тату, я ще таке зроблю, що весь світ буде дивуватися”.

Він багато чого не встиг. Він завжди прагнув, щоб його зрозуміли прості люди, у його фільмах “Білий птах з чорною ознакою”, “Захар Беркут”, “Пропала грамота” виразно проступав високий романтизм українського кіно.

Члени московської худради, яким творці картини “Пропала грамота” привезли її на показ, щиро реготали з епізодів, де напивалися козаки, прощалися з ріднею. Однак їхні обличчя скам’яніли, коли козак Василь (цю роль виконував Іван Миколайчук) по-шевченківськи “поцінував” Катерину П. Висновок журі був невтішним. Тоді Іван поклав на стіл квиток і гроші, які йому видали перед тим для поїздки за кордон у складі мистецької делегації, і разом з усіма повернувся до Києва. Зосередився на режисерській роботі, однак режисерський дебют Івана “Вавилон ХХ” порізали, відтяли чи не півкартини.

“Він дуже переживав і нервував, – розповідала дружина Марія Миколайчук. – За кожен епізод ішла неймовірна боротьба. Іван захворів. Часто повторював: “Треба вмерти, щоб тебе зрозуміли”.

Скільки ж того болу назбиралося за його коротке – усього 46 років! – життя.

1988 року Іванові Миколайчуку було присуджено Шевченківську премію (посмертно).

Стара родинна хата в Чорторії, яку будував й Іван і був у ній лише один раз, перетворена на садибу-музей гуцулами з Путильщини.

(За З. Михликом)

Вправа 10. Прочитайте, поясніть правильність вживання лапок. Проведіть бесіду про секрети успіху митця.

ТАЛАНТ ІВАНА ПОПОВИЧА

За чарівний голос його люблять по всій Україні, а ще – за життєдайну вдачу, потужну енергетику і щире любов до землі, на якій народився, та до людей, які готові розділити з ним це почуття.

Іван Попович народився в селі Осій на Закарпатті. Хустівське культурно-просвітне училище, Дрогобицький педагогічний інститут, Львівська консерваторія, здобуття звання лауреата X Всесвітнього фестивалю молоді в Берліні. Нині він художній керівник державної театральнo-видовищної агенції при Міністерстві культури України, автор та ведучий новоствореної телевізійної програми “На гостину до Івана Поповича”.

“У кожній пісні, яку пишу сам чи мені напишуть інші композитори, мають бути зародки народної музики. Все, що перевірено історією, має для мене особливу цінність. Ще навчаючись у консерваторії, зі стареньким магнітофоном я ходив по селах, записуючи старовинні пісні. Так, до речі, з’явилася балада про Олексу Довбуша”, – згадує співак.

Його довготривале життя на сцені пояснюється тим, що не прилаштувався ні до яких течій. Відштовхуючись від народних джерел, додавав це до свого голосу, даного Богом, і карпатського темпераменту. Надзвичайну увагу приділяє зовнішньому сценічному образу. Митець любить виступати разом із Лілею Сандулесу, Василем Зінкевичем, Павлом Двірським перед військовими.

Щодо України та українців Іван Попович висловлюється так: “Українці – велика нація, але, на превеликий жаль, нам бракує гордості за свою землю, свою культуру. Я категорично проти “тупого” націоналізму. Дякую Богові за те, що народився в Закарпатті, яке за територіальним розташуванням є багатонаціональним, і прояви безглузого націоналізму там не мають поширення. Є велика різниця між любов’ю до національної культури, традицій і впертим звеличенням себе за національною ознакою. Такий надпатріотизм може хіба що зашкодити...”

Іван Попович пишається з того, що з легкої руки Миколи Свидюка його називають “отаманом Карпат”.

(За Людмилою Шпитяк)

Вправа 11. Прочитайте, поясніть пунктограми в діалогах, визначте й обґрунтуйте стиль тексту.

ГАРМОНЬ

Звідки мама довідалась, що я мрію про ту гармонь? Про те, щоб і самому сидіти на колоді та грати. А довкола усі дівчата, і хлопці, і танці, і пісні...

– Миколо, а що як пристаратися нам за цей рік на гармонь?

– Мам!.. Звідки нам? Та я й не хочу...

– Адже корова цієї зими подарує нам бичечка. От вигляди його, випаси, а під наступну зиму продамо, то, може, й вистачить на гармонь. Хіба ж що, як без батька, то вже не так як у людей?

Потепліло, з’явився у нашому подвір’ї бичечок. Життя моє відтоді геть змінилося. Я не просто доглядав, я плекав свого маленького вихованця. Припинав серед найкращої трави. Як ляже спочивати, вичісую й гладжу. А він зіпнеться на ноги і своїм мокрим носом до руки чи обличчя тицяє. Вдячний. Росте мій бичок, як з води. А я вже чую, як у зимовій дзвінкості лунатиме над степом моя гармонь. А мама, коли побачить, як я вожусь з бичечком, не раз

повторить: “Музика, синку, допоможе і в горі, і в радості. Дивись, як зараз бідує люд. Усі босі, голодні. А заграє гармонь, – наче враз у раю. А ти гратимеш дуже гарно”.

Коли взяли приморозки, прийшов до нас дядько Тимофій, маминою сестри чоловік. “Ну що, Миколо, пора по твою музику в Семенівку рушати. Викохав ти свого воляку гарно”.

Тож у неділю, ні світ ні зоря, женемо ми з дядьком Тимофієм бичка в Семенівку продавати. Торгувалися ми недовго. Бо таку гарну худобу вивели на людські очі. Дядько стиха так:

– Ну тепер ти, чоловік при грошах, сам приймай мудре рішення. Де ці гармошки продаються, ми зараз напитаємо.

Затис я в кулаці гроші. Серце чомусь розкалаталося. Таких грошей я зроду не бачив. Тепер гратиму, матиму власну гармонь.

Коли це в ряду, повз який ми проходимо, продає чоловік чоботи. Подивився я на них. Зупинивсь. Помацав. Ще раз в умі перелічив свої гроші. “Ану, давайте, дядьку, мені дві пари чобіт”.

– А де це ти на них настався? Я ж без грошей хоч і дітям, але чобіт не роздаю. Це велика, хлопче, праця.

Розтуляю кулак, простягаю: “Дві пари. Собі і братові беру. Сам заробив”.

Дядько Тимофій аж завмер. Стоїть позад, не втручається. А коли вже чоботи були в моєму мішку, твердо вимовив: “Мудро ти зробив, Миколо. Зима попереду важка. Ну що з тої музики? А так вже не померзнете”.

Як переступили ми вдома поріг, поставили мішок на лаві, мама підійшла, пригорнула мене: “Ану ж, синку, спробуй, як виходитиме”.

– Я не купив гармоні, мамо.

Вони аж сіли.

– Подивіться, – розв’язую мішка, дістаю чоботи. Ставлю на лаву. А мама – в сльози.

– А як же гармонь? Тепер не гратимеш...

Сльози котились і котились їхнім обличчям – чи то від горя, що я не гратиму, чи то від радості, що не мерзнутимемо ми в ноги, чи від того, що я зарання став дорослим. Так і досі не знаю, від чого...

(М. Шкіль)

Вправа 12. Поясніть вжиті розділові знаки в тексті фінансово-економічного змісту, викладіть розуміння змісту виділених слів професійної сфери.

ДЕВАЛЬВАЦІЯ

Девальвація є політичною катастрофою.

Міністри фінансів, які наполягають на девальвації, практично завжди йдуть у відставку: їх карають за те, що вони “перервали сон” і створили плутанину. Девальваційна гонка може спричинити торговельні війни. Відомий фінансист Джон Сорос пропонує активізувати механізм спеціальних прав за позичення.

Нині стабільність валюти залежить від макроекономічних показників.

Девальвація в різні часи і в різних країнах проходила як плавно, так і стрімко.

У кризових умовах фундаментальні чинники відіграють другорядну роль, тоді як першочергового значення набуває політика уряду і Національного банку.

Об’єктивним підґрунтям девальвації є курсовий переки – завищення офіційного курсу валюти порівняно з ринковим.

Загроза істотного знецінення національної грошової одиниці негативно впливає на стійкість банківського сектору.

(О. Барановський)

Вправа 13. Прочитайте вголос, поясніть пунктуацію в тексті.

ПІСЕННА ДУША ПОЕТА

Мені здається, що зараз уже важко уявити нашу українську пісенну культуру без творів Вадима Крищенка. Хоч, будучи людиною скромною, він ніколи не “пропихався”, щоб стати в мистецькій черзі першим і затулити своєю постаттю інших. Одні говорять, кричать, горланять, а він просто пише, відшукує в своїй пісенній душі слова, щоб вони ставали піснями. І скільки вже таких прекрасних пісень народилось: десятки, сотні...

Мене доля звела з цим поетом давно, коли ми ще почали працювати над піснею “Хай щастить вам, люди добрі”. Працювали спішно, бо пісня мала ввійти до фільму, а фільм, у свою чергу, мав демонструватись у Москві. Така робота завжди знервована. І саме тоді мені приглянулася ота розумна урівноваженість поета, уміння поспішати не поспішаючи. І ніколи не поступатись своєю суттю. Думаю, дякуючи саме отим афористичним словам, які знайдені поетом, пісня живе уже майже два десятки років:

– Хай щастить вам, люди добрі,
Хай пісні летять за обрій,
Щира дружба стане на рушник.
Хай щастить вам, люди добрі,
Хай серця і ваші долі
Б’ють у струни сонячних музик.

Пісні на вірші Вадима Крищенка – це пісні, які хочеться слухати і співати, які змушують подивитись уперед і оглянутись назад, які дають можливість душі посміхнутись і стерти сльозу тривоги. А хіба є вища оцінка від цієї?

(Василь Зінкевич)

Вправа 14. Поясніть ужиті розділові знаки та орфограми.

СИН СОТНИКА ШАТИЛА – ГОЛОВНИЙ МОСКОВСЬКИЙ ЛІКАР

Саме на таку високу посаду в царській Росії більше двохсот літ тому (1776 р.) призначили українського медика О. Ф. Шафонського. Перевагу йому віддали не випадково. Опанас Филімонович виявив себе на лікарській службі в російській армії. Він займав пост генерал-штаб-доктора, потім керу-

вав московським госпіталем. Першим зумів розпізнати істинний характер страшною хвороби, що напала тоді на людей, і застосувати ефективні засоби боротьби з нею. Про свою організаторську роботу та досвід ліквідації епідемії учений розповів 1776 року в монографії “Опис морової язви, що була у столичному місті Москві з 1770 по 1772 роки”. Цінна практична праця була перекладена на іноземні мови, а її автор став одним з основоположників вітчизняної епідеміології і визначним авторитетом у цій галузі.

Виходець із Сосниці, що на Чернігівщині, син українського сотника Филिमона Шатила (справжнє прізвище вченого) одержав блискучу навіть для нинішніх часів освіту. Упродовж семи років (1756 – 1763) Опанас Филімонович закінчив за кордоном три прославлених університети – в Галле, Лейдені, Страсбурзі. Він захистив учені ступені доктора права, філософії, медицини. Але й тим не обмежилося коло зацікавленості Шафонського. Справжній енциклопедист, він захопився історією, економікою, статистикою, топографією, етнографією. І досяг значних успіхів у таких різних галузях знань. Про це свідчить капітальна праця вченого “Чернігівського намісництва топографічний опис з коротким географічним й історичним описом Малої Росії...”, що не втратила й тепер свого значення. Книга містить багатий матеріал з історії, етнографії та економіки Лівобережної України.

(З журналу)

Тема 2. ВИДИ ТА ЗРАЗКИ ДОКУМЕНТАЦІЇ ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ

2.1. Організаційно-розпорядча документація

Організаційно-розпорядча документація (далі – ОРД) є найважливішою у системі управління, оскільки відіграє провідну роль в управлінській діяльності та призначена для оформлення процесів організації управління, правового закріплення розпорядчо-виконавчих дій державних органів, підвідомчих їм організацій та установ. Нормативні акти регламентують порядок створення, оформлення й використання ОРД, до яких належать: вказівки (керівні настанови або рекомендації), інструкції, накази, положення, постанови, рішення, розпорядження, статuti, укази, ухвали.

Згідно з чинним законодавством, Президент України видає укази та розпорядження; Верховна Рада України приймає закони, постанови, рішення; Кабінет Міністрів України, міністерства, комітети видають постанови й розпорядження, накази, висновки, укладають угоди; комісії – інструкції та вказівки. ОРД створюються й установами, організаціями, підприємствами різних типів – відомствами, об'єднаннями, кооперативами, фірмами, комбінатами – для закріплення функцій, обов'язків і прав керівних органів та керівних осіб управління на певні терміни (це накази, інструкції, розпорядження, вказівки,

статuti). В окремих документах визначаються права та обов'язки організацій у сфері планування, фінансів, господарсько-розрахункової діяльності, капітального будівництва.

Державні і приватні, спільні підприємства, установи в повсякденній діяльності керуються законами (актами) органів державної влади. Проте кожна група таких закладів чи установ має свої інструкції, положення, правила, статuti тощо.

До ОРД належать також документи, які містять вимоги внести зміни й доповнення до раніше виданих і вже чинних наказів, розпоряджень тощо. Це викликано певними об'єктивними обставинами, що з'явилися в процесі становлення й утвердження демократичних правових норм у державі. З цієї причини приймають рішення й видають накази на різних рівнях щодо визнання деяких ОРД такими, що втратили чинність.

ВКАЗІВКИ – розпорядчий документ, правовий акт керівників єдиначального органу державного управління переважно з питань інформаційно-методичного характеру чи щодо виконання наказів, інструкцій вищих органів управління. Різновид вказівки – *принис*.

Реквізити: назва відомства, назва документа, номер, дата, місце видання, заголовок, текст, підпис. Обов'язкові слова тексту: РЕКОМЕНДУЮ, ЗОБОВ'ЯЗУЮ, ПРОПОНУЮ, ВИМАГАЮ – друкуються великими літерами.

ІНСТРУКЦІЇ – правовий акт, створений органом держуправління або утверджений його керівником, визначає правила організаційної, фінансової, науково-технічної діяльності підприємств, установ, організацій і певних підрозділів та служб, посадових осіб, окремих громадян чи поведінку працівників (посадові інструкції) під час виконання службових обов'язків. Інструкції є організаційні, посадові, технологічні, фінансові (досконально вивчаються за фахом), відомчі й міжвідомчі. Під час влаштування на роботу слід уважно вивчити посадову інструкцію, в якій визначено посадові обов'язки й права.

НАКАЗ – розпорядчий документ, який видають на основі і для виконання чинних законів, указів, постанов і рішень уряду, наказів та вказівок вищих органів. Розрізняють накази з питань основної діяльності та накази по особовому складу. Текст наказу складається з констатаційної і розпорядчої частин або тільки з розпорядчої. Розпорядча частина має наказову форму, слово НАКАЗУЮ набирається великими літерами. Мова наказу висококультурна, має стислий виклад, точність формулювань. Часто в Книзі реєстрації наказів після тексту документа й підпису керівника додають: “З наказом ознайомлені” – з переліком згаданих у ньому осіб, які поряд зі своїм прізвищем зобов'язані поставити власноручно підпис.

2.2. Довідково-інформаційна документація

Довідково-інформаційна документація різноманітна за видами та обсягом. До неї належать: акти, анотації, відгуки, відомості, довідки, договори, записки (службові, доповідні, пояснювальні, аналітичні), запрошення, звіти, листи (службові), оголошення, плани роботи, посвідчення, протоколи, витяги

з протоколів, реферати, рецензії, телеграми, телефонограми, списки (переліки), факси. Частиною цих документів зобов'язаний уміти складати кожен громадянин, а особливо фахівець і керівник певної частини установи, підприємства, організації, незалежно інколи й від посади, яку обіймає. Це доповідні й пояснювальні записки, запрошення, деякі службові листи, звіти (про виконану роботу, про виконання раніше наміченого плану, про відрядження), списки, тексти телеграм та телефонограм, плани роботи тощо.

Більшість з названих документів є вихідними (надсилаються з установ) і містять інформацію про фактичний стан справ, служать основою для прийняття розпорядчих документів. Зміст інформації у них має допоміжний характер – вони спонукають до дії (запрошення, деякі види листів, записки, телеграми) чи можуть бути доведені до відома і не потребують дії – відповіді. Частина з них забезпечує процес взаємовідносин підприємств, організацій, а також організацій і громадян.

АНОТАЦІЯ – стисла характеристика змісту книги, статті тощо. Міститься найчастіше на другій сторінці будь-якої друкованої праці. Цей документ необхідно вміти складати всім, хто створює підручники, посібники, укладає науково-методичну літературу (словники, збірники різного призначення).

ВІДГУК / РЕЦЕНЗІЯ – критична стаття, відзив, оцінка (критична оцінка) книги, статті, наукового твору, дисертаційного дослідження. Відгук має усну або письмову форму. За змістом подібний до рецензії, проте обсяг його невеликий.

Рецензія, як і письмовий відгук, затверджується відділом роботи з особовим складом установи, в якій працює її автор, печаткою і підписом відповідальної особи.

ДОГОВІР / ТРУДОВА УГОДА – взаємне зобов'язання, письмова або усна угода про права та обов'язки між державами, установами, підприємствами та окремими особами. Трудовий договір чинне законодавство України визначає як угоду між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим його органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому розпорядку (трудоному), а власник підприємства зобов'язується виплачувати працівникові заробітну платню і забезпечувати необхідні для виконання роботи умови праці, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін. Укладати трудовий договір працівник може на одному або водночас на кількох підприємствах (якщо немає відповідних обмежень, передбачених законодавством, колективним договором чи угодою сторін) у письмовій формі. ТРУДОВИЙ КОНТРАКТ – особлива форма трудового договору – так визначає ст. 211 Кодексу законів про працю.

ЗАПИСКА (службова, доповідна, пояснювальна, аналітична) – службовий документ, адресується керівникові організації, в якій працює адресант, або керівництву вищої інстанції, містить детальний виклад якогось питання, аналіз та пропозиції (аналітична записка) або детальне пояснення поведінки чи вчинку із вказівкою на його причину і пропозиціями щодо їх виконання чи виправлення.

ЗАПРОШЕННЯ – коротке повідомлення про певну подію в науковому, політичному, культурному світі, в житті колективу або окремих осіб та прохання взяти в ній участь. Запрошення є іменні та неіменні – офіційна листівка є вхідною перепусткою на урочисті збори, засідання з певного приводу, наукову конференцію, святкову подію, на концерт чи вечір відпочинку.

ЗВІТ – письмове або усне повідомлення організації чи офіційній особі про виконання плану, завдання, доручення, про підготовку до заходів та їх проведення; подається вищій інстанції або посадовій особі. Звіти бувають усні та письмові (переважно), періодичні і разові, текстові і статистичні, або цифрові – вони належать до обліково-фінансових і вивчаються в певних фахових ВНЗ або на спецкурсах.

(Окремо подано про листи як поширений вид документації в системі управління, їх види та особливості змісту і оформлення).

КОНТРАКТ – договір, угода, правовий документ, за яким встановлюються права та обов'язки між особою та установою (працівником і підприємством), обумовлені певним терміном, про засади спільної виробничої чи творчої діяльності. У контракті повинно бути зазначено: час (термін) роботи; посада і посадовий оклад; обов'язки організації перед контрактантом; обов'язки контрактанта перед організацією; права організації та контрактанта.

ОГОЛОШЕННЯ / АНОНС – офіційне повідомлення, оповіщення, інформація про масовий захід, формулюється коротко й точно в усній або письмовій формі.

ПЛАН – точний перелік господарських, культурних, оборонних та інших заходів, що передбачає послідовність і термін їх проведення, із зазначенням відповідальних осіб, місця проведення заходів. Плани бувають: перспективні (на кілька років), піврічні, річні, на коротший термін, прості і складні – залежно від кількості запланованих питань, часу й мети їх здійснення. Бізнес-план – плановий документ фінансово-економічної діяльності, великий за обсягом, вивчається на фахових факультетах.

СПИСОК – письмовий документ, перелік у певному порядку (часто в алфавітному) з метою інформування або реєстрування чого- чи кого-небудь: предметів, документів, книг, установ, осіб певного колективу. КАТАЛОГ – синонімію до слова список, найчастіше – список художньої літератури, мистецьких творів у музеях чи приватних колекціях, укладений в алфавітному порядку. У наукових роботах (реферати, статті, дисертаційні дослідження та ін.) подаються списки використаних (рекомендованих) джерел.

ТЕЛЕГРАМА – повідомлення, передане телефоном. Узагальнена назва різних документів, які надсилаються, як правило, каналами телеграфного зв'язку. Телеграми є звичайні, термінові, урядові, міжнародні. Звичайні телеграми пишуть без прийменників, сполучників, розділових знаків, стисло передаючи повідомлення. Службові пишуть у двох примірниках: перший з підписом відповідальної посадової особи надсилають до відділення зв'язку, другий (копію) підшивають до справи. Підпис ставлять в останньому рядку після тексту. Свою адресу адресант записує повністю – вона не входить до тексту телеграми й не оплачується адресантом.

ТЕЛЕФОНОГРАМА – більш поширений вид документації, що передається адресатові телефоном – текст диктується виразно представником адресанта й записується представником адресата, перевіряється повторним читанням, записується у спеціальний журнал й доводиться до відома адресатів.

ФАКС – узагальнена назва різноманітних за змістом документів, що надходять до установ, підприємств, фірм через телекомунікативний зв'язок чи принтер.

2.3. Документація з кадрових питань (документи по особовому складу)

Документація з кадрових питань (документація по особовому складу) має інформаційний характер про особовий склад підприємства, установи, організації, фірми. Ці документи ведуться відповідним працівником канцелярії (управління) з моменту зарахування громадянина на певну посаду (роботу). Сюди належать: заяви (про прийняття на роботу, звільнення з роботи, переведення чи зміщення на іншу посаду), накази по особовому складу (про прийняття на роботу, звільнення з роботи, переведення чи зміщення на іншу посаду, заохочення, стягнення, відрядження), виробничі характеристики, контракти з найму (трудова угода), особові листки з обліку кадрів, особові картки, трудові книжки, графіки відпусток, журнали обліку працівників, що відбувають у відрядження, анкети, автобіографії, резюме, витяги з трудових книжок.

ЗАЯВА – документ, який подає адресант при прийнятті на роботу, при зарахуванні на певну посаду, при переведенні на іншу посаду, при вступі до навчального закладу, до певної організації (партії), при звільненні з роботи чи посади із зазначенням причини прийнятого власного рішення чи прохання. Реквізити заяви: адресат (у давальному відмінку однини), адресант (у родовому відмінку однини прізвище, ім'я, по батькові або прізвище й ініціали) – розміщені у правому куті аркуша, назва документа, текст, перелік доданих документів; дата, підпис адресанта – на одному рядку.

НАКАЗИ по особовому складу регламентують прийняття на роботу, переведення на іншу посаду, в інший підрозділ, звільнення з посади, надання відпусток, відрядження, заохочення, стягнення тощо.

КОНТРАКТ (див. пояснення у розділі “Довідково-інформаційні документи”) – під назвою “Договір”.

ОСОБОВА КАРТКА – документ для обліку кадрів. Заводиться на кожного працівника після одержання відділом кадрів наказу про прийняття на роботу. Заповнюється за відомостями з паспорта, військового квитка, трудової книжки, диплома чи іншого посвідчення про освіту, вказують державні нагороди за пред'явленими документами. Обов'язкова дата заповнення, власний підпис працівника. Відмітки про призначення й переміщення працівника в певній установі роблять на зворотному боці особової картки згідно з наказами. Зберігається у відділі кадрів. Заповнюють чорнилом, змінювані відомості – олівцем.

ОСОБОВИЙ ЛИСТОК ОБЛІКУ КАДРІВ – документ заповнюється на керівних і прирівняних до них працівників інших категорій, зокрема на ви-

кладачів вищих закладів освіти й технікумів (коледжів), працівників органів суду, прокуратури, журналістів, інженерів, техніків, перспективних працівників на керівні посади та ін., без відомостей про партійність, національність; зберігаються у відділі кадрів установи, підприємства, організації.

ГРАФІК ВІДПУСТОК складає адміністрація підприємства, установи чи організації перед початком кожного поточного року. Підготовлений відділом кадрів чи відповідальною особою, погоджується з керівниками структурних підрозділів, профспілковим комітетом, затверджується керівником установи, підприємства, організації. Має табличну форму. Вказується на кількість днів відпустки, додаткові відпускні дні, з якого числа до якого числа, дата виходу на роботу. Інколи вимагається від кожного співробітника ставити підпис про ознайомлення з графіком.

ХАРАКТЕРИСТИКА – документ, в якому в офіційній формі оцінюються ділові й моральні риси працівника, службовця, військовослужбовця, учня, студента як члена колективу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СКЛАДАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ХАРАКТЕРИСТИКИ-ПОДАННЯ

Після заповнення певних анкетних пунктів-реквізитів складають характеристику, характеристику-подання, в якій зазначають: час навчання та виявлені здібності у вищому навчальному закладі освіти, виявлені риси характеру в спілкуванні з однокурсниками, у ставленні до праці, індивідуальні риси характеру, мету подання.

Радимо використовувати такі трафаретні вирази:

За час навчання виявив добрі (відмінні, посередні) здібності в засвоєнні предметів; виявив себе старанним у здобутті знань; навчальну програму засвоїв добре; навчається на “відмінно” (на “відмінно” та “добре”, на “задовільно”); виявив добрі (посередні) здібності в засвоєнні (у вивченні) предметів (окремих предметів) природничого (гуманітарного, юридичного, військового, педагогічного) циклу, зокрема...; навчання дається легко; недостатньо серйозно ставиться до вивчення окремих предметів (до навчання); докладає багато зусиль у вивченні..., що даються не зовсім легко (через недостатню підготовленість); виявляє особливий інтерес до вивчення... .

Займається науковою роботою (брав участь у міських, республіканських, міжнародних студентських наукових конференціях; призер, дипломант... конкурсу, конференції).

Має добрий (відмінний) військовий вишкіл (достатній стройовий вишкіл) та охайний (не завжди охайний) зовнішній вигляд; не завжди звертає увагу на свій зовнішній вигляд (байдужий до свого зовнішнього вигляду).

Фізично (добре, достатньо, відмінно) розвинутий, має певні досягнення (успіхи) у заняттях спортом.

За характером тактовний, поміркований, розсудливий, чесний, стриманий, кмітливий, надійний, ініціативний, неговіркий, нещирий (лукавий), імпульсивний, запальний, потайний, нестриманий.

Усвідомлює свої недоліки та прагне позбутися їх (працює над самовдосконаленням), на зауваження реагує правильно (болісно); критику сприймає правильно (болісно); критичні зауваження сприймає правильно (болісно, з гумором).

Має мистецькі здібності (музикально, поетично обдарований; активний учасник, організатор вечорів відпочинку).

Має авторитет (авторитетний) серед однокурсників.

До виконання обов'язків ... ставиться сумлінно (відповідально, серйозно, належно).

2.4. Особисті офіційні документи (особові офіційні)

Особисті офіційні документи (особові офіційні) – це службові документи, необхідні для певних формальних повідомлень про себе як працівника установи, підприємства, організації. До них належать: автобіографії, доручення, заповіти, заяви, посвідчення, пропозиції, рапорти, розписки, скарги. Вони виконуються власноручно в одному примірнику адресантом від руки.

АВТОБІОГРАФІЯ – життєпис певної особи, складений нею самою. Документ пише сам автор у довільній формі (напівдовільній) з дотриманням певних реквізитів: назва документа, пишуть посередині рядка з великої літери; трафаретний єдинопочаток із зазначенням повної дати і місця народження; прізвища, імена, по батькові батьків чи опікунів, їх посади і місця роботи на час написання документа (цю частину можна помістити у кінці документа); перелік основних дат життя і трудової діяльності й відомості про громадську роботу; за наявності власної сім'ї – відомості про кожного її члена; дата написання документа – зліва під текстом і власний підпис на цьому ж рядку справа без розшифрування.

ДОРУЧЕННЯ – документ, письмове повноваження організації чи окремої особи іншій особі здійснювати від імені довірителя певні юридичні дії. Доручення є особисті й офіційні (службові), платіжні – банківський документ. Офіційні доручення, як і особисті, бувають разовими, довгостроковими, загальними й спеціальними. Максимальний термін дії загального (генерального) доручення – не більше трьох років. Якщо в дорученні не зазначено терміну дії, воно зберігає юридичну силу протягом одного року з дня його укладення. Доручення, в якому не зазначено дату його видачі, вважається недійсним. Підпис службової особи й печатка установи засвідчують підпис довірителя. Офіційне доручення оформляється на спеціальних бланках, де є зразок підпису особи, якій надано доручення.

ЗАПОВІТ – документ, у якому викладено волевиявлення заповідача щодо розпорядження належним йому майном або частиною майна одній чи кільком особам як таким, що входять або не входять до кола законних спадкоємців, державі або державним, громадським чи іншим організаціям на випадок його смерті. Заповіт може складати дієздатна особа, як правило, в

письмовій формі, із зазначенням місця і часу складання, із підписом заповідача. Документ засвідчується нотаріально. Заповіт може бути відмінним і складеним на ім'я інших осіб (особи). Це не поширюється на неповнолітніх дітей та осіб, що перебувають на утриманні заповідача-спадкодавця. Заповіт укладається найменше у двох примірниках, один з них зберігається в нотаріальній конторі або у виконкомі.

РАПОРТ – усне або письмове повідомлення про щось важливе керівництву, вищій інстанції, звіт про виконання взятих на себе зобов'язань. Така форма повідомлень часто застосовується у військових колективах, містить переважно прохання про дозвіл на від'їзд, тимчасове звільнення від занять, на місці дислокації військової частини, в навчальному закладі з вказівкою на причини, з точним визначенням вибуття і прибуття, адреси перебування, телефону.

РОЗПИСКА – письмове підтвердження про передавання чи отримання документів, грошей або матеріальних цінностей певною особою від установи, підприємства, іншої особи певного колективу. У розписці вказують: прізвище й посаду того, хто дає розписку; найменування отриманих матеріальних цінностей із зазначенням вартості й кількості отриманого; дата, підпис підзвітної особи. У розписці на отримання певної суми грошей (суму пишуть цифрами й у дужках – словами), вказують паспорт отримувача й місце проживання чи прописки. Виправлення чи перекреслення не допускаються. Розписку пишуть від руки в одному примірнику.

СКАРГА – офіційний документ особового походження, в якому виявляють незадоволення діями або вчинками конкретних посадових осіб, намагаючись викликати співчуття, досягти підтримки, отримати допомогу, прохання виправити становище, що склалося. Документ оформляють у довільній формі з обов'язковою вказівкою прізвища адресата та адресанта, адреси, дати написання.

2.5. Посвідкові (засвідчувальні) документи

Посвідкові (засвідчувальні) документи посвідчують щось, підтверджують достовірність чого-небудь. До них належать: атестати, дипломи, довідки, паспорти, перепустки, посвідчення, свідоцтва.

2.6. Фінансово-розрахункова та облікова документація

Фінансово-розрахункова та облікова документація має високий рівень стандартизації. Її призначення – забезпечувати повну схоронність грошових коштів та інших цінностей; точне виконання фінансових, банківських та інших операцій; своєчасне відображення виробничих операцій; запобігання фінансових порушень і зловживань; можливість документального обґрунтування відповідальності службових / посадових осіб; складання бухгалтерської та іншої звітності; право здійснювати грошово-розрахункові операції у фінансо-

вих і банківських органах. До неї належать: акти (обстеження, ревізії, інвентаризації); платіжні відомості; відмови від акцепту; гарантійні листи; договори, передбачені цивільним кодексом – договори на поставку, купівлю-продаж, позики, наймання житлових приміщень тощо; заяви-зобов'язання на одержання кредиту чи позики; заяви на відкриття рахунку в банку; заявки для організації купівлі-продажу; квитанції; накладні (вимоги); свідоцтва із зразками підписів і відбитком печатки; переліки; платіжні доручення; трудові угоди; доручення на представництво інтересів та на здійснення угод, на отримання власних грошей; список, розписка. Частина цих документів вивчається на фінансово-економічних факультетах, частину з них повинен уміти укласти фахівець з певної галузі.

2.7. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

Вправа 1. Проаналізуйте структуру документа, назвіть реквізити.

Зразок

ЗАТВЕРДЖЕНО
Ректор Національної академії
Служби безпеки України
генерал-майор _____
“_____” _____ 20__ р.

СТАТУТ

Національної академії Служби безпеки України

Загальні положення

- Головні завдання НА СБУ
- Засади діяльності
- Академія має право
- Академія несе відповідальність за:

Структура Академії

- Центр підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів
- Центр навчально-методичної роботи та наукових досліджень
- Факультети
- Кафедри
- Відділ роботи з особовим складом
- Видавництво
- Служба тилу

Органи управління

- Ректор Академії
 - Проректори і помічники ректора по стройовій частині та режиму
- Колегіальними та дорадчими органами є Вчена рада та ін.

Кадри

- Постійний склад

- Змінний склад
- Навчально-виховна, наукова та видавнича діяльність
- Навчально-виховна діяльність
- Наукова діяльність
- Видавнича діяльність
- Фінансово-господарська діяльність
- Співробітництво з іншими закладами освіти та зовнішньоекономічна діяльність

Заключні положення

Юридична адреса Академії:

Ректор НА СБУ _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Дата

Вправа 2. Визначте реквізити документа. Доберіть зразок із засобів масової інформації та запишіть його.

РОЗПОРЯДЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про порядок доставки дипломатичної пошти України (від 27 липня 1992 року № 130 / 92-рп)

(Зі змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 70 / 99 від 27.01.99) (у тексті Розпорядження слова “при Міністрові” замінено словами “при Державному комітеті”, згідно з Указом Президента № 70 / 99 від 27.01.99)

1. Затвердити Положення про порядок доставки дипломатичної пошти України (додається).
2. Доручити Державній фельд’єгерській службі України при Державному комітеті зв’язку України доставляти дипломатичну пошту до представництв України за кордоном та з цих представництв в Україну.
3. Виконання обов’язків керівника служби дипломатичних кур’єрів покласти на начальника Державної фельд’єгерської служби України при Державному комітеті зв’язку України.
4. Утримання дипломатичних кур’єрів здійснювати за рахунок Державної фельд’єгерської служби України при Державному комітеті зв’язку України.
5. Кабінету Міністрів України щорічно передбачати у валютному плані кошти Державній фельд’єгерській службі України при Державному комітеті зв’язку України для доставки дипломатичної пошти до зарубіжних країн.

Президент України Л. Кравчук

м. Київ, 27 липня 1992 року № 130 / 92-рп

(Право зовнішніх відносин. Збірник документів /

Упорядники : Ю. В. Алданов, І. М. Забара, В. І. Резніченко. – К. : Видавничий дім “Промінь”, 2003. – С. 405)

Вправа 3. Охарактеризуйте композицію документа, назвіть реквізити, поясніть вживання великої літери.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Розпорядженням Президента України
від 13 липня 2001 року № 188 / 2001-рп

ПОЛОЖЕННЯ

про серію подарункових видань “Книга від Президента України”

1. “Книга від Президента України” є серією подарункових раритетних видань.
2. У зазначеній серії видаються кращі твори, що є надбанням національної культури, літератури, мистецтва, які увійшли до світової духовної спадщини.
3. Перелік книг серії визначається її редакційною колегією, яку за посадою очолює Глава Адміністрації Президента України. Персональний склад редакційної колегії затверджує Президент України за поданням її голови.
4. Книги серії вручаються вітчизняним та іноземним державним і громадським діячам, іншим особам, а також установам та організаціям як пам’ятний раритетний подарунок на згадку про Україну, урочисту подію, ювілей тощо.
5. Книги серії вручає Президент України або від його імені та за його дорученням представники органів державної влади.
6. Тираж кожної книги становить 1 000 примірників. Редакційна колегія в разі потреби може прийняти рішення про видання додаткової кількості примірників книги.

Глава Адміністрації
Президента України

В. Литвин

Вправа 4. Визначте стильові особливості поданого тексту.

Дирекція телерадіопрограм
Верховної Ради України

АКТ

прийняття – задачі робіт

“18” травня 2009 р.

м. Київ

Представник Дирекції телерадіопрограм Верховної Ради України, який надалі іменується “Замовник”, в особі директора Орловського Миколи Петровича, і Самойлик Іван Іванович, представник телестудії, телеоператор, на-

далі – “Виконавець”, уклали цей акт про те, що за трудовою угодою від 05.05.2009 р. “Виконавець” надав “Замовникові” наступні послуги: зйомки відеосюжетів і телепрограм у залі засідань Верховної Ради України за 03. – 04.2009 р.

Загальна вартість виконаних робіт згідно з розрахунком складала суму 2 000 (дві тисячі) гривень.

Сторони претензій один до одного не мають.

Оплата здійснена 18 травня 2009 року.

ВИКОНАВЕЦЬ (підпис)
Телеоператор

I. I. Самойлик

ЗАМОВНИК (підпис)
Директор дирекції
телерадіопрограм
М. П. Орловський

Вправа 5. Назвіть реквізити документа. Укладіть резюме за поданими зразками.

I.

Резюме

Щириця Альбіна Григорівна

Мета: працевлаштування на вакантну посаду.

Вік: 30 років.

Сімейний стан: одружена, маю дитину 5 років.

Адреса: Київська область, Києво-Святошинський район, с. Буча, вул. Миколайчука, 25.

Телефон: дом. _____, моб. _____.

Освіта:

1994 – 1996 – Київський державний коледж при Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова.

1996 – 2001 – Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Інститут української філології, факультет української мови, відділення українська та англійська філологія.

2001 – 2003 – ПМП “Брокбізнес”.

Посада: митний брокер.

Обов’язки: оформлення документів, укладання договорів, прийом та консультація відвідувачів, рішення питань щодо забезпечення офісу (замовлення канцтоварів тощо), робота з митними та державними установами: сертифікація та стандартизація продукції, реєстрація підприємств.

2004 – 2007 – аспірантура Інституту української мови НАН України.

Професійні навички:

- володіння ПК: кваліфікований користувач;
- робота з оргтехнікою: факс, ксерокс, принтер, сканер;
- знання мов: українська, російська, англійська.

Особисті якості:

Чесність, порядність, комунікабельність, цілеспрямованість, готовність до подальшого підвищення професійного рівня, оптимістичний настрій.

09.10.2007 р.

(підпис)

II. Резюме

Петриченко Андрій Степанович

Персональні дані:

Дата народження: 21.11.1983.

Сімейний стан: не одружений.

Адреса: м. Київ, вул. Бальзака, 41, кв. 128.

Контактні телефони: _____.

Освіта:

2000 – 2005 – Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”, факультет соціальних технологій, спеціальність: соціальна робота.

Додаткова освіта:

01.09.2000 – 29.06.2001 – професійно-технічне училище № 38, м. Київ.

Спеціальність: секретар-референт.

Досвід роботи – 5 років.

Посада:

Секретар, офіс-менеджер.

Обов'язки: телефонне консультування, переадресація дзвінків (міні АТС), ведення діловодства (база даних, накази, протоколи, договори, вхідна / вихідна кореспонденція, звіти, виписки первинної документації). Ведення кадрового обліку. Закупка канцтоварів.

Додаткові дані:

Достатнє володіння ПК, офісною оргтехнікою.

Організованість, комунікабельність, висока відповідальність.

Мови:

Українська, російська, болгарська – вільно.

Вакансія – менеджер приватного підприємства.

Зарплата – від 5 000 грн.

03.09.2007 р.

(підпис)

III. Резюме

Прізвище, ім'я, по батькові: Мороз Михайло Борисович.

Адреса: 03143, м. Київ, вул. Планетна, буд. 10.

Телефон: _____.

Дата і місце народження: 20 травня 1970 р., м. Боярка Київської області.

Мета: працювати перекладачем при Міністерстві закордонних справ України.

Професійний досвід:

2000 – 2005 – робота перекладачем у представницькій місії України в ООН у Парижі (ЮНЕСКО).

1995 – 2000 – перекладач у київському офісі французької компанії “Paris” (навчальна література). Супроводжував українські державні делегації на міжнародні форуми як перекладач з англійської і французької мов.

1992 – 1995 – викладач англійської і французької мов в Українському фізико-математичному ліцеї Київського національного університету імені Т. Шевченка.

Освіта:

1987 – 1992 – навчання на факультеті французької філології Слов'янського університету в Києві. Здобув фах викладача французької та англійської мов.

Сімейний стан: одружений, одна дитина (син Віктор, 10 років), дружина.

Додаткові дані: маю досвід роботи з текстовим і графічним редактором у середовищах DOS і WINDOWS, вільно володію болгарською мовою (5 років жив у Софії, в родичів, навчався в гімназії Димитрова в Софії). Маю досвід у водінні автомобіля.

(підпис)

20.05.1992 р.

Вправа 6. Резюмуюте поданий текст, вкажіть на спільне та відмінне в значенні резюме-документа і вашої роботи.

Мова – найбільше диво й найпотрібніша річ з-поміж усього, що створило людство в своєму розвитку. Без мови не було б людини... Звідси зрозумілий той великий інтерес, який люди завжди ... виявляли й виявляють до мови.

Цікаве в цьому плані свідчення представника одного з індіанських племен Америки, яких ми звикли вважати далекими від цивілізації: “Наші матері витрачають щодня по дві години, навчаючи дітей правильно говорити мовою племені. Дорослий індіанець, який не володіє своєю мовою з абсолютною правильністю, фактично стає безправним: йому не дозволяють говорити при людях, щоб його мовні хиби не передавалися слухачам, особливо дітям. Через те наші матері витрачають величезну кількість часу, домагаючись ідеальної точності у відтворенні нашої дуже складної граматики”.

(І. Ющук. Вступ до мовознавства. – К. Рута, 2000. – С. 5)

Примітка. Резюме (фр.) – короткий висновок з основними положеннями доповіді, промови, наукової праці, дискусії.

Вправа 7. Укладіть тези поданої статті або подайте резюме.

ПЕТРО ЯЦИК: “ЦЕ ЗАЛЕЖИТЬ ЛИШЕ ВІД НАС”

Я народився в селянській родині в Західній Україні. Коли мені було тринадцять з половиною років, батько помер і залишив маму з сімома дітьми.

У 1949 році я виїхав до Канади. Як українець, який спершу з упевдженням сприймає все, що не таке, як наше, я на початках бачив канадське життя лише в негативному світлі.

Але повертатися в Україну не міг. Чутки доходили до нас, що всіх, хто повернувся з Німеччини додому, вивезли в Сибір. Отже, мусив зникати до того, щоб мене “експлуатував чужий капітал”.

Спочатку я працював за двадцять один долар на тиждень – мив посуд в ресторані. Мені було 27 – 28 років, і я не мав ні рідні, ні грошей, ні даху над головою. Було важко – не так фізично, як психологічно. Але головне в житті – не здаватися і вірити у кращий завтрашній день.

Моє будівельне підприємство спершу будувало дві хати на раз, а тоді – п’ять, десять, двадцять, аж дійшло до восьмисот будинків в роках 1983 – 1987. Я почав також будувати промислові об’єкти. Займатися купуванням землі і розбудовою ділянок від одного до 150 гектарів.

Щоб рости, треба швидко вчитися, як витримати конкуренцію, пізнавати закони певної країни, різні системи знання, кредитні, банкові системи, вчитися співпрацювати з урядовими бюрократами і з робітниками. Зі збільшенням продуктивності пропорційно збільшуються прибутки – людина багатіє.

Для того щоб забезпечити себе і родину, на початках важливий кожен долар і цент. В багатьох справах треба собі відмовити сьогодні, щоб досягнути фінансового забезпечення завтра. Але коли людина досягає того рівня, то накопичення більшої кількості матеріальних благ уже менш вартісне. У моєму випадку, досягнувши рівня фінансового самозабезпечення, я почав жити і працювати для ідеї, задля якої я пішов у світ.

Я громадянин Канади, але справжнім канадцем може бути лише народжений в Канаді. Я народився в Україні і не відчуваю потреби вдавати, що я хтось інший.

У західній культурі найбільшою образою є назвати когось перевертнем..., так званім “turncoat”. Якби я вдавав, що я англієць, росіянин чи поляк, – то я не шанував би себе самого. А якщо людина сама себе не шанує, то як може сподіватися, що її пошанує хтось інший? Кожен гарно усміхається, але й кожен вважає таку людину неповноцінною.

Життя навчило мене – найкраще бути самим собою. Я був, є і помру українцем. Я завжди вважав, щоб не принизити своєї гідності – але я особливо вважав, щоб я, як українець, не принизив моїми діями гідності мого народу.

Я гордий зі свого походження, і я вірю в месіанство України.

Спеціально для хронічних песимістів наводжу такий приклад. Колись перед моєю хатою в Канаді покрили асфальтом новий під’їзд. Як нормально, смоли спершу нагріли і розтопили, а тоді вона застигла і стала тверда, як камінь. Але наступної весни я дивлюся і бачу, що крізь цей твердий асфальт пробилася біла підсніжка, і виросла, і своїми квітами прикрашає природу.

Я дивився і подумав: отак і наша Україна живе і невидимо гартується, щоб пробитися крізь тверді, поставлені перед нами перешкоди, щоб скинути з душі і тіла наложени на нас кайдани і почати жити своїм життям – понад рівень твердого “асфальту” всіх перешкод.

Наш український інстинкт самозбереження і витривалість дозволили нам стати повноцінним народом в розвиненій державі, на своїй землі, дали нам політичне завершення: уряд з високорозвиненими людьми у проводі.

Емський указ заборонив колись українську мову в Україні. Різні історичні лиха розкинули нас по різних країнах світу, але ми там збереглися як українці – з нашими школами, церквами, організаціями – як у східній, так і в західній діаспорі.

Наша сила творення добра для світу дозволила докторові Бобечкові стати винахідником успішних методів лікування хребта – і його праця стала добром для України, Канади і всього світу. Доктор Гачинський повернувся жити із Сибіру, опинився жити в Канаді, і його син став одним з найвизначніших неврологів, найповажнішим у світі знавцем мозку і нервової системи.

Було багато таких, які віддали своє життя і вмерли за ідею України. Але є і багато тих, що живуть і творять для тої самої ідеї – як в Україні, так і поза її межами.

Аж до 1980-х років “Історія України” Михайла Грушевського була заборонена в Україні, і в Києві горіли бібліотеки з його творами. У далекій Канаді український інстинкт самозбереження викликав реакцію на те: “що нищівна, ворожа сила знищить в Україні, ми відбудуємо і на англійській мові поширимо в світі, і докажемо, що ми не є молодшим братом для нікого!”

Українська мова довго була принижувана в Україні. Але український інстинкт самозбереження розвинув початкові і середні школи в діаспорі, а в сфері українських студій дійшов до найкращих університетів у світі – таких, як Гарвард, Колумбія чи університети в Лондоні, Едмонтоні, Торонто, Токіо та інші.

Якби Валуєв устав з могили, він не повірив би, як українці вирости як нація за коротких 100 років.

Усякі загарбники приходили і відходили, а український народ далі є власником своєї території з центром у Києві. Я вважаю, що Україна – це велике дерево, яке живе соками української землі, а розпускає гілки по всьому світу. Деякі нездорові гілки всохнуть. Але корінь здоровий – гілляки і гілки відростуть.

Нас багато: крім населення України, українська діаспора на Сході і на Заході нараховує до 20 мільйонів людей. Якщо ми всі усвідомимо, що ми всі українці, якщо покажемо собі та іншим наших великих людей і подвижників, яких тепер вважають представниками інших народів, – то і ми самі, і чужинці зрозуміють, що ми є цінність, а не щось нижче.

Якщо відновимо в собі правдиве почуття гордості з нашого походження – з того, що ми витримали і пережили всі вишукані методи знищення і знущання – фізичного і духовного, – то ніхто не зможе нам перешкодити стати рівними з іншими визнаними народами світу. Ніхто не перешкодить нам почувати себе добрими для себе, нашого народу і для світу...

Як бачимо, такі малі народи, як Японія, Швеція чи Норвегія, добре витримують світову конкуренцію. Україна має всі дані, щоб бути ще багатшою і ще сильнішою, і ми повинні відновити в нас ці якості.

Часи міняються. Сьогодні не загарбництво, а чесна праця і продуктивність приносять окремій людині, державі та світові більше сили і добробуту. В цей час змін у світовій ситуації на користь конструктивних цінностей український народ має всі дані і природні риси характеру, щоб у короткому часі вийти на належне йому місце.

Для того треба, щоб провід держави виробив зрівноважений спосіб розподілу національної продукції між сильними і слабкими. А ще важливіше – щоб кожен громадянин незалежної України плекав у собі почуття самоповаги і гордості зі свого походження. Від кожного з нас залежить, яке місце у світовій ієрархії ми займемо завтра.

(М. Слабошпицький. Українські меценати. – К. Ярославів Вал, 2001. – С. 261 – 264)

Вправа-зразок 8. Назвіть реквізити документа. За поданим зразком укладіть рапорт про відпустку на ___ днів за сімейними обставинами.

I. Начальникові Управління
Служби безпеки України
у Вінницькій області
підполковникові Івахненку І. Ю.

Рапорт

Прошу надати мені додаткову (оплачувану) відпустку на період зимової сесії в Національній академії Служби безпеки України з 05.01. до 31.01.2009 р.

До рапорту додаю:

Виклик на зимову сесію, виданий 25.12.2008 р. факультетом № 3 Національної академії Служби безпеки України.

Буду перебувати за адресою:

03022, м. Київ, 22, вул. Трутенка, 22.

Робочий телефон _____

Посада, звання _____

26.12.2009 р. _____
(підпис)

А. В. Юрківський

II. Начальникові факультету № 1
Національної академії
Служби безпеки України
підполковникові Івахненку І. Ю.

Рапорт

Прошу надати мені звільнення з 15 год. до 20 год. 05.02. 2004 р. для роботи в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського з метою написання наукової роботи з сучасної української літератури.

З правилами поведінки за межами Національної академії Служби Безпеки України ознайомлений.

Для екстреного повідомлення мобільний телефон _____.

Курсант групи _____

Дата _____
(підпис)

А. В. Тесленко

Вправа 9. Проаналізуйте документ. Поясніть пунктуацію у тексті, при потребі – відредагуйте.

ЗАЯВА

Симоненка Михайла Миколайовича,
ідентифікаційний номер 2546803592,
що проживаю: Україна, Рівненська область,
м. Рокитне, вул. Вовка,
буд. 80 / 30, кім. 43 (паспорт КН 292731,
виданий Рівненським МРВ УМВС України
в Рівненській області 16.01.1997 року)
Симоненко Лариси Іванівни,
що проживаю: Україна, Рівненська область,
м. Рокитне, вул. Вовка,
буд. 80 / 30, кім. 43 (паспорт КН 453784,
виданий Рівненським МРВ УМВС України
в Рівненській області 08.08.1997 року).

Ми, Симоненко Михайло Миколайович, Симоненко Лариса Іванівна, даємо свою згоду на тимчасові поїздки до Німеччини, Польщі, Данії та в інші країни Європи на спортивні змагання юніорів-легкоатлетів терміном з 15 березня 2008 року по 15 квітня 2008 року нашому неповнолітньому синові Симоненку Антону Михайловичу, 24.04.1994 року народження (свідоцтво про народження І-КЕ № 255322, видане Рівненським міським відділом ЗАГС 17.05.1994 року), який мешкає в м. Рівне, Рівненської області, вул. Вовка, буд. 80 / 30, кім. 43.

Поїдки сина відбуватимуться у супроводі тренера Донченка Дмитра Миколайовича, 1976 року народження, що проживає в м. Кіровоград, вул. Героїв Сталінграда, буд. 10, кв. 46 (паспорт ЕА 980533, виданий Кіровоградським РВУ УМВС України 22.01.2003 року), який повідомив нас, що буде вживати всіх належних від нього заходів щодо безпечного перебування за кордоном нашого сина у складі республіканської команди юніорів-легкоатлетів та забезпечить його повернення до України після закінчення терміну перебування за кордоном.

Сповідчаємо, що підстав, які відповідно до статті 6 Закону України “Про порядок виїзду з України і в’їзду в Україну громадян України”, що обмежують право Симоненка Антона Михайловича на виїзд за кордон, немає.

26 лютого 2008 року

Підписи _____ М. М. Симоненко
 _____ Л. І. Симоненко

Вправа 10. Назвіть реквізити заяви.

I.

У Другу Миргородську державну
 нотаріальну контору
 п. Коваль Л. О.
 Бутейко Алевтини Павлівни,
 яка мешкає за адресою:
 м. Миргород, вул. Авангардна, 27

ЗАЯВА

Я, Бутейко Алевтина Павлівна, даю згоду своєму чоловікові Бутейку Миколі Костянтиновичу на дарування сину Бутейку Віктору Миколайовичу жилого будинку з надвірними побудовами, що знаходиться за адресою: Полтавська обл., м. Миргород, вул. Слави, 15.

Цей будинок, який дарується, є нашою з гр. Бутейком Миколою Костянтиновичем спільною сумісною власністю як така, що набувалася у період перебування у зареєстрованому шлюбі.

При цьому заявляю, що такий правочин відповідає інтересам нашої сім’ї.

09.04.2008 р. (підпис)

II.

Ректорові Українського католицького
 університету о. Борису Гудзяку
 Мирош Оксани Володимирівни,
 яка мешкає за адресою:
 м. Львів, вул. Огієнка, 25, кв. 8

ЗАЯВА

Прошу допустити мене до складання вступних іспитів на денну форму навчання філософсько-богословського факультету.

У 2002 р. закінчила 11 класів СШ № 39 м. Львова.

До заяви додаю:

1. Автобіографію.
2. Аттестат про загальну середню освіту.

3. Медичну довідку (форма 086 – У).
4. Довідку з місця роботи.
5. Довідку з місця проживання.
6. Фотокартки.

(підпис)

10.07.2003 р.

III.

Назва установи банку

Назва підприємства

ЗАЯВА-ЗОБОВ’ЯЗАННЯ

Просимо надати кредит з позикового рахунку під розрахункові документи в дорозі на відвантажені товари і послуги, надані нами чужоміським покупцям, а також на оплату чеків за послуги транспорту і підприємства зв’язку.

Для забезпечення заборгованості за позиками просимо приймати платіжні вимоги, що надаються на інкасо, реєстри рахунків для дрібних відвантажень, реєстри платіжних вимог по внутрішньоміських рахунках і розрахунках, що проходять через Бюро взаємних розрахунків, а також довідки з розрахунків у порядку планових платежів.

Надаємо право банкові без особливого у кожному окремому випадку нашого розпорядження перераховувати на наш розрахунковий рахунок суми кредиту при перевищенні забезпечення над заборгованістю за позиковим рахунком, а також списувати кошти з нашого розрахункового рахунку в разі перевищення боргу за позиковим рахунком під розрахункові документи в дорозі над сумою наданого забезпечення.

Інструкція про безготівкові рахунки і кредитування по операціях, пов’язаних з рахунками, відома, і ми зобов’язуємося її виконувати.

Директор (підпис) С. І. Грищук

Печатка

Головний бухгалтер (підпис) Л. В. Калита

Вправа 11. Укладіть автобіографію за поданим зразком.

АВТОБІОГРАФІЯ

Я, Виннишин Ярослав Іванович, народився 5 квітня 1964 р. у м. Івано-Франківську в сім’ї службовців.

Мій батько, Виннишин Іван Ярославович, працює бухгалтером Івано-Франківського консервного комбінату.

Моя мати, Виннишин Марія Романівна, – вчитель математики Івано-Франківської середньої школи № 5, нині пенсіонер.

Після закінчення неповної середньої школи № 22 м. Івано-Франківська продовжив навчання в Республіканській спеціалізованій школі-інтернаті фізико-математичного профілю при Київському держуніверситеті ім. Тараса Шевченка (зараз – Український фізико-математичний ліцей Національного університету ім. Тараса Шевченка), яку закінчив у 1981 році із золотою медаллю. Того ж року брав участь у Міжнародній олімпіаді з математики і як її учасник був зарахований без іспитів на механіко-математичний факультет Київського держуніверситету ім. Тараса Шевченка.

Навчаючись за індивідуальною програмою, здобув вищу освіту в 1986 р., тоді ж став аспірантом Інституту математики Академії наук України.

У 1989 р. захистив кандидатську дисертацію, а в 1996 – докторську.

Нині – заступник директора Інституту математики НАН України, займаючись викладацькою роботою на механіко-математичному факультеті Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Одружений. Дружина – Виннишин Лариса Дмитрівна, учитель української мови і літератури середньої школи № 204 м. Києва. Син Андрій, 14 років, учень Українського фізико-математичного ліцею Національного університету ім. Тараса Шевченка.

10.01.1998 р.

(підпис)

Вправа 12. Укладіть анотацію до майбутньої фахової праці (статті, посібника) за аналогією.

АНОТАЦІЯ ДО МАЙБУТНЬОГО ПОСІБНИКА

Кузьменко Ю. Ю.

Автомобілі світу: Довідник. – К. : Астор, 2008. – 260 с.

У посібнику подано відомості про автомобілі, які були випущені за період з 1900 по 2008 роки у світі. Подано загальні, основні етапи створення автомобіля, технічні характеристики. Використано найновіші дані з провідних світових підприємств сфери машинобудування, зокрема автомобілебудування.

Довідник є першим таким виданням в Україні.

Для інженерів, інженерів-механіків, дизайнерів, викладачів та студентів автотранспортних вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, працівників СТО, водіїв усіх категорій та автолюбителів.

Вправа 13. Потвердіть правильність / неправильність оформлення документа.

ДОВІРЕНІСТЬ

Місто Миргород, Полтавської області, Україна, шостого травня дві тисячі восьмого року.

Я, Губська Ольга Василівна, ідентифікаційний номер 2182013460, що мешкаю: м. Київ, пров. Артилерійський, буд. 1-А, кв. 81 (паспорт СН 311936,

виданий Радянським РУ ГУ МВС України в м. Києві 26.10.1996 року), цією довіреністю уповноважую гр. Губську Ніну Луківну, що мешкає: Полтавська область, м. Миргород, вул. Воскресенська, буд. 15 / 1 (паспорт КН 838826, виданий Миргородським МРВ УМВС України в Полтавській області 22.12.1998 року), здійснювати банківські операції по компенсаційних рахунках, що знаходяться у філії Миргородського відділення ВАТ “Державний ощадний банк України” № 3088. Для цього надаю їй право представляти інтереси в установах і організаціях, подавати від мого імені заяви та документи у відповідну установу, одержувати необхідні довідки, ощадні та компенсаційні книжки або інші документи про наявність грошових сум, одержувати будь-які суми з мого рахунку без обмежень її розміру, а в разі необхідності закрити рахунок, підписатись за мене, а також вчиняти всі інші юридично значимі дії, пов’язані з реалізацією наданих цією довіреністю повноважень.

Довіреність видана строком на три роки і дійсна по шосте травня дві тисячі одинадцятого року.

Підпис _____

Вправа-зразок 14. Назвіть реквізити документа. Укладіть протокол засідання студентської ради або зборів навчальної групи.

ПРОТОКОЛ № 1 засідання кафедри українського ділового мовлення Національної академії Служби безпеки України

Голова – зав. кафедри, доц. Мельничук В. І.

Секретар – Штельмах Г. А.

Присутні: проректор з навчальної роботи
проф. Василів А. О., члени кафедри

Порядок денний:

1. Про затвердження рецензії кандидата філологічних наук доцента Бабенко К. Г. на автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, старшого викладача кафедри Гуменюка Зіновія Васильовича “Мовна особистість Григорія Косинки (Стрільця) в аспекті стилістики та історії літературної мови”.

Слухали:

1. Мельничук В. І., яка інформувала про виконану роботу, про зміст і побудову автореферата, повноту розкриття досліджуваної проблеми, рекомендувала затвердити рецензію на автореферат дисертації, виконану кандидатом філологічних наук доцентом Бабенко Клавдією Григорівною, як таку, що повно й об’єктивно характеризує дисертацію старшого викладача кафедри Гуменюка З. В.

Виступили:

1. Василів А. О., професор, проректор з наукової роботи, підтримав пропозицію затвердити рецензію доцента Бабенко К. Г. на автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, старшого викладача кафедри Гуменюка З. В., відзначив цікаві наукові публікації дисертанта в щорічному науковому журналі НА СБ України.

2. Горова Н. Г., кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри охарактеризувала автореферат як монографію, виконану на високому науковому рівні, а дисертанта, старшого викладача Гуменюка З. В., як цілеспрямованого, наполегливого, ерудованого, і підтримала пропозицію затвердити об'єктивну, грамотно виконану рецензію доцента Бабенко К. Г.

Ухвалили:

Затвердити рецензію кандидата філологічних наук доцента Бабенко К. Г. на автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, старшого викладача кафедри Гуменюка Зіновія Васильовича "Мовна особистість Григорія Косинки (Стрільця) в аспекті стилістики та історії літературної мови".

Голова	(підпис)	В. І. Мельничук
Секретар	(підпис)	Г. А. Штельмах

Вправа-зразок 15. Укладіть за аналогією витяг з протоколу засідання у вашому ВНЗ.

ВИТЯГ З ПРОТОКОЛУ № 4

засідання кафедри історії України Харківського національного університету ім. В. Каразіна

від 27.11.2007 р.

СЛУХАЛИ:

1. Затвердження теми кандидатської дисертації аспіранта Замесова Я. Г. (доповідав доктор історичних наук, професор В. Іванов).

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити тему кандидатської дисертації аспіранта Замесова Якова Григоровича в такому формулюванні: "Порівняльний підхід у дослідженні постаті гетьмана Мазепи".

2. Призначити науковим керівником академіка Пилинського Кирила Семеновича.

Завідувач кафедри історії України	(підпис) В. Д. Ляпін
-----------------------------------	----------------------

Секретар	(підпис) К. А. Смилов
----------	-----------------------

20.06.2008 р.

2.8. Контрольна робота**I варіант**

Завдання 1. Укладіть наказ по особовому складу про призначення Вас (зазначте прізвище, ім'я, по батькові) на посаду завідувача відділом технічної інформації інституту чи заводу.

Завдання 2. Поясніть 3 – 4 реченнями зміст поданого афоризму. Запишіть.

Лагідне слово – ключ до серця.

Завдання 3. Перепишіть, поставте пропущені розділові знаки, підкресліть головні члени, визначте тип речень, запишіть.

Ніколи я не знав як тяжко жити
без солов'я що в пісні аж тремтить
тільцем своїм малесеньким гарячим...

(Максим Рильський)

Завдання 4. Запишіть числа словами, поставте іменники у потрібному відмінку.

2 (тиждень, місто, семестр), 3 (особа, киянин), 7 і 2/3 (центнер, особовий склад), 21 (сотня, пасажир).

Завдання 5. Запишіть відповідно до орфографічних правил займенники та прислівники.

Чого / не / будь, ні / з / ким, ні / ким, де / кого, ні / на / кому, за / рахунок, на / поруки, по / сусідству, по / сусідськи, без / ладу, без / ладно, в / ні / чію.

II варіант

Завдання 1. Укладіть наказ по особовому складу про призначення Вас (зазначте прізвище, ім'я, по батькові) на посаду завідувача відділом технічної інформації інституту чи заводу.

Завдання 2. Поясніть 3 – 4 реченнями зміст поданого афоризму. Запишіть.

Будь першим на банкеті й останнім у лихослів'ї.

Завдання 3. Перепишіть, поставте пропущені розділові знаки, підкресліть головні члени, визначте тип речень, запишіть.

А турок платить
Шинкарка носить
І лле горілки
І лле вина.
Не пийте діти

Вкраїна просить
Не пийте діти
Я в вас одна.

(Степан Пушик)

Завдання 4. Запишіть числа словами, поставте іменники у потрібному відмінку.

5 (вікно, угорець, рік), 2 (друг, харків'янин), 7,5 (літр, площа, відро), 23 (книга, кілометр).

Завдання 5. Запишіть відповідно до орфографічних правил займенники та прислівники.

Аби / що, де / з / ким, ні / за / яких / умов, хто / зна / скільки, хто / зна / куди, будь / хто, рік / у / рік, пліч / о / пліч, тихо / тихесенько, після / завтра, до / вечора, в / двоє більше.

Тема 3. ЕТИКЕТ СЛУЖБОВОГО ЛИСТУВАННЯ

3.1. Ділові листи, їх види. Класифікація службових листів

З давніх часів уміння листуватися було мистецтвом, кращі зразки якого дали початок епістолярному жанрові в літературі: у формі листів писалися філософські й політичні трактати, вірші, новели, навіть романи.

З історії відомо, що стародавні римляни листів не підписували, хіба що це був лист до самого імператора. Тривалий час на конвертах не зазначали адреси, а кореспонденцію передавали через посланця безпосередньо адресатові. Сучасні форми листування виникли приблизно сто п'ятдесят років тому в Англії. Винайденням їх ми маємо завдячувати лондонському художникові Вільяму Еглі – укладачеві першої вітальної листівки (О. Корніяка. Мистецтво гречності. – К. : Либідь, 1995. – С. 35 – 36).

Листування – узагальнююча форма ділових контактів.

Листи виділяють в епістолярний жанр (і стиль) літератури. (Епістолярний – від грец. лист, послання – який стосується літературних творів у формі листів, послань; який стосується приватного листування).

Листи – узагальнена назва різних за змістом документів, об'єднаних способом передачі тексту – пересилають поштою. Це дуже важливий і поширений вид документації в системі управління, офіційний засіб спілкування між підприємствами, установами, організаціями та приватними особами. Ведення переговорів про предмет виробничої зацікавленості, уточнення певних питань і викладення обґрунтованих претензій, з'ясування ділових стосунків,

супровід матеріальних цінностей, що пересилаються поштою або певним видом транспорту, внесення пропозицій і викладення вимог, повідомлення про певні заходи чи висловлення подяки – така тематика і таке призначення листів. Тому ця ділова кореспонденція повинна бути бездоганно оформлена.

За функціональними ознаками ділові листи поділяються на:

- 1) листи, що потребують відповіді: листи-запити, рекламаційні, листи-претензії, супровідні, заохочувальні, спонукальні, інформаційні, рекламні, гарантійні, ініціативні, листи-запрошення, листи-пропозиції, листи-вимоги;
- 2) листи, що не потребують відповіді: листи-підтвердження, листи-відповіді, листи-розпорядження (циркулярні), листи-нагадування, рекомендаційні, листи-вітання, повідомлення, листи-подяки, листи-відмови від акцепту.

Такий поділ, звичайно, умовний, оскільки на кожен лист можна дати відповідь.

За кількістю адресатів та адресантів листи є звичайні, колективні і циркулярні. Циркулярні розсилаються підвідомчим установам та підлеглим посадовим особам. Це листи-звернення, листи-розпорядження.

Колективні листи надсилають від колективу авторів певній установі, організації чи її керівникові (лист-прохання, лист-пропозиція, лист-звертання). Звичайні листи надсилають одній інстанції.

Є ще й дипломатичне листування – це послання, телеграми, листи, ноти (не листування), декларації, заяви, звернення, офіційні повідомлення інформаційних агентств.

У дипломатичному листуванні викладають питання міжнародного життя і зовнішньої політики, двосторонніх і багатосторонніх міжнародних відносин. Підготовка названих документів є одним із важливих розділів дипломатичної діяльності держави та її відповідних установ. (Дипломатический словарь. Т. I. – М.: Наука, 1984. – С. 308). Кур'єрський лист – спеціальний документ, який дає право на перевезення дипломатичної пошти.

3.2. Реквізити листа. Вимоги до композиції та оформлення листів

Лист починається зі звертання, в якому називають офіційний і почесний титул адресата. Комплімент (із фр. – вітання; люб'язний, приємний вислів із похвалою, схвалення) як засвідчення ввічливості варто вжити на початку листа або в кінці його.

Більшість листів нині друкують або пишуть на бланках – заповнюють шаблон із готовими незмінними **реквізитами**: зліва – назва й емблема установи – адресанта, адреса, номер телефону, номер рахунку, дата; справа – назва посадової особи адресата та його адресні дані; зміст листа; посадова особа, що засвідчує або відсилає лист, підпис, розшифровка прізвища.

Слід пам'ятати, що службові листи пишуть на чистому бланку або аркуші паперу лише на лицьовій стороні.

Якщо лист за обсягом 2 – 3 сторінки, то в кінці першого аркуша пишуть: “Див. наст. сторінку” або “Див. далі”.

Треба пам’ятати, що у міжнародній діловій практиці писати довгі листи не прийнято.

Сторінки листів, починаючи з 2-ї, нумеруються арабськими цифрами.

Ширина поля ліворуч (зверху і знизу) друкованого листа – не менше 2 см, праворуч – до 1 см, текст листа друкується через 1,5 – 2 інтервали, абзац ліворуч – 5 інтервалів. Звертання до адресата пишуть без абзаца.

Не допускається виправлення, перекреслення, підчищення, користування коректором. Текст першого примірника листа – без будь-яких позначок.

Важливі ділові листи бажано надсилати у великих цупких конвертах. Лист складається текстом всередину вдвоє або втрое.

Відповідь на лист слід дати протягом 10 днів від дня отримання. За необхідності глибокого вивчення поставлених у листі проблем адресатові повідомляють протягом трьох днів, що лист одержано і відповідь буде надіслана не пізніше ніж через місяць з дня його одержання.

3.3. Типи листів

Інформаційний / рекламний лист повідомляє адресатові (інформує його) про певний захід чи факт: демонстрування нових моделей одягу пошивних підприємств чи фірм, кількох або одного кутюр’є; про видану чи випущену продукцію, про плани видавництва на поточний чи наступний рік з метою запросити адресатів до співпраці.

Подібний за змістом рекламний лист містить докладний опис пропонованих товарів або послуг.

Супровідні листи надсилають разом із бухгалтерськими (комерційними) документами (накладними, чеками, рахунком-фактурою) чи при пересиланні креслень, каталогів, преїскурантів, буклетів, проспектів, виданої літератури, зразків товарів з обов’язковим зазначенням заголовків, індексів та дат надісланих документів. За обсягом такі листи лаконічні, за змістом – коректні.

Лист-запит – комерційний документ, своєрідне звертання адресанта “покупця” до адресата-“продавця” з проханням отримати повну інформацію про товар або послугу чи надіслати пропозицію на поставку товарів; іноді лист-запит містить прохання надіслати буклети, каталоги, проспекти, преїскранти тощо.

Лист-повідомлення подібний за змістом до інформаційних листів та листів-запрошень. У них повідомляється про щось важливе чи стверджується важливий факт. Надсилається конкретному адресатові на одержані від нього товари, запит, рахунки, квитанції.

Лист-відповідь містить офіційну відповідь на кожне з питань ініціативного листа чи листа-запиту: відправити пропозицію на поставку товару чи відмова від поставки, згода прийняти запит на розгляд або пропозиція змінити умови запиту чи надіслати тверду оферту (пропозицію).

Лист-прохання – тактовне звернення адресанта до адресата-партнера, клієнта, спонсора з певним проханням – про участь у заході, про добровільну пожертву чи можливу фінансову допомогу у проведенні важливого заходу. Текст прохання має бути конкретним, лаконічним, переконливим, тактовним, із зазначенням причини, яка спонукала до його написання.

Ініціативний лист за змістом подібний до листа-прохання від імені керівника чи трудового колективу з проханням про допомогу, про сприяння у вирішенні важливих справ, пропозиція про співпрацю. Текст листа небагато-слівний, стислий, з конкретною пропозицією – ініціативою.

Лист-підтвердження – письмове підтвердження угоди, попередньої домовленості, запрошення; це й засіб утвердження репутації досвідченого ділового партнера, що виявляє повагу до свого співника та підтверджує зацікавленість у співпраці. Це може бути й підтвердженням про одержання кореспонденції, вантажів, товару, про чинність раніше укладених договорів чи погодженість взяти участь у запропонованому заході.

Рекомендаційні листи – здавна досить поширений важливий вид ділових стосунків, особливо при сприянні молодому фахівцеві в отриманні роботи чи при працевлаштуванні на конкурсній основі.

Рекомендаційний лист має бути об’єктивним, правдивим, містити важливі відомості про рекомендованого (рекомендованих) і повинен бути написаний людиною, відомою чи авторитетною в світі науки, культури, бізнесових чи господарських структур. Він повинен містити важливі відомості, вказувати на надійність, компетентність, високі фахові якості рекомендованого зі словами: “Рекомендую”. У листі має бути висловлена згода нести певну відповідальність за рекомендовану особу. Варто делікатно вказати на незначні недоліки в характері чи способі спілкування.

Так звані “закриті рекомендації” містять вказівку на те, що за претендента на певну посаду автор листа не може ручитися чи високо оцінити його фахові якості, тому зобов’язаний дати об’єктивну оцінку.

Необхідні реквізити (крім назви документа, його тексту) – підпис особи – автора рекомендації, дата.

Заохочувальні й спонукальні листи – їх не виділяють в окремий вид ділової кореспонденції, та вони існують, інколи дуже необхідні для заохочення партнерів до подальшої співпраці чи підтримання творчої насаги. Вони допомагають у вирішенні нелегких справ, спонукають до дії.

Лист-запрошення за змістом подібний до запрошення, але менш стандартизований, глибший у викладі причин запрошення адресата взяти участь у важливому діловому заході: написати відгук про наукову роботу чи вернісаж, виступити з доповіддю чи повідомленням на конференції, дати компетентну фахову оцінку. Такий лист вважається виявом особливої поваги до адресата як фахівця і потребує відповіді запрошеного дати згоду на участь або відмовитись від неї з поважних причин.

Листи-вітання – це вияв високої поваги й уваги до своїх колег, співробітників, ділових партнерів. Офіційність мусить бути не штампованою і без-

ликою. Переважно це ювілейні листи-вітання, укладені в урочистому стилі, який засвідчує поважне ставлення до ювіляра.

Лист-подяка – один з елементів необхідної ділової етики. У ньому висловлюють вдячність з приводу фінансової чи інформаційної допомоги, підтримки, творчої співпраці чи просто доброзичливості. Такий лист краще писати від руки – гарним почерком, грамотно, небагатослівно, коректно і тепло. Надсилати вчасно, без запізнь і з подякою.

Лист-вибачення містить вибачення за порушену домовленість щодо терміну виконання ділової угоди чи якісь допущені помилки у співпраці. Необхідний елемент партнерської етики. Містить слова жалю за провину і запевнення в готовності виправити становище.

Лист-відмова вимагає від авторів епістолярної майстерності, потребує вміння тактовно дати категоричну відмову, аргументуючи причину і доводячи адресатові неможливість подальшої їхньої співпраці.

Лист-нагадування найчастіше надсилають діловому партнерові, нагадуючи про наближення або закінчення терміну певного зобов'язання щодо проведення якогось заходу чи сплати прострочених платежів тощо. Зміст листа має бути ввічливим, небагатослівним, коректним, а вимога – обґрунтованою; інколи це категорична й рішуча вимога позбутися боргу та ін. Переважно починається словом “Нагадуємо”.

Рекламаційний лист – лист-нарікання, лист-обурення – надсилають діловому партнерові, який не виконав, не дотримався, порушив умови укладеної угоди або недобросовісно виконав узяті на себе зобов'язання. Причиною претензій може бути невиконання всіх пунктів угоди, і адресант вимагатиме від виробника-адресата заміни неякісного товару, доставки недостачі, процентної знижки з вартості товару чи сплати штрафу. Претензії слід викладати тактовно, інколи – і в “холодно”- ввічливому тоні.

Листи-претензії називають “сердитими”, вони подібні до листів-вимог щодо невиконання, порушення діловим партнером договірних зобов'язань, інколи через бухгалтерський недогляд партнера. Саме такі листи є засобом врегулювання непорозумінь на добровільних засадах і навіть обов'язковою попереджувальною стадією перед позиванням через народний суд або арбітраж.

Про кількість і якість товарів одержувач зобов'язаний подати відправникові претензію не пізніше ніж через 10 днів після складання комерційного акту, а постачальник у 10-денний термін повинен розглянути претензію і повідомити замовника про згоду задовольнити претензію чи відхилити її, обґрунтувавши причину. До рекламацій на якість товарів додають акт державної експертизи про недоброякісність товару, суму уцінки і штрафу із зазначенням кількості і вартості забракованого товару, транспортні накладні та інші документи.

При відхиленні претензії вказують мотиви відмови на основі нормативних актів. При задоволенні претензії відповідь на рекламацію подають рекомендованим листом або по факсу, при відмові у задоволенні претензії – рекомендованим листом із додаванням усіх необхідних документів. Справа передається до арбітражного чи народного суду за умови, якщо претензію не врегулюють сторони на добровільних засадах.

Відкриті листи адресують керівникам держави, державних установ та організацій із певними проханнями чи пропозиціями, порадами, інколи – з оцінкою діяльності. Зазвичай такі листи друкують у газетах.

(Див.: Універсальний довідник-практикум з ділових паперів. – К.: Довіра, 1997, 400 с.)

3.4. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

Вправа-зразок 1. Проаналізуйте лист, визначте його мету.

Інформаційний лист

Видавництво “Либідь” пропонує
Юрківський В. М. Країни світу : Довідник. – 368 с.

У виданому вперше в Україні такого типу довіднику подано відомості про всі самостійні країни світу (191), зокрема описано загальні дані, головні етапи історії, державний устрій, природне середовище, населення, господарство, туризм.

У довіднику використано найновіші дані ООН, Світового банку та аналогічних видань США, Франції, Німеччини.

Для учнів середніх загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, коледжів, студентів вищих закладів освіти, вчителів, державних службовців і приватних підприємців, широкого загалу читачів.

Книгу можна придбати за цінами видавництва за адресою:

Київ – 01001, вул. Хрещатик, 10 (3-й поверх, кім. 5)

Тел.: _____

Факс: _____

Вправа 2. Визначте вид листа.

Лист Миколи Вороного до Михайла Коцюбинського

1896, 25 червня, Львів.

Даруйте, любий земляченьку, що, не маючи часу, пишу Вам на сім клаптику. Засилаю Вам обіцяну фотографію і нетерпляче чекаю від Вас того ж самого. Щоб ліпше могли собі уявити, як я виглядаю, даю коротенькі пояснення: маю 25 літ, очі темно-сірі, волосся русаве, обличчя чисте, надзвичайних прикмет не маю. От, точнісінько, як в кожному паспорті написано. Досить, либонь?! Не загайтеся прислати і свою карточку. Ходіть здоровенькі і не забувайте мене, заволоку галицького, а Вам прихильного серцем Миколу Вороного.

P. S. Жіночці Вашій ласкавій чолом даю!

Фотографувався перед від'їздом до театру.

(Листи до Михайла Коцюбинського. Т. I. – К.: Українські пропілеї, 2002. – С. 162)

Вправа 3. Укладіть ініціативний лист керівництву Вашого ВНЗ чи Вашої установи з цікавою пропозицією.

Петрові Перебийносу,
головному редакторові “Літературної України”

Шановний Петре Мойсейовичу!

Ваше слово до читача про вшанування пам’яті великого Т. Г. Шевченка з пропозицією переназвати українське обласне місто Кіровоград на честь славетного поета можна вважати першою цеглиною в здійсненні цього доречно-го, обгрунтованого задуму.

Хотілося б, щоб “Літературна Україна” поставила собі за обов’язок: послідовно, наполегливо домагатися цієї мети, бо це не чиясь забаганка, а духовна необхідність усього народу України, продиктована здоровим глуздом, самою історією. Отже, хай буде місто Шевченкоград чи Шевченко!

Уже давно нам, побратими, варт
Проголосити гордо і врочисто:
Є в нас Шевченко чи Шевченкоград –
Велике, гарне українське місто!
Майбутні покоління у віках
Цим словом рідним угамують спрагу.
Шевченко... Україна... У листах
Заадресує світ свою повагу.

м. Львів

Василь Мартинов

Вправа 4. Виправте допущені стилістичні та інші помилки. Визначте вид листа.

Лист Володимира Винниченка до Михайла Коцюбинського

Київ. 10.07.1907 р.

Шановний добродію, видавниче товариство, в яке вхожу і я, наміряючись видавати серію неперіодичних збірників, дуже прохає Вас прийняти в них участь. Перший збірник має вийти через два місяці, але матеріал повинен бути присланий через місяць, не пізніше.

Напряма цих збірників не партійний, але неприхильний до сучасного капіталістичного ладу. Міститимуться твори публіцистичні й белетристичні. Гонорар 32 руб. за аркуш прози і 5 коп. за рядок поезії. Виплата по надрукуванню. Мова творів підлягає редакції товариства. Будь ласка, пришліть одповідь якомога швидше, чи: 1) згоджуєтесь приймати взагалі участь, чи: 2) пришлете до першого збірника що-небудь.

Адреса для одповіді така: Киев, М(ариинско) – Благовещенская, 96, кв. 24, М. П. Родионовой.

З поважанням В. Винниченко.

(Листи до Михайла Коцюбинського. Т. I. – К.: Українські пропілеї, 2002. – С. 109 – 110)

Вправа 5. Поясніть наявні орфограми та пунктограми у тексті листа.

Уривок з листа Павла Гнатовича Житецького, майбутнього видатного українського філолога, до його майбутньої дружини, дівчини-сироти Варвари Демченко, світле, чисте й високе почуття любові до якої, глибоке кохання, ніжну і ласкаву турботу до матері чотирьох їхніх синів проніс через усі 46 років подружнього життя.

“От і кінець листу, кінець і моїй розмові з тобою. Прощай, моє сонечко красне! Не заходь для мене ніколи! Засяй і зігрій мене, як сяяла і гріла до сього часу! Не заходь за хмари, а гарячим промінням прожени ті хмари! Нехай тебе Бог милує, а втіху і надію піддержує! Прощавай! Твій навіки Павло”.

Київ, літо 1863 року.

(Самчук Л. Не перестану працювати, поки живу / Дивослово, 2004, № 3, с. 65)

Вправа 6. Поясніть пунктограми у тексті.

“Я прийшов у Вавилон, але так і не зміг розшукати тебе. Мені стало сумно...”.

Ці рядки клинопису на плитці із обпаленої глини – уривок листа, який хтось написав коханій чотири тисячі років тому. Ми не знаємо історії цієї любові, нам невідомі імена закоханих. Залишились тільки ці слова: “Мені стало так сумно...”. Чийсь сум, биття схвильованого серця, які донеслися до нас через тисячоліття забуття і мовчання.

(Й. Я. Бурау. Загадки мира букв. – Донецьк: Сталкер, 1997. – С. 302)

Вправа 6. Прочитайте, укладіть лист-мініатюру гумористичного змісту другові.

Марк Твен отримав анонімний лист, в якому було одне слово: “Свиня”. Наступного дня у своїй газеті він помістив відповідь анонімику:

“Зазвичай я отримую листи без підпису. Учора я вперше отримав підпис без листа”.

(Й. Я. Бурау. Загадки мира букв. – Донецьк: Сталкер, 1997. – С. 330)

Вправа 7. Визначте вид листа. Поясніть ужиті в тексті пунктограми.

Шановний головний редакторе! Ви пропонуєте те, чого уже давно чекають українські люди. Ім’я Тараса Шевченка відоме в кожному закутку нашої Вітчизни. Нема такого містечка, села чи хутора, де б не знали і не читали великого, справді народного поета. Шанують його й нацменшини, що вільно проживають в Україні. Місто Шевченко об’єднає ще більше братів-українців.

Підтримую пропозицію головного редактора “ЛУ” п. Петра Перебийноса і звертаюсь до кіровоградців: вимагайте, відстоюйте, боріться за назву міста – Шевченко! Цим ви ввійдете в історію відродження української нації, зміцнення держави Україна.

Хай Вам Бог допомагає!

Петро Дем’янюк,
(галичанин з Коломиї)

(Літературна Україна, 1 липня 2004 р. – С. 1)

Вправа 8. Напишіть короткий лист другу і повідомте про прочитане.

ЛЕВ НЕ ПОВЕРТАЄТЬСЯ ПО СЛІДУ

Потрапляю в Колонний зал Національної філармонії України. Обертаюсь до сцени – Борис Гмиря стоїть біля рояля, злегка вклоняється, а зал шапленіє – несамовито плеще в долоні, передчасно вигукує: “Браво!” А Гмиря ніби впаяний в сцену – символ класичної музики.

Овація не вшухає: крім вияву любові до його геніального співу й до нього самого, меломани-завсідники демонструють і протест проти виходу з опери свого кумира, засвідчують оплесками свою відданість: “Ми з Вами, Борисе Романовичу!”

Зал ще гримить овацією, а Гмиря неквапливо, величаво кланяється, поважно, не запобігливо, а якось інтимно, ніби хоче сказати: “Я розумію, чого так палко вітаєте. Дякую, що й ви розумієте мій стан, моє нинішнє становище і протестуєте проти свавілля, як вам здається. А насправді це – Закон Вічності, Закон часу, коли змінюються покоління в будь-якій галузі. Але я ніколи вас не зраджу – буду гідний вашої любові й захоплення!”

Від нього не можна відірвати погляду. Щось у ньому є надзвичайно привабливе – мужність і справдешня надійність? Хто його знає. Його постава горда й величава. Обличчя надзвичайно добре і мудре, одухотворене. З такими лицами не лукавлять і не брешуть. Їхні обличчя, напевне, були у візантійських і римських імператорів, полководців, трибунів і філософів. Могутнім інтелектом світиться високе чоло. Очі сяють затамованою силою й пристрастю.

Голос Гмирі вільно летиться, рокоче, клекоче. Гмиря вже не тільки співає – він облагороджує найпотаємніші твої почуття, настрої й переживання. Він видобуває їх із поезії й музики і вкладає тобі в душу. З дивовижною поезією і мелодією, відтвореними незрівнянним басом Гмирі, його геніальним співом ми линемо в піднебесні сфери духовної краси. Усвідомлюємо: Гмирю ніколи ніхто не замінить і не заступить, хто б і коли не прийшов у вокальну культуру України. Та усього світу, бо такі генії з’являються раз у тисячоліття.

– Вертайся в оперу! – кричать йому.

– Лев не повертається по сліду, – зітхає Гмиря.

(За О. Сизоненком)

Вправа 9. Укладіть за аналогією у формі листа словесний портрет товариша, колеги, керівника, власний – у реалістичному, гумористичному, шаржовому плані. Вкажіть на роль прикметників у тексті.

І справді, Олексій Іванович був чоловіком неабиякий: височенного зросту, плечистий, рукатий, цибатий, з круглим, неначе кишинський кавун, обличчям і го-
строверхою головою; рот широкий – трохи не до вух, ніс приплескуватий, а на кінці одуглий та круглий, мов волоська ріпа; вуси, руді та довгі, униз загнулися, очі булькаті, з червоними жилочками на білих баньках. Страшно було глянути в ті очі під добрий час, а під лихий, як червоні жилочки наллються кров’ю і аж випнуться, а в зіницях зажевріють хижі іскорки, – дикий звір і той би злякався.

(Панас Мирний)

Вправа 10. За поданими біографічними даними визначте мету життя особи.

Павло Штепа народився 12 вересня 1897 року на Кубані, в станиці Нова Дмитрівка. Брав участь у визвольних змаганнях 1917 – 1922 рр. Після поразки УНР емігрував до Чехо-Словаччини. У Подєбрадах закінчив Українську Господарську Академію (1927 р.). Переїхавши 1927 р. до Канади, співпрацював з газетою “Новий Шлях”. Як визначного науковця Павла Штепу було обрано до наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка та Української Вільної Академії Наук. Помер 2 березня 1980 року. Павло Штепа є автором фундаментальних праць “Українець з Москвин” (1959 р.), “Московство” (1968 р.), “Мафія” (1971 р.), “Словник чужослів, знадібки” (1976 р.), “Річевий словник, знадібки” (1979 р.), а також низки статей у “Визвольному Шляху”. Його творчість була досі маловідомою широкому загалові в Україні. Актуальність творчого доробку Павла Штепи сьогодні незаперечна. Промосковські тенденції багатьох українських політиків засвідчують, що вони не враховують, наскільки в’ївся імперіалізм у російське суспільство. Тому перевидання книги “Московство”, завдяки п. Григорію Череді, можна вважати значною подією в житті українства, це відповідає його історичним потребам.

Видавництво планує на початку 2006 року видати книгу П. Штепи “Українець з Москвин”...

(Штепа Павло. Московство, його походження, зміст, форми й історична тяглість. Видання п’яте. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 2005. – С. 412)

Цікаво знати

ЗІ СВІТУ ЛЮБОВНИХ ЛИСТІВ

Найстарішому любовному листу 4 000 років. Цей лист дівчині Таріс-Матум вирізьблено на камені.

Найбільше отримала листів Бренда Джанкаріс від свого чоловіка: за 32 роки подружнього життя він написав їй 11 600 листів.

А найдовшим можна вважати лист, написаний невідомим 1994 року на шосе в Баварії фарбою розпилювача – 140 метрів.

(“Домашній календар”, 1999, 26 лютого)

50-КІЛОГРАМОВИЙ ЛИСТ

Дивне хобі в індійця Р. Джонса. Він пише гігантські листи, адресуючи їх відомим політичним діячам. Так, лист-привітання зірці індійського екрану Рамачандрану М. у зв’язку з обранням його головним міністром штату був

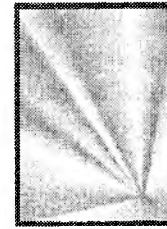
завдовжки у ... 50 метрів. Подібний же суперлист, який складався з 250 000 слів, Джонс направив і прем'єр-міністру Індії. Останнім часом Джонс був зайнятий написанням послання Папі Римському. Плід цієї своєрідної графоманії важить 50 кілограмів, а загальна довжина усіх сторінок листа – близько 2,5 км.

(“Домашній календар”, 1999, 4 листопада)

НАЙ-НАЙ

Найдревніший зі зразків писемності, котрий дійшов до нас, – папірус Прісса. Йому близько 6 000 років. Прикметним є те, що починається він словами: “На нещастя, світ нині не такий, який він був раніше”.

(“Домашній календар”, 1999, 20 січня)

РОЗДІЛ IV

НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 1. УКРАЇНЬСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

1.1. Сучасні проблеми української термінології

Проблеми української термінології постійно перебувають у полі зору науковців. Найголовнішими з них є проблема визначення статусу терміна, джерел формування української наукової термінології, лексикографічної фіксації та стандартизації термінів, розрізнення термінів та номенів та ін.

Нормування та стандартизацію термінів можна усвідомити лише за умови докладного вивчення їх як функціонального різновиду загальнолітературної лексики. І. Огієнко писав: “Справа наукової термінології – це дуже складна й важлива справа. Термінологія не постає відразу, а звичайно витворюється самим життям упродовж віків духовного життя, потребує державницької традиції для свого усталення” [10, с. 250]. Загальновідомо, що на формування термінології впливають як мовні чинники, зумовлені рівнем розвитку лексичної системи, так і позамовні фактори, які залежать від рівня розвитку науки і техніки. Крім того, постійне виникнення нових понять створює проблему і нових номінацій, які творять спеціалісти і, отже, певним чином надають термінові суб'єктивного характеру.

Термінологічна лексика будь-якої професійної галузі знань, що є назвами різноманітних наукових понять, утворює складну систему найменувань. Специфіка терміна як особливого виду слова помітно відрізняється від загальноживаної лексики. І до сьогодні вона ще вивчена недостатньо, хоча протягом тривалого часу цьому питанню приділяють увагу вітчизняні й зарубіжні лінгвісти. У більшості робіт, присвячених проблемам термінології, йдеться головним чином про функціонування термінів у певній галузі знання, про фіксацію термінів у словниках загального типу, про принципи укладання спеціальних словників термінології різних галузей знань; чималою є і кіль-

кість робіт, у яких порушується проблема терміна. Підхід до цієї теми і висвітлення її у різних авторів неоднакові.

Так, у доробку сучасного мовознавства є велика кількість лінгвістичних досліджень, присвячених термінологічній лексиці. Загальнотеоретичні проблеми термінології розглядали В. Виноградов, Г. Винокур, О. Вюстер, О. Герд, Б. Головін, В. Даниленко, Т. Канделаки, Г. Рондо, Т. Кияк, Я. Климовицький, Н. Непийвода, Ф. Нікітіна, О. Реформатський, Л. Симоненко, Е. Скороходько, С. Шелов та ін. Термінологія в діяхронному аспекті досліджувалася Г. Діановою, Л. Кутіною, М. Процик, Ф. Сороколетовим, Л. Хомяковою, М. Шевченко та ін. Лінгвістичний аналіз термінологіки з використанням інформаційних технологій проводиться Т. Кияком, Е. Скороходько, С. Шеловим та ін.

1.2. Термінологія як система. Термін та його ознаки

Значна частина робіт присвячена лінгвістичному опису конкретних терміносистем, який полягає у виявленні структурно-семантичних особливостей галузевої термінологіки та встановленні закономірностей її формування, зокрема соціально-економічну термінологію досліджувала Т. Панько, біологічну – Л. Симоненко, математичну – А. Крейтор, фізичну – В. Пілецький, І. Процик, радіотехнічну – І. Кочан, геологічну – М. Годована, психологічну – Л. Веклинець, медичну (дерматологічну) – О. Петрова, педагогічну – Т. Бевз, військову – Л. Мурашко, хімічну (органічної хімії) – Н. Цимбал, друкарську – Е. Огар, бібліотечно-бібліографічну – М. Сташко, видавничу – М. Процик та ін.

Поняття “термін” в українському мовознавстві з’явилося у XVIII столітті. Незважаючи на значну кількість спеціальних праць, у лінгвістиці досі не існує вичерпного його визначення. Різноманітні характеристики зазначеного поняття, подані у словниках, енциклопедіях, посібниках, спеціальних працях з питань термінології, свідчать про розбіжність у поглядах науковців на визначення терміна. На дефінітивну ознаку як на найважливішу рису терміна вказував В. Виноградов. Якщо слово стає “засобом логічного визначення, тоді воно – науковий термін” [2, с. 12–13].

Класичною працею, яка поклала початок глибокого опрацювання терміна, його ознак, системності термінології тощо, є монографія Д. С. Лотте “Основи побудови науково-технічної термінології. Питання теорії і методики”, де він окреслив такі вимоги до терміна і термінології, як систематичність термінології, незалежність терміна від контексту, абсолютна і відносна однозначність терміна, співвідношення між значенням терміна в цілому і значенням його складових, точність термінології та лаконічність терміна [8]. Учений також вважає, що найбільш поширеним способом творення науково-технічних термінів є зміна значення загальноживаного слова, і виокремлює такі типи цього процесу: 1) уточнення значення терміна; 2) класифікаційна зміна значення терміна; 3) зміна значення терміна за аналогією понять; 4) зміна значення терміна за суміжністю понять [8, с. 37–52].

Проблемі терміна і слова присвячено розділ монографії А. П. Коваль “Науковий стиль сучасної української мови. Структура наукового тексту”. На підставі аналізу значної кількості праць вітчизняних та зарубіжних лінгвістів автор виділяє три найважливіші ознаки, за якими може бути точно визначено поняття “термін”: 1) співвідношення терміна і поняття як підстава для створення правильної дефініції терміна і для визначення його місця в системі термінів певної галузі науки; 2) семантична характеристика терміна як специфічної лексичної одиниці (однозначність, відсутність емоційно-експресивного та стилістичного забарвлення); 3) структурна характеристика терміна як специфічної лексичної одиниці української літературної мови [6, с. 234].

Комплексний підхід з урахуванням основних ознак терміна знаходимо у визначенні А. А. Бурячка: “Беручи до уваги такі суттєві ознаки терміна, як: а) співвідносність його з поняттям у системі певної галузі знань, що передбачає і його дефініцію; б) однозначність у межах тієї терміносистеми, в якій він функціонує; в) обмеженість певною сферою вживання; г) відсутність емоційно-експресивного та стилістичного забарвлення – терміном можна назвати слово (чи словосполучення), зміст якого (якої) розкривається вербальною дефініцією (коротке визначення), що є мовним вираженням поняття з певної галузі знання – науки, техніки, мистецтва, соціально-політичного життя” [1, с. 14–15].

У “Словнику лінгвістичних термінів” Д. І. Ганича та І. С. Олійника досліджуване поняття тлумачиться так: “Термін – це слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття з певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя тощо. Специфіка термінів у тому, що вони однозначні у межах тієї термінологічної системи, в якій уживаються, не зв’язані з контекстом і стилістично нейтральні. Серед термінів є слова, що вживаються лише в спеціальному термінологічному значенні, і слова, які зустрічаються в складі термінологічної і загальноживаної лексики” [3, с. 306].

Суть терміна як одиниці спеціального обмеженого функціонування визначається так: 1) системність; 2) наявність визначення; 3) тенденція до однозначності в межах конкретної системи термінів; 4) відсутність супровідних експресивних значень; 5) стилістична нейтральність.

Л. Полюга, зважаючи на розмаїтість визначення поняття “термін”, дає йому коротке визначення: “слово або словосполучення, що означає поняття спеціальної галузі знань або діяльності”; він підкреслює те, що терміни – це слова, які своєю семантичною структурою відбивають не лише значення як лексико-семантичну сутність, а й виражають одночасно певну понятійну сутність [13, с. 131]. Науковець наголошує, що основні прикмети терміна (належність до певної системи, дефінітивність, однозначність, семантична прозорість, стилістична нейтральність і відсутність експресивності) виражаються лише в науковому тексті [12, с. 7].

Г. Наконечна розробила основні параметри дефініцій термінологічних одиниць, якими є: 1) *параметри входження до системи*. Кожна наукова дефініція відразу відносить поняття, що піддається означуванню, до відповідної категорії понять певної галузі знань; 2) *компонентний параметр*. Для бага-

тьох термінів важливою є їх внутрішня будова; 3) *виділення істотних ознак і властивостей*. Істотними можуть бути як внутрішні, так і зовнішні ознаки; 4) *спосіб отримання*; 5) *функційний параметр*. Для багатьох термінів визначальною рисою є насамперед їх пов'язаність із виконанням певної функції, що відображено в науковому означенні [9, с. 12–13].

На відміну від загальноновживаних слів, терміни є продуктом вторинної номінації понять, що пов'язане передусім із подвійним баченням світу: загальним і науковим [17, с. 3]. Зважаючи на це, Л. Симоненко формулює узагальнене визначення: термін – це слово чи словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, основними ознаками якого є системність, відповідність позначуваному поняттю, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі знань, стислість, стилістична нейтральність, точність, висока інформативність [18, с. 16–17].

І. Сасвич визначає такі напрямки, що могли б забезпечити вирішення проблеми дихотомії (поділ на дві частини) “термін – слово”: 1) використання загальноновживаного слова як своєрідного “гла”, на якому виявляється специфіка терміна; 2) термінологізація загальноновживаного слова; 3) детермінологізація, тобто вихід терміна за межі термінологічного поля і функціонування його в неспеціальних текстах (насамперед – у художній літературі); 4) інтеграція сфер застосування терміна і виявлення типових його мовленнєвих реалізацій у текстах різних функціональних стилів (з детермінологізованого характеру), що сприяє висвітленню конкретної терміносистеми як фрагмента мовної картини світу [15, с. 234].

Проте внаслідок ряду вимог, що ставляться до терміна, виникають труднощі у віднесенні до термінів або нетермінів слів, що стосуються насамперед гуманітарної сфери.

Проте подаючи не в усьому однакові дефініції, майже всі дослідники підкреслюють як найбільш суттєві риси термінів чітку семантичну окресленість, точність, однозначність. Точність і моносемія є ідеалом, до якого прагне термінологія.

Однією із проблем, що порушується в сучасному термінознавстві, є й визначення *джерел українського термінотворення*. Так, Т. Лещук виокремлює п'ять шляхів розбудови української термінології: 1) власномовні лексичні ресурси; 2) перейменування наявних позначень; 3) освоєння іншомовних запозичень; 4) перехід в українську мову чужих слів-термінів (безпосередньо чи через інші мови); 5) калькування чужих слів власними мовними ресурсами. Автор відзначає, що кожний із названих шляхів впливає на збагачення термінологічного фонду. Проте найважливішим шляхом українського термінотворення, який має добрі перспективи, на думку Т. Лещука, є збагачення термінологічного фонду за рахунок власномовних лексичних ресурсів (літературних і діалектних) [7, с. 15]. Такі ж шляхи формування термінології, зокрема запозичення, кальки, ресурси рідної мови, комбінований спосіб, визначають і Б. Добош та Н. Семко [4, с. 175].

У своїх дослідженнях науковці підкреслюють, що окремі термінологічні системи мають дуже давню історію формування. Такі думки висловлює термінолог Л. Симоненко: “Українська наукова мова сьогодні сягає глибини віків, що підтверджують як найстаріші зразки актової мови та правничої термінології дохристиянської Русі, так і теоретичні дослідження окремих терміносистем” [17, с. 3]. “Основою кожної природно сформованої терміносистеми є власне національні слова, що зафіксували колись початкову сходинку в русі пізнавальної думки і стали на певному етапі виражати наукове поняття” [16, с. 21].

Думку про доісторичні витoki багатьох фахових виразів (прототермінів) висловлює і Т. Кияк, наголошуючи на тому, що хоча такі лексичні одиниці ще не були термінами в нинішньому сенсі, проте їх можна вважати яскравими свідками й ідентифікаторами епох та етапів становлення людської цивілізації [5, с. 18].

Аналізуючи термінологічні системи різних галузей науки, дослідники вирішують проблему формування термінологічних одиниць. Більшість дослідників відзначає, що *продуктивним способом термінотворення є вживання загальномовної лексики в термінному значенні*. Загальноновживана лексика термінізується внаслідок вторинної номінації, що передбачає різні способи найменування, серед яких поширеним є доповнення семантики загальноновживаного слова термінним змістом. Такий спосіб засвідчено при творенні багатьох терміноодиниць. Наприклад, І. Процик на матеріалі фізичної термінології відзначає, що “загальноновживані слова ставали назвами спеціальних фізичних найменувань внаслідок уточнення і доповнення їх семантики фізичним змістом, що спричинило розширення смислового обсягу слова, спеціалізацію значення” [14, с. 179].

Назви процесових понять належать до тієї групи українських термінів, які активно творяться на національному мовному ґрунті і навколо яких невинно вирують термінологічні дискусії. Особливо активно поповнювався склад назв опредметнених дій і найменувань ознак за дією, тобто продуктивність виявили передусім моделі творення віддієслівних іменників та прикметників [11, с. 429].

На відміну від загальнолітературної, мова професійного спілкування вимагає однозначності тлумачення основних ключових понять, зафіксованих у термінах. Для будь-якої сфери діяльності це дуже важливо, оскільки неточне вживання того чи іншого слова може мати небажані наслідки. Цього можна легко уникнути, якщо вживати терміни лише у тій формі та значенні, які зафіксовані у найновіших словниках.

У множині термінів кожної галузі вирізняють дві складові частини: термінологію і терміносистему. Термінологія – це така підмножина термінів, яка відображає поняття, що утворилися й функціонують у кожній галузі стихійно. На відміну від термінології, терміносистема – це опрацьована фахівцями певної галузі та лінгвістами підмножина термінів, яка адекватно й однозначно відображає систему понять цієї галузі.

Від термінів слід відрізняти номенклатурні назви – своєрідні етикетки предметів, явищ, понять. Якщо в основі терміна лежить загальне поняття, то в основі номенклатурної назви – одичне.

До номенклатури входять серійні марки машин, приладів, верстатів, найменування підприємств, установ, організацій, географічні назви та назви рослин, звірів і под.

Література

1. Бурячок А. А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики слов'янських мов. – К.: Наукова думка, 1983. – 248 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык. – М.–Л., 1947. – 435 с.
3. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
4. Добош Б., Семко Н. Українська сільськогосподарська термінологія: стан і проблеми впорядкування // Мовознавчі студії: Матеріали конференцій. – Львів, 2002. – С. 169–177.
5. Кияк Т. Апологія лінгвістики фахових мов // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. Вип. VII / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 18–21.
6. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1970. – 306 с.
7. Лешук Т. До джерел українського термінотворення // Проблеми української науково-технічної термінології: Тези доповідей 4-ї Міжнародної наукової конференції. – Львів: Вид-во Держ. ун-ту “Львівська політехніка”, 1996. – С. 15–16.
8. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. – М.: Изд. АН СССР, 1961. – 158 с.
9. Наконечна Г. Про основні параметри дефініцій термінологічних одиниць // Проблеми української науково-технічної термінології: Тези доповідей 4-ї Міжнародної наукової конференції. – Львів: Вид-во Держ. ун-ту “Львівська політехніка”, 1996. – С. 12–13.
10. Огієнко І. Історія української літературної мови. – К.: Либідь, 1995. – 296 с.
11. Пілецький В. Сучасний український термін (проблеми збереження національного самобуття) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 34, ч. I. – Львів: Вид-во Львівського університету, 2004. – С. 429–437.
12. Полюга Л. Термін у науковому тексті // Проблеми української науково-технічної термінології: Тези доповідей 4-ї Міжнародної наукової конференції. – Львів: Вид-во Держ. ун-ту “Львівська політехніка”, 1996. – С. 7–8.
13. Полюга Л. Спостереження над термінами в писемних пам'ятках української мови XIV–XVII століть // Мовознавчі студії: Матеріали конференцій. – Львів, 2002. – С. 129–139.
14. Процик І. Основні тенденції творення української фізичної термінології у другій половині XIX – першій третині XX століть // Мовознавчі студії: Матеріали конференцій. – Львів, 2002. – С. 178–196.

15. Саєвич І. Термін і слово: стан, проблеми і шляхи вирішення // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 29. – Львів: ЛНУ, 2000. – С. 230–235.

16. Симоненко Л. Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. Вип. VII / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 21–25.

17. Симоненко Л. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. Вип. IV / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 3–8.

18. Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування та функціонування: Навч. посіб. – Умань: РВЦ “Софія”, 2006. – 103 с.

1.3. Способи творення термінів певного фаху

Мова – суспільне явище, творене народом і народами, що постійно розвивається, поповнюється новими термінами, словами, похідними від уже існуючих, переосмисленням деяких з наявних, надання іншого змісту. Розвиваючись, мови збагачують одна одну через користувачів ними, бо ж закономірне бажання – додати до чужого гарного своє краще, як нам здається, або навпаки – до свого гарного додати чуже, нове.

Для словотворчої архітекτονіки термінологічних одиниць характерні в цілому ті ж принципи, що й для загальноживаних одиниць.

Явище збагачення мов можемо прослідкувати на таких прикладах. Так, від латинського слова “патрон”, що означає захисник, покровитель, утворено термін “патронат” (додано суфікс *-ат*) і надано значення – форма покровительства; форма виховання дітей без батьківської опіки; опіка. Звідси і французьке слово “патронеса” (додано суфікс *-еса* і закінчення *-а*) як покровителька благодійного товариства. Грецьке слово “патріот” має однаковий корінь із латинським “патр”, означає земляк, співвітчизник. Нині цим словом іменують людину, яка любить свою батьківщину, народ. Звичайно, слово “патріотизм” – це почуття любові до Вітчизни, відданість чому-небудь. Слово “патріарх” – грецьке – має первинну назву – родоначальник. Це й прабатько, глава роду в родовому суспільстві. Це й найвища духовна особа в православній і християнській церкві. У переносному значенні – стара поважна людина, глава родини, найстарший шанований представник якоїсь галузі науки, мистецтва, культури. Слово “патріархат” називає останній період в історії первіснообщинного ладу. Слово “патриці” теж однокореневе з попередніми. Так називали родову аристократію у Стародавньому Римі, а в часи середньовіччя – це особи, які належали до міської аристократії в країнах Західної Європи (зауважте, це слово – вже латинського походження!). Грецьке “патронімія” – це назва або прізвище, що походить від предків по батьківській лінії. Латинське “патримоніальний” означає спадковий, родовий (від слова батько). Слово “апатрид” – грецьке – позбавлений батьківщини – особа без громадянства, а “біпатрид” – у міжнародному праві – особа, що одночасно є громадянином двох держав, тобто має подвійне громадянство. Латинське “репатріант” вка-

зує на особу, яка повернулася на батьківщину внаслідок репатріації – повернення на батьківщину емігрантів, військовополонених.

Отже, від подібних за значенням і звучанням грецького і латинського слів “батько” утворено більше десятка однокореневих слів-термінів афікським способом, складанням основ.

Кількість термінів у розвинених мовах у кілька разів перевищує кількість загальноновживаних слів і досягає зараз кількох мільйонів лексичних одиниць. І ця кількість невпинно зростає.

Термінологічні одиниці надходять до мови різними шляхами. Перший шлях – надання статусу термінів загальноновживаним лексичним одиницям рідної мови. Такий варіант утворення термінів не завжди є позитивним, оскільки тут часто мають місце переосмислення, метонімічне перенесення, коли слову приписується нове значення (наприклад, терміни “плече”, “голова”, “ланцюг” тощо). З метою диференціації подібних лексичних одиниць терміни часто змінюють форму написання, вимови, відмінювання, наголосу.

Більш популярним та виправданим є шлях утворення термінів шляхом запозичення з інших мов. На різних етапах становлення суспільства терміни запозичуються з різних мов, що зумовлено різними історичними умовами. Так, музична та комерційна термінологія провідних європейських мов є, в основному, італійського походження (*летато, адажіо, анданте, банк, авізо, лоро, альпарі*), театральна та поштова – французького (*антракт, партер, афіша, кур'єр, бандероль*), спортивна – англійського (*футбол, спорт, чемпіон, ринг*). Навігаційна термінологія в українській, російській, англійській та деяких інших мовах складається, в основному, з голландських лексичних елементів (укр. *кіль, рубка, боцман*, англ. *deck*). Загальнотехнічна, реміснична та військова термінологія багатьох слов'янських мов має численні запозичення з німецької мови (*верстат, кронштейн, еркер, плац, бруствер, фельд-фебель, штандарт*).

Особливий тип запозичень – вживання слів і словотворчих моделей грецької та латинської мов. Такі терміни утворювалися на різних етапах розвитку мови і в різних терміносферах. Церковна термінологія у народів, що сповідають католицизм, складається, в основному, з латинських елементів, у православних народів – грецьких. У деяких субмовах не завжди можна віддати перевагу будь-якій одній мові. Надто у теперішній час нові терміни нерідко утворюються за змішаним типом: один корінь грецького походження, інший — латинського (наприклад, слово “*термінологія*” складається з латинського елементу *terminus* – межа та грецького *logos* — наука). Та цілком нові терміни, як правило, не “вигадуються”. За всю історію розвитку науки та техніки можна навести лише кілька випадків такого утворення термінів.

Як окремих випадок термінотворення можна навести шлях запозичення одиниць з інших наукових сфер. При цьому термін нерідко набуває нового значення (наприклад, “*морфологія*” у мовознавстві, геології та біології; “*мовлення*” у мовознавстві, риториці, психології, фізіології та медицині).

1.4. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни можна поділити на три основні групи:

1. **Загальнонаукові** (абстрактні) терміни – вживаються практично в усіх галузевих термінологіях, наприклад: *система, системність, взаємодія, тип, доказ, аналіз, причина, наслідок, закон, класифікація, аргумент, метод* т. д.

2. **Міжгалузеві** терміни – це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях. Так, економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: *амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність*.

3. **Вузькоспеціальна** терміни – це терміни, характерні лише для певної галузі, наприклад: *матч, футбол, гол, арбітр, м'яч, штанга* – спортивна термінологія.

Безперечно, професійне спілкування неможливе без використання термінів. Проте в мовленні фахівців, крім термінів, широко побутують й інші спеціальні одиниці – професіоналізми та номенклатурні назви.

Професіоналізми – це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи. Суттєва різниця між термінами і професіоналізмами полягає в тому, що терміни – це офіційні наукові назви поняття, а професіоналізми виникають як розмовні, неофіційні замітники термінів, наприклад:

1. Слова та словосполучення, притаманні мові моряків: *кок* – кухар, *камбуз* – кухня, *кубрик* – кімната відпочинку екіпажу, *бак* – носова частина корабля, *чалитися* – приставати до берега, *ходити в море* – плавати тощо.

2. Професіоналізми працівників банківсько-фінансової, торговельної та подібних сфер: *зняти касу, підбити, прикинути баланс*.

3. Назви фігур вищого пілотажу в льотчиків: *бочка, петля, піке, штопор* та ін.

4. Професіоналізми користувачів ПК: *мама* – материнська плата, *клава* – клавіатура, *скинути інформацію* – переписати, *вінт* – вінчестер (твердий диск нагромадження інформації).

5. Професіоналізми музикантів: *фанера* – фонограма, *ремікс* – стара мелодія з певною обробкою, *розкрутити* (пісню, ім'я) – розрекламувати.

Професіоналізми на відміну від термінів, як правило, емоційно забарвлені, є переосмисленими словами загального вжитку. Вони можуть використовуватися в неофіційному професійному спілкуванні, проте є ненормативними в професійних документах, текстах, в офіційному усному мовленні.

Номенклатура (від лат. *nomenclatura* – перелік, список імен) – сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Їх потрібно відрізняти від термінів, що позначають абстраговані наукові поняття. Номенклатуру становлять іменники та словосполучення, які пе-

редають як систему назв об'єктів певної науки, так і сукупність назв одиничних об'єктів (наприклад, у географічній номенклатурі – *Чорне море, Шацькі озера, річка Десна*), видові назви (у ботанічній лексиці назви дерев: *дуб, смерека, ялина*). Існує номенклатура медична, мовознавча, хімічна, економічна (пор. термін *валюта* і номенклатурні назви *долар, євро, крона, песо* тощо), технічна (пор. термін *борознороб-щілиноріз* і номенклатурні назви *ДЦН-1, ДЦН-2, ДЦН-3*).

Література

1. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія: історія і сьогодення. – Л., 1999.
2. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. – Л., 1994.
3. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. – К., 1997.
4. Українська термінологія і сучасність: Збірник наук. праць. – К., 2001.

1.5. Кодифікація і стандартизація термінів.

Алгоритм укладання термінологічного стандарту

Основні функції термінології – позначати наукові поняття і задовільняти потреби спілкування фахівців. Реалізація зазначеного аспекту можлива, якщо вона буде загальноприйнята, унормована, відповідатиме вимогам до термінів.

Кодифікація термінів – це систематизація термінів у словниках (енциклопедичних, лінгвістичних) та довідниках.

Сьогодні в Україні видається велика кількість словників з різних галузей знань.

Стандартизація термінології – це вироблення термінів-сталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт). Стандартизована термінологія є обов'язковою для вживання в офіційних наукових, ділових, виробничих текстах.

Основи стандартизації термінів було закладено в Німеччині в кінці XIX – на початку XX ст., коли в багатьох терміносистемах виникла потреба впорядкувати нагромаджену термінологію, виявити межі галузевих термінологій, уточнити значення кожного терміна. Теоретичні основи стандартизації термінів розробив німецький учений В. Вюстер.

У Радянському Союзі було створено потужну наукову термінологічну школу під керівництвом Д. Лотте, яка займалася, зокрема, проблемами нормування термінології. Цей процес перебував під пильним контролем держави: над виробленням стандартів працювали Комітет науково-технічної термінології (КНТТ), Комітет стандартизації мір і вимірних приладів та Все-

союзний науково-дослідний інститут інформації, класифікації та кодування. Прийняті державні стандарти (ГОСТи) мали силу закону.

Радянська система нормативної документації вилучила українську мову зі сфери науково-технічної діяльності. Понад 20 тис. державних стандартів (ГОСТ), 47 тисяч галузевих стандартів (ОСТ), 80 тис. технічних умов (ТУ) були російськомовні. Навіть 600 республіканських стандартів УРСР, що їх затвердив і видав Держплан УРСР, також були російськомовні.

В українській історії першим нормувальним термінологічним центром можна вважати Наукове товариство імені Т. Шевченка (кінець XIX – початок XX століття). Саме навколо товариства гуртувалися провідні термінологи того часу, до його ухвал прислухалися автори наукових праць і підручників. Згодом незаперечним авторитетом в українській термінології став Інститут української наукової мови (20-ті – початок 30-х років). Але обидві ці структури не видавали державних стандартів у теперішньому розумінні цього поняття.

Сьогодні в Україні стандартизація термінології стала державною справою. Від розв'язання мовних питань, зокрема термінологічних, як відомо, залежать темпи державотворчих процесів. Освіта, наука, а особливо виробництво потребують єдиної, зручної, логічної української термінології.

Звичайно, такої суворої централізації, як у колишньому СРСР, не спростерігаємо, але необхідність державного підходу до творення єдиної термінології для усієї країни очевидна.

З огляду на ці умови в Держстандарті України розроблено Концепцію державних систем стандартизації, метрології та сертифікації, яку схвалив уряд. У липні 1992 року спільним наказом Міносвіти та Держстандарту України створено Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології.

Для стандартизації термінів у багатьох країнах світу створено відповідні інституції: у США – Американська асоціація стандартів, у Німеччині – Німецький нормалізаційний комітет, у Франції – Французька асоціація нормалізації тощо. Поряд із загальнонаціональними асоціаціями діють також фірмові стандартизаційні групи та спеціалізовані науково-технічні товариства окремих галузей науки і виробництва.

Національні термінологічні комітети в Європі та Америці – переважно позадержавні структури. Терміни стають нормативними після ухвал термінологічних нарад і конференцій.

На цей час в Україні розроблено понад 600 державних стандартів. Через кожні п'ять років їх переглядають і уточнюють.

Як же створюють термінологічний стандарт?

Термінологічний стандарт укладають за таким **алгоритмом**:

1) систематизація понять певної галузі науки чи техніки; поділ їх на категорії (предмети, процеси, якості, величини тощо); розмежування родових та видових понять;

2) відбирання усіх термінів галузі, узяті для стандартизації (терміни вибирають зі словників різних років видання, статей, підручників, періодики, рукописів та ін. джерел);

3) поділ термінів на групи: а) вузькогалузеві терміни; б) міжгалузеві; в) загальнонаукові (загальнотехнічні); стандартизації повинні підлягати лише вузькогалузеві терміни);

4) вибирання із групи термінів-синонімів нормативного терміна (інші терміни подають також, але з позначкою “нерекомендований”);

5) підбирання еквівалентів англійською, німецькою, французькою, російською мовами з відповідних міжнародних стандартів;

6) формулювання українською мовою означення (дефініції) поняття;

7) рецензування стандарту фахівцем та мовознавцем.

У готовому вигляді стаття стандарту має таку будову:

1) назва поняття українською мовою;

2) скорочена форма терміна;

3) недозволений (нерекомендований) синонім;

4) родові поняття;

5) видові поняття;

6) еквіваленти англійською, німецькою, російською, французькою мовами;

7) дефініція (означення);

8) формула або схема.

1.6. Українські електронні фахові словники

Реалії сьогодення – науково-технічний прогрес людства – диктують нові підходи щодо пошуку, добору та опрацювання літератури. Відповідно до Указу Президента України від 07.08.1999 р. “Про розвиток національної словникової бази”, науковцями розробляються електронні фахові словники з різних галузей знань.

Вагомим досягненням у галузі лексикографії є електронне видання “Словники України”, призначене для надання користувачам лексикографічної інформації про слова української мови. Системи (3.1, 3.2) складаються з п’яти словникових підсистем-модулів – словозміни, транскрипції, синонімії, антонімії та фразеології (система 3.2. – виправлена та розширена).

Основу генерального реєстру (близько 256 тис. слів) системи “Словники України” – 3.2. складає реєстр “Орфографічного словника української мови” (7-е вид., К. : Довіра, 2007), який повністю відтворено та значно розширено.

Функцію “Словозміна” створено на основі розробленої в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України словозмінної класифікації української лексики, в якій виділено за формальними ознаками понад 2 000 парадигматичних класів для всіх відмінюваних повнозначних частин мови. Завдяки вказаній класифікації та розробленій процедурі парадигматизації побудовано повний перелік усіх граматичних форм для лексичних одиниць, наведених у реєстрі.

Функція “Транскрипція” забезпечує автоматизоване виведення за допомогою транскрипційних знаків інформації про артикуляцію всіх словоформ української лексики відповідно до норм сучасної літературної мови.

Функція “Синонімія” з достатньою повнотою подає синонімічне багатство української мови на основі “Словника синонімів української мови” у 2-х томах, який було випущено в серії “Словники України” (К. : Наукова думка, 1999 – 2000). Цей модуль містить синонімічні ряди (близько 9 200), ядром кожного з яких виступає домінанта – лексична одиниця, що має найзагальніші для цього ряду семантичні особливості. Члени синонімічних рядів супроводжуються семантичними, граматичними та стилістичними характеристиками. Уживання синонімів ілюструється типовими для них контекстами – цитатним матеріалом із художньої, публіцистичної, наукової та іншої літератури або словосполученнями.

Функція “Антонімія” – словник антонімів, у якому подано 253 словникові статті. За змістом він відповідає “Словникові антонімів української мови”, який вийшов у серії “Словники України” (К. : Довіра, 1999). Загалом у цьому модулі представлено близько 2 000 компонентів антонімічних пар.

Функція “Фразеологія” містить близько 56 тис. фразеологічних одиниць, які вживаються в сучасному українському мовленні. Фразеологізми є основою національного обличчя кожної мови; у них яскраво виявляється специфічний національний колорит, особливості образного народного мислення, власне національне сприйняття мовної картини світу, віддзеркалення характерних особливостей культури і побуту, народних звичаїв, символіки, історичного минулого. Основою цього модуля послужили “Фразеологічний словник української мови” у 2-х книгах (К. : Наукова думка, 1999), а також новий “Словник фразеологізмів української мови”, що вийшов у серії “Словники України” (К. : Наукова думка, 2003), де найповніше відображено загальноповживану фразеологію української мови і подано її лексикографічну характеристику.

Найповніший та найактуальніший універсальний тлумачний словник української мови в мережі – це “Словник.net”. Він містить понад 220 000 словникових статей та понад 20 000 фразеологізмів. У ньому широко представлені економічні, юридичні, медичні, літературні, будівельні, історичні, лінгвістичні, музичні, кулінарні та ін. терміни, активна лексика української літературної мови, номенклатурні та складноскорочені слова, слова історичного фонду, найбільш відомі у вжитку слова, пов’язані з релігійними та філософськими поняттями, найуживаніші архаїзми, лексичні діалектизми та неологізми і запозичені іншомовні слова, що з’явилися протягом останніх років. До “Словник.net” постійно додаються нові слова та доповнюються вже існуючі тлумачення. Він також містить словоформи (орфографічний словник) для більше ніж 260 000 слів.

1.7. Стилiстичний практикум

Вправа 1. Відредагуйте текст, поставте пропущені розділові знаки.

Починаючи з 1999 року Україна проголосила перехід на інноваційний шлях розвитку. За цей час прийнято числені закони та нормативні акти але реально за індексом технологічної готовності у відповідності до доповіді все-світнього економічного форуму вона посіла 93 місце поступившись таким країнам як Казахстан, Росія, Польща. За даними держкомстату України наукоємність промислового виробництва України не перевищує 0,4 відсотки що на порядок менше світового рівня а на світовому ринку високотехнологічної продукції частка України складає лише 0,1 процент. Проблемами розвитку Вітчизняного іноваційного комплексу який є поєднанням наукового сектора економіки з виробничим займаються фахівці науки права управління економікою директори технологічних парків бізнес спільнота.

Вправа 2. Відредагуйте допущені лексичні (стилістичні) помилки.

Названі вище факти говорять про те ... Переглянуті кінофільми не відрізнялися великою художньою якістю. Слід попередити товариша від невдачі. Одержалося так, що я з поважних причин запізнився на ділову зустріч. Літературно-критичні статті академіка Миколи Жулинського рахуються високпрофесійними. Коростенський фарфоровий завод являється підприємством, де можна придбати подарунок кожній людині до Нового року.

Вправа 3. Відредагуйте словосполучення, запишіть свій варіант.

Виписка з рішення; додержуватися дисципліни; через три неділі; підготувати заключення; дякую вас, пане; зупинка ваша слідує; він не відказується від відповідальності за свої вчинки; було прийнято всі запобіжні міри; чимало побажань висловлено в наш адрес; йдеться про саме головне.

Вправа 4. Відредагуйте допущені помилки, виправлені варіанти словосполучень уведіть у речення.

Багаточисельний натовп. Біля двох тисяч гривень. Виключно гарний настрої. Буду через пару хвилин. Підписка на газети. Нестерпна біль. Прибули всі без виключення. Розробити міроприємства по боротьбі із захворюваннями легень. Командировочне посвідчення. Мнима угода.

Пробачте мене, згідно повідомлення, помилитися по не уважності, не вистачає п'ятидесяти примірників посібника, поступальний рух уперед, вихід з глухого тупика, відіграє значення, піднімати питання.

Вправа 5. Виправте помилки у безприменниковому чи применниковому керуванні, запишіть свій варіант, усно обґрунтуйте його.

Наприклад. Ми хотіли б, щоб Ви зважили над тими пропозиціями, про які йшлося в нашій приватній розмові (3 листа). Треба: Ми хотіли б, щоб Ви зважили на ті пропозиції, про які йшлося в нашій приватній розмові.

1. Він не заперечував про свою причетність до справи. 2. Мій товариш незаперечний авторитет знання італійського мистецтва. 3. Згідно цих фактів, слід зробити такі висновки за гру акторів. 4. Завдяки допущеним помилкам у спілкуванні, операція по знешкодженню терориста, на жаль, не вдалася. 5. Щоб запобігти нещасним випадкам на транспорті, слід більше проводити виховну роботу з пішоходами та водіями.

Вправа 6. З поданого виберіть правильні стилістичні фігури, введіть у речення для розкриття їх змісту.

Наприклад. *Вірно зробив. Вірні друзі.* Щасливий той, хто має вірних друзів. Вірний друг не той, хто більше хвалить, а той, хто правильно робить.

Впадати в око, кидатися у вічі; спало на думку, прийшло в голову; вірно служити, вірно робиш; правильне рішення, вірне рішення; негативні риси, від'ємні риси.

Вправа 7. Визначте, яка з двох конструкцій нормативна, запишіть її.

Апелювати рішення – апелювати до мас, домовитися до абсурду – домовитися до абсурду, допуститися помилки – допуститися до помилки, зневажати ним – зневажати його, зраджувати друзів – зраджувати друзям, скористатися порадою – скористатися з поради, нехтувати порадою – нехтувати порадою, підвести підсумки сказаного – підвести підсумки сказаному – підсумувати сказане.

Вправа 8. Із запропонованих варіантів поєднання числівників з іменниками виберіть правильний, запишіть, усно обґрунтуйте свій вибір.

1. Після кількох доповідей – після кількох доповідів.
2. До двадцяти п'яти гривнів – до двадцяти п'яти гривень.
3. До п'ятидесятип'ятьох днів – до п'ятдесяти п'ятьох днів, до п'ятидесятьох п'ятьох днів – до п'ятдесяти п'яти днів.
4. За ста замками – за стома замками.
5. Чотирьохстам студентам – чотирьомстам студентам, чотирьом стам студентам.
6. Двох тисяч другий рік – двохтисяч другий рік, дві тисячі другий рік.
7. За стодвадцятп'ятим разом – за сто двадцять п'ятим разом, за сто двадцяти п'ятим разом.
8. За тисячею сорока першим роком – за тисячю сорок першим роком – за тисяча сорок першим роком.

Вправа 9. Із запропонованих виберіть словосполучення з правильним керуванням, запишіть, обґрунтуйте свій вибір (усно).

Цього диктора знав по радіопередачах / з радіопередач; вичитав по книжках / з книжок; музикував по цілих днях / цілими днями; приятель добрий за вдачею / добрий удачею / добрий по натурі; йдіть по напрямку до майдану Незалежності / у напрямі майдану Незалежності; заходи щодо перевірки

правильності нарахування гонорарів / заходи по перевірці ... / заходи для перевірки ...; черговий корпусу / черговий по корпусу.

Вправа 10. Виправте ненормативні конструкції присудка в діловому мовленні.

Наприклад. Забезпечити покращання умов праці – покращити, поліпшити умови праці.

Організувати використання резерву, відбувається зростання прибутку, тримати під контролем виконання прийнятого рішення, забезпечити маркування товару, здійснювати впровадження нових технологій у виробництво, пропозиції знаходяться на обговоренні, зробився кваліфікованим спеціалістом, надавати кредит.

Вправа 11. Виправте мовленнєві помилки, запишіть свої варіанти речень.

1. Поет Віктор Кочевський виступає і як дотепний сатирик. Ну, візьмо хоча б вірш “Про мемуари”... (З анотації). 2. Іван Юхимович готувався до науково-теоретичної конференції з філософії майже місяць, але завдяки хворобі виступити з доповіддю не зміг. 3. Група № 25 другого курсу університету брала участь у різних спортивних іграх, що проводилися протягом вересня – жовтня місяця цього року між факультетами (Зі звіту). 4. Проте Кравчук І. має й свої індивідуальні риси характеру, відмінні від інших: надійність, але замкнутість, обов’язковість, але нетовариськість (З характеристики). 5. Кравчиня М. С. – людина передових прогресивних поглядів, надзвичайно політично обізнаний (З подання-представлення). 6. Головні риси характеру мого товариша – людяність і гуманізм (З усного виступу).

Вправа 12. Відредагуйте допущені в усному мовленні стилістичні помилки, запропонуйте свої варіанти поряд з поданими.

Прошлого року – минулого року, торік.

Згідно цієї статті – відповідно з цією статтею, відповідно до цієї статті.

Не більше терміном, чим три дні – терміном до трьох днів.

Так отримується – так виходить, так складається, так сталося.

Щоб було швидше – щоб було швидше.

Остальні курсанти (слухачі, службовці) – інші курсанти (слухачі, службовці).

Ставлю вас до відома – доводжу до вашого відома.

То єсть командир групи – то є командир групи.

Якщо це не співпадає – якщо це не збігається.

Були відсутні цілу неділю – були відсутні протягом тижня.

Приведу пару прикладів – наведу кілька прикладів (наведу такі приклади).

На протязі тижня – протягом тижня, тиждень.

Об’ясню, чому так сталося – поясню, чому так сталося.

Готувалася бумага на ім’я начальника факультету – готували документ (рапорт, доповідну записку) на ім’я начальника факультету.

Я маю ввиду випадок з... – маю на увазі випадок з...

Вправа 13. Поясніть узгодження присудків з підметами, за наявності помилок виправте їх і запишіть свій варіант у тексті фінансово-економічного змісту. Резюмуюте текст.

МІЖНАРОДНІ КРЕДИТИ

Міжнародний кредит у сучасних умовах обслуговує широке коло світогосподарських зв’язків: міжнародну торгівлю, інвестиційні процеси, регулювання платіжних балансів і зовнішнього боргу різних країн тощо. (До речі, міжнародний кредит – це рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин).

Серед міжнародних кредитних організацій центральне місце посідає Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР). Коли МВФ розпочинала свою діяльність (березень 1947 р.), у її складі було тільки 39 держав; сьогодні їх уже близько 180. Датою входження України до складу МВФ вважається 3 вересня 1992 року. Одночасно з МВФ було засновано Світовий банк (традиційна назва – Міжнародний банк реконструкції і розвитку). Діяльність Світового банку безпосередньо зв’язана з міжнародним кредитом – наданням довгострокових позик країнам-учасникам для сприяння розвитку їх економіки. Членами Світового банку можуть бути тільки країни, що вступили до МВФ.

Європейський банк реконструкції і розвитку створено в 1991 році з метою допомоги країнам Центральної і Східної Європи перейти від централізовано-планової економіки до ринкової.

(В. Д. Лагутін. Кредитування: теорія і практика. – К.: Знання, 2000. – С. 125 – 126)

Вправа 14. Відредагуйте подані вирази.

На протязі року; треба прийняти міри і срочно; поступальний рух уперед; написав два реферата; відсутній із-за хвороби; пропущені заняття відпрацювати у січні місяці; не впевнена у свої сили; виникли питання по поводу проведення цього міроприємства; виключення з правил; виписка з протоколу; довгий час працював в “Аеросвіті”; пробачте мене; вільна вакансія ще не зайнята; в будь-якому випадку; зберігшийся екземпляр підручника; завдяки хворобі не може доповідати; його головні риси – людяність і гуманізм; маючи два диплома; відносьтесь до роботи державного службовця з усією відповідальністю; виключення з університету; треба настоювати на цьому; в результаті почутого я хочу сказати.

Вправа 15. Відредагуйте помилки різного походження, правильно скомпоновані вирази введіть у речення.

1. Фахівець великого гатунку. 2. Ітак, ми починаємо ... 3. Це якось не співпадає з ... 4. Щоб висказати свою позицію ... 5. Будете приймати участь? 6. Влада не баче економічної кризи. 7. Сімдесят п’ять років назад ... 8. Слідуюче питання ... 9. Сьогодні гроші – нестоварені товари. 10. Як би не

було прискорбно ... 11. Або по меншій мірі ... 12. Кризу ми забовтали. 13. В тому-то й мова йде. 14. Добре слово хочу сказати педагогам.

Вправа 16. Відредагуйте допущені стилістичні помилки.

Зараз більше ніж у 90 країнах є люди, що володіють есперанто. До речі, назва мови “есперанто” перекладається з самого есперанто як “той, що сподівається”.

Враховуючи, що лексика есперанто базується на найбільш поширених словах індоевропейських мов, якими розмовляє більша половина людства, кожен з нас може легко розпізнати багато слів з есперанто.

На есперанто перекладено сотні класичних літературних творів, релігійну, технічну літературу, цією мовою видається більше 100 журналів та газет. До речі, батько відомого всьому світу фінансиста та філантропа Джорджа Сороса був свого часу редактором журналу на есперанто.

(Одна мова для всіх // Міжнародна освіта, 1997, № 3, с. 14)

1.8. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

Вправа 1. Прочитайте, визначте за наявними термінами стиль тексту.

СВІЙ “ШТІРЛІЦ” БУВ І У ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

На противагу російському шпіонажеві в Україні, батько Хміль створив власну контррозвідку.

Як писав посол Венеції Альберт Виміна, який відвідав гетьмана в Чигирині в 1650 році, Богдан був “зросту швидше високого, ніж середнього, ширококостий і міцної будови тіла. Його мова і спосіб правління показували, що він володіє розсудливістю і проникливий розумом. У поведінці він м’який і простий і цим приваблює до себе, викликає любов воїнів, проте тримає їх у дисципліні жорсткими методами, вимогами. Усім, хто входить до нього в кімнату, він протягує руку і всіх просить сідати”.

До цього слід додати, що Хмельницький був дуже освічений, знав латинь, російську, польську, татарську мови, міг спілкуватися німецькою і французькою, мав уявлення і про сучасні для того часу артилерії і фортифікації, знав релігійні конфесії, володів масами, володів красномовством і був прекрасним дипломатом, розвідником і воєначальником, який готував воєнні операції будь-якого масштабу на суші і на морі з однаковим успіхом.

Гетьман Богдан створив першокласно організовані збройні сили держави – Війська Запорозького, – куди входили 37 козацьких полків, кілька полків сердюків (охоронці гетьмана), які набиралися з добровольців, і полки Запорозької Січі як прикордонні на півдні країни. Усі ці частини і з’єднання були оснащені артилерією і боєприпасами, в Запорозькій Січі існувала гребна фло-

тилія. Чисельність збройних сил досягала 300 тисяч козаків і старшин. Військо Запорозьке було своєрідним бар’єром проти католицизму у слов’янських країнах, а також охороною від мусульманської експансії.

Гетьман мав і розвідувальну мережу, рівної якій не було в Європі. Тисячі людей, готових на самопожертву, працювали і збирали розвіддані у Венеції, германських державах, Прибалтиці, Швеції і Речі Посполитій, а також у Криму і в Туреччині. Хмельницький знав усе, що відбувалося за кордоном, міг приймати рішення, базуючись на достовірних даних, і втілювати свою дезінформацію. Під керівництвом полковника Лавріна Капусти діяла і контррозвідка, що включала такі події, як внутрішні змови і внутрішні заворушення, які придушувалися в зародку залізною рукою гетьмана Богдана.

Хмельницькому було притаманне і “чуття” на людей. Досить назвати імена його соратників: Максим Кривоніс, Кіндрат Бурлай, Іван Богун, Данило Весничай, Іван Виговський, Філон Джавалій, Прокіп Верещака... На кожного з них гетьман міг покластися як на самого себе, тому всі вони разом зі своїм проводирем-ватажком увійшли в історію.

Взяв Максима Кривоноса. Був генієм розвідки, відволікаючих ударів і випереджувальних маневрів. Одного разу, дезінформувачи ворога, зі своїми “моторними” хлопцями, яких задіяв шість тисяч, заздалегідь таємно викопав у діброві рів, влаштував добре замасковані завали, а потім примусив туди відступати...

Іван Богун. Одним із найбільш напористих полководців Хмельницького. Стояв там, де іншим не вистояти, виникав там, де “рвалося”. Ворогував з “прийшлими” владами і через 2 роки після кончини гетьмана підняв у 1659 році повстання на Правобережжі.

Філон Джавалій. Виконував найвідповідальніші доручення в міжнародних справах. Йому належить знамените висловлювання, що стало девізом об’єднаного козацтва: “Ви маєте свою Польщу, а Україна нехай козакам зостанеться”.

Суперагент Прокіп Верещака. У ньому Джеймсу Бонду було б багато чому повчитися. Уявіть собі ситуацію: те, що турецький султан якось пошепки сказав візирю у присутності зігнутого слуги (інформація стосувалася воєнних планів), незабаром стало відомо Хмельницькому. Спихватилися потім шукати слугу, а він як у воду впав.

...У XVII ст. розвідники із Московії (їх називали конфіденти) буквально заповнили територію України. Їх засилали в основному у складі польових агентурних команд. Агентурне ремесло росіян було поставлено на професійні рейки.

Бачачи безсоромний шпіонаж росіян, Богдан Хмельницький у рекордно короткий термін створив службу безпеки. Очевидці стверджують, що за рівнем підготовки і якості роботи козацька таємна служба займала досить високе місце серед європейських “контррозвідок” того часу.

На початку Визвольної війни таємну службу України очолював надвірний писар Черник. Потім – Іван Кучевий-Мінковський і Лаврін Капуста. Керував контррозвідкою Української держави особисто гетьман. Кажуть, що він

любив повторювати: “Якби моя сорочка довідалася про те, що я замислив, я скинув би її з плечей і жбурнув у вогонь”.

Був у батька Хмеля і свій “Штірліц”, – укорінений у Посольський наказ у Москві козацький розвідник лікар Лук’ян Григорович (у Росії його називали Лук’ян Литвин). Агент, “завербований” росіянами, передавав їм “секрети”, які готували для московських “спецслужб” Богдан Хмельницький й українська таємна служба. Подвійна гра дозволила гетьманові забезпечити свою державу від російських шпигунів, які після його смерті знову линули на Україну.

(Олександр Фомін)

(“В мире спецслужб”, 2005, № 3, с. 6 – 8)

Вправа 2. Поясніть правопис і зміст слів іншомовного походження. Визначте, до якої групи професійних термінів вони належать.

Мюзик-хол (англ.), норд-ост (гол.), норд-вест (гол.), нон-стоп (англ.), ноу-хау (англ.), ньюс-реліз (англ.), оп-арт (англ.), па-де-де (фр.), па-де-труа (фр.), пап’є-маше (фр.), перпетуум-мобіле (лат.), прес-конференція (фр., лат.), прес-пап’є (фр.), пресреліз (фр., англ.), прес-секретар (фр.), прес-аташе (фр.), приват-доцент (нім.).

Вправа 3. Запишіть, запам’ятайте правопис часто повторюваних термінів – слів іншомовного походження, знайдіть у довідці їхні українські відповідники, введіть у речення та доведіть недоцільність чи необов’язковість їх уживання й засмічення державної мови.

1. Електорат, ідентифікація, ідентичність, інавгурація, інновація, інтерпретація, канібалізм, капітулювати, квінтесенція, коментар, консенсус, консультант, консьерж, круїз, логічний, мапа, менталітет.

2. Мобільний (чоловік), моветон, нонсенс, ноу-хау, оптимальний, ординарний, пасивний, перманентний, прогноз, регулярний, резервний, сентенція, систематичний, соціум, спонсор, субсидія, толерантність.

Довідка.

1. Виборець (лат.); уподібнення, прирівняння (лат.); рівнозначність, однаковість (лат.); посвячення (лат.); нововведення в галузі економіки, техніки (англ., лат.); тлумачення, пояснення, роз’яснення (лат.); звірство, жорстокість, людожерство (фр.); поступатися, відступати перед труднощами, відмовлятися від боротьби (лат.); найважливіше, найсуттєвіше (лат.); міркування, тлумачення (лат.); згода, однастайність (лат.); радник, порадник (лат.); двірник, швейцар (фр.); подорож по морю (англ.); закономірний (гр.); карта світу (лат.); світосприйняття, психологія національної спільноти.

2. Рухливий, енергійний, діяльний (лат.); невихованість, поганий тон (фр.); безглуздість, нісенітниця (англ., лат.); новація (англ.); найкращий (варіант) (лат.); звичайний (лат.); бездіяльний (лат.); постійний, безперервний (лат.); передбачений (гр.); систематичний (лат.); запасний (лат.); вислів (лат.); постійний, регулярний (гр.); спільнота людей (лат.); добродійник, меценат (англ.); допомога, підтримка (лат.); терплячість (лат.).

Вправа 4. Укладіть речення в офіційно-діловому або науковому стилі, введіть у них подані фінансово-економічні терміни.

Авізо (італ.) – повідомлення; а-konto (італ.) – у рахунок платежу; акциз (фр.) – непрямий податок; ва-банк (фр.) – великий ризик; депозит (лат.) – річ, віддана на схов; дефолт (англ.) – невиконання зобов’язань; дистриб’ютор (англ.) – оптовий торговець, займається збутом товарів; кадастр (фр.) – реєстр відомостей; комерція (лат.) – торгівля; консалтингова (фірма) – надає консультаційні послуги; кото (італ.) – рахунок; кредитор (лат.) – позикодавець; ленд-ліз (лат.) – давати в борг або в оренду; лізинг (англ.) – довготермінова оренда; лімітед (англ.) – обмежена відповідальність компанії, банку за зобов’язання; рентабельний (нім.) – прибутковий; преїскурант (нім.) – офіційний довідник цін на товари й послуги; фіск (лат.) – державна скарбниця; трансфер (фр.) – переказ іноземної валюти з однієї країни в іншу; трейдер (англ.) – торговець.

Вправа 5. Укладіть текст про спортивні ігри чи види спорту, використавши терміни спорту, наприклад: види боротьби (*бокс; дзюдо; карате; кетч; вільна, римська, класична боротьба; реслінг*), надзвичайного ризику (*серфінг; скейтборд; слалом; бобслей*) чи інші види спорту (*акробатика; художня гімнастика; легка й важка атлетика; біатлон; пентатлон*). Додайте про вид спорту, яким займаєтеся самі.

Вправа 6. Віднайдіть у довідці українські відповідники словам-термінам юриспруденції іншомовного походження.

Кримінальний, одорологія, компетентний орган, фіксація доказів, диференціація знань, ідентифікація, версія, експертиза, оригінальний, процедура дізнання, діагностика, елементи, гіпотеза, конспірація, трасологія, дактилоскопія, папілярні узорі.

Довідка. Сліди пальців рук, вчення про сліди, припущення, запис, ото-тожнення (уподібнення), розчленування (поділ), злочинний, наука про запахи, обізнаний, своєрідний, послідовність дій офіційно встановлена, процес розпізнання, складові частини, припущення, суворе додержання та збереження таємниці, лінії на поверхні долоні й ступні людини.

Вправа 7. Замініть слова-терміни іншомовного походження українськими відповідниками, звірте правильність виконання з поданою довідкою.

Елемент, інгредієнти, компоненти; адекватний, тотожний; гегемон, абрєвіатура, ескорт, ефект, мародер, біс, волапук, галантний, гарант, гангстер; дантист, стоматолог; от кутюр; фіфті-фіфті; форте, піано; фортель, Ельдорадо, катавасія, жокей, журі, ілюзія, імітація, індиго, індустрія, казино; кайф, кейф; окуліст, офтальмолог.

Довідка.

Складники, складові частини; складноскорочене слово; рівний, відповідний, однаковий, такий само; вождь, керівник; військовий конвой, охорона,

супровід; сильне враження; грабіжник; повторити двічі; штучна мова; люб'язний, ввічливий, привітний; поручитель; бандит; зубний лікар; висока мода; 50 на 50, половина на половину; голосно, тихо; перен. витівка, вибрик; перен. країна казкових багатств і чудес; у розмовній мові – плутанина, метушня, гармидер; професійний їздець на скакових конях; експерти, група експертів; омана; наслідування, підроблення чогось; синя фарба; промисловість; гральний дім; задоволення, радість; лікар-очник.

Вправа 8. Доберіть українські відповідники до слів-термінів іншомовного походження.

Абстрактний, автентичний, альянс, аналогічний, гарант, декорум, де-факто, дефолт, де-юре, джек-пот, дисертація, дискусійний, екстрений, ексцентричний, елегантний, електорат, еміграція, імперативний, інновація, інтеграція, іпотека, квота, коаліція, кредит, лізинг, ліміт, тет-а-тет, тривіальний, фарингальний, фарс, фатум, шопінг.

Вправа 9. Поясніть значення і правопис слів іншомовного походження, замініть їх українськими термінами-відповідниками. При потребі звірте з довідкою. Введіть подані слова-терміни іншомовного походження чи їхні українські відповідники у речення офіційно-ділового стилю.

Наприклад: *Елегантний одяг гості підкреслював її витончений смак. Лояльною оцінкою того, що сталося, дипломат виявив своє нейтральне ставлення і доброзичливий характер.*

Віртуальний, екстраординарний, ексцентричний, елегантний, ілюзорний, індиферентний, інтимний, капітальний, компетентний, комунікабельний, конфіденційний, коректний, легітимний, лояльний, мобільний, об'єктивний, оптимальний, офіційний, пасивний, прозаїчний, публічний, регулярний, резервний.

Довідка. Більшість слів узято з латинської мови, частину – з французької, яка також взяла їх із латинської.

Відмінний від реального; надзвичайний, рідкісний, своєрідний, дивовижний; вишуканий, витончений; примарний, уявний, нездійснений; бездіяльний, байдужий; глибоко особистий, близький, дружній, задушевний; ґрунтовний, корінний, головний; поінформований, обізнаний, авторитетний; товариський; довірчий, секретний; тактовний, правильний, точний; законний; доброзичливий, нейтральний; рухливий, енергійний, діяльний; безсторонній, неупереджений; найкращий; урядовий, службовий, формальний, сухий; бездіяльний; буденний, сірий, нудний; відкритий, гласний; систематичний; запасний.

Вправа 10. Поясніть правопис і значення слів-термінів префіксального способу творення, введіть їх у речення, визначте фахову групу.

Контральто, контрабандист, контрабанда, контрабас, контратака, контрманевр, контрудар, контрреволюція, контррозвідка, контр-адмірал.

Вправа 11. Прочитайте, назвіть терміни мистецького змісту, поясніть правопис складних слів.

КЕРМАНІЧ УКРАЇНСЬКОЇ СЦЕНИ МАРКО КРОПИВНИЦЬКИЙ

Марко Кропивницький є однією з найпомітніших постатей в історії світового театру і, тим більше, української сцени, де багатогранно розкрився його талант драматурга, режисера, актора, композитора і співака. Саме йому належить слава засновника українського професійного реалістичного театру, зірками якого стали Марія Заньковецька, Ганна Затиркевич-Карпінська, Любков Ліницька, Панас Саксаганський, Микола Садовський.

Народився Марко Кропивницький 1840 року у степовому селі Бежбайраки на півдні України в родині управителя маєтком. Ріс серед селянських дітей, із самого життя вбираючи мову, звичаї народу. Після закінчення школи навчався в Київському університеті, потім заробляв на прожиток службою в повітових установах. Увесь свій вільний час віддавав улюбленій ще з юнацтва справі – аматорському театрові та літературній діяльності.

Актором-професіоналом Марко Лукич Кропивницький став у сімдесяти роки й відтоді вже ніколи не полишав сцени, часто очолюючи українські акторські колективи. Він та його однодумці Старицький, Заньковецька, Саксаганський і Карпенко-Карий усією своєю творчою і громадською діяльністю стверджували, що мова і культура України були, є і будуть, поки живе український народ.

За своє театральне життя Кропивницький зіграв багато ролей українського, російського та західноєвропейського репертуару. Вони різноманітні: від драматичних і трагічних до яскраво комедійних і гостро сатиричних.

Музично обдарована людина, Марко Кропивницький грав на роялі, скрипці, віолончелі, бандурі, був досвідченим хормейстером, талановитим композитором. Він – автор музики до багатьох своїх п'єс. Широковідомі його романси та пісні, такі як “Соловейко”, “Ревуть-стогнуть гори-хвилі”, “Де ти бродиш, моя доле”.

Славу класика української драматургії Кропивницький здобув, написавши понад сорок п'єс.

Вправа 12. За поданим текстом укладіть у формі порад правила поведінки для своїх ровесників, використовуючи сучасну термінологію.

ЮНОСТИ ЧЕСТНОЕ ЗЕРЦАЛО

(уривки з підручника, складеного за наказом Петра I і виданого в 1717 році)

- Ніхто сам себе не хвали і роду свого без потреби не перехвалюй. Чекай, поки інші збоку похвалять...
- Зубів ножем не чисть...
- Хліба, приклавши до грудей, не ріж...

- Не облизує персти (пальців)...
- Біля своєї тарілки не роби загрози із кісток, шкірок хліба та всього іншого...
- Над їжею не чавкай, як свиня, і голови не чухай; не проковтнувши шматка, не говори...
- У їжі не будь жадібним, розраховуй свої сили. Краще утримайся, аніж недоїдки залишати на тарілці – не всі тримають свиней для недоїдків...
- Незважаючи на вжитий алкоголь, за трапезою глаголь в міру...
- Першим не пий, будь стриманим, не допускай сп'яніння...
- Коли тобі запропонують напій, то бери стільки, скільки треба: п'ють “зілля міцне” (“зельє крепкое”) з чарки маленької, а слабке – з тієї, що побільша. Не переплутай! Пам'ятай: алкоголь розв'язує язик і зв'язує розум...
- Ввічливим будь на словах, а шляпу тримай у руках (зніми головний убір) – нічого не втрапиш, а заслужиш похвалу, і краще, коли хто про когось говорить: він чемний, сумирний кавалер і молодець, аніж коли скажуть про нього: він зухвалий дурник (болван)...

(Із книги “Етикет”. – М. : Лукомор'є, 1998. – С. 19 – 20)

Вправа 13. Прочитайте, візуально окресліть або опишіть пам'ятку мистецтва, використовуючи спеціальні архітектурні терміни.

СОБОР ПАРИЗЬКОЇ БОГОМАТЕРІ

Собор Паризької Богоматері – відкрите і водночас таємниче серце Парижа і всієї Франції. Відстань до будь-якої точки країни на дорожніх вказівниках вирахована саме звідси. Як чимало християнських святинь, Нотр-Дам де Парі виник на місці язичницького капища, присвяченого богові Юпітеру. Це сталося на початку минулого тисячоліття, однак будували його довго – 170 років, аж до XII століття. Колись острів Сіте, де міститься святиня, і був самим Парижем.

За часів будівництва собору встигли змінитися архітектурні стилі – романський поступився готичному. Явно освячений вищими силами, творчий політ людського генія створив щось різноманітно-неортодоксальне, як сама людська душа. І ніхто, здається, ще не посмів назвати його стиль еkleктичним. Тому що – КРАСИВО. З одного боку, Собор Паризької Богоматері, як і більшість храмів, є своєрідною Біблією для непосвячених: вивченню й тлумаченню живописних та скульптурних сцен із життя Ісуса Христа, Діви Марії та численних святих у його інтер'єрі та екстер'єрі можна присвятити ціле життя. З іншого боку, його фасади прикрашені не тільки янгольськими ликами, а й фізіономіями інфернальних істот – химер та горгулій, що більше нагадують демонів. Кожна постать має неповторний характер: сердиті, самозаглиблені, спостережливі, меланхолійні, страхітливі. Так зодчі втілили ідею складного характеру людської душі.

У символіці центрального круглого вітража на фронтоні собору проступають зодіакальні знаки – символи річного життєвого циклу за індуїстсь-

ким звичаєм. Місячний астрологічний цикл відтворений у так званій галереї царів, що складається із 28 фігур. Є скульптура сови – вся блискуча від доторків людських долонь, – оскільки, за легендою, здатна здійснювати бажання.

Таємниче звучить шеститонний дзвін собору, що на правій башті. Є повір'я: коли подарований місту дзвін 1400 року відливали у бронзі, парижанки кидали в розплавлену масу свої золоті й срібні прикраси. Чомусь саме цій обставині заведено завдячувати надзвичайним звучанням рукотворного дива.

Стійкі до плину часу версії розповідають, буцімто середньовічні алхіміки закодували в геометрії Нотр-Даму секрет філософського каменя.

Аби бодай краєм долоні доторкнутися до таємниць Собору Паризької Богоматері, сюди їдуть люди з усього світу, тому людські голоси, певно, не стихають довкола собору ніколи.

Птаство тут майже суціль приручене: і голуби, і горобці залюбки летять до рук за крихтами хліба.

Можливо, Нотр-Дам де Парі – це ще й закодований символ Парижа – так само різноликий, галантний, звабливий, життєствердний... І неможливо, зустрівшись із Парижем, “розминутися” із Собором Паризької Богоматері – цим могутнім струменем світла, що віками осяває світ.

(За Ольгою Дубовик)

Вправа 14. Прочитайте, розкажіть про одну з картин художниці, вживаючи фахову термінологію.

КАТЕРИНА БІЛОКУР

Пензлі були рівнеські, тонкі, однакової довжини, мов щойно застругані олівці. Їх було багато: для кожної фарби окремий пензель. Катерина робила їх сама з волосинок пухнастого хвоста домашнього kota, акуратно підбираючи для одного пензля дев'ять волосинок, для другого – дванадцять, для третього – тридцять шість. Та й справді дуже важливо, яким буде пензлик. Хоч не вірила в жодні прикмети й забобони, знала з власного творчого досвіду, що навіть нестача однієї волосинки або її зайвина – і вже не вийде потрібний мазок.

Усеньке літо малювала Катерина картину “Рідне поле”. А літечко 1949 року було рівне й тепле: у городці перед вікнами не цвіли – буяли пишні квіти! Не маючи сама надто міцного здоров'я, Катерина Білокур особливо ревно любила все здорове, прекрасне, досконале. З діда-прадіда селянка, вона не переставала дивуватися незбагненній силі землі, скропленій дощем і зігрітій сонцем: з малесенького зернятка, вкинутого у пухку ріллю, виростає отака краса! Десь беруться з води, землі й світла найтонші переливи червоного, жовтого, вишневого, рожевого, блакитного!

На свої запитання не знаходила відповіді ні в агронома, який, здавалося, знає все про зелений світ, ні в шкільному підручнику ботаніки. Де знаходить природа такі розмаїті барви, що їх не відтворити жодною фарбою, жодним пензлем? Ой, як хотілося жінці бодай хоч трохи передати цю красу на папір!

На її малюнках квіти вражали своїми дивовижними формами, багатством барв. Ах, як хотілося змалювати всю Україну, всю землю!

(Д. Степовик)

Вправа 15. Прочитайте, визначте стиль, випишіть терміни з петрографії – науки про каміння.

КАМ'ЯНІ КВІТКИ

Червоні, мов краплі крові, рубіни; волошкові сапфіри; жовтогарячі бурштики; зелені, як трава повесні, ізумруди; мов небо прозоре, сині топази; райдужні діаманти... Звуть їх самоцвітами, або кам'яними квітками.

Безліч казок і легенд присвячено самоцвітам, тисячі чарівних прикрас зроблено з них, багато забобонів пов'язано з ними. У давнину самоцвіти вважалися мало не живими істотами. Тогочасні знавці самоцвітів твердили, що каміння може хворіти, воно інколи росте, міняє колір. Кожен місяць знавці пов'язували з певним самоцвітом: серпень, наприклад, із синім топазом, лютий – з аметистом, а от травень – з берилом. Якщо ти народився, скажімо, у вересні, носи все життя яшму, і вона допомагатиме тобі у скрутну хвилину життя, бо нібито народилась вона також у вересні.

Не дивно, що і жінки, і чоловіки, розуміється, багаті, намагалися прикрасити себе всілякими самоцвітами. Вони нашивали їх на одяг, носили на тілі, прикрашали ними зброю і побутові речі й гадали, що, чим більше самоцвітів, тим краще.

А скільки нісенітниць понавигадувано про походження самоцвітів! Тут і скам'яніла роса – алмаз, і шлункова хвороба рисі, наслідком якої є онікс, і краплі крові велетнів – рубін, і навіть шматочки неба, що впали на землю...

Вигадкою були і чудодійні властивості самоцвітів. Зате люди відкрили в них такі якості, які зараз дуже широко використовуються в сучасній техніці. Нездоланний алмаз обробляє надтверді сплави, свердлить глибокі свердловини; чарівний рубін народив лазери; прозорий гірський кришталь допомагає кораблям “бачити” в густому тумані; з берилу виготовляють легкий і міцний метал берилій; сапфіри використовують у складних оптичних приладах.

(З журналу)

Вправа 16. Прочитайте, визначте стиль тексту. Назвіть терміни професійної лексики, поясніть пунктограми.

ПОСТАТЬ СВІТОВОГО МАСШТАБУ

У грудні 2008 року минуло сто років від дня народження видатного українського перекладача, поета, історика і теоретика художнього перекладу, лауреата Літературної премії імені Максима Рильського Кочура Григорія Порфирівича. Один з найосвіченіших людей Європи, він володів більш як тридцятьма мовами й мав справді енциклопедичні знання в галузі культури. Так, його книга “Третє відлуння” містить переклади 175 авторів світової по-

езії з 34 національних літератур – від давньогрецької (VII ст. до н. е.) до сучасних.

У Київському університеті його викладачами були такі знамениті професори, як Степан Савченко, Микола Зеров, Олександр Білецький. Саме в цей час він знайомиться з “неокласиками” – М. Рильським, П. Филіповичем, Освальдом Бургардтом, М. Драй-Хмарою, працює в Агатангела Кримського. Після війни Григорія Кочура та його дружину звинувачують в “українському буржуазному націоналізмі” й засуджують на десять років таборів у Комі АРСР. У часи “хрущовської відлиги” подружжя Кочурів реабілітують, вони повертаються в Україну та оселяються в Ірпені, поблизу Києва.

Кочур відновлює зв'язки з М. Рильським, П. Тичиною, М. Бажаном, Борисом Теном, Євгеном Дроб'язком, знайомиться з Миколою Лукашем та Олександром Дейчем, а будинок Кочурів в Ірпені, за словами Михайлини Коцюбинської, стає справжнім “ірпінським університетом” для покоління “шістдесятників”, за що перекладач знову потрапляє під репресії: його разом із М. Лукашем виключають зі Спілки письменників, перестають друкувати.

Припинення репресій настає лише наприкінці горбачовської перебудови – незадовго до відходу Григорія Порфирівича з життя...

За видатний внесок у перекладацьку і культурологічну справу Григорія Кочура відзначено Національною премією імені Тараса Шевченка (посмертно).

Девізом життя цього талановитого митця були його слова:

Приймаю, доле, все без скарги, без вагань,
Лиш збережи, молю, мого ества основу –
Моє оплачене поневірянням слово.

В нім сяє все, чого позбавлені в житті,
В нім – волі й вічності уламки золоті,
В нім – праці світової і правді нашій дань.

(За Г. Лук'янчуком)

Вправа 17. Прочитайте, визначте ознаки стилю. Випишіть професійні музичні терміни, поясніть їх правопис та значення.

МИКОЛА ЛИСЕНКО

Микола Віталійович Лисенко – класик української національної музики. Він належав до покоління прогресивних діячів культури, які жадібно вслухалися в могутнє слово Тараса Шевченка і вбачали мету і сенс життя в служінні народу.

Народна пісня, народна музична творчість були тією могутньою рікою, тим неосяжним і малодослідженим океаном, по якому Лисенко, будучи юнаком, спрямував свій творчий шлях як збирач дорогоцінних самоцвітів, які згодом перетворить у прекрасне намисто національної культури.

Він прожив сімдесят років, понад п'ятдесят з них віддав творчій праці, збираючи круг себе молоді таланти. На Україні він був першим серед тих, для кого музика стала професією. Різносторонність його таланту гідна подиву: він етнограф, творець нових жанрів і форм національної музики, організатор і диригент великих хорових ансамблів, до того ж, піаніст-віртуоз.

Трудовий день композитор починав рано-вранці в гімназії, де викладав музику, потім – театральні репетиції; ввечері проводив заняття в музичній школі, звідти обов'язково заходив до театру, щоб перевірити роботу по підготовці спектаклю; повернувшись опівночі додому, віддавався творчій праці. Раніше сонячне проміння заставало його за нотними аркушами: отже, треба годину-дві заснути, щоб почати новий день.

Так закінчилось і життя його 6 листопада 1912 року. Ще напередодні Микола Віталійович був у театрі Садовського, пішов звідти пожвавлений і натхненний, обіцяв вранці прислати нову частину партитури... А замість цього надійшла звістка про смерть. Помер з пером у руках! Як воїн на посту.

(За Всеволодом Чаговцем)

Вправа 18. Визначте стиль поданого тексту. Випишіть фахові музичні терміни. Поясніть пунктуацію в реченнях з однорідними членами.

СОЛОМІЯ КРУШЕЛЬНИЦЬКА – НАША ГОРДІСТЬ

В історії світового оперного мистецтва Крушельницька посідає особливе місце: всебічно обдарована, освічена, сповнена артистичного чуття і шляхетності, вона розмовляла і співала українською, російською, польською, німецькою, англійською, італійською, іспанською мовами.

З кожним роком голос Крушельницької приносив їй гучні перемоги на оперних сценах світу. Сам Пуччіні просив Соломію: “Тільки ти можеш виконати роль Баттерфляй. Прохаю тебе погодитися”. І Соломія справді “відкрила” Баттерфляй, сто разів виконуючи цю роль.

Героїчні і трагічні ролі, які грала Соломія, мали багато від неї самої. Найбільші театри світу сперечаються за право мати у себе видатну артистку. Дебют і гастролі в Буенос-Айресі, дебют у “Ла Скала”, гастролі в Єгипті разом із Пуччіні, знову Мілан...

Після великих, тріумфальних успіхів на обох берегах океану, оповиту легендами і славою, її радісно зустріло італійське місто Віареджо. Вона одружилася, залишивши сцену, з мером міста Чезаре Річчіоні. Але будуть ще концертні турне по Італії, Америці, Росії, Канаді.

Після смерті чоловіка Крушельницька в 1939 році повернеться до Львова, після війни займатиме тут посаду професора консерваторії, а в 1950 буде удостоєна звання заслуженого діяча мистецтва.

Холодного листопадового дня 1952 року Соломію Крушельницьку поховали на Личаківському цвинтарі – поруч із могилою Івана Франка й недалеко від могили Михайла Павлика.

(За О. Козулею)

Вправа 19. Випишіть терміни, поясніть їх правопис.

Кримінальне право України дістає свій текстуальний вираз у законодавстві про кримінальну відповідальність, що являє собою єдину нормативно-правову систему – Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Кримінальний кодекс складається із кримінальних законів, що системно розташовані в його межах і діють з часу набрання ними чинності. Кожен із кримінальних законів містить певні кримінально-правові приписи, викладені у вигляді норми закону. Кримінальний кодекс, як і кримінальні закони, що входять до нього, є свого роду продуктом законодавчої діяльності, в якому шляхом законодавчого веління відображено об'єктивні закономірності розвитку кримінального права.

(З підручника “Кримінальне право України” :

Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін,

В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса,

В. Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і допов. —

Х. : Право, 2010. — С. 35)

Вправа 20. Укладіть за аналогією, враховуючи фахову специфіку, складові іміджу юриста / правника, економіста, лікаря, митця, педагога, фахівця сільського господарства і використовуючи відповідну фахову термінологію.

СКЛАДОВІ ІМІДЖУ ОФІЦЕРА СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1. Бути комунікабельним, відповідальним, людиною слова.
2. Викликати довіру.
3. Пам'ятати, що офіцер – обличчя Служби, системи, держави.
4. Віртуозне виконання обов'язків – своєрідна акторська розкутість.
5. Висока загальна культура.
6. Розумна поведінка у правовому просторі.
7. Обов'язкове дотримання службового етикету.
8. Зразок моральної поведінки.
9. Повага до прав, честі, гідності інших людей.
10. Емоційна врівноваженість.
11. Прагнення до самовдосконалення.
12. Любов до своєї професії, високопрофесійне виконання обов'язків.
13. Зовнішня привабливість і внутрішня культура.
14. Привабливий зовнішній вигляд.
15. Досконале знання однієї іноземної мови чи декількох.
16. Володіння ораторським мистецтвом, мова – без ненормативної лексики.
17. Жити за “Кодексом честі офіцера”.
18. Бути офіцером у душі.
19. Офіцером народжуються!
20. Підтримувати авторитет професії.

21. Бути дисциплінованим і пунктуальним у роботі.
22. Мати високі етичні погляди.
23. Мати логічне мислення, пам'ять, кмітливність, мудрість.
24. Мати вміння слухати, вести розмову тільки по суті справи.
25. Мати почуття гарного смаку – вміти поводитися на урочистих прийомах, банкетах.
26. Додержуватися правил військового етикету.
27. Мати обережність і пильність у праці, порядність, нездатність до безчесного вчинку.
28. Прагнути до чесного кар'єрного зростання.
29. Стати конкурентоспроможним фахівцем нової генерації.
30. Бути патріотом і зуміти з ворога зробити друга.

Вправа 21. Поясніть способи творення українських термінів від слів іншомовного походження, додайте зі свого словникового запасу.

Фінансово-економічні терміни

- Акциз – акцизний збір.
- Ліміт – лімітувати.
- Асигнації – асигнувати.
- Інтеграція – інтеграційний процес.
- Комерція – комерційний магазин.

Медичні терміни

- Кардіологія – кардіологічний кабінет.
- Курорт – курортний сезон, курортник.
- Медицина – медик, медичний.
- Склероз – склеротичний стан.
- Педіатрія – педіатричний.
- Онкологія – онколог, онкологічний.
- Фармакологія – фармаколог.
- Реабілітація – реабілітаційний.
- Хірург – хірургічне відділення.

Терміни мистецтва

- Ажур – ажурний (-а).
- Анонім – анонімний, анонімка.
- Діамант – діамантовий.
- Консерваторія – консерваторний.
- Оригінал – оригінальний.
- Урбанізм – урбаніст, урбанізація.
- Баян – баяніст.
- Хореографія – хореографічний.

Терміни спорту

- Дзюдо – дзюдоїст.
- Волейбол – волейболіст.

- Гандбол – гандболіст.
- Футбол – футболіст.
- Теніс – тенісист, тенісний.
- Велосипед – велосипедний, велосипедист.

Вправа 22. Підкресліть політичні, фінансово-економічні, юридичні терміни, поясніть їх правопис і значення.

ХЛІБОРОБ СВІТУ – НАША ІСТОРИЧНА МІСІЯ

Коли селянин хоче отримати землю, він повинен довести свою власну хліборобську майстерність та господарську здатність. Він сам повинен на ній працювати, господарювати або особисто організувати своє господарство.

Мірилом розмірів володіння землею повинна бути тільки успішна оплата податків. Для початківців правом на володіння майбутньою землею могут бути попередня сплата податку або застава власного майна під сплату майбутнього податку.

Український хлібороб як юридична особа має право отримати стільки землі, скільки він здатний освоїти для ефективного рільництва або власним обробітком, або організовуючи її продуктивний обробіток і сплачуючи відповідний земельний податок.

Виділяти землю і визначати вартість земельного податку повинні лише органи державної виконавчої влади через організовані ними земельні банки, які знаходяться під контролем органів місцевого самоврядування. Розмір податку на землю повинен визначатися залежно від її вартості, яка визначається залежно від кількості і якості, або кадастру землі.

Кінцевою метою реформування села повинно стати створення чисельної, економічно сильної, соціально задоволеної, національно свідомої середньої верстви українського селянства. Ми повинні створити економічні та юридичні умови для висування з селянського загалу не менше 200 – 300 тисяч так званих “директорів рільничих ланок та тваринницьких ферм”, які стануть опорою для проведення радикальних реформ на селі. Українська держава повинна створити гарантії для процвітання цієї верстви в країні і забезпечити економічну експансію цієї верстви у світі для виконання її історичної місії.

Хлібороб світу – це наша історична місія.

(Ю. Канигін, З. Ткачук. Українська мрія. – К. : Лексикон, 1996, с. 59)

Вправа 23. Запишіть словосполучення, фінансово-економічні іншомовні терміни замініть українськими відповідниками.

Експерименти над ринком, деіндустріалізація сільського господарства, інтенсивне використання земельних угідь, суб'єкти ринку, концентрація виробництва, адаптація підприємств до ринкових умов, розширення лізингу, надавати пріоритет розвитку вітчизняного виробництва, технічний сервіс, еродовані низькопродуктивні землі, високі тарифи.

Вправа 24. Прочитайте вголос. Доповніть текст інформацією про відомих сучасних фахівців медицини, використовуючи медичну термінологію.

ЛІКАРСЬКА СЛАВА УКРАЇНИ

“Люди схожі на листя дерев”, – писав колись Вергілій. Лише слово чи літопис у камені зберігають пам’ять про людські діяння. Той закон емоційної вічності стосується й медицини.

Понад тисячу років тому в Україні виникли перші у слов’янському світі монастирські лічниці (лікарні), а чернець Києво-Печерської лаври Агапій, відомий як “лікар безвідплатний”, названий святим за працю на ниві зцілення. Перші “строєння банні та врачеві” почав будувати Єфрем – архієпископ Переяславський.

Всесвітньо відома плеяда блискучих учених-медиків. Її відкриває Юрій Дрогобич (Котермак), перший українець – доктор медицини, якого в XV ст. було обрано ректором Болонського університету. За ним – низка славних імен: Данила Самойловича, Нестора Максимовича-Амбодика, Івана Полетики, Олександра Шумлянського, Мартина Тереховського – синів України, докторів наук, визнаних у європейських університетах.

Немов рештки островів милосердя, височать руїни козацьких шпиталів у Трахтемирові поблизу Канева й на Самарі, в серці Запорозької Січі, поблизу Овруча й Лебедина. Досі збереглися стіни вірменського шпиталю в Кам’янці-Подільському й мури Максаківського монастиря на Чернігівщині – першого притулку для божевільних.

А ось меморіальна панорама наших днів: на Поділлі, в Києві та Харкові – музеї М. Пирогова і Д. Заболотного, О. Богомольця і В. Філатова, М. Стражеска і В. Воробйова, М. Ситенка і М. Бокаріуса. Не лише лікарям відомі ці прізвища.

(За Ю. Віленським)

Вправа 25. Прочитайте, перекажіть, доповнивши розповідь про митця як архітектора, автора пам’ятника Г. Сковороді у Києві, використайте мистецьку термінологію.

ІВАН КАВАЛЕРІДЗЕ

Його доля нагадує гілку грузинського дерева, яку прищепили і яка розквітла на українській землі. Іван Петрович Кавалерідзе чудово знав українську мову. Вся його творчість теж пов’язана з нашим краєм – Сумщиною, Полтавщиною, Києвом.

Дід його, Васо Кавалерідзе, був грузином. По закінченні Кавказької війни генерал Ладанський привіз до маєтку на Полтавщині кілька грузинських родин. Серед них був Васо, що прижився на нашій землі, полюбив лю-

дей. Син Васо – Петро одружився з україночкою Килиною Кухаренко. Жили в Ромнах, на Сумщині. 14 квітня 1887 року у них народився син Іван, якому доля подарувала довге, прекрасне життя.

Дивний, вражаючий і по-своєму романтичний його мистецький шлях. Він скульптор, кінорежисер і драматург.

Кавалерідзе мав почесне артистичне звання – народний артист України. Але слово “артист” стосовно Кавалерідзе можна тлумачити в його давньому значенні – людина, яка досягла високої майстерності в мистецтві в цілому. Кінофільми “Злива”, “Запорожець за Дунаєм”, “Григорій Сковорода”, “Повія”, п’єси “Вотанів меч” і “Перша борозна”, пам’ятники Шевченкові у Ромнах, Сумах і Полтаві, Сковороді у Лохвиці – яке цікаве поєднання в одній особі трьох видів мистецтва!

За освітою Іван Кавалерідзе – художник. Він навчався мистецтву скульптури у Київському художньому училищі, у Петербурзькій академії мистецтв і приватній студії у Парижі. Його доробок у скульптурі вагомий, але в кіно, в драматургії здобутки Кавалерідзе також значні.

Отже, можна говорити про його художню енциклопедичність.

Що ж визначає його художню суть? Яка його творча любов?

Митець завжди прагнув до історизму, до великих подій і титанічних постатей.

(Д. Степовик)

Вправа 26. Виберіть з поданих синонімічних рядів терміни, які вживаються в сучасній юриспруденції, введіть у речення.

Авторитет – престиж, репутація, вага, значення, вплив; адвокат – юрист, правник, захисник, заступник; апеляція (до когось) – звернення, петиція, прохання, клопотання, скарга; беззаконний – незаконний, протизаконний, протиправний, злочинний; вердикт (судовий) – вирок, присуд, ухвала, рішення, акт; де-факто – насправді, справді, фактично, на ділі, реально; де-юре – формально, на папері, не на ділі, юридично, по праву; дозвіл – згода, санкція (офіційний документ), ліцензія, віза, перепустка; експертиза – дослідження, обстеження, огляд, розгляд, аналіз; захисник – оборонець, заступник, опікун, протектор, поборник, адепт, адвокат; захист – оборона, заступництво, опіка; ідентифікувати – ототожнювати, упізнавати, уподібнювати, засвідчувати; ідентичний – тотожний, однаковий, такий самий, еквівалентний, однозначний, аналогічний, рівнозначний; кримінал – склад злочину, злочин, в’язниця, тюрма; фальсифікувати – підробляти, підтасовувати (факти), перекручувати; юрисдикція – право чинити суд, прерогатива; реабілітувати – поновлювати репутацію, повернути права, визволяти із поганої слави (неслави), скасовувати знеславлення, виправдовувати (на суді).

Вправа 27. Прочитайте, виділіть у тексті терміни. Запишіть, визначте стиль та назвіть його особливості. Змалюйте словесний портрет вашого улюбленого вчителя чи викладача. Викладіть власні думки про те, як досягти фахової майстерності.

РОМАНТИК, ГРОМАДЯНИН І ПАТРІОТ В ПОСТАСІ ВЧЕНОГО

2009 року Київський національний університет імені Тараса Шевченка відзначав 175-річчя від дня заснування. Для знаменитих особистостей, що долею пов'язані з найвідомішим навчальним закладом столиці, належить, безперечно, постать професора Андрія Матвійовича Голуба (1918 – 1977). Видатний учений, основоположник окремого напрямку в галузі неорганічної хімії, автор відомих монографій та підручників, який виховав цілу школу хіміків, серед яких – академік Віктор Васильович Скопенко, десятки докторів і кандидатів наук. Вихованці професора Голуба працюють не лише в Київському університеті, а й у багатьох державах СНД, Німеччині, Канаді, В'єтнамі. Та чи не найвищою заслугою цього вченого перед Україною є те, що за складних обставин він самовіддано і безкомпромісно боровся за утвердження української мови у науковій сфері.

У пам'яті виринає осінь 1958 року. Ми, першокурсники хімічного факультету Київського університету, у великій хімічній аудиторії, затамувавши подих, зачаровано слухаємо лекцію з неорганічної хімії доцента Андрія Матвійовича Голуба. Піднята догори і характерно відкинута назад голова вченого, високе чоло, спрямований у височінь закоханий погляд випромінюють щастя дотику до таємства хімічної структури матерії – цього вічного царства атомів та молекул і сузір'я формул, формул, формул... На обличчі – задоволення й водночас загадкова, ніби запозичена у Мони Лізи саме для цього дійства, посмішка. Горда постава, диманіка рухів і жестів органічно доповнюють жваву і дотепну розповідь, підкреслюючи ідейну завершеність висловленої думки. Навіть сьогодні, з відстані часу, на строкатому тлі прослуханих сотень лекцій різних за манерою викладу і талантом доповідачів, лекційні години Андрія Голуба яскраво вирізняються довершеною змістовністю, освяченою романтичним натхненням щасливої людини. Це були не просто цікаві лекції, а моновистави одного актора, котрий, перебуваючи на якомусь астральному рівні спілкування з аудиторією, немовби виконував роль своєрідного медіума між загадковою наукою і ще не зіпсутими прагматизмом та побутовими клопотами студентськими мріями. Може, саме тому гіпнотичне уміння викладача заворожити слухачів предметом свого власного захоплення дозволяло їм відчувати своєрідний стан медитації і причетності до вічного процесу пізнання. Тож навіть після того, як давно уже пролунав дзвінок, що сповіщав про кінець пари, ніхто не наважувався порушувати магію цього священнодійства.

Згадуючи змістовні і захоплюючі лекції багатьох заслужених професорів і академіків, що викладали в університеті, мусимо визнати: серед плеяди найяскравіших популяризаторів хімічної науки в Україні ім'я професора

А. М. Голуба, без сумніву, належить до зірок першої величини. Та вже з позицій вкрай неспокійного сьогодення мусимо акцентувати увагу на найважливішому: за умов тотальної русифікації кожна талановито прочитана лекція блискучою українською мовою мала передовсім виховне і стратегічне значення для майбутньої держави. І А. М. Голуб був одним із небагатьох тогочасних учених-природознавців, хто не тільки глибоко усвідомлював значення рідної мови для будівництва держави, а й потратив багато сил і здоров'я для її практичного впровадження, зокрема у наукову сферу. Його праці з удосконалення української хімічної термінології не втратили актуальності дотепер. А за тогочасних обставин лише подібний напрям досліджень уже вимагав від ученого неабиякої рішучості і громадянської мужності.

З батьківською вимогливістю вчений ставився до своїх студентів і аспірантів, дбав про їхню працевлаштованість, і вони відповідали йому щирою вдячністю та глибокою повагою. Деякі з них добре пам'ятають, як професор Голуб міг просто запропонувати зайти до нього у кабінет та причаститися картоплею і салом з цибулею: професор нерідко затримувався у лабораторії на четвертому поверсі хімічного факультету до півночі.

Вражали рішучість і принциповість А. М. Голуба при обстоюванні своїх наукових поглядів у суперечках з найбільшими академічними авторитетами. Його виступів завжди очікували з нетерпінням і передчуттям інтриги – як при перегляді гостросюжетного детективу.

На одному з живописних схилів Байкового кладовища, на темному могильному камені, зображено полум'я, що символізує триумф і невмирущість гуманних ідей захороненого тут Великого сина України.

(Євген Фалендиш)

Вправа 28. Поясніть спосіб творення і зміст музичних термінів, при необхідності – їх правопис.

Баркарола, ноктюрн, елегія, мініатюра, рапсодія, сюїта, скерцо, кант, симфонія, кантілена, фуга, арія, дует, тріо, квартет, квінтет, секстет, ансамбль, мелодія, мелодекламація, мелос.

Вправа 29. Прочитайте вголос, визначте характер своїх знайомих за поданим описом (юристів, музикантів, художників, військовослужбовців, педагогів, ділових людей), вживайте відповідні фахові терміни.

ОПИС ЛЮДСЬКОГО ТІЛА

...до обличчя належить лоб, що знаходиться над очима, і якщо він великий, то його хазяїна вважають мудрим; ті, у кого він малий, відрізняються дотепністю й легше схоплюють суть слів і справ; широкий лоб, кажуть, – ознака боягузтва, а круглий – надокучливості, нетерплячки й запальності.

Нижче лоба на обличчі є брови. Якщо вони прямі, то свідчать про доброту, лагідність і милосердя (людини); а якщо – вигнуті й опущені до пере-

нісся, то (говорять) про дразливість, але й про боязкість; а брови, які сильно підняті до висків, (видають) крикуна, скандалиста й капосника.

...Очі бувають різними: блакитними, пістрявими, чорними, блискучими. І за розміром – одні очі великі, другі – маленькі; у декого вони ні великі, ні маленькі, а нормальні; їх вважають кращими. Одні очі посаджені глибше, ніж слід, інші, навпаки, настільки опуклі, начебто хочуть вистрибнути... а інші не схожі ні на ті, ні на інші, а нормальні; кажуть, такі очі – ознака доброго норову їх власника; тих же, у кого очі посаджені глибоко, називають гостроокими; це ж стосується й усякої живої тварини; вважають, що ті, хто швидко кліпає очима, розумні, але непосидючі, мінливі у настроях і поглядах; ті ж, у кого, здавалося б, очі зовсім не кліпають, кажуть, безсоромні і нахабні; люди, в яких очі нормальні, як ми сказали, звичайно мають добрий характер (норов).

...Ми показуємо, які бувають характери, про що ми чули від вчених людей, і по обличчю знати, хто є який: добрий чи злий, щоб інші знали, кого їм остерігатися.

(Іоанн Екзарх (IX – початок X ст.). – Г. М. Сагач. Золотослів. – К. : Райдуга, 1993)

Вправа 30. Випишіть назви військового спорядження, порівняйте їх із сучасними термінами.

ПРО ЗБРОЮ ДАВНІХ СЛОВ'ЯН

“У слов'ян і антів, – писав грецький історик Прокопій у VI ст., – панує не одна людина, але здавен-давня вони живуть так, що всім порядкує громада: всі справи, щасливі чи погані, йдуть до громади”. Але в бою провід мав один верховний воєвода.

До бою слов'яни йшли спочатку неупорядкованою громадою. “Вони не знають бойового ладу, не вміють вести боротьби впорядкованими лавами”, – оповідав грек Маврикій у VII ст. Пізніше, мабуть, за прикладом краще зорганізованих сусідів слов'янські племена прийняли кращий устрій.

Чужосторонні письменники змальовують слов'ян як слабо озброєне військо. “Виступаючи в бій, вони йдуть на ворогів здебільшого піші, в їх руках невеликі щити та списи, панцирів вони не надягають. Деякі не мають ні сорочки, ні плаща, а тільки в коротких штанах йдуть битися з ворогами”, – переказує Прокопій. Сам він був полководець, знав добре військову справу, і його голос має тут велику вагу.

Інші письменники доповнюють цей опис. Так, слов'яни мали по два списи, луки з затрусеними стрілами й дуже тяжкі щити, за словами вищезгаданого Маврикія. Вони несли до бою по два-три списи, іншої зброї не використовували, твердить Михайло Сирський. Павло Дякон згадує, що слов'яни боролись списами та сокирами і руками кидали каміння. Араби й перси описують, що слов'яни мали коп'я, списи, щити, сокири.

Спис найлегше було виробити. Всі примітивні народи йшли у бій зі списами. Давні слов'яни спис називали коп'я, сулиця, оскеп. Сокира – це теж стародавня зброя. Її поліпшили, й так постав топір – слово іранського похо-

дження. Лук був відомий слов'янам здавна, але не розвинувся так, як у степових народів. Для кидання каміння вживали праці.

Тоді слов'янам не був відомий меч. До боротьби зблизька служив тільки короткий ніж. Для охорони тіла вживали щит – стара зброя індоєвропейських народів.

(За І. Крип'якевичем)

Вправа 31. Прочитайте, назвіть технічні та військово-технічні терміни.

КОНСТРУКТОР-САМОУК ЯКІВ РОЩЕПІЙ

Найстарший із дванадцяти дітей, Яків Устимович Рощепій мав змогу здобути освіту лише у церковнопарафіяльній школі. Далі навчати сина сім'я не була спроможна, але талант проявився. Юнак змайстрував перший у рідному селі Осовець дерев'яний велосипед. Наступний витвір – запаяне у півлітровій пляшці дерев'яне яйце. За цю дивину, представлену на одній із всеросійських виставок, Яків отримав грошову премію.

Талант винахідника проявився і на армійській службі у польській фортеці Зеґрж. У години відпочинку солдат Рощепій заглядав до зброярської майстерні, де згодом ніс службу, ремонтуючи зброю. Після служби працював зброярем на військовому полігоні, а потім на Сестрорєцькому заводі. Там молодий майстер сконструював і виготовив першу в світі десятизарядну автоматичну гвинтівку, що пізніше стала предметом копіювання в Австрії, США та інших країнах. За цей винахід одержав премію – 500 карбованців.

Перша світова війна, жовтнева революція, робота на київському заводі “Арсенал”. На базі його винаходів тут створено автоматичні й самозарядні гвинтівки, які було взято на озброєння радянської армії.

Повернувшись у рідний серцю Осовець Бобровицького району на Чернігівщині, до дружини Марини та доньки Марійки, він своїми золотими руками і золотим серцем допоміг вижити під час колективізації, голодомору, воєн: змайстрував крупорушку, олійню, пристрій для перевірювання та очищення зерна. Виконував найскладніші технічні роботи й ніколи не вимагав за це грошей. Завжди казав: “Залиште ці гроші на хліб своїм дітям”.

Згодом сконструював і виготовив з дерева та металу самохідний зернозбиральний комбайн, який підбирав та обмолочував колоски, відділяючи їх від половини та соломи. Цю модель послали до Харкова, тодішньої столиці України. Звідти надійшла відповідь з порадою сконструювати самохідний комбайн. Винахідник порвав той лист на цигарки. Та руки не опустив. Сконструював і побудував вітроелектростанцію, яка давала енергію, та бурякозбиральний комбайн. Але й він не був запроваджений у виробництво – знову завадила війна. Вже через роки ця техніка почала з'являтися на полях, та її авторами значилися інші люди.

Дослідник життя і діяльності Я. Рощепія учитель фізики і математики з Нової Басані Микола Трохимович Кушніренко розповів, що на початку 1950-х років працював на причіпному комбайні С-6, який дуже схожий на винахід конструктора-самоука. А гвинтівка, яку зробив Яків Устимович ще в 1904 році, прислужилася Калашникову, винахідникові автомата. Він лише збільшив у ній магазин для патронів, зменшив ствол, змінив руків'я.

В останні роки життя Яків Рощепій все ж зажив всесоюзної слави. Із забуття його повернув письменник Петро Вершигора: йому була призначена персональна пенсія в 400 карбованців і дана премія, яку винахідник передав дітям-сиротам.

Помер Я. Рощепій у 1958 році, проживши 79 років, у рідному селі, де й похований, як звичайний селянин. Нині у селі з'явилась вулиця його імені.

(За Н. Литвиненко)

Вправа 32. Прочитайте, назвіть терміни. Розкажіть про одну з картин художника.

ФЛАМАНДСЬКИЙ ЖИВОПИСЕЦЬ ПІТЕР ПАУЛЬ РУБЕНС

Титана епохи відродження великого фламандського живописця Пітера Пауля Рубенса (1577 – 1640) знають у всьому світі як автора картин на релігійні та міфологічні сюжети. Його життєствердуюче мистецтво, яке закріпило стиль бароко, зробило великий вплив на розвиток європейського і світового живопису наступних поколінь. Та тільки небагатьом відомо, що Пітер Рубенс, як і його друг Бальтазар Герб'є, був і найдосвідченішим... шпигуном.

За старанність на ниві шпигунства на користь Іспанії король цієї країни надав Рубенсу титул секретаря королівської ради, а король Англії у 1630 році удостоїв його лицарського звання і при посвяченні художника в дворянство подарував шпагу з позолотою, свій перстень, пов'язку для капелюха, прикрашену діамантами. Вручаючи все це і безліч інших подарунків Рубенсу-шпигунові, король сказав: "Ми присвоюємо цей благородний титул за нашу прихильність до цієї особи і за послуги, виявлені нам і нашим підданам, за його виняткову відданість власному королю і ту неперевершену майстерність, з якою працював він заради відновлення належного взаєморозуміння між коронами Англії та Іспанії".

Більша частина життя Пітера Пауля Рубенса пов'язана з Антверпеном. Тут народились і жили його батьки – Ян і Марія Рубенси, і протягом віків – їхні пращури. У 1568 році їм довелося втікати до Німеччини, побоюючись релігійних гонінь. Там, у містечку Зігене (провінція Вестфалія), 2 червня 1577 року в сім'ї юриста і народився Пітер Рубенс.

Уперше перед очима Рубенса Антверпен постав у 1587 році, коли він повернувся сюди з матір'ю, сестрою і братом після смерті батька і трьох сестер. У 23 роки художник на цілих вісім років виїхав в Італію. Тут він отримав

звістку із Антверпена, що важко хвора його мати. Не вагаючись, він терміново виїхав із Рима. Після 28 жовтня 1608 року постійно жив в Антверпені. Щоправда, на прохання герцога Мантуанського Рубенс здійснив візит в Іспанію, три поїздки в Париж і декілька в Нідерланди.

Влітку 1628 року він на довгих 19 місяців вирушив у Мадрид, Францію і Лондон. В останні роки свого життя (1630 – 1640) великий художник безвиїзно жив в Антверпені в своєму простому будинку, купленому в 1610 році.

У віці 58 років Рубенс вирішив придбати сільський будинок, щоб проводити там більшу частину року. Це був особняк недалеко від Антверпена, в Шато де Стеєн, схожий на замок і побудований у XVI столітті у фламандському стилі епохи Відродження. У прибудові до будинку знаходилась і майстерня Рубенса. Коли 30 травня 1640 року Рубенс помер, будинок продали і дуже його змінили. Та в середині XX століття будинок відреставровано, і нині там музей великого майстра.

(В. Лакизюк)

Вправа 33. Поясніть сучасне значення поданих термінів.

Аудитор (лат. – слухач) – учень, призначений учителем для перевірки рівня вивчення уроків іншими; банкрутство (фр.) – розбитий банк; декан (лат.) – буквально – десятник; депозит (лат.) – річ, видана на схов; консенсус – згода; деспот (гр.) – володар, самодержець; ескудо (порт. – буквально – герб, щит) – грошова одиниця Португалії та Чилі; етимологія (гр.) – буквально – істина; демагог (гр.) – буквально – вождь народу; маневр (фр.) – буквально – робота рук; меню (фр.) – буквально – малий, дрібний, подрібнений; нуль (лат.) – ніякий; одеклон (фр.) – буквально – кельнська вода; опера (іт., від лат.) – праця, твір; ораторія (лат.) – буквально – місце молитви; орда (тюрк. орду) – палац хана, стоянка; люмпени (нім.) – лахміття; саботаж (фр.) – буквально – стукати черевиками.

“Читання з листа”

Відредагуйте помилки, допущені в радіо- й телепередачах. Запишіть свій варіант.

1. Він сміється й руки затирає. 2. Це було років п'ятнадцять назад. 3. Наша місія не повинна заключатися в проповідях шляхів здійснення намічених планів. 4. Вони хотять іншу структуру там помістити. 5. Ціна хлібу мені добре знайома. 6. Ворог за численністю значно перевищував оборонців міста. 7. Ви не зогледілись, як ваша дитина піросла і потребує у власному куточку. 8. Ми уже дійшли, що криза є. 9. Ви всі були у тій чи іншій мірі при владі. 10. У січні місяці криза торкнеться кожного.

11. На цей період нам нада подумати, як вирішити гострі кути. 12. Дехто плутає Болонський процес з Оболонським. 13. Нищий учитель – не авторитет. 14. Колишні ПТУ – це була забота держави про освіту, і помилкою є те, що зруйнували ПТУ. 15. Своїм завданням по самоосвіті я ставила два завдання.

До твого словника*

Префікс	Український відповідник	Передає значення	Приклади
а-, ан-	не-, зне-, без-	заперечення, брак чого-небудь	абіогенез, анахромат, аноксиданти, аносія, апатрид
аб-, абс-	від-, ви-, за-, з-під	заперечення, брак чого-небудь	абразія, абстиненція, абстрагування, абсурд
авто-	само-, свій	самостійність, автоматичність; самохідність	автобіографія, автоблокування, автогенез, автогрейдер, автодрезина
ана-	схоже на, подібне до; угору, по-, від-	схожість, подібність; відновлення, посилення, рух угору; повторна (зворотна) дія	аналогія, аналепісія, анаморфічний, анафаза, анахронізм
анти-, ант-	проти-	протилежність, спрямованість проти чого-небудь; походження	антимонопольний, антисептика, антибіотики, антиген, антиапекс
архі-	головний, най-	зверхність, верховенство; найвища міра вияву ознаки	архідиякон, архієпископ, архімандрит, архіпелаг, архіграв
бі-	два-, двічі	подвоєння двох предметів, частин	біакс, біатлон, біональність, біметалізм, біном
гемі-	напів-	половина	геміанестезія, геміанопсія, гемікранія, геміпарез, геміплегія
гіпер-	над-, понад	підвищення, надмірність дії	гіпертонія, гіперглікемія, гіперкінез, гіпертензія, гіперфалангія
гіпо-	під-, нижче	зниження, зменшення чого-небудь проти норми	гіпотонія, гіповітамінози, гіпотонія, гіпокінез, гіпосекреція

де-	з-, від-, зне-	скасування, усунення; рух униз, зниження; брак чого-небудь	девальвація, девіація, дегуманізація, дегазатор, дегідратація
дез-	з-, від-, зне-	видалення, брак чого-небудь, знищення або спотворення чогось	дезактивація, дезінформація, дезорганізація, дезінсекція, дезодорант
диз-, дис-	не-	поділ, відокремлення, позбавлення; заперечення; розлад функції	дискваліфікація, дислокація, диспенсія, дизентерія, дизартрія
діа-	через, між, поміж	наскрізний рух, розділення, посилення, завершеність	діапозитив, діабет, діамагнетизм, діагенез, діафільм
екс-, ек-, е-	ви-, від-	рух назовні, вилучення, відокремлення, звільнення; вихід за межі чого-небудь	екстрадіяція, експатріація, екземпляр, епіляція, екстракт
екто-	поза-, зовні	поза чим-небудь (поверхово)	ектогенез, ектодерма, ектопаразити, ектотрофний
екстра-	поза-, понад-	вихід за межі чого-небудь	екстраверсія, екстракорпоральний, екстра-сенс, екстрасистоля, екстраполяція
ен-, ендо-, енто-	у-, усередині	внутрішній процес, явище	ендогенний, ентодерма, енгармонізм, енантіо-семія, ендокринологія
епі-	на-, над-, після-, біля, понад	перебування над чим-небудь або на чомусь, супроводження, додавання, послідовність	епілог, епікард, епіскоп, епітелій, епіцентр, епістиль, епіфеномен, епідіаскоп
ізо-	однаковий, рівний	рівність, схожість	ізобазис, ізоморфний, ізотропний, ізогамія, ізоамплітуда
ім-, ін-	не-, без-, на-, у-	заперечення; брак чого-небудь, проникнення в щось	імплантація, імплізивний, індетермінізм, індоктринація, індосамент
інтер-	усередині, між, спереду, під час	перебування між чим-небудь у просторі або часі	інтервокальний, інтерв'юер, інтеркінез, інтерпункція, інтерсексуальність

інтра-, інтро-	у-, усередині, протягом	внутрішній	інтракатегоріальний, інтроверсія, інтроверт, інтроскопія, інтроспекція
інфра-	під-, нижче, поряд	підпорядкування, передкування	інфраструктура, інфразвук, інфрачервоний
ката-	униз, після	рух донизу, відставання, протидія, посилення, перехідність або завершення	катагенез, катаморфоз, кататермометр, кататонія, катафілаксія
кон-, ко-, ком-	спів-, разом	об'єднання, спільність, сумісність	коадаптація, коефіцієнт, компатріот, конгеніальний, кондомініум
контр-, контра-	проти-	протидія; протиставлення, протилежність тому, що виражене в другій частині	контрагалс, конратип, контрафакція, контрацепція, контритул
мета-	між-, через-, після-, пере-, за-	перебування між двома процесами; проміжне становище, зміна, перетворення, звільнення від чогось	метагалактика, метагенез, метазоа, метатеорія, метафаза
пан-, панто-	увесь, усе	усеохопність	пангенезис, пандемія, панзоотія, панлогізм, паноптикум, пантографія
пар-, пара-	проти, повз, біля, поблизу, збоку	обставини місця й часу, суміжність, зміна, переміщення, виступ, відхилення	парабіоз, парамагнетизм, параметрит, парамнезія, паранефрит
пер-	через-, крізь-, понад-, над-	проникнення через, доведення до кінця	пергідроль, перманганати, персульфати, перхлорати
пери-, пері-	навколо, довкола	навколо, довкола, через	перигелій, перидерма, перикард, периметрит, перицентр, періастр
полі-	багато, численний	велика кількість	поліаміди, поліартрит, полігамія, поліедр, поліетилен
пост-	після, потім, позаду	наступність, давнє завершення явища	постембріональний, постпозиція, постскриптум, постфактум, постфікс

ре-	від-, знову	повторна, зворотна дія; протилежна дія або протидія	реабілітація, реагент, реевакуація, рекристалізація, рекультивація
ретро-	після, назад, позаду	відтворення старовини; застарілість	ретроактивність, ретроспекція, ретростиль
се-	від-, ви-	відокремлення, ви-членування	сепаратизм
сим-, син-	спів-, разом	спільність процесів, явищ	сингармонізм, сингонія, синдактилія, симптом, синхондроз
суб-	під-, нижче, до, біля	менший ступінь вияву, наближення до чогось повнішого, розміщення під чим-небудь; підпорядкованість	субаквальний, субалтерн, субдомінанта, субмарина, суборенда
супер-, супра-	над-, вище, згори	найвища якість; розміщення згори над чим-небудь; посилення дії	суперарбітр, супереліта, суперкарго, суперортікон, суперфініш, супралітораль
транс-	через-, пере-	крізь, за, по інший бік, наскрізне проникнення	трансконтинентальний, транслітерація, транснаціональний, транспірація, трансфокатор
три-, трі-	три-, трьох-	потроєння, трискладовість	трилобіти, трисекція, тріедр, тріод
ультра-	над-, за-	перебування за межами; надмірність	ультразвук, ультрамарин, ультрамікроби, ультрамодний, ультраправий
уні-	одно-, єдино-, весь	наявність в одному екземплярі, неповторність	уніваленти, уніполярний, унісон, уніфікація, уніформа

* (Сучасний словник іншомовних слів : [близько 20 тис. слів і словосполучень] / [укл. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. — К. : Довіра, 2006. — С. 764 – 767.

1.9. Тестові завдання

I варіант

1. Доберіть український відповідник до іншомовного слова *імперативний*:
- а) владний, наказовий;
 - б) одночасний;
 - в) непередбачений, раптовий;
 - г) звичайний, буденний.
2. Правильно подано тлумачення фразеологізму *зуби з'їсти* у рядку:
- а) торкнутися найбільшого, того, що найбільше хвилює;
 - б) мати великий життєвий досвід;
 - в) бути дуже голодним;
 - г) почати кричати, лементувати.
3. Стилістичної помилки не допущено в реченні:
- а) Книжка кинулася мені в очі своєю строкатою обкладинкою.
 - б) Дякую всіх за те, що прийняли участь у сьогоднішньому міроприємстві.
 - в) Директор дав добро про заключення договору про оренду приміщення.
 - г) Заняття у школі бізнесу ведуть представники крупних американських підприємств.
4. Правильним є тлумачення фразеологізму *золота молодь*:
- а) талановиті молоді люди, які не можуть реалізувати себе;
 - б) розбещені діти багатих батьків;
 - в) обдаровані молоді діячі культури;
 - г) молоді підприємці, які забезпечують собі високий рівень життя.
5. Не можна замінити поданим варіантом у дужках виділене слово в реченні:
- а) За високими осокорами почало *світліти* (світлішати) небо.
 - б) *М'який* (незлостивий) докір корисніший за нещирі подяку.
 - в) Ми не хотіли брати участь у цих *темних* (підозрілих) справах.
 - г) Молоко дуже *корисне* (корисливе) для молодого організму.
6. Виділене слово вжите в невластивому йому значенні у реченні:
- а) Два примірники словника *присутні* в кабінеті.
 - б) Вантажне відділення *розташоване* на першому поверсі.
 - в) Ялту *вважають* одним з найпопулярніших курортів.
 - г) Директор банку *перебуває* за кордоном.
7. Який з поданих рядків слів не утворює синонімічний ряд:
- а) достаток, добробут, заможність, статок;
 - б) дружити, приятелювати, ладити, куматися;

- в) зразковий, взірцевий, показовий, доступний;
 - г) літопис, хроніка, аннали.
8. Визначте рядок із неправильним слововживанням:
- а) виняткова нагода, надавати значення, заключити угоду;
 - б) земельні ресурси, здібний музикант, здатний на подвиг;
 - в) імпульсивна дія, індивідуальний пакет, інженерні війська;
 - г) людська справедливість, улюблена пісня, матеріалістичний світогляд.
9. Визначте словосполучення, яке має семантично надлишкову конструкцію:
- а) відбувається зростання прибутку;
 - б) впроваджувати технологію;
 - в) порушувати питання;
 - г) підбивати підсумки.
10. Виділене слово вжито в прямому значенні у реченні:
- а) Хотілося б внести нову *течію* в своє монотонне життя;
 - б) З туману ллється в ліс *течія* людського люду;
 - в) Публіцистична лірика – різновид агітаційно-ліричної стилізованої *течії*;
 - г) *Течія* несла човен тихо за собою.
11. У якому рядку слово *відносини* вжито стилістично неправильно:
- а) майнові відносини;
 - б) родинні відносини;
 - в) виробничі відносини;
 - г) суспільні відносини.
12. Визначте правильний варіант перекладу українською мовою словосполучення “*бесполезный труд*”:
- а) марна праця;
 - б) безкорисна праця;
 - в) безкорисливий труд;
 - г) усі варіанти правильні.
13. Визначте рядок, у якому подано стилістично забарвлену лексику:
- а) вдарити, огріти, електричка, гуманізм;
 - б) заліковка, матінка, задавака, парубчисько;
 - в) вірча грамота, читалка, недоучка, вліпити.
14. Відредагуйте речення, виправивши помилки у вживанні паронімів.
1. Дзвінок абонементу було прийнято.
 2. За визначні здобутки його було нагороджено ордером слави.
 3. Кожна людина має право на своєчасну кваліфікаційну медичну допомогу.

15. Доберіть антонімічні словосполучення.
Свіже повітря, свіжа булка, свіжа риба, свіжа думка, свіжа рима.

16. Утворіть словосполучення, вибираючи потрібне слово з дужок.
(Правило, норма, заповідь) біблійний, орфографічний, суворий, загальноприйнятий, етичний.

II варіант

- Доберіть український відповідник до іншомовного слова *постулат*:
а) поєднання;
б) вимога;
в) заборона;
г) союз.
- Правильно подано тлумачення фразеологізму *клепати язиком* у рядку:
а) вести пусті, несерйозні розмови;
б) здатний дотепно і влучно говорити;
в) мовчати, нічого не розуміючи або не знаючи, що відповісти;
г) вороже, недоброзичливо ставитися до кого-небудь.
- Стилістичної помилки не допущено в реченні:
а) Слід відмітити, що в статті йдеться мова про цікаві історичні події.
б) У нього були великі види на майбутнє.
в) Перша прем'єра в театрі сталася на кінець року.
г) У січні цього року відбудуться загальні збори акціонерів.
- Правильним є тлумачення фразеологізму *берегти честь мундира*:
а) чесно заслужена похвала;
б) великі досягнення на службі;
в) гідність особи як представника певної організації;
г) зневажливе ставлення до цивільних осіб.
- Не можна замінити поданим варіантом у дужках виділене слово в реченні:
а) *Подекуди* (місцями) пройшов сліпий дощик.
б) У пам'яті моєї твої образ залишиться *назавжди* (навіки).
в) *Наклад* (тираж) друкованого видання становить 100 примірників.
г) *Вітамінна* (вітамінозна) продукція потрібна для організму людини зі зниженим імунітетом.
- Виділене слово вжите в невластивому йому значенні у реченні:
а) *На протязі* року колектив фірми буде працювати неповний робочий день.
б) Треба з повагою *ставитися* до батьків.
в) Ялту *вважають* одним з найпопулярніших курортів.
г) Директор банку *перебуває* за кордоном.

- Який з поданих рядків слів не утворює синонімічний ряд:
а) бідний, убогий, злиденний, нужденний;
б) бігти, летіти, мчатися, нестися;
в) бойовий, воєнний, військовий, ратний;
г) постава, розпорядження, директива, розділ.
- Визначте рядок з неправильним слововживанням:
а) *військовий бюджет*, *воєнне звання*, *заборонена література*;
б) *пенсійне забезпечення*, *виробнича інфраструктура*, *категоричне судження*;
в) *інформативний виклад*, *культова споруда*, *почуття гідності*;
г) *розвідувальний бій*, *синонімічність слів*, *європейська спільнота*.
- Визначте словосполучення, яке має семантично надлишкову конструкцію:
а) *вести боротьбу із злочинністю*;
б) *проблеми обговорюються*;
в) *висловити подяку*;
г) *впроваджувати технологію*.
- Виділене слово вжито в прямому значенні у реченні:
а) *На крилах* пісні летів мій сум;
б) *Ліве крило* будинку було порожнім;
в) *За селом махав крилами* старий вітряк;
г) *Не торкнула муза своїм крилом* чоло поета.
- Виберіть правильний варіант слововживання:
а) *чергування здійснюється круглу добу*;
б) *чергування здійснюється цілу добу*;
в) *чергування здійснюється цілодобово*;
г) *чергування здійснюється круглодобово*.
- Визначте рядок, у якому допущено стилістичну помилку:
а) *виняток із правил*;
б) *мати на меті*;
в) *напрямок діяльності*;
г) *обсяг книги*.
- Визначте рядок з правильним тлумаченням фразеологічного звороту:
а) *грати на нервах* – говорити про що-небудь;
б) *гріш ціна в базарний день* – період фінансового достатку;
в) *кінці з кінцями не сходяться* – не йде справа на лад.

14. Відредагуйте речення, виправивши помилки у вживанні паронімів. Поясніть значення.

1. *Потрібно завжди чітко формувати свої думки.*

2. *Це питання потребує ґрунтовнішого освітлення в науці.*

3. *Кожна людина має право на своєчасну кваліфікаційну медичну допомогу.*

15. Доберіть антонімічні словосполучення.

Солодкий мед, солодке яблуко, солодкий крекер, солодкі слова, солодке життя.

16. Утворіть словосполучення, вибираючи потрібне слово з дужок.

(Таємний, таємничий, секретний) *острів, радник, замок, мотив, шепіт, погляд, обіцянка, нарада.*

Тема 2. НАУКОВИЙ СТИЛЬ І ЙОГО ЗАСОБИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

2.1. Становлення і розвиток наукового стилю української мови

Науковий стиль і його термінологія почали складатися ще в давній книжній українській мові частково за зразками і під впливом грецької та латинської мов, які викладалися тоді в усіх вищих школах України. З них перекладалися наукові книги, тому що латина була мовою наук усієї Європи. Почасти науковий стиль формувався з власне українських мовних засобів шляхом спеціалізації їх вжитку та термінологізації значень. Свідченням цього є наукові книги-монографії, трактати, лексикони (словники), прогностики, послання, бесіди, що готувалися і видавалися українськими вченими в Острозькій академії, Львівському братстві “Адельфотес”, Києво-Могилянській академії, Києво-Печерській лаврі та інших навчальних закладах, братствах, монастирях України. Відсутність українських наукових установ та вищих навчальних закладів за часів російського панування, постійні заборони царського уряду викладати і друкувати книги українською мовою негативно позначилися на розвитку наукового стилю. Науковий стиль нової української мови почав формуватися з середини XIX ст. спочатку як науково-популярний стиль. Журнал “Основа” (1861 р., Петербург) та засноване в 1868 р. товариство “Просвіта” були єдиними осередками, що гуртували навколо себе науковців, техніків, господарників. Вони видавали статті й брошури, порадики, календарі з народно-господарської, природодослідної тематики. У 1873 р. у Львові з ініціативи Михайла Драгоманова організовується “Літературне товариство імені Т. Г. Шевченка”, основною метою якого був розвиток науки, освіти, культури. У 1893 р. воно реорганізувалось у “Наукове товариство імені

Т. Г. Шевченка” і мало історико-філософську, філологічну та математико-природничу секції. Товариство видало чимало матеріалів з історії, фольклористики, етнографії, мовознавства, літературознавства. З 1907 р. почало діяти “Українське наукове товариство” в Києві. У ньому українською мовою видавали наукові записки, збірники, матеріали, періодичні видання (часописи, вісники) та монографічні праці й підручники з історії, літератури, економіки, права, філософії, біології, медицини, геології, фізики, математики, хімії, техніки. Розвитку наукового стилю сприяли такі відомі українські вчені, як І. Верхратський, В. Гнатюк, М. Драгоманов, А. Кримський, К. Михальчук, С. Подолинський, М. Сумцов, І. Франко та ін.

На кінець XIX ст. уже були вироблені загальнонаукова, гуманітарна й фахова термінологія, що відображали рівень науки на той час. У 1921 р. при Академії наук України організовано Інститут української наукової мови, основним завданням якого було вироблення спеціальної термінології з різних галузей знань і впровадження української мови в усі сфери суспільного життя. Однак тоталітарний режим, що утвердився в колишньому СРСР уже на кінець 20-х років, жорстоко обірвав ці починання. І хоча термінологічні комісії Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні намагалися інтенсивно працювати, але особливого попиту на українську термінологію не було, бо українська мова витіснялася російською з управління, науки, виробництва, школи.

З прийняттям Закону про мови в УРСР у 1989 р., яким за українською мовою визнано її державний статус в Україні, з утвердженням незалежності Української держави почався процес оздоровлення наукової термінології, визначення специфіки та шляхів збагачення фахових терміносистем відповідно до рівня сучасного розвитку наук питомо українськими термінами і терміносполученнями.

Слід пам'ятати, що жодна мова не має суто своїх терміносистем, без запозичень. Природа наукового стилю така, що він більш або менш інтенсивно, але завжди запозичує терміни з інших мов. По-сучасному його можна назвати інтерактивним.

Сферою використання наукового стилю мови є наукова діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіта, навчання.

Головне призначення наукового стилю – систематизування, пізнання світу, повідомлення про результати досліджень, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, систематизація знань, виклад матеріалу, представлення наукових даних суспільству.

Головними ознаками наукового стилю є: інформативність, понятійність і предметність, об'єктивність, логічна послідовність викладу думки, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причинно-наслідкових зв'язків, висновки.

Головні мовні засоби: абстрактна лексика, символи, велика кількість термінів, схем, таблиць, графіків, зразків-символів, іншомовних

слів, наукова фразеологія (стійкі фразеологічні словосполучення), цитати, покликання, однозначна загальноживана лексика, безсуб'єктивність, безособовість синтаксису, відсутність усього того, що вказувало б на особу автора, його уподобання (наявність емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, художніх тропів, авторських неологізмів).

2.2. Жанри наукових досліджень

Наукові тексти мають типові композиції жанрів:

- послідовне членування на розділи, підрозділи, пункти, підпункти;
- чітко організований синтаксис – речення переважно складної будови, часто ускладнені зворотами, нанизуванням іменних форм;
- багато іменників і відносних прикметників, мало дієслів, зокрема особових форм; з наявних дієслівних форм часто вживаються безособові, узагальнені або неозначені.

Науковий стиль має такі підстилі:

- 1) *власне науковий* (дисертація, монографія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, тези);
- 2) *науково-популярний* (виклад наукових даних для нефаківців – книги, статті у неспеціальних журналах);
- 3) *науково-навчальний* (підручники, лекції, бесіди тощо);
- 4) *науково-публіцистичний* (виділяє О. Пономарів – наукова проблема висвітлюється з погляду публіциста).

У межах власне наукового підстилю можна виокремити: науково-інформативний (реферат, огляд, анотація, резюме) та науково-довідковий (довідники, словники, каталоги).

Дисертація – це власне науково завершене дослідження, яким відкрито новий напрям у науці, започатковано досі невідомий підхід чи вирішено складну проблему, це опис наукових результатів, здобутих особисто автором. Дисертація має визначений обсяг і чітку структуру, формально-логічний спосіб викладу матеріалу, що відображається в усій системі мовних засобів.

Монографія – одноосбно написана книга, в якій зібрано, систематизовано й узагальнено матеріал та результати великого наукового дослідження або об'єднано однією темою кілька досліджень. Монографія може містити як нові наукові результати, так і відомі технічні рішення.

Стаття – наукова робота невеликого розміру, присвячена певній проблемі, питанню і розрахована на фахівців, які розв'язують цю проблему. Друкується у часописі, журналі або збірнику. Є такі види статей: повідомлювальні (про нові результати), оглядові, аналітичні (підсумки), дискусійні (про спірні питання).

Реферат – короткий виклад великого дослідження або кількох праць із наукової проблеми.

Автореферат – виклад основного змісту дисертації (основні ідеї, висновки дисертації, внесок автора у проведене дослідження, ступінь новизни і практичну значущість результатів дослідження).

Підручник (навчальний посібник) – це дидактично та методично оброблений і систематизований автором (авторами) навчальний матеріал. Спільне між укладанням: науковість, об'єктивність викладеного матеріалу, відповідність навчальній програмі, наступність і перспективність у процесі розгортання навчального курсу, доступність подачі матеріалу, поступове і послідовне введення термінологічної лексики, дотримання норм сучасної української літературної мови, культура й естетика мовлення автора та ілюстрацій. Відмінне: у навчальному посібнику можуть розглядатися не всі розділи, теми, проблеми; виклад може бути вільним, емоційним, суб'єктивно-авторським. Навчальний посібник називають першою спробою щодо підготовки підручника.

Література

1. Мацько Л. І. Стилістика української мови : [підруч.] / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. — К. : Вища школа, 2003. — 463 с.
2. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови : [підруч.] / О. Пономарів. — Тернопіль : Богдан, 2000.

2.3. Оформлювання результатів наукової діяльності

Залежно від рівня фахової підготовки, досвіду, важливості джерела інформації формами запису можуть бути: план, тези, конспект.

План – це послідовне перерахування тих питань, що розглядаються в джерелі інформації. Він розкриває логіку джерела і може бути простим та розширеним, тобто більш детальним. Складання плану вимагає від дослідника вміння стисло і послідовно викладати свої думки.

Тези – це форма відображення основних ідей висновків, узагальнень, що містяться в кількох опрацьованих джерелах інформації. Тези складають, як правило, досвідчені дослідники. Причому робиться це переважно з метою підготовки доповіді чи статті.

Найбільш повною, універсальною формою запису опрацьованого джерела інформації є *конспект*. Він містить усі вищезазначені форми запису і становить короткий виклад найбільш важливих питань, що відображені у джерелі інформації. Конспектуючи, дослідник має можливість робити на полях або і в тексті власні судження та аргументи з приводу тих чи тих положень джерела інформації.

УКЛАДАННЯ АНОТАЦІЇ, ДОБІР КЛЮЧОВИХ СЛІВ

Анотація (з лат. *annotatio* – *зауваження, примітка*) – стислий виклад книжки, статті, рукопису й т. ін. Такий спосіб викладу матеріалу дозволяє чи-

тачеві (науковцю) наскрізно ознайомитися з джерелом, визначити доцільність його опрацювання.

У навчальних посібниках, підручниках, словниках, художній літературі анотацію розміщують на другій сторінці джерела (тією мовою, якою написано працю). Вона має таку структуру:

1. Лаконічний виклад матеріалу з використанням простих синтаксичних конструкцій.

2. Матеріал анотації повинен якнайконкретніше висвітлювати зміст джерела.

3. Вказівка на розраховану аудиторію.

У наукових статтях анотацію розміщують після назви роботи (тією мовою, якою написано працю), в авторефераті – на останніх сторінках трьома мовами ідентичного змісту: українською, російською та англійською. Матеріал анотації до статті та автореферату повинен відповідати таким вимогам:

1. Виклад повинен бути стислим і точним з використанням синтаксичних конструкцій, притаманних мові ділових документів, уникаючи складних граматичних зворотів.

2. Уживати стандартизовану термінологію.

3. Зміст анотації повинен якнайточніше окреслювати основні положення та висновки дослідження.

4. Уживання безособових конструкцій: *проаналізовано, систематизовано, зроблено, доведено, досліджено, встановлено, обґрунтовано, подано, враховано, класифіковано, опрацьовано, оформлено, згруповано, розроблено, уніфіковано, використано, зосереджено, відбито* та ін.

5. Обсяг анотації статті повинен бути до десяти речень.

6. Обсяг анотації автореферату: на вибір здобувача анотація англійською або російською мовою повинна бути розгорнутою (до 5-ти тисяч друкованих знаків – до 2 с. машинописного тексту), а дві інші – обсягом до 1200 друкованих знаків – 0,5 с. машинописного тексту.

Анотації автореферату мають таку структуру:

- 1) прізвище та ініціали здобувача;
- 2) назва дослідження;
- 3) вид дисертації (рукопис, монографія) і науковий ступінь;
- 4) спеціальність (шифр і назва);
- 5) установа, де відбудеться захист;
- 6) місто, рік;
- 7) основні ідеї та висновки дисертації.

Після кожної анотації наводяться ключові слова відповідною мовою.

Ключове слово – це слово або уніфіковане словосполучення з наукового дослідження, що характеризується частотністю вживання в тексті та має вагомий смисловий навантаження у праці. Вимоги до добору ключових слів:

- 1) подаються в називному відмінку;
- 2) загальна кількість – не менше трьох і не більше десяти;
- 3) друкуються в рядок, через кому.

ЗРАЗОК АНОТАЦІЙ ТА КЛЮЧОВИХ СЛІВ СТАТЕЙ

1. Пугачова М. В.

НОВІ МЕТОДИ АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЇ КОН'ЮНКТУРНИХ ОБСТЕЖЕНЬ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто адаптацію та вдосконалення нових методів аналізу та подання інформації кон'юнктурних обстежень, розроблених німецьким Іфо-інститутом з метою відстеження стадій циклів ділової активності. Показано, що зазначені методи придатні і для українських обстежень, продемонстровано їх використання не тільки для промисловості, а й для будівництва та транспорту. Для дослідження циклічних коливань запропоновано нові критерії сегментації підприємств, більш придатні для недостатньо розвинених ринкових економік та в умовах кризи.

Ключові слова:

кон'юнктурні обстеження, циклічні коливання, критерії сегментації підприємств, ринкова економіка.

Пугачева М. В.

НОВЫЕ МЕТОДЫ ИНФОРМАЦИИ КОНЪЮКТУРНЫХ ОБСЛЕДОВАНИЙ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ СОСТОЯНИЯ ЭКОНОМИКИ

В статье обсуждаются адаптация и усовершенствование новых методов анализа и представления информации конъюнктурных обследований, разработанных немецким Ифо-институтом для отслеживания стадии циклов деловой активности. Показано, что эти методы пригодны и для украинских обследований, продемонстрировано их использование не только для промышленности, но и для строительства и транспорта. Для исследования циклических колебаний предложены новые критерии сегментации предприятий, более подходящие для недостаточно развитых рыночных экономик и в условиях кризиса.

Ключевые слова:

конъюнктурные обследования, циклические колебания, критерии сегментации предприятий, рыночная экономика.

2. Зразок анотації словника

Література

Сучасний словник іншомовних слів / [уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. — К. : Видавництво “Довіра”, 2006. — 789 с.

Сучасний словник іншомовних слів подає близько 20 тисяч слів і словосполучень, що були в різний час запозичені з інших мов або утворені з чужомовних лексичних елементів. Кожне слово має довідку про його походження, а також тлумачення. Словникова стаття містить відомості про наголос лексеми та подає інформацію про написання слова з великої або малої літери. У виданні враховано слова й словосполучення, які впродовж останніх років увійшли до української літературної мови.

Розрахований на широке коло читачів.

3. Зразок анотації книжки

Віталій Жайворонок. Українська етнолінгвістика : нариси / Віталій Жайворонок. — К. : Видавництво “Довіра”, 2007. — 267 с. — Бібліогр. : С. 249–261.

Книжка присвячена вивченню мови з огляду на її творця, український етнос, що породив мовний феномен як ключовий елемент національної культури. Так званий антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць збуджує зацікавленість до місця мови як суспільного явища в системі духовних цінностей етносу, до взаємовідносин народу – творця мови та власне мови як значною мірою її носія. Адже не лише людина впливає на мову, а й мова формує особистість. Продуктивність такого вивчення мовного феномена, що є предметом етнолінгвістичних студій, важко переоцінити.

Розрахована на науковців, викладачів вищих навчальних закладів і вчителів середньої школи, студентів та учнів, на широке коло допитливих, що цікавляться проблемами розвитку української мови як ключової ознаки національної культури.

ЗРАЗОК АНОТАЦІЙ ТА КЛЮЧОВИХ СЛІВ АВТОРЕФЕРАТУ

АНОТАЦІЯ

Малишева О. В. Державне управління сферою туризму та охороною культурної спадщини (регіональний аспект). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Харків, 2008.

У дисертації досліджуються теоретичні засади державного управління сферою туризму та охороною культурної спадщини, концептуальні підходи вітчизняних та зарубіжних учених до їх вивчення, наводиться визначення поняття “історичний туризм” як різновид підприємницької діяльності, що базується на використанні нерухомих пам’яток. Обґрунтовано напрями удосконалення правового, організаційного, економічного, соціально-психологічного та інформаційно-аналітичного механізмів державного управління цими галузя-

ми. З’ясовано інституціональні особливості та суперечності управління розвитком туризму та використанням культурної спадщини в АР Крим та країні в цілому. Викладено пропозиції щодо вдосконалення нормативно-законодавчої бази, організаційної структури управління, розрахунку міжбюджетних трансфертів для перерозподілу бюджетних коштів на утримання та використання об’єктів національного надбання, а також опрацьовано модель “електронного уряду”, запровадження якої забезпечує ефективне функціонування інформаційно-аналітичного механізму державного управління сферою туризму та охороною культурної спадщини.

Ключові слова:

державне управління, сфера туризму та охорони культурної спадщини, механізми державного управління, пам’ятки культури, оподаткування, міжбюджетні трансферти.

АННОТАЦІЯ

Мальшева Е.В. Государственное управление сферой туризма и охраной культурного наследия (региональный аспект). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата наук по государственному управлению по специальности 25.00.02 – механизмы государственного управления. Харьковский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины. – Харьков, 2008.

В работе исследуются актуальные вопросы совершенствования государственной политики развития туризма и рассматриваются особенности современной организации туристического бизнеса в Украине и в АР Крым. На основе анализа концептуальных подходов отечественных и зарубежных ученых к решению проблемы совершенствования государственной политики развития отдельных отраслей хозяйства, обобщения эмпирических данных доказана целесообразность организации нового вида туристической деятельности – исторического туризма. Этот вид услуг базируется на использовании памятников истории в познавательных и воспитательных целях и требует государственной поддержки, включающей такие механизмы управления, как правовой, организационный, экономический, социально-психологический и информационно-аналитический.

Исследование институциональных особенностей государственного управления сферой туризма и охраной культурного наследия в Украине позволило выявить существенные недостатки и сделать вывод о наличии в этом сегменте государственной политики противоречий, а именно: несоответствия содержания принимаемых решений формам их реализации, возрастающих потребностей в средствах – возможностям государственного и местного бюджетов, приоритетных направлений развития туризма – новым его формам. В диссертации разработаны критерии оценки эффективности государственного управления развитием туризма и охраной памятников.

Уточнены теоретические основы формирования механизмов государственного управления (структура, принципы, методы, инструменты), представлена схема их взаимодействия как единой системы.

В работе определены важнейшие направления совершенствования нормативно-правовой базы, регулирующей туристический бизнес, изменения Бюджетного кодекса Украины, отдельных законов Украины по вопросам деятельности и налогообложения субъектов предпринимательства, связанных с туризмом и сохранностью исторического наследия. Разработаны предложения по изменению организационной структуры управления туризмом и охраной культурного наследия в АР Крым, уточнены должностные обязанности государственных служащих.

В целях обеспечения рационального использования средств на сохранение уникальных памятников истории и культуры, находящихся на территории республики, классифицированы источники финансирования этих мероприятий: бюджетные (бюджетные средства общего и специального фондов) и дополнительные (кредиты, инвестиции и др.), а также предложена оригинальная методика расчета межбюджетных трансфертов по перераспределению бюджетных средств разного уровня.

Эффективность государственного управления сферой туризма и охраной культурного наследия во многом определяется надежностью единой информационной системы по сбору первичной и вторичной информации (отчетности), уровнем ее функционирования. В связи с этим в диссертации разработана модель “электронного правительства” и этапы ее внедрения. На основе изучения обратной связи с субъектами предпринимательской деятельности и общественностью предложено проводить аналитические процедуры по оценке результативности и корректировке государственно-управленческих решений в области туризма и охраны культурного наследия.

Ключевые слова:

государственное управление, сфера туризма и охраны культурного наследия, механизмы государственного управления, памятники культуры, налогообложение, межбюджетные трансферты.

ANNOTATION

Malysheva O.V. Public administration of the sphere of tourism and cultural heritage protection (regional aspect). – Manuscript.

Dissertation for getting a scientific degree of Candidate of Sciences in Public Administration following the specialty 25.00.02 – mechanisms of public administration. Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration attached to the office of the President of Ukraine. – Kharkiv, 2008.

Theoretical basis of public administration of the sphere of tourism and cultural heritage protection are considered in the dissertation, conceptual approaches of domestic and foreign scientists to these issues are researched, basing

on the specificity of usage of immovable memorials the definition of the notion “historical tourism” being the variety of the entrepreneurship was formulated. The trends for improving legal, organizational, economical, socio-psychological and informational – analytical mechanisms of public administration of those spheres are grounded. The institutional peculiarities and contradictions in administering the development of tourism and cultural heritage usage in the Autonomous Republic of the Crimea and the country in a whole are defined. The propositions on improving normative-legal base, organizational structure of management, calculation of interbudgetary transfers for redistributing budgetary means on keeping and using the objects of national property are developed. The model of “e-government” is elaborated the implementation of which provides effective functioning of informational-analytical mechanism of public administration of the sphere of tourism and cultural heritage protection.

Key words:

public administration, the sphere of tourism and cultural heritage protection, mechanisms of public administration, cultural memorials, taxation, interbudgetary transfers.

2.4. Реферат як жанр академічного письма. Складові реферату

Відповідно до програми навчальної дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням”, курсанти (студенти, слухачі) мають навчитись укладати вторинні наукові тексти, одним з яких є реферат.

Науковцю-початківцю, аби кваліфіковано підготувати та оформити наукову роботу, необхідно знати не тільки особливості наукового мовлення, основні закономірності функціонального стилю наукової літератури, але й основні стандарти, ГОСТи, нормативні документи, де зазначено вимоги до оформлення результатів науково-дослідних робіт.

Реферат як жанр писемного мовлення – це вид письмового повідомлення, вторинний документ, отриманий у результаті переробки текстів-першоджерел. Це текст, який передає основну інформацію оригіналу в згорнутому вигляді.

Зовнішня структура реферату має таку складові:

1. Титульна сторінка.
2. План.
3. Основна частина.
4. Список використаних джерел.

Реквізитами титульної сторінки є:

1. Назва закладу (установи, організації), де виконується робота.
2. Назва кафедри (підрозділу, сектору), з навчальної дисципліни якої виконується робота.

3. Тема реферату (формулюється номінативним реченням (реченнями).
4. Дані про референта на наукового керівника роботи.
5. Місце та рік написання.

Реферат, як і більшість жанрів, має **вступну** частину, експозицію, **основну та заключну** частини. Важливим у написанні тексту реферату, зокрема у зазначених частинах, є те, що вони гармонійно поєднуються між собою завдяки темі, у якій пропонується ряд окремих питань.

Вступ реферату повинен зацікавити читача, повідомити йому про головні питання, які будуть висвітлені в основній частині тексту. Крім того, з перших рядків реферату реципієнт довідується про першоджерела, авторів яких доцільно зазначити у вступній частині. Принципово важливо узгодження виокремлених питань / проблем із планом реферату.

Основна частина реферату є найбагатшою на засоби, що забезпечують цілісність тексту, оскільки тут читач може спостерігати за перебігом інформації відповідно до першоджерел у контексті зазначеної теми. Опис фактів, повідомлення щодо дослідженої проблеми у певній галузі науки, об'єктивне пред'явлення інформації автора першоджерела потребують відповідних клішованих зворотів, вставних слів та речень. Як правило, в основній частині реферату продуцент порівнює дослідження, думки авторів вихідних публікацій. Тому в цій частині доцільно вживати такі вирази, які підкреслюють діяльність того, хто пише, щодо порівняння думок авторів першоджерел.

Заключна частина реферату, як і вступ, також важлива своєю інформативністю. Той, хто пише, повинен у цій частині показати читачеві, що було описано, які питання були висвітлені у рефераті.

Підсумовується викладена інформація висновками; завершує реферат список використаних джерел (оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”).

2.5. Загальні правила цитування та покликання на використані джерела, правила бібліографічного опису

У наукових працях з метою підтвердження висловленої думки чи її пояснення або для критичного аналізу того чи того друкованого твору використовуються цитати.

Цитата (від лат. cito – викликаю, приводжу, проголошую; нім. Zitat) – один із виявів текстової категорії інтертекстуальності, дослівне введення до тексту фрагмента іншого тексту або висловлення. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ЦИТУВАННЯ

Текст цитати починається і закінчується лапками й наводиться в граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз “так званий”.

Цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців у процесі цитування допускається без перекручення авторського тексту і позначається крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, в середині, в кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається.

Кожна цитата паспортизується: внизу сторінки під текстом (у виносках) чи в самому тексті в дужках після наведення цитати вказується на її джерело.

При непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути максимально точним у викладі думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і робити відповідні покликання на джерело.

Цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім, бо це знижує рівень наукової праці: надмірне цитування створює враження компілятивності праці, а недостатнє – звужує наукову цінність викладеного матеріалу.

Якщо треба виявити ставлення автора до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак запитання.

Якщо автор праці, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім тире і вказуються ініціали автора праці, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. – Л. Г.), (підкреслено мною – Л. Г.), (розрядка моя. – Л. Г.).

Покликання у науковій роботі роблять у квадратних дужках, наприклад: [7, с. 8] або [12, с. 90 – 92] – першою позицією є номер автора зі списку використаних джерел; [4 – 7] або [2; 5; 9] – номери авторів зі списку використаних джерел.

У науковій роботі дозволяється також наводити покликання у виносках. Його оформлення має відповідати бібліографічному опису за переліком покликань із зазначенням номера.

Приклад:

Цитата в тексті: “... комунікативна компетентність передбачає здатність мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), паравербальних засобів, ситуації, правил і норм спілкування, соціуму, культури для ефективного виконання певних комунікативних завдань у відповідних контекстах чи ситуаціях” [7, с. 233]¹.

Відповідний опис у переліку покликань:

7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — С. 233.

Відповідне подання виноски:

¹ [7] Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — С. 233.

Покликання на ілюстрації та формули вказують порядковим номером ілюстрації чи формули та беруться у круглі дужки (слово “рисунок” пишуть скорочено), наприклад: (рис. 1), у формулі (2).

Якщо наукова робота містить таблиці, то обов’язково на неї повинні бути покликання в тексті. Слово “таблиця” пишуть скорочено у круглих дужках, наприклад: (табл. 1). У повторних покликаннях вживають скорочено слово “дивись”, наприклад: (див. табл. 1).

У науковій роботі використані джерела можна розміщувати одним із таких способів:

- 1) у порядку появи покликань у тексті;
- 2) в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.

Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у науковій роботі

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги Один автор	1. Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських громад (друга половина XIX – початок XX століття) / Побірченко Н. С. — К. : Наук. світ, 2002. — 331 с. 2. Тарасюк Г. Храм на болоті : [роман-притча] / Галина Тарасюк. — Київ : Відродження, 2007. — 219, [1] с. — (Про автора).
Два автори	1. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів : [підруч.] / А. С. Токарська, І. М. Кочан. — К. : Знання, 2008. — 413 с. 2. Кулинич О. І. Теорія статистики : [підруч.] / О. І. Кулинич, О. Р. Кулинич. — [3-тє вид., перероб. і доп.]. — К. : Знання, 2006. — 294 с.
Три автори	1. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика : [навч. посіб.] / Головач А. В., Захожай В. Б., Головач Н. А. — К. : КНЕУ, 2005. — 333 с. 2. Грибніченко Т. О. Українська мова : Збірник диктантів / Грибніченко Т. О., Погиба Л. Г., Шкурятяна Н. Г. — К., 2007. — 335 с.
Чотири автори	1. Теорія держави і права : [підруч.] / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 447 с.

	2. Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / [Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А.]. — К. : НДІ “Укргропромпродуктивність”, 2006. — 106 с. (Бібліотека спеціаліста АПК. Економічні нормативи).
П’ять і більше авторів	1. Сучасна українська літературна мова / [Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін.] ; за ред. М. Я. Плющ. — [5-те вид., стеротип]. — К. : Вища школа, 2005. — 429 с.
Без автора	Історія Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря / [авт. тексту В. Клос]. — К. : Грані-Т, 2007. — 119 с. — (Грані світу).
Багатотомний документ	Історія Національної академії наук України, 1941–1945 / [упоряд. Л. М. Яременко та ін.]. — К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2007. — (Джерела з історії науки в Україні). Ч. 2 : Додатки — 2007. — 573, [1] с.
Матеріали конференцій, з’їздів	Лінгвалізація світу: теоретичний та методичний аспекти : зб. матеріалів Міжнародної наук. конф., 25—26 трав. 2006 р., Черкаси / відп. ред. Г. І. Мартинова. — Черкаси : Брама-Україна, 2007. — 483 с.
Препринти	Панасюк М. І. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами / Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. — Чорнобиль : Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. — 7, [1] с. — (Препринт / НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС ; 06-1).
Депоновані наукові праці	Социологические исследования малых групп населения / В. И. Иванов [и др.] ; М-во образования Рос. Федерации, Финансовая академия. — М., 2002. — 110 с. — Деп. в ВИНТИ 13.06.02, № 145432.
Словники	1. Сучасний словник іншомовних слів [уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. — К. : Видавництво “Довіра”, 2006. — 789 с. 2. Новий німецько-український українсько-німецький словник [уклад. В. Ф. Малишев, В. А. Кібенко]. — Х., 2007. — 575 с.
Атласи	1. Анатомія пам’яті : атлас схем і рисунків провідних шляхів і структур нервової системи, що беруть участь у процесах пам’яті : посіб. для студ. та лікарів / О. Л. Дроздов, Л. А. Дзяк, В. О. Козлов, В. Д. Маковецький. — 2-ге вид., розшир. та доповн. — Дніпропетровськ : Пороги, 2005. — 218 с.

Законодавчі та нормативні документи	Кримінально-процесуальний кодекс України : за станом на 1 груд. 2005 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 2006. — 207 с. — (Бібліотека офіційних видань).
Стандарти	Класифікація видів економічної діяльності (NACE, Rev. 1.1 — 2002) : ДК 009:2005. — [Чинний від 2006-04-01]. — К. : Держспоживстандарт України, 2005. — 2005. — 192 с. — (Національний класифікатор України).
Каталоги	Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : каталог-довідник / [авт.-упоряд. М. Зобків та ін.]. — Львів : Новий час, 2003. — 160 с.
Бібліографічні покажчики	Систематизований покажчик матеріалів з кримінального права, опублікованих у Віснику Конституційного Суду України за 1997–2005 роки / [уклад. Кириць Б. О., Потлань О. С.]. — Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. — 11 с. — (Серія: Бібліографічні довідники ; вип. 2).
Дисертації	1. Тищенко Т. М. Подільсько-середньо-наддніпрянське суміжжя у світлі ізоглос : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Тищенко Тетяна Миколаївна. — К., 2003. — 392 с. 2. Гонтаржевська Л. І. Зовнішньоекономічна діяльність туристичних підприємств України : дис. канд. екон. наук : 08.05.01 / Гонтаржевська Лариса Іванівна. — К., 2006. — 201 с.
Автореферати дисертацій	1. Голіченко Л. М. Назви сільськогосподарських угідь і процесів їх обробітку в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л. М. Голіченко. — К., 2008. — 21 с. 2. Мірошніченко О. Ю. Статистична оцінка рівня життя населення : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.10 “Статистика” / О. Ю. Мірошніченко. — К., 2008. — 20 с.
Авторські свідоцтва	1. А. с. 1007970 СССР, МКІ ³ В 25 J 15/00. Устрійство для захвата неориєнтованих деталей типа валов / В. С. Ваулин, В. Г. Кемайкин (СССР). — № 3360585/25–08 ; заявл. 23.11.81 ; опубл. 30.03.83, Бюл. № 12.

Патенти	1. Пат. 2187888 Российская Федерация, МПК Н 04 В 1/38, Н 04 J 13/00. Приемопередающее устройство / Чугаева В. И.; заявитель и патентообладатель Воронеж. науч.-исслед. ин-т связи. — № 2000131736/09; заявл. 18.12.00; опубл. 20.08.02, Бюл. № 23 (II ч.).
Частини книги, періодичного, продовжуваного видання	1. Непийвода Н. Мовна підготовка у школі та вузі / Н. Непийвода, В. Чукіна // Українська мова та література. — 2000. — № 5. — С. 8—12. 2. Осауленко О. Г. Проблеми підготовки програми розвитку державної статистики на 2003–2007 роки / О. Г. Осауленко // Статистика України. — 2001. — № 4. — С. 4—6.
Електронні ресурси	1. Сайт Євростату [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://epp.eurostat/ec.europa.eu — Назва з титул. екрана. 2. Сайт Першої фондової торговельної системи (ПФТС). Фондова біржа [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.pfts.com/ukr — Назва з титул. екрана.

2.6. Вимоги ВАК України до наукової статті

Нині назріла нагальна потреба в розробці єдиних вимог до оформлення наукових статей з огляду на традиції робіт такого стилю й жанру, що існують у європейській науці.

Наведені нижче загальні вимоги до наукових текстів соціальної й гуманітарної спрямованості повинні допомогти авторам оволодіти цілою низкою навичок, необхідних для написання роботи.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ

1. Стаття повинна бути актуальною, оригінальною та публікуватися авторами вперше.

2. Зміст статті викладається за планом:

2.1. Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

2.2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор.

2.3. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

2.4. Формулювання цілей статті (постановка завдання).

2.5. Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

2.6. Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

3. Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора) або витягом із протоколу засідання кафедри (наукового відділу) з рекомендацією до друку.

4. Стаття записується на дискету або диск, перевірені на відсутність вірусів. Файл повинен мати назву за прізвищем автора, наприклад, Sidorov. Копія файлу записується у форматі RTF. Інших записаних файлів на дискеті не повинно бути.

5. В одному номері журналу публікується, як правило, тільки одна стаття автора, у тому числі зі співавторами.

6. Стаття повинна бути підписана автором (авторами), який несе відповідальність за науково-теоретичний рівень матеріалу, що публікується.

7. Статті, що не відповідають установленим вимогам до оформлення й подання, не розглядаються й не публікуються.

8. Для оперативного зв'язку редактора з авторами рекомендується супроводжувати статтю відомостями про автора, де повинні бути повністю вказані прізвище, ім'я, по батькові, посада, учений ступінь, учене звання автора, поштова адреса, службовий і (або) домашній телефони.

2.7. Вимоги та рекомендації до оформлення рецензії на рукопис статті

Рецензія повинна мати *заголовок*, що обов'язково включає прізвище та ініціали автора і назву статті. Крім того, можна подати інші відомості про автора.

Н а п р и к л а д:

РЕЦЕНЗІЯ

на рукопис статті аспіранта кафедри державного управління і менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України Коваленка В. О. "Оцінювання людських ресурсів у сфері державної служби як кадрова технологія: проблеми і перспективи"

У рецензії необхідно розкрити такі *основні аспекти*:

- актуальність запропонованої теми;
- внесок автора у розв'язання проблеми, що досліджується;
- теоретичне або практичне значення отриманих автором результатів;
- відповідність статті науковому стилю, логіки викладеного матеріалу та обґрунтованості наведених положень, фактів, прикладів тощо;
- відповідність вимогам ВАК України до наукових статей.

Насамкінець подається *висновок рецензента* про рекомендацію статті щодо опублікування в електронному виданні.

Рецензент (за необхідності) має вказати на недоліки роботи, висловити свої зауваження, пропозиції. Рецензент також може акцентувати увагу на науковій новизні отриманих результатів, показати здобуток автора в контексті розвитку науки державного управління, підкреслити перспективність дослідження тощо.

Рецензія повинна бути *підписана фахівцем* з тих питань, яким присвячена стаття (кандидатом чи доктором наук – для здобувачів, аспірантів, докторантів і кандидатів наук; доктором наук – для докторів наук). Рецензент вказує також своє вчене звання, посаду, місце роботи. Підпис рецензента має бути завірений печаткою установи, де працює рецензент.

2.8. Основні вимоги до виконання та оформлення курсової роботи

Курсова робота – це індивідуальна та самостійна науково-дослідницька робота, що є однією з форм виявлення теоретичних і практичних знань, умінь застосовувати ці знання, розв'язуючи конкретні наукові завдання.

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсову роботу потрібно виконувати у такій послідовності:

- 1) вибір теми дослідження та узгодження її з науковим керівником;
- 2) отримання завдання з теми наукової роботи;
- 3) визначення структури роботи;
- 4) пошук і добір літератури з теми дослідження;
- 5) добір, аналіз та узагальнення матеріалу дослідження;
- 6) складання попереднього змісту та узгодження його з керівником;
- 7) визначення усіх необхідних кваліфікаційних характеристик вступу, написання вступу;
- 8) виклад розділів наукової роботи, редагування;
- 9) оформлення списку використаних джерел та додатків (за необхідності);
- 10) подання вчитаної роботи на розгляд наукового керівника;
- 11) доопрацювання чистового варіанту з урахуванням зауважень керівника;
- 12) одержання допуску до захисту курсової роботи;
- 13) написання виступу до захисту наукового дослідження;
- 14) захист курсової роботи.

СТРУКТУРА РОБОТИ

Загальноприйнятою структурою курсової роботи вважається така:

- титульна сторінка;
- зміст;
- перелік умовних позначень (за необхідності);
- вступ;
- основна частина (складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів);
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки (за необхідності).

Заголовки основних складових структури курсової роботи друкуються великими літерами симетрично до тексту: ЗМІСТ, ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, ВСТУП, РОЗДІЛ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ.

Основні складові структури курсової роботи – зміст, перелік умовних позначень, вступ, розділ, висновки, список використаних джерел, додатки починаються з нової сторінки. Крапку в назві заголовка не ставлять. Не можна розміщувати заголовок у нижній частині сторінки, якщо після нього залишається тільки один рядок тексту.

(Вимоги до оформлення титульної сторінки див. на с. 435 – “Реквізити титульної сторінки”).

Зміст подають на початку курсової роботи. Він містить найменування та номери початкових сторінок вступу, всіх розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, висновків, списку використаних джерел.

Перелік умовних позначень (за необхідності) у курсовій роботі може бути поданий у вигляді окремого списку, який розміщують перед вступом. Перелік треба друкувати двома колонками, в яких зліва за абеткою наводять умовні позначення, а справа – їх докладне розшифрування. Якщо в роботі позначення повторюються менше трьох разів, перелік не складають, а їх розшифрування наводять у тексті при першому згадуванні.

Вступ курсової роботи розкриває сутність, стан, значущість теми, містить обґрунтування проведення дослідження. Обов'язковими складовими вступу курсової роботи є:

- актуальність теми дослідження;
- мета і завдання роботи;
- об'єкт дослідження;
- предмет дослідження;
- методи дослідження;
- наукова новизна одержаних результатів;
- практичне значення роботи.

Актуальність теми дослідження полягає в аргументованому її обґрунтуванні та доцільності для спеціальності відповідного фаху та України в цілому.

Мета і завдання дослідження. Чітко формулюють мету курсової роботи і завдання, які необхідно реалізувати для її досягнення.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення.

Предмет дослідження міститься у межах об'єкта.

Методи дослідження. Подають перелік використаних методів дослідження для реалізації поставленої в роботі мети.

Наукова новизна одержаних результатів. Викладають нові наукові положення, запропоновані автором особисто.

Практичне значення роботи. У курсовій роботі подають рекомендації щодо використання результатів дослідження.

Загальний обсяг роботи (текстової частини) повинен становити 25 – 30 стандартних аркушів. Значні відступи від цієї норми небажані.

Виклад змісту всіх розділів роботи повинен бути логічним і послідовним та відповідати науковому стилю сучасної української літературної мови. Мова – зрозумілою, чіткою, лаконічною, в міру образною та емоційною (адже науковий стиль тяжіє не лише до точності, логічності, безособовості, але й до широкого використання різноманітних стилістичних ресурсів мови, до постійної взаємодії з загальнолітературною мовою). Для позначення певних понять і явищ слід уживати усталені назви-терміни. Слова іншомовного походження вживати лише тоді, коли немає відповідника в рідній мові.

Висновки й узагальнення мають бути аргументовані, враховувати досягнення науки на сучасному етапі.

Обов'язковою умовою виконання курсової роботи є самостійне висвітлення питань теми. Якщо в роботі не забезпечено додержання цієї вимоги, курсова робота не може бути допущена до захисту.

(Правила бібліографічного опису див. на с. 438)

2.9. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

Вправа 1. Назвіть реквізити рецензії-зразка. Напишіть рецензію на курсову роботу вашого одногрупника та виступіть перед аудиторією.

Зразок

РЕЦЕНЗІЯ

на курсову роботу з сучасної української літератури на тему:
“Гомер українського життя XX століття (творчість Уласа Самчука)”
курсанта II курсу НА СБ України Мазурик Ольги Вікторівни

Курсова робота Мазурик О. В. присвячена актуальній і цікавій темі – феномену творчості Уласа Самчука. Курсант достатньо володіє матеріалом,

про що свідчить не лише перелік тем та героїв творів, але й ґрунтовний аналіз їх, вдумливе вивчення життєвих чинників, які вплинули на творчість майстра.

Курсант ставить перед собою низку логічних завдань, що сприяють досягненню мети наукового дослідження, а саме: окреслення основних віх життєвого і творчого шляху митця, визначення ідейно-художніх особливостей повісті “Марія”, характеристика стильових особливостей унікальних трилогій “Волинь” та “Ост”, специфіки воєнної публіцистики У. Самчука.

Висновки зроблено згідно з поставленими завданнями – чіткі, логічні, переконливі. Структура роботи і виклад матеріалу відповідають обраній темі.

За умови успішного захисту робота курсанта Мазурик О. В. заслуговує на оцінку “відмінно”.

Науковий керівник

кандидат філологічних наук

(підпис)

Л. В. Коваль

Дата

Вправа 2. Напишіть рецензію (відгук) на обраний вами твір – поему, збірку / збілочку поезій сучасних авторів або на невелику фахову статтю.

РЕЦЕНЗІЯ

на поему Юрія Рибчинського “Поїзд”
(К. : Український письменник, 2005, С. 3 – 5)

У ДВАДЦЯТЬ ПЕРШОМУ ВАГОНІ

Авжеж, двадцять перший вагон – двадцять перше століття, і божевільний поїзд летить невідомо куди. Одні мчать у ньому з минулого у майбутнє, інші – з майбутнього у минуле, поїзд комічний і людський, поїзд історії і поїзд кохання, поїзд вагань і сумнівів, поїзд – мить. Поема Юрія Рибчинського “Поїзд” – фесрична і публіцистична, сповнена драми – і жагучої лірики, традиційної української туги – і модерного зухвальства; найкраще читати її вголос, бо тоді це звучить наче джазова імпровізація талановитого гурту, де в кожного з музик – своя тема, свій голос, своя і воля і неволя, своя доля. Мазепа й Мотря Кочубеївна чують тут дзвони Чорнобиля, скрипаль на даху в Дахау, Троцький їде в одному купе з Меркадером, який за наказом Сталіна розтросив йому льодорубом череп, Вадим Гетьман і В’ячеслав Чорновіл гинуть не від Майданеків і не від Освенців, – життя сплетене з народжень і смертей, життя на мікро- і макрорівні... Адам і Єва забувають Бога й віддаються кохання, щоб перевтілитись потім в Орфея та Еврідіку, Трістана та Ізольду, Ромео і Джульєтту, Абеяра й Елоїзу, – святе спітається з грішним, чисті й нечисті спілкуються між собою своєю чистотою й нечистю, людство шукає власного шляху, а в одному вагоні уживається фарс і пронизливий щем серця, двоє їдуть – в одному купе – у різні боки: один на Захід, до Європи, інший – на Схід, до Москви... А “Віктор збирає жорна”.

Віктор – це, звичайно, Віктор Ющенко, але надворі тільки 2000 рік, навколо гамірно й хижо й до оранжевої перемоги далеко... Але поет не боїться наврочити, поет не боїться пророчити. Поет не боїться макетувати дійсність – він розуміє, що Україна виборє своє майбутнє.

Рибчинському болить минуле, та ще дужче болить йому сучасне. Нехай нікого не обманює його грайлива легкість: так, він досягає у поезії грайливості метелика, але “Поїзд” – поема суперскладна, багатопланова, полісюжетна, мультижанрова, – драма чергується тут із фарсом, тендітність – з брутальністю, граціозність – із тестигулярною незграбністю, а ліричні монологи-роздуми – із способами тотального, майже майданного впливу на читача-слухача. Це поема справді для Майдану – і не лише для помаранчевого.

Існує легенда про дикий поїзд-блуканець на зразок “летючого голландця”. Очевидці з острахом і захватом розповідають, що бачили, як він виривається з невідомого тунелю, проноситься повз осяяні ліхтарями вокзали, повний таємничих нетутешніх пасажирів за освітленими вікнами, – і так само несподівано зникає у безвість. Щоб десь в іншій географії, в іншому часі знову виринути з темряви й пронестись метеором перед уже іншими враженими земляками.

Поема Юрія Рибчинського – такий же потаємний всесвіт, який раптом відкривається нам, сьогоднішнім, аби ми подумали про вічне і про нас в ньому.

Позачасовий поїзд Рибчинського мчить на шаленій швидкості. Його не можна ні зупинити стоп-краном, ні пригальмувати. З нього ніхто ніколи не сходить. Але найсміливішим і найцікавішим пощастить у нього вскочити.

Запрошую вас туди, до двадцять першого вагона.

Рецензент

Письменник, депутат ВР України

(підпис)

Леся Танюк

05.05.2005 р.

Вправа 3. Укладіть план для усної рецензії тексту.

ПОПУЛЯРНІСТЬ І СЛАВА РОКОССОВСЬКОГО

Його військова біографія яскрава і своєрідна. Поляк за національністю, дитинство і юність він провів у Варшаві. На початку Першої світової війни добровольцем вступив до російської армії, був удостоєний багатьох солдатських нагород. Після революції 1917 року унтер-офіцер Рокоссовський Костянтин Костянтинович стає червоним командиром. Командував ескадроном, дивізіоном, кавалерійським полком і бригадою. Був нагороджений двома орденами Червоного Прапора.

У 1925 році на курсах удосконалення комскладу вчився разом з Г. К. Жуковим, А. І. Єременком та І. Х. Баграмяном. Військова доля не раз

зводила цих воєначальників: у період Великої Вітчизняної війни вони командували фронтами.

Костянтин Рокоссовський успішно просувався по службі, а 1937 року скомпрометований, заарештований і три роки відбував ув'язнення. Виявилося, що звинувачення були ... безпідставними. 1940 року був звільнений і призначений командиром корпусу в Київський Особливий військовий округ.

Велику Вітчизняну війну почав командиром механізованого корпусу на Україні. Потім успішно командував 16-ю армією у битві під Москвою, був нагороджений орденом Леніна. Згодом командував військами Брянського і Донського фронтів. Із захопленням згадували про його видатний талант полководця, професіоналізм і виняткові душевні якості. Особливу популярність К. Рокоссовський здобув завдяки участі в оточенні і знищенні німецько-фашистських військ під Сталінградом (командував військами Донського фронту).

Війська Центрального фронту під його командуванням виграли у Курській битві, перейшли в контрнаступ на Орловському напрямку, вступили на територію України, звільняли Сумську та Чернігівську області, форсували Десну, Дніпро, Прип'ять, вийшли в Поліссі. Керував Білоруською операцією, звільняв Польщу і Варшаву, брав участь у Берлінській наступальній операції. Маршал К. Рокоссовський – двічі Герой Радянського Союзу, нагороджений орденом “Перемога”, удостоєний честі командувати парадом Перемоги.

(О. Бакуменко)

Вправа 4. Прочитайте, складіть план поданої статті, напишіть статтю про відвідану країну, про участь у важливому фаховому заході у ній.

ВІДНАЙДЕНИЙ СВІТ. ГАБОН

Країна не просто екзотична. Для двоногого “комп'ютера” з Європи вона взагалі – неформат. Та, виявляється, у Габоні є всі умови для повного переформатування, тобто найромантичнішого, найцікавішого відпочинку.

Аби пізнати велетенський “чорний континент” ізсередина, зовсім не обов'язково на кшталт Лівінгстона або Стенлі особисто знайомитися з мухою цеце або відчайдушно відгрибати від гуркітливої прірви незнайомого водоспаду. Африканський маузер на ремінці планети (дивись карту світу) має курок, натиснувши на який неодмінно влучите в “десятку”. Тобто отримаєте всю повноту феєричних вражень при максимумі комфорту. І курок цей має конкретну назву – Габон.

Можливо, й справді першими “цивілізованими” гостями Гвінейської затоки були фінікійці, які за дорученням фараона Нехао десь за 600 років до Різдва Христового обігнули Африканський континент на своїх кораблях із ліванського кедра. І їм, певно, запам'яталися квітучі береги із білосніжними пляжами, доброзичливі чорні-пречорні тубільці із білозубими усмішками і незнайомі сузір'я у смолянному небі.

Так, екватор перетинає Габон рівнісінько навпіл, забезпечуючи цілорічні 28 градусів за Цельсієм. Габон поділений між земними півкулями кришталевиими горами й узбережними рівнинами, повноводими річками та непролазними джунглями, тропічними зливами і чудовими сонячними днями...

Недарма всюдисущі європейці, починаючи з Васко да Гама, так уподобали Габон. Їх вабили праліси з майже стометровими деревами найцінніших порід і купа корисних копалин – від марганцю до нафти. З робочою силою теж було все гаразд: місцеві мешканці вдавалися сумирними, працьовитими і зовсім непідприємливими. Проте й волелюбними. Недарма столицю країни з промовистою назвою Лібрівіль (французькою – Місто Свободи) заснували 1849 року не білошкірі зайди, а колишні невільники з рабовласницького судна. Із 1903 до 1960-их Габон був колонією Франції. Французька мова й дотепер залишається державною. Втім, у центральноафриканських умовах, коли ледь не кожне плем'я користується окремою говіркою, цей факт, безперечно, не можна вважати дискримінацією титульної нації: її тут, на відміну від України, просто не існує.

Демографічна карта Габону справді вельми строката, хоча його населення – найменш чисельне на континенті (за різними оцінками, воно становить від 800 000 до 1,5 мільйона). У центрі й на півночі країни мешкають народи мовної сім'ї банту. На південному сході живуть конголезці, котрих пересічний європеєць навряд чи відрізнити від столичних мешканців. Чого не скажеш про хлопчиків-мізинчиків, цебто лісових пігмеїв. Вони тут цілком справжні й дуже незалежні. До речі, пігмеї та інші “дики” племена солідарні з героями відомого мультику про козеня, яке вміло рахувати, чим пояснюються розбіжності у підрахунках “людського ресурсу” країни.

Щонайменше половина всіх габонців сповідують християнство, але добropорядні місцеві католики зазвичай зберігають відданість стародавнім язичницьким традиціям. Навіть поважні державні чиновники частогусто воліють лікуватися не у дипломованих медиків, а в автентичних чаклунів.

Коли йдеш вулицями Лібрівіля чи Порт-Жантіля (другого за розмірами габонського міста), навіть не віриться, що знаходишся в серці Екваторіальної Африки. Ультрасучасні будівлі банків і готелів, шикарні магазини з привітною назвою “Мболо!” (“Здоровенькі були!”), армади дорогезних авто начебто вирвали у незайманого лісу клаптик землі та поставили його в один ряд із провідними столицями світу. Лише млосні запахи й очманілі тропічні метелики нагадують про справжні координати міста.

Перехідною зоною до “краю диких мавп” можна вважати лібрівільський ринок. Гори ананасів, манго, бататів і геть незнайомих плодів місцевої флори ваблять незвіданими спокусами. Не відстає і фауна. Веселий м'ясник запевняє, що сьогодні ви неодмінно маєте скуштувати черепаховий супчик: “Дивіться – вона (тобто бідолашна Тортила) зовсім жива!” Не встигнувши зосередитись на черепасі, буквально тонеш у закличках інших

торгівців. Чого лишень не пропонують! Тут і газелі, і маленькі змійки, і величезні буйволи – на будь-який смак і апетит. І навіть цілий крокодил із проломленим черепом. Очевидно, іншого способу “заспокоїти” цю тварюку не було. Звісно, все це активно купується, а дещо тут-таки й готується. Смакота!

Щороку, з липня до вересня, біля тутешнього узбережжя в Національному морському парку “Маюмба” відбувається грандіозний балет. У ролі примадонни виступають сорокаторні горбаті кити, тоді як кордибалет становлять дельфіни. Велетні прибувають сюди з далекої Антарктиди – звісно, не лише на віху туристам, а й з метою створення сім’ї. Відтак і намагаються не лише на інших подивитися, а й себе показати. Тобто грають у свою китову гру “Влаштуй цунамі” та елегантно вистрілюють фонтанами у писок партнера...

І все ж чи не найпопулярнішою емблемою країни є ... папуга сірий жакб, неперевершений балакун...

Скільки там лету від Києва до Лібrevіля – якихось десять годин.

(Андрій Пирогів)

Вправа 5. Ознайомтеся з текстом відгуку на автореферат дисертації.

ВІДГУК

на автореферат дисертації Іванова Івана Івановича

“Міжнародно-правові аспекти боротьби з міжнародним тероризмом у сучасних умовах”, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 21.07.01 – забезпечення державної безпеки України

Тероризм давно перетнув кордони держав і став проблемою міжнародного масштабу. Жодна держава сьогодні не здатна протистояти цьому злу одноосібно. Нагальною є потреба активізації міжнародного співробітництва у цій сфері. Чільне місце в такому співробітництві належить, безумовно, міжнародно-правовим чинникам. Але, зважаючи на те, що в сучасних умовах значна частка засобів боротьби з тероризмом, як і з іншими злочинами міжнародного характеру, необхідно паралельно розвивати й національне антитерористичне законодавство, узгоджуючи його з міжнародним правом та спираючись на існуючий позитивний досвід.

У теперішній час протидія міжнародному тероризму потребує комплексного використання правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших можливостей держави, співробітництва зі світовою спільнотою у цих сферах.

У сучасних умовах боротьба з міжнародним тероризмом розглядається як діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення та мінімізації наслідків терористичної діяльності.

Для успішного вирішення цих питань необхідна відповідна міжнародно-правова основа.

Саме цій актуальній проблемі присвячений автореферат, підготовлений Івановим І. І. У ньому на достатньо високому науково-теоретичному рівні з позицій сучасної юридичної думки розглядаються міжнародно-правові аспекти протидії міжнародному тероризмові.

У дослідженні достатньо ґрунтовно розкрито історичні передумови виникнення міжнародного тероризму як одного з глобальних викликів сучасності, зроблено порівняльний аналіз чинної міжнародно-правової бази протидії цьому виклику, здійснена вдала спроба визначити місце і роль України у боротьбі з міжнародним тероризмом, шляхи подальшого вдосконалення інституціональної та законодавчої бази у цій сфері.

Автор виявив достатньо високий науковий потенціал і здатність самостійно робити аргументовані узагальнення та практичні висновки щодо кола досліджуваних проблем.

На жаль, обмежений обсяг автореферату не дозволив більш ґрунтовно ознайомитись із дослідженням на таку важливу тему.

За нашим глибоким переконанням, запропонована робота має згодом стати надбанням не лише вузького кола фахівців, але й широкого загалу громадськості не тільки з огляду на її значущість та актуальність, а й тому, що вона має велике прикладне значення для сучасників у формуванні жорсткої системи протидії терористичним устремлінням.

Робота відзначається вдалою структурою, послідовністю, достатньо високою культурою мови та чітким оформленням наукового апарату.

Вважаємо, що представлена робота І. І. Іванова “Міжнародно-правові аспекти боротьби з міжнародним тероризмом у сучасних умовах” має наукове, практичне й виховне значення, відповідає вимогам п. __ Положення про присвоєння ... і безсумнівно заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 21.07.01 – забезпечення державної безпеки.

Науковий керівник:

доцент кафедри юридичних наук
Харківської юридичної академії
імені Ярослава Мудрого

Тема 3. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ І РЕДАГУВАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

3.1. Форми і види перекладу

Це *механічний переклад* слів іншомовного тексту в тому порядку, у якому вони зустрічаються в тексті, без урахування їх синтаксичних і логічних зв'язків. Такий переклад частіше за все призводить до відсутності змісту і повинен рішуче викорінюватися з перекладацької практики.

Буквальний переклад полягає в послідовному відтворенні початкового тексту щодо дотримання орфоепічних, орфографічних, лексичних, пунктуаційних, стилістичних норм сучасної української літературної мови. Буквальний переклад дуже рідко використовується для комунікативних цілей і зазвичай поширений у науковій діяльності мовців.

Дослівний переклад.

Дослівний переклад при правильній передачі змісту тексту, що перекладається, прагне максимально близького відтворення синтаксичної конструкції і лексичного складу оригіналу.

У випадку, коли синтаксична структура речення, яке перекладається, може бути і в перекладі виражена аналогічними засобами, дослівний переклад може розглядатися як остаточний варіант перекладу без подальшої редакторської обробки.

Літературний переклад.

Цей вид перекладу передає зміст оригіналу правильною літературною мовою.

Через значну відмінність синтаксичних структур мов рідко є можливим зберегти під час перекладу форму вираження оригіналу.

В інтересах точності передачі змісту часто буває необхідно змінити структуру речення, що перекладається, відповідно до норм мови, на яку перекладається текст, тобто переставити або навіть замінити окремі слова й вирази.

Переклади, які виділяються за ознакою форми тексту

Письмовий переклад – переклад, що здійснюється в письмовій формі:

- письмовий переклад письмового тексту (переклад письмового тексту, який здійснюється у письмовій формі);
- письмовий переклад усного тексту (переклад усного тексту, який здійснюється у письмовій формі).

Усний переклад – це переклад, який здійснюється в усній формі:

- усний переклад усного тексту (переклад усного тексту, який здійснюється в усній формі);
- синхронний переклад (усний переклад, який здійснюється практично одночасно з озвученням тексту оригіналу);

- послідовний переклад (різновид усного перекладу, який здійснюється після прослуховування певної частини тексту в паузах між цими частинами);
- односторонній переклад (усний переклад, що здійснюється тільки в одному напрямі, тобто з однієї мови на яку-небудь іншу мову);
- двосторонній переклад (послідовний усний переклад бесіди, який здійснюється з одної мови на іншу й навпаки);
- усний переклад письмового тексту (переклад письмового тексту, що здійснюється в усній формі).

3.2. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою

Під час перекладу наукових текстів з російської та іноземної мов слід уникати типових помилок – калькування елементів близькоспоріднених мов:

Російська мова	Українська мова	Правильний варіант перекладу
оперативно-розыскная деятельность	оперативно-розискна діяльність	оперативно-розшукова діяльність
профессиональная непригодность	професійна непригодність	професійна некомпетентність
меры пресечения	міри присічення	запобіжні заходи
мера взыскания	дії / чинність Уголовного кодекса	дії / чинність Кримінального кодексу
действие Уголовного кодекса		

Під час перекладу потрібно правильно вибирати синонім із синонімічного гнізда, наприклад:

– *захисник – оборонець – поборник*. Для юридичного наукового тексту обираємо *захисник*, у розмовному варіанті можливе вживання слова *оборонець*;

– *випадок – подія – епізод – пригода – інцидент – приключка*. Для будь-якого фахового наукового тексту обираємо слова: *випадок, подія, епізод*; для дипломатичного, військового тексту – *інцидент*;

– *межа – кордон – лінія – край – грань*. Для математичного наукового тексту – *лінія, грань*; для тексту юридичного змісту – *грань терпіння*; для дипломатичного, історичного, військового – *кордон*.

Оскільки терміни переважно іншомовного походження вживаються в усіх розвинених мовах, перекладачеві слід пам'ятати правопис слів іншомовного походження, подвоєння / неподвоєння приголосних, вживання / невживання апострофа, м'якого знака, правила передачі окремих звуків (х – ф, г – ґ, в – в, ф, т – ф та ін.), правила правопису складних слів.

Слід дотримуватися правил перекладу стійких словосполучень, що вживаються у наукових текстах, з російської мови на українську. Радимо користуватися “Російсько-українським словником сталих словосполучень” за ред. С. І. Головащука. Наприклад: *ввод в действие – уведення (запровадження) в дію; вводит в обиход кутюры – впроваджувати в обіг кутюри; введение в действие основ законодательства – уведення в дію основ законодавства (надання чинності основам законодавства); поступать у собственность – переходити у власність; судебное производство – судочинство; ходатайство о принятии в гражданство – клопотання про прийняття в громадянство.*

До типових помилок під час перекладу наукових текстів належить надмірне вживання термінів іншомовного походження за наявності українських відповідників. Наприклад: *електорат – виборці, де-юре, де-факто – юридично, фактично.*

3.3. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи

Вправа 1. Введіть подані сталі словосполучення у речення (або зв’язний текст) правового змісту.

Блок I

Играть в молчанку – грати (гратися) в мовчанку.
Играть в опасную игру – грати небезпечну гру.
Играть в открытую – грати з відкритими картами.
Играть вслепую – грати наосліп, грати всліпу.
Играть жизнью и смертью – грати життям і смертю, важити життям.
Играть словами – грати (гратися) словами, каламбурилити.
Играть с огнем – грати (гратися), жартувати, бавитися з вогнем.
Играть в бирюльки – бавитися дурницями, займатися дурницями, гаяти час.

Играть зарю (військове) – грати зорю (підйом).
Играть (сыграть) свадьбу – справляти, відбути, відгуляти весілля.

Блок II

Быть бельмом в глазу – бути сіллю в оці, як більмо на оці (розмовне).
Быть в близких отношениях – бути в близьких стосунках (з кимось).
Быть в доле – бути на паях (з ким).
Быть в затруднении – бути в скрутному становищі (у стані, в скруті, в утрудненні); (колебаться – вагатися; не знати, що робити).
Быть в наилучших отношениях – бути в найкращих стосунках (взаєминах).
Быть (находиться) в нерешительности – вагатися, бути в нерішучості.
Быть в опасности – бути (перебувати) в небезпеці.
Быть в полной уверенности – бути цілком певним.

Блок III

Быть в полной растерянности – бути розгубленим; бути ні в сих ні в тих (розмовне); почуватися розгублено; розгубившись.

Быть (состоять) в родстве – бути родичем (ріднею) з ким, доводитися родичем (ріднею) кому.

Быть высокого мнения – бути високої (доброї) думки (про кого-що), високо ставити (підносити) кого, що.

Быть исключением (являться), составлять исключение – бути винятком, становити (являти собою) виняток.

Быть на иждивении – бути на утриманні (чийм).

Быть на высоте (положения, требований) – бути (виявлятися) на висоті (на височині) (становища, вимог).

Вправа 2. Перекладіть текст з російської мови на українську, запишіть переклад, відредагуйте.

КАК ОХРАНЯЮТ ПЕРВЫХ ЛИЦ ГОСУДАРСТВА

Отправляясь в конце недели на отдых в загородную резиденцию Кэмп-Девид, Джордж Буш использует вертолет. Если президенту надо быть на базе ВВС “Эндрюс”, где стоит его служебный лайнер, или посетит госпиталь в пригороде Вашингтона, снова вызывается вертолет. Вернее, два вертолета. Один садится на Южной лужайке Белого дома и забирает президента. Другой в этот момент с секретными агентами висит в воздухе для прикрытия.

Буш выезжает из Белого дома и в “лимузине”. Это шумное и впечатляющее зрелище. Раскрываются ворота, из них вылетает отряд полицейских-мотоциклистов, построившихся в каре. Затем следует автомобиль с агентами охраны, за ним – президентский “лимузин”, украшенный государственным флагом и штандартом главы государства, а потом машины Секретной службы. Улицы оглашаются воем сирен, мелькают многочисленные сигнальные огни. Для водителей автомашин это тоже сигналы: они обязаны освободить проезжую часть, прижаться к тротуарам и остановиться.

Когда кортеж Джорджа Буша трогается с места и следует по городу, его скорость не должна превышать 15 километров в час. Делается это для того, чтобы агенты Секретной службы, которые бегут рядом с президентским “лимузином”, могли вовремя сесть в машину сопровождения или подоспеть к президенту в случае необходимости.

(В мире спецслужб, 2005, № 3 (11), с. 19)

Вправа 3. Порівняйте переклади з російської мови на українську, введіть у речення ділового стилю.

Частичная компенсация – часткова компенсація.

Частная переписка – приватне листування.

Частное определение – приватна ухвала.

Частное лицо – приватна особа.

Частный случай – поодинокий (окремиий) випадок.

Человек со средствами – заможна людина.

Человек с состоянием – людина з достатком, із статком, заможна людина.

Черта характера – риса характеру.

Черты лица – риси обличчя.

Чествовать юбиляра – ушановувати ювіляра.

Четкий почерк – розбірливий, виразний почерк.

Числится в списках – значиться у списках.

Вправа 4. Виберіть правильний варіант перекладу словосполучень, чотири з них уведіть у речення.

1. Группа захвата – захоплювальна група, група захоплення, захоплююча група.

2. Доказательный факт – доказуючий факт, факт доказу, доказовий факт.

3. Запрещающий знак – заборонний знак, знак заборони, забороняючий знак.

4. Из корыстных побуждений – із корисних мотивів (міркувань), з мотивів вигідних міркувань, з корисливих мотивів (міркувань).

5. Применять на практике – приміняти на практиці, застосовувати на практиці, застосовувати в практиці.

6. Расходная ведомость – відомість на видатки, видаткова відомість, розхідна відомість.

7. По многим причинам – по багатьом причинам, з багатьох причин, по багатьох причинах.

Вправа 5. Зіставте запропоновані із “Російсько-українського військового словника” (К., 1992) терміни російською та українською мовою, поясніть правопис україномовних.

Бдительность – прихильність.

Благоприятный – сприятливий.

Боеспособность – боєздатність.

Взрывоопасный – вибухонебезпечний.

Вероятность – імовірність (ймовірність).

Внештатный – позаштатний.

Группа разведывательная – розвідувальна група.

Недостовверные данные – недостовірні дані.

Группа технического обслуживания – група технічного обслуговування.

Государственная измена – державна зрада.

Командир полка – командир полку.

Кoeffициент безопасности – коефіцієнт безпеки.

Командующий парадом – командувач параду.

Демаркационная линия – демаркаційна лінія.

Мишень скрывающаяся – мішень зникаюча.

Вправа 6. Виберіть правильний переклад дієприкметників, введіть у речення.

Копирующие прилады – копіювальні прилади, машини.

Коригующие заходы – коригувальні заходи.

Регулирующий аппарат – регулювальний апарат.

Организирующий центр – організаційний центр.

Ведущий специалист – провідний спеціаліст.

Командующий армии – командувач армії.

Керующий проектом – керівник проекту.

Виступающий – промовець, доповідач.

Головующий зборів – голова зборів.

Заведующий кафедрой – завідувач кафедри.

Практикующий юрист – юрист-практик.

Контролирующие органы – органи контролю.

Вправа 7. Перекладіть з російської мови на українську.

Окончательное решение, бывший старший офицер, потерпеть поражение, не торопиться принимать решение, при попытке ликвидировать, известный историк, ответственный поступок, благодаря расшифровке телеграммы, никто не сомневался, достаточно сдержанно относится к..., боевые действия, эта попытка не завершилась успехом, обоюдное соглашение, придерживаясь общепринятых правил.

Вправа 8. Запам’ятайте російсько-українські відповідники.

Бархат – оксамит

Безопасность – безпека

Беспамятство – безтямність

Боеснабжение – боєпостачання

Брак – шлюб

Вероятный – ймовірний (імовірний)

Вызов – виклик

Вышеупомянутый – вищезгаданий

Вслух – вголос

Государство – держава

Доказательство – доказ

Доклад – доповідь

Долг – борг

Эксплуататор – визискувач

Заставить – примусити

Изысканность – вишуканість

Искупление – спокута

Истец – позивач

Клевета – наклеп

Клюква – журавлина

Коричневый – брунатний

Льгота – пільга

Мероприятие – захід

Местонахождение – місцезнаходження

Надзор – нагляд

Невыносимый – нестерпний

Недочет – недолік

Непременно – неодмінно

Неприхотливый – невибагливий	дієслів
Обвинить – звинуватити	Скука – нудьга
Обогащение – збагачення	Следствие – слідство, наслідок
Обособление – відокремлення	Собственник – власник
Обращение (валюты) – обіг	Согласование – погодження
Общий – спільний	Содержание – зміст, утримання (сім'ї)
Ожог – опік	Сомнение – вагання
Осмотр – огляд	Сообразительность – кмітливість
Острослов – дотепник	Сопротивление – опір
Остроумный – дотепний	Сосуществование – співіснування
Отдел – відділ	Союз – спілка
Отказываться – зрікатися	Справка – довідка
Отрасль – галузь	Спесивый – пихатий
Отчаяние – розпач	Спуск – узвіз
Охотник – мисливець	Существенные – істотні
Подделка – підробка	Убедительно – переконливо
Поощрение – заохочення	Удовлетворительный – задовільний
Предупредительность – запобігливість	Умный – розумний
Пренебрежение – зневага	Усердный – ретельний
Разоружить – роззброїти	Утвержденный – затверджений
Расследование – розслідування	Участковый – дільничий
Ростовщик – лихвар	Целесообразно – доцільно
Растрата – розтрата	Человечный – людяний
Свидетель – свідок	
Склонение глаголов – дієвідміювання	

Вправа 9. Прочитайте вголос. Доберіть до слів та словосполучень довідки відповідники з англійської мови.

Блок I

TO MANAGE IS TO FORESEE

Management, or control, is a part of many processes and phenomena determining the outlook of the contemporary world.

While remaining an art, management now has reliable helpers in electronic computers. Men have learned to control highly complex machine-tools, cars, planes and spaceships. Probing into the secrets of living matter, they begin to control the development of plants and animals.

Social life, economic life included, is the most complex area of management.

Economics is a very broad concept often used to denote a range of different things. Amidst all these differences the two distinct aspects are shown quite clearly: technical and social. Both are reflected in management. In the technical sense, management has to do with machines, instruments, etc. The social aspect of management of the economy is a sphere where the objects of management are not things but men and their social relations.

Economics as a totality of the relations between men in the realm of the production, distribution, exchange and consumption of goods includes, of course, the

movement of material values, that is, of things. But relations between men do not form on their own, but in regard to the production and consumption of goods. This is the basis of economic science. Behind the relations of things stand real relationships between people, the motives and aims of their activity. To manage the economy means to foresee their future.

This constitutes the socio-economic aspect of the management of the national economy.

Find in the text English equivalents for the following:

сучасний світ; соціальне життя; економіка; соціальний аспект управління; виробництво, розподіл, обмін та споживання товарів; відносини між людьми; основа економічної науки; соціально-економічний аспект; національна економіка.

Блок II

PEACE AND PEACEFUL COEXISTENCE

A characteristic feature of the present epoch is that states belonging to different social systems exist side by side. What form should the relations between countries take?

The principle of peaceful coexistence is the only sensible and realistic principle of relations between countries.

Ordinary people cannot want war. The policy of peaceful coexistence presupposes the renunciation of war as a way of settling international disputes, strict observance of the principles of sovereignty, equality, non-interference in the internal affairs of states, and development of mutually beneficial economic and cultural ties between all countries irrespective of their socio-economic and political system. Experience shows that all disputes between states can be resolved peacefully through negotiations.

Peaceful coexistence is an objective necessity for world development, for the stability of the entire system of international relations. Peaceful coexistence can and should develop into peaceful competition for the purpose of satisfying man's need in the best possible way.

Those who want peaceful coexistence cannot but favour the development of trade, economic, business and cultural contacts.

There is no alternative to peaceful coexistence.

Find in the text English equivalents for the following:

сучасна епоха; відносини між країнами; політика мирного співіснування; міжнародні конфлікти; дотримання принципів суверенітету, рівності, невтручання у внутрішні справи країн; економічні та культурні зв'язки; переговори; мирне змагання; розвиток торгових, економічних, ділових та культурних контактів.

Вправа 10. Перекладіть російськомовний текст, використовуйте Російсько-український словник.

**ПОСОЛЬСТВО
Российской Федерации
в Австралии
23 декабря 1994 года**

**Текущее состояние дел в связи с празднованием 150-летия
со дня рождения Н. Н. Миклухо-Маклая**

(Справка)

В июле 1996 года исполняется 150 лет со дня рождения выдающегося русского ученого и путешественника Николая Николаевича Миклухо-Маклая.

Жизнь Н. Н. Миклухо-Маклая была тесно связана с Австралией, где он жил с 1884 по 1886 гг. Здесь он много работал, например, в Ватсон-бэйе (близ Сиднея) им была создана первая в Австралии морская зоологическая станция. Здесь он женился на М. Робертсон – дочери бывшего Премьер-министра Нового Южного Уэльса.

Через три года Н. Н. Миклухо-Маклай умирает, оставив двух сыновей. Но из всей австралийской ветви Маклаев только внук ученого Роб Миклухо-Маклай (умер в начале 1994 года) проявлял активный интерес к увековечению памяти своего знаменитого деда. Он возглавлял “Общество им. Н. Миклухо-Маклая”, издавал бюллетень общества, а в Музее Сиднейского университета создал экспозицию, посвященную Николаю Николаевичу. Но с его смертью “Общество им. Н. Миклухо-Маклая” фактически распалось.

Новые владельцы дома “Вайоминг”, где жил Н. Н. Миклухо-Маклай и который отстоял от сноса Генконсул СССР в Сиднее И. С. Щербаков, заверили Генконсула РФ в Сиднее В. М. Кулагина лишь в том, что они сохраняют без изменений внешний вид дома.

В Москве на конец 1994 – начало 1995 годов планируется создание “Юбилейного комитета им. Н. Н. Миклухо-Маклая”. Основным российским инициатором предстоящего юбилея выступает А. М. Распопова (Абелева) – вдова известного скульптора Г. Д. Распопова, которая уже установила рабочие контакты с Министерством культуры РФ, Комитетом по науке и технической политике РФ, МИД РФ. Она предполагает установить два одинаковых бронзовых бюста (отлитых по моделям мужа) – один в Сиднее, а другой в России (конкретное место еще не определено). А. М. Распопова планировала отметить юбилей Н. Н. Миклухо-Маклая при активной поддержке Роба Маклая, которого хорошо знала лично, но в связи с его кончиной в Австралии на сегодняшний день не осталось действительно заинтересованных людей в праздновании юбилея ученого.

В этой связи, видимо, было бы целесообразно включить данный проект в программу ЮНЕСКО. И уже совместно с этой организацией провести весь комплекс юбилейных мероприятий, который мог бы, в частности, включать:

– совместное с австралийцами переиздание трудов Н. Н. Миклухо-Маклая (в Москве за последние сорок лет вышло его два собрания сочинений), книг об ученом (только в Австралии издано две книги о Николае Николаевиче – Ф. Гринтроп (1994 г.) и Е. Вебстер (1984 г.) и его переписки с женой (отдельные письма публиковались в бюллетене общества Н. Н. Миклухо-Маклая);

– дублирование на английский язык и показ в Австралии и на ПНГ отечественных фильмов об ученом (с С. Куриловым и В. Соломиным в главной роли Н. Н. Миклухо-Маклая).

Третий секретарь
Посольства РФ в Австралии

Вправа 11. Введіть подані стійкі словосполучення у речення, запам'ятайте переклад.

- Практические советы – практичні поради.
- Коммерческие структуры – комерційні структури.
- Естественная привычка – природна звичка.
- Различные ситуации – різноманітні ситуації.
- Экстравагантное окружение – екстравагантне оточення.
- Элементы системы безопасности – елементи системи безпеки.
- Обыденная страховка – буденне, звичне, звичайне страхування.
- Официальные спецслужбы – офіційні спецслужби.
- Избыточная осведомленность – надмірна інформативність, поінформованість.
- Возможные последствия – можливі наслідки.
- Вымышленное и правдоподобное – вигадане і правдоподібне.
- Оперативная и информационная работа – оперативна й інформаційна робота.
- Заметные изменения в обстановке – помітні зміни в оточенні.

ПРАВИЛЬНО ПЕРЕКЛАДАЙМО

Запам'ятайте правильні відповідники необгрунтованим русизмам, укладіть речення.

- Алтарь – вітвар.
- Багаточисельный – численний.
- Врачування – лікування.
- Гонимый – гнаний.
- Груз – вантаж (тягар).

Замислуватий – химерний, вигадливий.
 Клюква – журавлина.
 Минулорічний – торішній.
 Моросити – мжичити, мрячити.
 Начинающий – початківець.
 Підстрікати – підбурювати, підбивати, підструнчувати, підмовляти.
 Получається – виходить.
 Поставщик – постачальник.
 Пушний – хутряний.
 Ранимий – вразливий.
 Співпадати – збігатися.
 Співставляти – зіставляти.
 Четвероногий – чотириногий.
 Швея – швачка.
 Яд – отрута.

“Читання з листа”

Прочитайте. Зробіть висновки про українсько-російські зв'язки діячів науки і культури за часів Тараса Шевченка. Викладіть державною мовою своє бачення сучасного їх розвитку.

ШЕВЧЕНКІВ ДУХ ПЕРЕМОЖЕ

Глибоке розуміння того, що Шевченко як співторець духовної краси, сили і величі української нації стає однією з найбільших її святинь – символом України, її невід'ємною суттю, прозвучало не в одній з прощальних промов. І не випадково, що біля домовини Шевченка промовляли тоді найвидатніші діячі і творці української історії: відомий Чубинський, історик і письменник Микола Костомаров, письменник-культуролог, історик Пантелеймон Куліш, редактор першого українського громадсько-політичного і літературно-мистецького щомісячного журналу “Основа” Василь Білозерський, поет Олександр Афанасьєв-Чужбинський.

Боляче переживаючи гіркоту і масштаби втрати, студент Петербурзького університету Павло Чубинський у своєму слові говорив про невідповідність для України місію Шевченкового слова. Його слова пізніше могутньо відгукнуться у створеному ним же гімні, осяяному Шевченковими ідеями слави, волі, національного братерства: “Ще не вмерла України і слава, і воля, Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля”. Це один із промовистих фактів того, як Шевченкове слово входило в мислення і дії наступних поколінь українських борців за волю, як справедливим було пророче побажання П. Куліша: “Наш еси поет, а ми народ твій; ми духом тво-

їм вівки дихатимем, і дух твій простий і ясний вселиться в нашу освіту і в наші справи громадські”.

...Повернення Шевченка Україні – це повернення нашої національної гордості і розуміння того, що “в своїй хаті своя правда, і сила, і воля”. Повернення Шевченка Україні – це повернення до України її блудних синів, що підступно були обмануті і втратили духовний зв'язок з материнською землею, повернення Україні Шевченкової мови. Боротьба за повернення Україні цих найдорожчих святинь триває. І Шевченків дух – наш Богом даний світлоносний ангел-охоронець – має здобути перемогу.

(За В. Мовчанюком)

3.4. Модульна контрольна робота

I варіант

Завдання 1. Відредагуйте семантично надлишкові конструкції.

Забезпечити покращення умов праці, організувати використання резерву, піднімати питання, виразити подяку, відбувається зростання прибутку, проводити маркування товару, відіграє значення, має роль, прийняти заходи, залишається під питанням.

Завдання 2. Подані російською мовою прізвища запишіть українською.

Аксенов, Васильєв, Кудрявцев, Никифоров, Быстухин, Полуниин, Ежов, Филиппов, Черкашин, Белый, Лебедев, Лихович, Петеса, Неядлы, Герасевич, Гаврилкин.

Завдання 3. Доберіть українські відповідники до слів іншомовного походження.

Аукціон, баланс, брифінг, брутто, гарант, електорат, еміграція, ембарго, жирандоль, митра, дилема, інтеграція, інновація, квота, іпотека, паритет, кредит, абстрактний, креативний, авіатор, лізинг, автомат, ексклюзивний, агент.

Завдання 4. Перекладіть текст з російської мови.

СОВЕРШЕННО НЕ СЕКРЕТНО

Собака-телохранитель – уникальное оружие. Причем, более эффективное, чем электрошок или газовый баллончик. Даже не прошедший специальный курс подготовки “друг человека” зачастую способен реально защитить дом и хозяина или просто напугать злоумышленников. Если же пес натренирован, он может оказаться опаснее и полезнее оружия. Недаром закон приравнивает специально натасканную собаку к спецсредствам.

(Александр Богданов)

Завдання 5. Виберіть одну із тем, яка співзвучна з Вашими думками, письмово розкрийте її.

**1. Цілую ніжно материнські руки,
Пробач, матусенько, пробач.**

(В. Крищенко)

**2. Приїжджайте частіше додому,
Щоб не мучила совість потому...**

(М. Луків)

3. Доки є в нас рідна мова, Доти ми – народ!

(С. Пушик)

**4. Бо як би я людство усе не любив,
Повторюю з гордістю сина:**

**Для мене лишається дивом із див
Моя Україна.**

(М. Луків)

5. Душа тисячоліть шукає себе в слові.

(Л. Костенко)

**6. Рідне слово моє – в нім озвуться віки.
Рідне слово моє і крізь хмари сія.**

**Словом вишию день, простелю рушники,
А на тих рушниках – Україна моя.**

(В. Крищенко)

II варіант

Завдання 1. Відредагуйте семантично надлишкові конструкції.

Здійснювати впровадження технології, проблеми знаходяться на обговоренні, дає можливість, носить характер, вести боротьбу зі злочинністю, тримати під контролем, приймати участь, прийти в непридатність, підвести підсумки, прийняти міри.

Завдання 2. Подані російською мовою прізвища запишіть українською.

Никольский, Алексеев, Гвоздеев, Алехин, Мишин, Теркин, Ерохин, Севастьянов, Дьяконов, Демьянов, Евгеньев, Астафьев, Рыбаков, Рылеев, Журавлев, Карташов.

Завдання 3. Доберіть українські відповідники до слів іншомовного походження.

Дефініція, девіз, дилема, цивілізація, автентичний, тривіальний, дисонанс, фаховий, адаптер, абсолютний, дублікат, експорт, імпорт, дефолт, де-

юре, альянс, нонсенс, консенсус, аудієнція, авізо, респектабельний, ноу-хау, вакансія, фікція.

Завдання 4. Перекладіть текст з російської мови.

Основное преимущество мультипликаторов – это простота и легкость их применения для оценки фирм активов. Однако их использование таит в себе некоторые “подводные камни”. В отличие от оценки через дисконтирование денежных потоков, которая направлена на определение внутренней стоимости, сравнительная оценка в большей степени опирается на рынок. Другими словами, оценка, полученная на основании рыночных мультипликаторов, предполагает, что рынок корректно определяет цены на акции в среднем.

(Д. Монаков)

Завдання 5. Виберіть одну із тем, яка співзвучна з Вашими думками, письмово розкрийте її.

**1. Вітер із рідного краю
Ніжно в обличчя віє.
Рідного батька згадаю:
Як він чекає мене!**

(М. Луків)

2. Щемливим спогадом вернусь до батьківської хати...

(М. Луків)

**3. Муруймо храм добра, муруймо храм любові,
Муруймо для нащадків – на віки.**

(В. Крищенко)

**4. Подих рідної землі –
Наче хліб з долоні мамі,
Подих рідної землі –
Він завжди, повсюди з нами.**

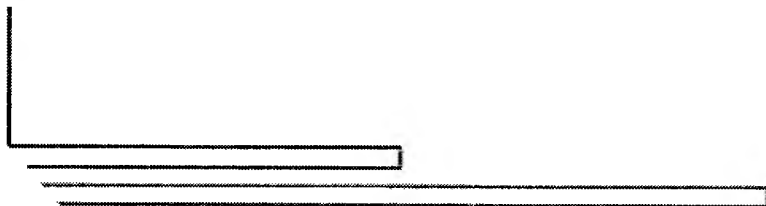
(В. Крищенко)

**5. Змивають хвилі часу назавжди
Епох минулих нетривкі сліди,
Та на віки лишається у слові
Усе, що гідне слави і любові.**

(М. Луків)

6. Слово – зброя. Як усяку зброю, його треба чистити й доглядати.

(М. Рильський)

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. — К. : Видавничий центр “Академія”. — 2004. — 344 с.
2. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування : [навч. посіб.] / Н. В. Ботвина. — К. : АртЕк, 2002.
3. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. І. Головащук. — К. : Наукова думка, 2001. — 640 с.
4. Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. — Дрогобич : Відродження, 1994. — 218 с.
5. Карнегі Дейл. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей. Как перестать беспокоиться и начать жить : [перев. с англ.] / Дейл Карнеги. — Общ. ред. и предисл. В. П. Зинченко и Ю. М. Жукова. — М. : ЭОС, 1992. — 432 с.
6. Коваль А. П. Ділове спілкування / А. П. Коваль. — К. : Либідь, 1993.
7. Мацько Л. І. Українська мова : [навч. посіб.] / Л. І. Мацько, О. М. Мацько, О. М. Сидоренко. — К. : Либідь, 1998. — 416 с.
8. Молдован В. В. Риторика : загальна та судова : [навч. посіб.] / В. В. Молдован. — БібліогрК. : Хроніка Інтер, 1999.
9. Сучасна українська літературна мова : Підручник для студ. вузів, які вивч. дисципліну “Сучасна українська літературна мова” / М. Я. Плющ, П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; М. Я. Плющ (ред.). — К. : Вища шк., 1994. — 414 с.
10. Погиба Л. Г. Складання ділових паперів. Практикум : [навч. посіб.] / [2-ге вид., стереотип.] / Л. Г. Погиба, Т. О. Грибіниченко, М. П. Баган. — К. : Либідь, 2004. — 204 с.
11. Резніченко В. І. Довідник-практикум офіційного, дипломатичного, ділового протоколу та етикету / В. І. Резніченко. — К. : УНВЦ “Рідна мова”, 2003. — 480 с.
12. Сліпушко О. М. Політичний і фінансово-економічний словник / О. М. Сліпушко. — К. : Криниця, 1999. — 390 с.
13. Словник іншомовних слів / [уклад. : СМ. Морозов, Л. М. Шкарапу-та] / К. : Наукова думка, 2000. — 664 с.
14. Український правопис : [4-те вид. випр. і доповн.] / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т української мови. — К. : Наукова думка, 1993. — 240 с. 15.
15. Шевчук С. В. Російсько-український словник ділового мовлення = Русско-украинский словарь деловой речи. / С. В. Шевчук. — К. : Вища школа, 2008. — 487 с.

Навчальне видання

Л. Г. Погиба,
Т. О. Грибіниченко,
Л. М. Голіченко

УКРАЇНСЬКА МОВА ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ

Підручник

Редактор: *Василенко Людмила Геннадіївна*
Коректор: *Наследова Тетяна Анатоліївна*
Комп’ютерна верстка: *Василенко Людмила Геннадіївна*
Дизайн обкладинки: *Куташенко Валерій Сергійович*

Підписано до друку 14.10.2010.
Формат 70 x 100 1/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Умови. друк. аркушів — 28,43.
Обл.-вид. аркушів — 22,56. Тираж 1000 прим.

Видавництво «Кондор»
Свідоцтво ДК № 1157 від 17.12.2002 р.
03067, м. Київ, вул. Гарматна, 29/31
тел./факс (044) 408-76-17, 408-76-25

Віддруковано ЗАТ “ВПОЛ”. 03151, Київ, вул. Волинська, 60
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
серія ДК № 752 від 27.12.2001 р.
Зам. 1058.

НБ ПНУС

760428